T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN KARADENİZ BÖLGESİ GEZİLERİ (1923 - 1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL HAKKI BARAN

İSTANBUL 2016

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN KARADENİZ BÖLGESİ GEZİLERİ (1923 - 1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL HAKKI BARAN

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. BÜLENT BAKAR

İSTANBUL 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi İsmail Hakkı BARAN'ın "Mustafa Kemal Atatürk'ün Karadeniz Bölgesi Gezileri (1923-1938)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı Üniversitesi	: Doç. Dr. Bülent BAKAR Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Doç. Dr. Ş. Can ERDEM Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Yrd. Doç. Dr. Kürşat KARACAGİL Dumlupınar Üniversitesi	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..12../..07../ 2016 tarih ve ..2016/14-2.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **III**

ÖZET ..... **V**

ABSTRACT ..... **VII**

KISALTMALAR ..... **IX**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ATATÜRK'ÜN TRABZON GEZİLERİ **6**

1.1. BİRİNCİ TRABZON GEZİSİ (15 EYLÜL - 17 EYLÜL 1924) **6**

1.1.1. Şehirde Yapılan Hazırlıklar **7**

1.1.2. Atatürk'ün Ziyaret ve Görüşmeleri **11**

1.1.3. Gezinin Kamuoyundaki Yansımaları **19**

1.2. İKİNCİ TRABZON GEZİSİ (27 KASIM - 29 KASIM 1930) **26**

1.2.1. Şehirde Yapılan Hazırlıklar **27**

1.2.2. Atatürk'ün Ziyaret ve Görüşmeleri **29**

1.2.3. Gezinin Kamuoyundaki Yansımaları **33**

1.3. ÜÇÜNCÜ TRABZON GEZİSİ (10 HAZİRAN - 12 HAZİRAN 1937) **36**

1.3.1. Şehirde Yapılan Hazırlıklar **37**

1.3.2. Atatürk'ün Ziyaret ve Görüşmeleri **41**

1.3.3. Gezinin Kamuoyundaki Yansımaları **46**

İKİNCİ BÖLÜM

2. ATATÜRK'ÜN KASTAMONU GEZİSİ (23 AĞUSTOS - 31 AĞUSTOS 1925) **56**

2.1. ŞEHİRDE YAPILAN HAZIRLIKLAR 60

2.2. ATATÜRK'ÜN ÇANKIRI ZİYARETİ 63

2.3. ATATÜRK'ÜN KASTAMONU'DA KARŞILANMASI 64

2.4. ATATÜRK'ÜN ZİYARET VE GÖRÜŞMELERİ 65

2.4.1. Atatürk'ün Kastamonu'daki Temasları **65**

2.4.2. Atatürk'ün Kastamonu'nun İlçelerini Ziyaretleri **68**

2.5. GEZİNİN KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ATATÜRK'ÜN RİZE, GİRESUN, ORDU, SİNOP, ZONGULDAK, BOLU GEZİLERİ 94
3.1. RİZE GEZİSİ (17 EYLÜL - 18 EYLÜL 1924) 94
3.2. GİRESUN GEZİSİ (19 EYLÜL 1924) 102
3.3. ORDU GEZİSİ (19 EYLÜL 1924) 108
3.4. SİNOP GEZİSİ (15 EYLÜL 1928) 113
3.5. ZONGULDAK GEZİSİ (26 AĞUSTOS 1931) 121
3.6. BOLU GEZİSİ (17 TEMMUZ - 18 TEMMUZ 1934) 127

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ATATÜRK'ÜN SAMSUN, AMASYA, TOKAT GEZİLERİ 133
4.1. ATATÜRK'ÜN SAMSUN GEZİLERİ 133
4.1.1. Birinci Samsun Gezisi (19 Mayıs 1919 - 25 Mayıs 1919) 133
4.1.2. İkinci Samsun Gezisi (20 Eylül 1924 - 24 Eylül 1924) 135
4.1.3. Üçüncü Samsun Gezisi (16 Eylül 1928 - 18 Eylül 1928) 149
4.1.4. Dördüncü Samsun Gezisi (22 Kasım 1930 - 26 Kasım 1930) 155
4.2. ATATÜRK'ÜN AMASYA GEZİLERİ 160
4.2.1. Birinci Amasya Gezisi (24 Eylül 1924 - 25 Eylül 1924) 163
4.2.2. İkinci Amasya Gezisi (18 Eylül 1928) 166
4.2.3. Üçüncü Amasya Gezisi (22 Kasım 1930) 168
4.3. ATATÜRK'ÜN TOKAT GEZİLERİ 170
4.3.1. Birinci Tokat Gezisi (25 Eylül 1924 - 27 Eylül 1924) 171
4.3.2. İkinci Tokat Gezisi (17 Eylül 1928) 173
4.3.3. Üçüncü Tokat Gezisi (21 Kasım 1930 - 22 Kasım 1930) 174

SONUÇ 176

KAYNAKÇA 179

EKLER 184

ÖZGEÇMİŞ 219

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi ile Anadolu topraklarının işgali başlamıştır. Vatan topraklarının kurtarılması için Samsun'dan mücadeleye başlayan Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin gücü ve kararlılığı neticesinde kurtuluşu gerçekleştirmiştir. Lozan'da barışın elde edilmesinin ardından Türk milleti Cumhuriyet yönetimi ile tanışmış, Anadolu ve Trakya'da taze bir coşku ortaya çıkmıştır. Ne var ki genç Türkiye Cumhuriyeti'nde ekonomik, kültürel, bilimsel, toplumsal ve siyasal alanlarda yapılacak çok işler vardır. Bir daha o karanlık dönemleri yaşamamak için bütün yurttaşlar el ele vererek yeni Türkiye'yi ileriye taşımak zorundadır. Atatürk, bu zorlu mücadeleyi de halkıyla birlikte başaracaktır.

Mustafa Kemal Atatürk, cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı on beş yıl içinde düzenlediği yurt gezileriyle Türk milletinin arasında olmuştur. Bu sayede halkla yakından temasa geçmiş, onlarla bugün ve geleceğe ait görüşmüş, fikir alışverişinde bulunmuş, önderlik, rehberlik ve başöğretmenlik yapmıştır. Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra yurt gezilerine çıkmaya başlayan Atatürk hayattan ayrılıncaya kadar ülke topraklarını ziyaret etmeyi sürdürmüştür. Yaptığı bütün gezileri bir amaç doğrultusunda gerçekleştirmiş, halkın ihtiyaçlarını tespit ederek acil çözümler getirmiştir.

Yaptığımız bu çalışma, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde yaptığı Karadeniz Bölgesi gezilerini mercek altına almıştır. Araştırmaya konu olan bölge Milli Mücadelenin başladığı çevre olması nedeniyle Cumhuriyet öncesinde buradaki şehirlere yapılan gezilere de kısaca değinilmiştir.

Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi sınırları içinde kalan il merkezlerinin hedef olarak belirlendiği çalışma alanımızda, Atatürk'ün gezi yaptığı on bir farklı il merkezi ve bunların ilçeleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Amasya, Tokat, Kastamonu, Zonguldak ve Bolu şehirleri çalışmamızın içinde yer almıştır. Çalışmamızın zaman aralığı Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün Karadeniz şehirlerini ilk ziyaret tarihi olan 1924 yılı ile Atatürk'ün Trabzon'a son seyahatini yaptığı 1937 yılı arasını kapsamaktadır. Atatürk, bahsi geçen şehirlerden bazılarına birden fazla gezi düzenlemiş, bazılarına bir defa gitmiş, bir kısmına ise günübirlik veya birkaç saatlik ziyaretler yapmıştır. Çalışmamızda bir denge olması açısından geziler giriş bölümü dışında dört bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde Atatürk'ün Trabzon gezileri kendi içinde kronolojik olarak verilmiştir. İkinci bölümde Kastamonu gezisi incelenmiş, tarihsel önemi dolayısıyla çevre ilçelere yapılan geziler de ayrıca belirtilmiştir. Üçüncü

bölüm, daha kısa ziyaretlerin gerçekleştiği Rize, Giresun, Ordu, Sinop, Zonguldak ve Bolu şehirlerine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde Milli Mücadelenin başladığı çevre olması ve ulaşım güzergâhı olarak aynı doğrultuda bulunan Samsun, Amasya ve Tokat şehirlerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın amacı, Mustafa Kemal Atatürk'ün Karadeniz Bölgesi şehirlerine yaptığı yurt gezilerini bir bütün içerisinde sebep ve sonuçlarıyla ortaya koymak, Atatürk inkılâplarının yerleşmesinde bu şehirlerin oynadığı rolün altını çizmek ve göz önünde olmayan yönlerini açığa çıkarmaktır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmaya konu olan dönemin yerel ve ulusal basını ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmuştur. Çalışmaya başlarken bir literatür taraması yapılmış, başta TBMM kütüphanesi ve Milli Kütüphane olmak üzere ulusal, yerel ve üniversite kütüphanelerinden yararlanılmıştır. Yerel araştırmacıların eserlerinden dönemi yaşamış kişilerin hatıralarına ulaşılmış, tezler ve bilimsel makaleler de kullanılarak çalışma tamamlanmıştır.

Tezimizin konusunun seçilmesinde ve araştırma safhasında yol gösterici olan, çalışma süresince desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Bülent Bakar'a, değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, Doç. Dr. Ali Satan ve Doç. Dr. Şerafettin Can Erdem'e, çalışma süresi boyunca gösterdiği sabır ve anlayıştan dolayı sevgili eşim Hatice Baran'a sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilanından sonra birçok kez yurt gezisine çıkmıştır. Yaptığı gezilerde Anadolu ve Trakya topraklarının büyük bir bölümünü ziyaret eden Atatürk, elliden fazla il merkezine, birçok ilçelere, kasabalara ve köylere gitmiştir.

Atatürk'ün yurt gezileri resmî tören, açılış veya protokol gezileri olarak değerlendirilmemelidir. Belli bir amaca yönelik olarak düzenlenmiş olan bu gezilerde Atatürk halkın nabzını tutmuş, fikirlerini almış, sıkıntılarını dinlemiş, sorunları yerinde tespit edip çözümlerin takipçisi olmuştur.

Milli Mücadelenin doğuşuna tanıklık eden Karadeniz Bölgesi, Atatürk'ün yurt gezilerinde önemli bir durak olmuştur. Bölgeye ilk defa 19 Mayıs 1919 tarihinde gelen Atatürk, vatanın işgallerden kurtarılması için verdiği mücadeleyi Samsun'dan başlatmış, Amasya ve Tokat'ta bu amaçla birçok faaliyette bulunmuştur.

Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra, 1924 yılının sonbahar aylarında çıktığı uzun yurt gezisinde Trabzon, Rize, Giresun ve Ordu şehirlerini ilk kez ziyaret eden Atatürk, buralarda coşku ile karşılanmıştır. Gezinin devamında, daha önce geldiği Samsun, Amasya ve Tokat'ı yeniden ziyaret etmiştir. Kurtuluş mücadelesinin başında Atatürk'e büyük destek veren halk, bu kez Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı sıfatıyla Atatürk'ü büyük bir heyecan ve saygıyla misafir etmiştir.

Atatürk'ün 1924 yılında Karadeniz şehirlerine yaptığı ziyaretlerde, eşi Latife Hanım da yanında bulunmuştur. Gittiği her yerde kadınlar tarafından ilgiyle karşılanan Latife Hanım, dönemin şartlarında Türk kadının toplum içinde yer alması konusunda örnek teşkil etmiştir. Karadenizli kadınlar da karşılama törenlerindeki kalabalıklar arasında yer almış, Atatürk'ü karşılama coşkusuna katılmışlardır.

Atatürk, 1930 ve 1937 yıllarında iki defa daha Trabzon'a gelmiş, burada gördüğü ilgiden çok memnun kalmıştır. Hayatının önemli kararlarından birini de Trabzon'da vermiştir. 1937 Trabzon gezisi sırasında, bütün mal varlığını ve çiftliklerini Türk milletine hediye etmiştir.

Atatürk, inkılâpların ilk uygulamalarını da halkla birlikte gerçekleştirmiştir. Modern bir toplum oluşturma yolunda önemli bir adım olarak gördüğü şapka devrimini Karadeniz Bölgesi'ndeki Kastamonu'da başlatmıştır. 1925 yılında gittiği Kastamonu gezisinde, kendisini ilk defa görecek olan Kastamonu halkının karşısına şapka ile çık-

mıştır. On gün süren ve Kastamonu'nun ilçelerini de kapsayan bu gezide yaptığı her konuşmada modern kıyafet giyilmesine vurgu yapmıştır.

Yeni Türk harflerini öğretmek için 1928 yılında bir yurt gezisi daha yapan Atatürk bu amaçla Sinop, Samsun, Amasya ve Tokat'a gelmişti. Başöğretmen sıfatıyla kara tahta başında yeni harflerle ilgili dersleri vermiş, yöneticiler başta olmak üzere halkı ve memurları yeni harflerden imtihan yapmıştır. Bu gezilerden memnun olarak ayrılmış, halkın yeni harfleri öğrenme konusundaki başarısını takdir etmiştir.

Atatürk 1931 yılı Ağustos ayında Karadeniz Bölgesi'nin önemli bir maden bölgesi olan Zonguldak'ı ziyaret etmiştir. Taşkömürü üretiminin artırılması ve maden ocaklarının daha verimli kullanılması ve madenlerdeki çalışma koşullarının modernize edilmesi amacıyla bölgede bir inceleme yapan Atatürk, Zonguldak'ın servet değerinde olduğunu belirtmiştir.

Atatürk, gittiği Karadeniz şehirlerinde Halk Fırkası merkezleri, Halk Evleri, Türk Ocakları, gençlik dernekleri, spor kulüpleri ve öğretmen birliklerini ziyaret etmeye özen göstermiştir. Tek başına faaliyet gösteren derneklerin Türk Ocağı çatısı altında toplanması tavsiyesinde bulunmuştur.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk, both during the War of Independence and after the declaration of the Republic, took tours of the country. Atatürk, who visited most of the lands in Anatolia and Thrace on his tours, had been to more than 50 city centers, lots of counties, towns and villages.

Atatürk's tours of the country are generally regarded as formal ceremonies, inaugurations or official trips. Atatürk took the pulse of the nation, listened to their opinions and problems and came up with immediate solutions on these tours which were arranged for a specific purpose.

The Black Sea Region which witnessed the birth of the War of Independence was one of the important legs of Atatürk's tour of the country. Atatürk, who set foot in the region on 19th May, 1919, started the War of Independence from Samsun. He was involved in activities for the independence of the country in Amasya and Tokat.

In the autumn months of 1924, a year later after the Declaration of the Republic, Atatürk took a tour of Trabzon, Rize, Giresun and Ordu where he was warmly welcomed. In the last leg of the tour, he revisited Samsun, Amasya and Tokat where he had been before. The people of these cities who strongly supported Atatürk, President of the Republic of Turkey this time, in the beginning of the War of Independence received him with open arms.

Atatürk was accompanied by his wife Latife Hanım on the tour of the cities in the Black Sea Region, which were arranged in 1924. Latife Hanım, who was received with open arms by women wherever she went, set an example for Turkish women on the fact that they should play a role in society.

Atatürk visited Trabzon in the years of 1930 and 1937 twice more and he was pleased with the attention he received. He also made one of the most important decisions of his life in Trabzon: he donated all of his wealth to the Turkish Nation.

Atatürk brought the first practices of his revolutions to life with Turkish people. He started the Hat Revolution, which he saw an important step in the formation of a modern nation in Kastamonu, a province in the Black Sea Region. On his visit to Kastamonu in 1925, he wore a hat in the public who had never met him before. During his 10-day stay in Kastamonu, including the counties of the city, he emphasized in every speech he made that modern outfits should be worn.

In 1928, Atatürk made another tour of the country which covered Sinop, Samsun, Amasya and Tokat for the purpose of introducing the new alphabet. As the Head of Teachers, he taught the new alphabet in front of the blackboard and tested the people of the region, top officials of the cities and civil servants. He was pleased with the tour and appreciated the willingness of the people to learn the alphabet.

In the August of 1931, he made a visit to Zonguldak, an important mining city of the Black Sea Region. Atatürk who inspected the area for the purpose of increasing the coal mine production, the efficient running of the coal mines and modernizing the working conditions there stated that Zonguldak was treasurable for Turkish economy.

Atatürk paid special attention to visiting the Republican People's Party centers, Halk Evi, Turk Ocağı, youth societies, sports clubs and associations of teachers. He advised that the associations which acted single-handedly should be united under the umbrella of Turk Ocağı.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

s. : Sayfa

GİRİŞ

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Antlaşması'nın ardından Osmanlı toprakları bir bir işgale uğramıştır. Musul İngilizler, Antalya ve çevresi İtalyanlar, Adana, Antep, Maraş ve Urfa önce İngilizler, daha sonra Fransızlar ve İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu bölgesi, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu dönemde devletin merkezi İstanbul'da siyasi istikrarsızlık hüküm sürmekte, art arda hükümet değişiklikleri yaşanmaktadır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla görevlendirildikten sonra 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan hareket etmiştir. Üç günlük bir yolculuktan sonra 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen Gazi, kısa bir süre içinde teşkilatlanma çalışmalarına geçerek işgallere karşı halkı bilinçlendirir. Samsun'dan başlayan bu hareket diğer Karadeniz şehirlerine, oradan da bütün vatan topraklarına yayılmıştır. Zorlu bir mücadele döneminin ardından Mudanya Mütarekesi ile barış sağlanmıştır. İşgalcilerin son kalıntıları da Anadolu'dan tamamen ayrılmış, yeni bir döneme girilmiştir.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra halkın yeni yönetimle bütünleşmesi ve cumhuriyet rejiminin benimsetilmesi açısından yurt gezileri büyük rol oynamıştır. Çağdaşlaşmanın halka yayılması amacına hizmet etmiş olan bu geziler Atatürk'ün halkla bütünleşmesini sağlamıştır.[1]

Ağaoğlu Ahmet Bey, Hakimiyeti Milliye gazetesinde yazdığı "Gazi Paşa'nın Gezileri" başlıklı makalesinde bu noktaya dikkat çekmiştir:

> "Gazi Mustafa Kemal Paşa nerde görünüyorsa, orada derhal kutsal bir heyecan ve coşku meydana geliyor. Hayatın bin türlü ufak tefek günlük kaygıları unutuluyor, ruhları ve kalpleri karşı konulmaz bir heyecan istila ediyor, kişiler alışılagelmiş düzeylerin üstüne yükseliyor, kutsal bir kendinden geçme ve kaybolma ile hayret verici görüntüye sahip oluyor... Türk Milleti Mustafa Kemal Paşa'yı görürken, karşısında kurtuluş ve istiklal ve öldükten sonra dirilme mücadelesinin canlanmış bir heykelini gözlemliyor gibi oluyor."[2]

Atatürk, çıktığı yurt gezileri sırasında resmî kurumların dışında halkla aracısız görüşmeler yapmaya özen göstermiştir. Gittiği her yerde Türk Ocağı, Halk Evi, Cumhuri-

[1] Mehmet Önder, ***Atatürk'ün Yurt Gezileri***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975, s. 9.
[2] Ertuğrul Zekai Ökte, ***Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)***, Tarihi Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul 2000, s. 18.

yet Halk Fırkası Gençlik Kolları, İdman Yurdu gibi yerleri mutlaka ziyaret etmiştir. Özellikle gençlerin kurduğu sivil oluşumlar Gazi Paşa'nın takdirini kazanmıştır.

Atatürk'ün yaptığı yurt gezileri, rastgele gidilen geziler değildir. Her gezi kendi içinde belli bir amaç doğrultusunda yapılmıştır. Atatürk önemli gördüğü yeniliklerin ilk uygulamalarını yurt gezilerinde yapmıştır. Şapka inkılâbı, yeni Türk harfleri gibi uygulamalar bunun en açık örneğini oluşturmuştur. Bahsi geçen inkılâplarla ilgili kanunlar çıkmadan, geziler vasıtasıyla halkın alışması sağlanmış, onayı alınmıştır.[3] Bu bağlamda 21-30 Ağustos 1925 tarihleri arasında çıktığı Kastamonu gezisi şapka inkılâbının gerçekleştirilmesinde büyük bir adım olmuştur. Kastamonu gezisinin tamamında şapka konusunu gündeme getirmiş, kendisini ilke kez görecek olan halkın karşısına şapka ile çıkmıştır. Dokuz gün süren gezi boyunca yaptığı konuşmalarda aynı konu üzerinde söylevler vermiş, bu konudaki hassasiyetini ve kararlılığını sürekli gündeme getirmiştir.[4]

Yeni Türk Alfabesi inkılâbı da başka bir yurt gezisinin konusu olmuştur. Atatürk bu konuda acele edilmesi gerektiğini "Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmağa mecbur olduğumuz, son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk Harflerini çabuk öğrenmelidir." sözleriyle ifade etmişti. Bu amaca yönelik olarak Marmara, Trakya ve Karadeniz şehirlerine yurt gezisine çıkmıştır. Yurt gezilerinde kara tahta başında verdiği derslerin ve yaptığı imtihanların sonuçlarından memnundur. Bir anlamda halkın onayı alınmıştır. Nitekim, yurt gezisinden kısa bir süre sonra bu konuyla ilgili kanun çıkarılmış ve yeni harflere geçilmiştir.[5]

22 Eylül 1924 günü Samsun Ticaret Okulu'nda öğretmenlerin verdiği çay ziyafetinde yaptığı konuşmada söyledikleri şu cümleler Atatürk'ün yaptığı yeniliklerde milletin gücüne dayandığını ortaya koyması açısından önemlidir:

> "Söz söyleyen arkadaşlarımızdan biri bana nereden ilham ve kuvvet aldığımı sordu. Hemen ifade edeyim ki, arkadaşımın sorduğu ilham ve kuvvet kaynağı, benim için daima milletimin kendisi olmuştur. Ben ne yapmışsam milletimle beraber yapmışımdır. Onun sesini dinlemiş, onunla birlik olmuşumdur."

Atatürk 1924 yılının sonbahar aylarında çıktığı Sonbahar Seyahatleri olarak adlandırılan yurt gezisinden sonra Cumhuriyet gazetesi muhabiri Nüzhet Bey'e verdiği

[3] M. Önder, *a.g.e.,* s. 9
[4] ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II***, Ankara 1959, s. 218-222
[5] M. Şakir Ülkütaşır, ***Atatürk ve Harf Devrimi***, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2009, s. 108.

demeç, O'nun bakış açısından gezilerin ne anlama geldiğini ortaya koymaktadır. Atatürk'ün elli gün süren bu gezi hakkındaki izlenimleri şöyledir:

> "...Umumi kanaatım şudur ki temelleri kuvvetli bir fikir vahdetinden müteşekkil bir vatanda seyahat ettim. Bu vahdet cumhuriyet fikrinden başka bir şey değildir. Hadiseler ait intibalara gelince: Bunlar da mahiyetleri itibariyledir. Vatan çocuklarının her ferdinde, her zümre ve mesleğinde derhal hissolunan hararetli bir ses ve terakki heyecanı var. Memleketin sahilleri ve iç tarafları maddi, manevi ve fikri bir faaliyet humması içindedir. Sahillerimizdeki sa'yü samimiyeti İç Anadolu'nun en kenar köşesinde dahi aynen gördüm. Vatanın her parçası istisnasız Türk tarihinin maddi ve kati mesnetleridir. Ziyaret ettiğim yerlerin ve bu yerlerdeki kardeşlerin hepsinden ayrı ayrı bahsetmek uzun olur. Her merhalenin her ufku bana aynı hiss-i sürur ve saadeti verdi.
>
> Katiyetle bir daha gördüm ki terakkiyi, itilayı ve asrın icabatını seven ve talep eden güzide bir milletimiz vardır. Türk'e müspet ve iyi bir şeyi veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur. Fakat düne kadar ona menfi ve ezici şeyler verdikten sonra bunun neticelerinden yine onu kabahatli görmek haksızdır, haksızlıktır.
>
> Halkın karanlığı aşmak, refaha ve iyiliğe varmak arzusu el ile tutulacak kadar barizdir. Cumhuriyetin eli bu arzuyu tutmuştur. Ve binaenaleyh tarihin daima takdis ettiği halkı istediği gayeye isal edecektir.
>
> Kısa bir müddet içinde ancak bunları söylemek kabildir. Memnunum, bu seyahatten en azami, en kalbi derecede memnunum. Mazideki kanaatlerimin kuvvetini kat kat takviye ederek döndüm."[6]

Atatürk'ün bu sözlerinden anlaşıldığı üzere, yurt gezileri halkı Cumhuriyete ve kurucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yaklaştırdığı gibi Gazi Paşa'nın milletine olan duygularını da güçlendirmiştir. İki taraflı bu sevginin Atatürk'ün 10-12 Haziran 1937 tarihleri arasında yaptığı üçüncü Trabzon gezisinde doruğa çıktığı söylenebilir. Gazi Paşa'nın, 11 Haziran 1937 günü Trabzon'dan İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraftaki son derece duygu yüklü ifadeleri, yurt gezilerinin samimi ortamlar oluşturduğunu göstermektedir:

> "...Ondan sonra Trabzon, yalnız benim geçtiğim yol üzerinde değil, o yola kavuşan bütün yollar görünebildikleri uzunluklarınca halk tarafından kadın erkek dolu bir manzara ve heyecan ve alkış tufanı halinde görülmekte idi. Bu kadar saygı ve sevgi ve bağlılık ifade eden milli heyecan karşısında bir naçiz kalbin durmaması yine o milli heyecanın verdiği kuvvet sayesinde ancak mümkün olabilmiştir."[7]

---

[6] ***Cumhuriyet***, 20 Ekim 1924.
[7] ***Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri***, C. IV, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 583-585.

Atatürk'ün gezileri ile ilgili gözlemler yapan Emile Ludwig adlı araştırmacının 1929 yılında söylediği şu sözler, Atatürk'ün yurt gezilerinde etrafını çeviren sevgi çemberinin nedeninin de açıklar mahiyettedir:

> Gazi ülkenin durumunu anlamak için geziye çıktığında memleketin babası gibi olur. Okullarda eğitimin nasıl yapıldığını görmek için okulları ziyaret ettiği zaman veya millete düşüncelerini açıkladığı, nasihatler ettiği veya irşat etmek için çarşılarda pazarlarda dolaştığı zaman büyük bir hoca, bir üstat, bir veli, bir bayrak olur. Milletin O'na sevgisinin ve bağlılığının sayısız nedenleri vardır, fakat en önemlisi O'nu millet sorunları çözmekle uğraşan bir başkan görmelerindendir. Gerçekte Gazi'nin milletten başka da hiçbir düşüncesi yoktur..."[8]

Yurt gezilerinde her şeyin mükemmel gittiğini söylemek doğru olmaz. Bunun en açık örneği 1930 yılının son aylarında yapılan inceleme ve tetkik gezisidir. Ülkenin ekonomik ve siyasal olarak sıkıntılı günler yaşadığı dönemde yapılan bu gezi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetttiği bir ortamda başlamıştı. Gezinin asıl amacı ekonomi ile ilgili sorunları tespit etmek ve çözüme kavuşturmak olsa da, siyasi ortamın yansıması kaçınılmaz olmuştur. Geziden bir süre önce yapılan yerel seçimlerde Samsun Belediye başkanlığını Serbest Cumhuriyet Fırkası adayı kazanmıştı. Gezi çerçevesinde Samsun'u ziyaret eden Atatürk, Samsun'da verilen bir yemek esnasında Belediye Başkanı ile yaptığı bir konuşmada "Şimdi Reis beyefendi; zatıaliniz de artık feshedilmiş olan bir fırkanın Belediye Reisi olarak vazifenizde devam etmek istemezsiniz değil mi? İstifa ediniz, yeniden intihap yapılsın belki zatıaliniz seçilirsiniz." diyerek başkandan istifasını istemişti. Belediye Başkanı istifa etmeyeceğini şu sözlerle belirtti.:

> "Paşam, bendeniz Serbest Fırkayı tanımıyorum ve reisliğe de o fırkanın namzedi olarak seçildiğimi kabul etmiyorum. Bu intihap, halkın şahsıma karşı bir itimadı şeklinde tecelli etmiştir. Mesele sırf seçimin serbest olmasından ibarettir. Eğer bu vaziyette istifa edersem halkın bu teveccüh ve itimadına karşı küfranı nimette bulunmuş olurum. Eğer bendenizin bu işte kalması arzu buyurulmuyorsa, hükümetin elinde kuvvet vardır, Şura-yı Devlet vardır, intihabı fesheder. Bendeniz de o zaman halka mahcup vaziyette kalmam."

Atatürk, bu sözlere "Düşündüğünüz doğru, arzu ettiğiniz gibi olsun" diyerek karşılık verdi. Bu sözlerin üzerinden çok zaman geçmeden Belediye Başkanı işleri olduğunu mazeret beyan ederek sofradan kalktı. O andan sonra Atatürk Samsun valisi Kazım Paşa'yı epeyce azarladı. Birkaç gün sonra da Dahiliye Vekaleti, valiyi görevden aldı.[9]

---

[8] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 19.
[9] Ahmet Hamdi Başar, ***Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye,*** Tan Matbaası, İstanbul 1945, s. 38-39.

Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere basında çıkan haberlerde gezilerin bütün yönleri yer almamaktadır. Geziler basında çok yer kaplamasına rağmen büyük ölçüde resmi programları aksettirdiği söylenebilir.

1. ATATÜRK'ÜN TRABZON GEZİLERİ

Atatürk'ün Trabzonlularla tanışması, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışının ardından bölge hakkında istediği raporlar sayesinde olmuştur. Bölgeden gelen raporları inceleyen Mustafa Kemal, Trabzonluların uyanıklığı sayesinde Trabzon vilayetinde Rumların vukuatları ve çetelerin faaliyetlerinin az olduğuna dair satırları okumuştur.[10] Erzurum Kongresi'nde ise Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti vasıtasıyla Trabzonlularla ilk kez bir araya gelmiş, Trabzon delegeleri kongrede Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır.[11]

Atatürk, Trabzon'u üç kere ziyaret etmiştir. 15-17 Eylül 1924, 27-30 Kasım 1930 ve 10-12 Haziran 1937 tarihlerinde gerçekleşen bu ziyaretlerde Trabzon halkı büyük bir coşku ve heyecanla misafirini ağırlamıştır. Dönemin gazetelerinde ve Atatürk'ün ziyaretlerine tanık olan kişilerin hatıralarında bu durumu tespit etmek mümkündür.

Atatürk'ün Trabzon gezileri, şehrin sorunlarının yerinde görülüp çözüm bulunması açısından önem arz etmektedir. Atatürk'ün geziler sırasında halkın şikâyetlerini dinlemesinin ardından verdiği emir ve direktifler birçok sosyal ve ekonomik problemin çözülmesini sağlamıştır.[12]

1.1. BİRİNCİ TRABZON GEZİSİ (15 EYLÜL - 17 EYLÜL 1924)

Atatürk'ün Trabzon'u ilk ziyareti, 29 Ağustos 1924'ten 18 Ekim 1924'e kadar 51 gün süren ve "Atatürk'ün Sonbahar Seyahatleri" olarak kayıtlara geçen geziler çerçevesinde gerçekleşmişti.[13] Ankara'dan trenle Dumlupınar'a hareket eden Gazi, Eskişehir ve Afyon'a gitmiş ve Dumlupınar'da başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin ikinci yılı törenlerinde katılmıştı.[14] Burada Meçhul Asker Anıtı'nın açılışını yapmasının ardından Bursa'ya hareket ederek 11 Eylül 1924'te Bursa'nın kurtuluş bayramını halkla birlikte kutladı. Aynı akşam Mudanya'ya giden Gazi, geceyi Hamidiye savaş gemisinde geçirdi ve 12 Eylül 1924 sabahı saat 06:00'da Trabzon'a doğru yola çıktı.[15]

---

[10] Mahmut Goloğlu, ***Atatürk ve Trabzon***, Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Trabzon 1981, s. 9.
[11] Veysel Usta, ***Atatürk ve Trabzon***, Serander Yayınları, İstanbul 2011, s. 11.
[12] Selçuk Ural, "Atatürk Dönemi Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerden Bazı Kesitler", ***Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, S. 41, Erzurum 2009, s. 323
[13] M. Önder, *a.g.e*., s. 169.
[14] Utkan Kocatürk, ***Kaynakçalı Atatürk Günlüğü***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988, s. 247.
[15] ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri****,* çev.N. Onat, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1984, s. 73.

Hamidiye zırhlısı saat 10:00'da İstanbul'a geldi. Gazi'nin İstanbul'dan hangi saatte geçeceği belli olmadığı halde halk, kıyılara toplanmıştı. Selimiye kışlasından ve Dolmabahçe önündeki iki savaş gemisi 21 pare top atışı ile Gazi Paşa'yı selamladı. Boğaziçi kıyılarının her iki yakasındaki sevinç gösterilerine Gazi güverteye çıkarak karşılık verdi. Hamidiye, boğazdan itibaren yanında yer alan Şevket gemisiyle birlikte Karadeniz'e doğru yol aldı.[16]

Gazi'ye bu seyahatte eşi Latife Hanım, İstanbul mebusu Hamdullah Suphi Bey, Gaziantep mebusu Kılıç Ali Bey, Rize mebusu Rauf Bey ve Bozok mebusu Salih Bey eşlik ediyordu.[17]

1.1.1. Şehirde Yapılan Hazırlıklar

Mudanya'dan hareket edilmesinden itibaren dönemin Trabzon yerel basınında Atatürk'ün seyahati hakkında haberler çıkıyordu. Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazetesi 13 Eylül 1924 tarihli sayısında Gazi'nin yolculuğunu şu şekilde duyurmuştu:

> "Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa'nın Trabzon'a gelmek üzere Perşembe günü Mudanya'dan Hamidiye kruvazörü ile hareket ettiğini istihbar ettik. Hamidiye Cuma günü sabahleyin boğazdan çıkarak Karadeniz'e girmiş olmasına nazaran bugün akşam saatlerinde şehrimize muvasalatına intizar olunuyor. Reis-i Cumhur Paşa'nın ikametine mahsus olmak üzere Zeytinlik'teki eski karargah binası olan Kostaki'nin evi ihzar edilmektedir."[18]

Hamidiye gemisinin hızı tam olarak bilinmediği için geliş zamanı da bilinmiyordu. Buna rağmen öğrenciler, askerler ve protokol her ihtimale karşı iskeleye çağrılmıştı. Darü'l-eytam talebeleri iskeleye getirilmiş, bir kıta asker de akşama kadar geminin gelmesini beklemişti. Fakat bu bekleyiş iki gün sürecektir. Limanda bulunan Karadeniz vapurunun telsiziyle Hamidiye'ye bağlantı kurulmuş, gece dört civarında Samsun açıklarında olduğu bilgisi alınmıştı. Bu hesaba göre Gazi'nin ertesi gün öğleden önce Trabzon'a varacağı anlaşılmıştı.[19]

Resmi törenin ayrıntıları belirlenmiş, halkın neler yapacağı önceden planlanmıştı. Karşılama için yapılan hazırlıklar İstikbal gazetesinde şu şekilde yer alıyordu:

> "İstikbal merasimi için hazırlıklar icrâsına memur edilen bir heyet vali beyin riyâset ve nezâretleri altında dün belediyede meşgul olmuşlardır. Cihet-i askeriye muhtelif mahallerde tak-ı zaferler vücuda getirmiştir. Tesbit edilen merasim programı mucibince vali ve

[16] N. Onat, *a.g.e.,* s. 74.
[17] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 268.
[18] ***İstikbal,*** 13 Eylül 1924.
[19] ***İstikbal,*** 14 Eylül 1924.

kumandan beylerle resmî heyetlerin rüesâsı vapura gidip râsime-i hoş-âmedîyi îfâ edecekler. Memûrîn, eşrâf, tüccâr, cemiyyât ve müessesât-ı muhtelife ve matbuat mümessilleri liman dairesi önünde bulunacaklardır. Mahall-i mezkûrda kıta'ât-ı askeriye, jandarma, polis müfrezeleri râsime-i ihtirâmı îfâ edecektir. Ahali-i muhtereme de tayin edilecek mahalde bulunacaktır."[20]

Ulusal basın ziyarete büyük ilgi göstermişti. Cumhuriyet gazetesi 15 Eylül 1924 tarihli sayısında halkın heyecanını ve karşılama için yapılan hazırlıkları Trabzon'daki muhabiri aracılığıyla ilk sayfasında şu haberle bildirmişti:

"Şimdi saat dokuz buçuk. Halk, dün akşamdan beri helecan içinde Gazi Paşa'nın vüruduna muntazırdır. Halk sabaha kadar sahilde beklemiş, şehir baştan başa donanmıştır. Fakat son dakikada buraya gelen bir telgrafnameye nazaran Gazi Paşa hazretleri bu akşam saat altıda Giresun'a inmiştir. Yarın (bugün) sabah saat dokuzda buraya muvasalat edeceğini bildirmiştir. Müşarunileyhin ikametine fırka karargahı tahsis edilmiştir. Yarın belediye tarafından Gazi Paşa hazretleri şerefine mükellef bir ziyafet verilecektir."[21]

İki günlük bekleyişin ardından 15 Eylül sabahı saat 11:00'de Hamidiye kruvazörü Trabzon limanına yanaştı. Yüzlerce kayık ve motor, geminin etrafını çevirip sevgi gösterilerine başladı.[22] Trabzon valisi Cemal Bey'in başkanlığında Trabzon mebusları Rahmi Bey ve Abdullah Bey, Askeri kumandan ile Belediye reisi ve ticaret odası reislerinden oluşan bir heyet, motorlarla Hamidiye'ye giderek Atatürk'ü karşıladılar.[23] Şehrin ileri gelenleri, komutanlar, memurlar, resmi ve özel kuruluşlar, askerler, öğrencilerin yanı sıra Trabzonlu hanımlar da Latife Hanım'ı karşılamak için tören alanında yer almaktaydı.[24]

Atatürk'ü gemiden almaya giden motor iskeleye yanaştığı sırada Trabzon kalesinden, Hamidiye ve Şevket gemilerinden karşılıklı selam topları atılmaya başlandı.[25] Sahili ve iskeleyi dolduran binlerce kişi hep bir ağızdan tezahürat ve alkışlarla sevgilerine başladı. Atatürk, kendisini karşılamaya gelenlere selam veriyor ve iltifatlarda bulunuyordu. Bütün Trabzon halkı karşılamaya katılmış, iskelede yer bulamayanlar caddeleri doldurmuştu.[26]

[20] ***İstikbal,*** 14 Eylül 1924.
[21] ***Cumhuriyet,*** 15 Eylül 1924
[22] ***Büyük Tarih Trabzon'da***, Derleyen: Trabzon Çocuk Esirgeme Kurumu, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938, s. 4.
[23] ***Cumhuriyet,*** 16 Eylül 1924.
[24] M. Goloğlu, *a.g.e.*, s. 50.
[25] ***İstikbal,*** 16 Eylül 1924.
[26] ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri,*** s. 75.

Trabzon'da yayınlanan ve ilk sayısı Atatürk'ün geldiği gün çıkarılan Yeniyol gazetesi, "Mübarek vatanımızı şahnamelerin seviyesini aşan bir şerefle bize iade eden büyük halâskâr hoş geldiniz" başlığıyla şehirdeki heyecanı şu şekilde yansıtmıştır:

> "İki gün evvelinden Büyük Gazi'nin Mudanya'dan hareketle doğrudan doğruya şehrimizi teşrif edeceklerini haber alan Trabzon halkı erkek, kadın, genç, ihtiyar, kafile kafile iskeleye taşınmakta, sabırsızlıkla ufuk-ları tarassut etmekte idiler. Nihayet dün sabah şafakla beraber kalkanlar şanlı Gazi'yi taşıyan şanlı Hamidiye'yi Trabzon'un ta karşısında on mil açıkta görmüş ve artık kesif kafileler halinde iskeleye kadar caddeleri doldurmuştu. emakin-i resmiye ve hususiye, limandaki vapurlar, sandallar, mavnalar bayraklarla tezyin edilmiş, iskeleden itibaren güzergah boyunca muhtelif taklar yapılmış, çam ve defne dallarıyla donanmıştı."[27]

Şehirdeki coşku Cumhuriyet gazetesinin 16 Eylül 1924 tarihli sayısında "Trabzon, Reis-i Cumhuru Emsalsiz Tezahüratla Karşıladı" başlığıyla şu şekilde yer almıştı:

> "On binlerce halk iskeleye tehacüm etmiştir. Şehir baştan aşağı çalkanıyor. Bütün ticarethaneler, müessesat bu sevinçli günün şerefine tatil yapmışlardır. Bütün Trabzon bayraklarla dallarla ve çiçeklerle tezyin edilmiştir. Müteaddid taklar yapılmıştır. Dükkanlarını kapatarak iskeleye tehacüm eden, yer bulamayarak uzun sokağa kadar güzergahlarda kitleler teşkil eden on binlerce halkın şiddetli alkış tufanı arasında Hamidiye demir attı.
>
> Reis-i Cumhur hazretlerini iskelede belediye azası, meclis-i idare azası, halk fırkası heyeti, ticaret odası azası, Rus ve İran konsolosları, İtalyan konsolos vekili, Türk ve ecnebi müessesat-ı maliye mümessilleri, ticaret mahfeli, çiftçiler birliği, ihtiyat zabitleri cemiyeti, idmancılar, muallimler cemiyeti, gençlerbirliği baro, esnaf cemiyetleri, kazalar murahhasları, matbuat mümessilleri, hocalar ve dervişler, devlet rüesası istikbal etmişlerdir. Paşa hazretleri müstakbelînin ve bu meyanda bulunan ümera-yı askeriyenin ellerini sıkarak iltifatta bulunmuşlar, daruleytam talebesinin ve izcilerin önünden geçerken küçük yetimlerimize hitap buyurarak:
>
> -Nasılsınız yavrularım? demişlerdir. Reis-i Cumhur hazretleri sol tarafta ahz-ı mevki etmiş olan kıtaat-ı askeriyeyi de:
>
> -Merhaba arkadaşlar! Hitabıyla taltif buyurmuşlardır.
>
> Halk kitleleri arasında yaya olarak gidilmiş, paşa hazretlerine müteaddid buketler takdim olunmuştur. Yol imtidadınca alkış sadaları bütün memleketi çınlatmıştır. Alkışlar arasında halkın:
>
> "-Hoş geldin büyük Gazi! Bin yaşa Türkün büyük halaskarı! Müncisi! sadaları ayyuka çıkıyordu."[28]

[27] ***Büyük Tarih Trabzon'da***, s. 5.
[28] ***Cumhuriyet,*** 16 Eylül 1924.

Bir başka gazete Hakimiyeti Milliye ise Gazi'nin sözlerini başlığa taşıyarak ortamı tasvir etmişti:

> "Halkın bu merbutiyetine karşı Reis-i Cumhurumuz demişlerdir ki:
>
> 'Kadınların, çocukların, ihtiyarların gözlerinde yaş gördüm, bu ne fart-ı tehessüs, bu ne şefkat, bu ne yüksek asalettir…'
>
> Reis-i Cumhur hazretlerinin istikbali doyulmayan bir manzara arz ediyordu, bütün halk, kadın erkek, çocuk sokaklara dökülmüştü ve sevinçten birçokları ağlıyorlardı."[29]

Atatürk'ün Trabzon'u ilk ziyareti sırasında ortaokul öğrencisi olan Matematik öğretmeni Kemal Ülker, o günün atmosferini ve karşılamanın detaylarını şöyle anlatır:

> "Gazi ilk kez Trabzon'a geliyordu. Köylerden, ilçelerden ve yakın illerden Gazi'yi karşılamaya, görmeye gelenlerle ilimiz dolup taşmıştı. Halk, limana bakan otelleri, kahveleri, evleri, kalepark ve iskeleyi doldurmuş bin bir ayak bir pabuçta bekliyordu. Her yer bayraklarla defnelerle donanmış ve özenle süslenmişti.
>
> Gazi'yi karşılamak üzere Yoroz'a doğru yol alan büyük motorlarda, yapılarda, davul, kemençe ve tulum çalınıyor milli oyunlar oynanıyordu. Hava güneşli ve ılıktı. O zaman Trabzon'da rıhtım yoktu. Gemiler açıkta demirlerdi. Yolcular ve yükler deniz araçları ile vapurdan iskeleye taşınırdı.
>
> Yalılarda kayık, motor, mavna ve alamama kalmamış hepsi limana gelmişti. Bunlar geminin demir atacağı yerden iskeleye kadar iki sıra halinde dizildiler. Aralarında elli-altmış metre genişliğinde bir deniz yolu kanalı oluşturdular. Ben dayımın çalıştığı mavnada idim ve mavna iskele merdiveninin yanına yaklaşmıştı. Sabırsızlık içinde bekliyorduk. Nihayet Hamidiye geldi kanalın başında demirledi. Aradan on dakika geçmişti. Bir alkış tufanı koptu. 'Yaşa varol Gazi' Boztepe'den limana doğru aksediyor ve ortalık çınlıyordu. Gazi'yi taşıyan motor süzüle süzüle yavaş yavaş iskeleye geliyordu. Gazi, milletini halkını selamlıyor halkı da var gücüyle 'yaşa varol' sesleri alkış tufanı ve çiçek yağmuru ile Gazi'sini selamlıyordu. Büyük bir sevinç içinde tüm Trabzon bayram ediyordu.
>
> Motor iskeleye yanaşınca Gazi yirmi yaşında bir denizci ustalığı ile motordan iskele merdivenine atladı. Kendisine yardım etmek üzere orada bulunan bir babayiğidin arkasını sıvazladı. Merdivenlerden çabuk çabuk çıkarak iskele üstüne geldi.
>
> Aramızdaki uzaklık on beş metre kadardı. Gazi çok güzel ve zarif giyinmişti. Dinçti, sağlığı ve neşesi tamdı. Büyük bir memnuniyet içinde dört bir yanı selamladı. Sonra gemiye doğru uzun uzun baktı. Ben orada milletin O'na sunduğu bu büyük sevgi, içten bağlılık-

[29] ***Hakimiyeti Milliy**e,* 17 Eylül 1924.

la her engeli aşabileceğine bir kez daha inanan, büyük bir çağdaş Türkiye'nin baş mimarı Mustafa Kemal Atatürk'ü gördüm."[30]

1.1.2. Atatürk'ün Ziyaret ve Görüşmeleri

Gazi'nin resmî ziyaret programı önceden belirlenmişti. Hakimiyeti Milliye gazetesinin haberinde bu program şöyle aktarılmıştır:

> "Reis-i Cumhur hazretlerinin ikametlerine muhteşem bir bina tahsis edilmiştir. Reis-i Cumhur hazretleri 17 Eylül akşamına kadar Trabzon'da kalarak vilayetin ve Trabzon'un mülkî ve askerî idare ve umurunu teftiş ve tetkik buyuracaklar ve şehrin hastanelerini ve müessesatını ziyaret edeceklerdir. Çarşamba akşamı Rize'ye mütevecciheh hareketleri muhtemeldir.
>
> Reis-i Cumhur hazretlerinin Trabzonu ziyaretleri dolayısıyla bütün Karadeniz sevahilindeki kasabalardan ve Erzincan'a kadar bütün komşu vilayetlerden iştiyakkarane davetler gönderilerek behemehal şehirlerine de teşriflerini rica edilmektedir. Fakat Reis-i Cumhur hazretleri ancak Karadeniz sahillerindeki vilayet merkezlerini ziyarete karar vermiş olduklarından ve programlarını bu suretle tesbit eylediklerinden vakitlerinin adem-i müsaidesine mebni bu davetlere teşekkür ederek itizarda bulunmaktadırlar. Haber aldığımıza göre Reis-i Cumhur hazretlerinin İnebolu'yu da ziyaretten sonra Kastamonu'ya kadar seyahatlerini temdit eylemeleri muhtemeldir."[31]

Gazi Paşa'nın Trabzon'daki ilk dakikaları halkın yoğun tezahüratı altında geçmişti. Karşılama töreninde iskelede yer bulamayanlar caddeleri doldurmuştu. İki tarafını halkın doldurduğu İskele Caddesi'nden geçerken Atatürk halkı selamlıyor, tezahüratlar eşliğinde verilen çiçeklerle yavaş yavaş yürüyebiliyordu. Caddelerde, balkonlarda, pencerelerde toplanmış kadınlar "Hoş geldiniz Latife Hanım Efendi" sözleriyle Latife Hanım'a sesleniyordu. Alkışlar arasında Atatürk, doğrudan belediye binasına geçmişti. Belediye meydanında da büyük bir izdiham vardı.[32]

Atatürk, belediye binasında yarım saat kaldı. Bu süre içinde belediye heyeti, Halk Fırkası idare heyeti, ticaret kulübü reisi ve üst düzey memurlarla bir araya geldi. Gazi Paşa'nın yanında Trabzon mebusu Abdullah Bey bulunmakta idi. Kahve ve sigaralar içildikten sonra otomobillerle Halk Fırkası'na gidildi. Halk Fırkası'nın binasının salonunda bir süre istirahat eden Atatürk, bu esnada Trabzon'un manzara itibariyle güzelliğini yanındakilere ifade etmişti. Bu küçük istirahatin ardından otomobillerle hükümet

[30] ***Trabzon'dan Atatürk'e***, Trabzon İl Kutlama Komitesi, Trabzon 1981, s 203-204.
[31] ***Hakimiyeti Milliye,*** 17 Eylül 1924.
[32] ***Cumhuriyet,*** 16 Eylül 1924.

binasını ziyaret eden Gazi, buradaki daireleri gezmiş, özellikle tapu defterlerini inceleyerek memurlara sorular sormuştu.[33]

Hükümet konağı avlusundaki bölüklerin teftişinden ve hükümet önünde askeri birliklerin resmi geçidinden sonra Gazi Paşa, belediye tarafından ikameti için hazırlanan binaya gitmiştir. Güzergahtaki binlerce kişinin yanı sıra büyük bir kitle de "Yaşa Paşa" nidalarıyla Gazi Paşa'nın otomobilini takip ediyordu. Buradaki kısa dinlenmenin ardından Soğuksu sayfiyesinde gezinti yapan Gazi, akşam saatlerinde belediye tarafından ikameti için ayrılan köşke geçti. [34]

1913 yılında yaptırılan ve Cumhuriyetin ilanından sonra Özel İdare'ye verilen dört katlı köşkün üçüncü katındaki büyük oda Gazi'nin ikameti için hazırlanmıştı. O akşam köşkün alt salonunda Belediye reisi Kazazoğlu Hüseyin Bey, Atatürk'ün onurunda bir yemek verdi.[35]

Trabzon ileri gelenleri, askerî ve mülkî erkanın yanı sıra Hamidiye ve Şevket gemilerinin süvarilerinin de katıldığı 30 kişilik yemekte belediye reisi kısa bir konuşma yaptı. Trabzon halkının yaptığı sevinç gösterilerinin kalplerdeki sevgi ve saygının binde biri olduğunu şöyle ifade etti.

> "Trabzon ahalisi senelerden beri mütehassir oldukları zat-ı fehimanelerine kavuştuklarından dolayı sürur-i azim içindedirler. Halkın tezahüratını bizzat müşahede buyurdunuz. Fakat bu tezahürat kalplerdeki hürmet, muhabbet ve samimiyetin belki yüz binde birdir. Türklerin bir duası vardır. Onunla sözüme nihayet vereceğim. Allah büyük gazimizi yanımızdan eksik etmesin. Amin."[36]

Atatürk bu konuşmaya karşılık olarak şu sözleri söyledi:

> "Trabzon ve Trabzonluları temsil eden zat-ı alileriyle bir sofrada bulunduğumdan pek büyük memnuniyet hissediyorum.
>
> Bilhassa bugün yaptıkları hararetli istikbalden, gösterdikleri ciddi samimiyet ve muhabbetten dolayı arz etmeyi vazife bildiğim kalbî teşekkürlerimi zat-ı alilerine hüttâb ile izhara fırsat bulduğumdan çok bahtiyarım. Efendiler, hemen bütün Trabzon halkını yekpare bir samimiyet kitlesi halinde gördüm. Kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının gözlerinde yaş gördüm. Bu ne fart-ı tahassüs, bu ne şefkat, bu ne yüksek asalettir. İtiraf etmeye mecburum ki bugünkü müşahede ve mahsusatımın bu kıymetli memleket ve muhterem halk hakkında bende hasıl ettiği fikirleri, kanaatleri bu güne kadar hiçbir vası-

[33] ***İstikbal,*** 16 Eylül 1924.
[34] ***Cumhuriyet,*** 16 Eylül 1924
[35] Mehmet Önder, ***Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri,*** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1993, s. 42-43.
[36] ***Hakimiyeti Milliye,*** 17 Eylül 1924.

ta bu derecede temin edememişti. Emin olabilirsiniz ki Trabzon'u ve muhterem Trabzonluları ziyaret etmek senelerden beri bende hakim olan büyük bir arzu ve derin bir iştiyak halinde idi. Beni bu saadetten bugüne kadar mahrum eden malumunuz olan ahval ve şerait idi. Bugün çok mesudum. Çünkü beni sevdiklerimi görmekten men eden bu meşum şerait kamilen bertaraf edilmiştir. Çok arzı ederdim ki müteaddit telgrafla beni görmek arzusunu izhar eden Trabzon mülhakatını ve mülhakat ahalisini ziyaretle şereflyab olayım. Fakat o kadar zaman tahsisine imkan olmayacaktır. Yine yazık ki onları şimdilik yalnız hürmetle yad, selam ve muhabbetlerimi takdim eylemekle iktifa etmek mecburiyetindeyim.

Arkadaşlar, beş sene evvel ilk defa Samsun'a ayak bastığım zaman bana kuvvet-i kalp veren vatandaşlarımın ilk safında Trabzonluların bulunduğunu asla unutmayacağım. Sakarya melhame-i kübrâsında üçüncü fırka ile yetişen Trabzon evlatlarının meydan-ı muharibde gösterdikleri fedakarlıkların kıymeti hatırası daima dimağımda menkuş kalacaktır. Bu vatanperver halka, o kahraman evlatlara malik olan bu kıymetli memleketimizi bir Ermenistan mahreci veya muhayyel bir Pontus Krallığı ülkesi yapmak taleb ve tehdidleri ne meşum idi. Şüphesiz o kabuslar ilelebet hayal olmuştur. Efendiler, vatanın vahdetini, hürriyet ve istiklalini temin eden milletimizi cumhuriyet idaresine kavuşturan inkılâbımız; iktisadi refah ve saadetimizi, medeniyet aleminde layık olduğumız mevkiyide temin edecektir. Bu feyyâz, ahalisi zeki, müteşebbis, çalışkan olan Trabzonumuzu az zamanda dâhile rıhtım ve limanla techiz edilmiş görmek nuhbe-i âmâldir. Trabzon Türk camiasında cumhuriyetin zengin, kavi, hassas pek mühim istinad menbalarından biridir. Böyle bir cumhuriyet şehri âtîdeki istilzâm ettiği bütün esbâb-ı ümrân ve terakkiye mâlik olacaktır. Sözlerime nihayet verirken muhterem Trabzonlulara muhabbet ve hürmetlerimin, gösterdikleri samimi hissiyatdan dolayı teşekkürlerimin iblağına vesatıt buyurmanızı rica ederim."[37]

Gazi Paşa, Trabzon'daki ilk gününde halkın gösterdiği ilgiden çok memnun ve müteessir olduğunu sürekli ifade etmekteydi. Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta bu memnuniyetini şu şekilde belirtmişti:

"Bugün kable'z-zeval saat onda Trabzon'a geldik. Deniz kıyısından başlayarak tebrik-i güzergâha şitâb eden halkın çok samimi ve kalbi tezahüratı arasında Beledi, Halk Fırkası ve Hükümete gidildi. Hükümet civarında kıta-i askeriyenin teftiş ve resm-i geçidini müeakib şehirde tahsis olunan ikametgâha geldik. Muhterem halkın gösterdiği muhabbetten çok memnun oldum.[38]

İsmet Paşa ise cevaben yazdığı telgrafta gezinin sorunsuz geçmesinden mutlu olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Trabzon'da Reis-i Cumhur Hazretlerine

[37] ***Hakimiyeti Milliye,*** 17 Eylül 1924.
[38] V. Usta, *a.g.e.*, s. 42

Reis-i Cumhur hazretleri Trabzon seyahatini sıhhat ve memnuniyetle yapmakta olması hepimiz için nihayetsiz meserreti muceb oluyor halkın her yerde seyahat ve afiyet-i riyaset-penahilerini muhabbet ile takip etmekte olduğunu kemal-i hürmetle arz ederim."[39]

Gazi Paşa, ziyaretin ikinci günü öğleye kadar ikametgâhında ziyaretleri kabul edip bazı felaketzedelerin dertlerini dinledi, öğleden sonra da şehirdeki bazı kamu kuruluşları ve okulları ziyaret ederek incelemelerde bulundu.

Saat 14.30'da, Belediye reisi Kazazzade Hüseyin Efendi'nin düzenlediği toplantıya katılan Gazi Paşa, Milli Mücadelede savaşan gazilerle de bir araya gelir. Onlara, geçim sıkıntısı çekip çekmediklerini sorar. Gaziler, "Hiçbir sıkıntımız yok, çok iyiyiz Paşa'm sağ olunuz." derler. Belediye reisi Kazazzade Hüseyin Efendi, gazilerin gerçek durumlarını Paşa'nın kulağına fısıldar. Hadisenin bundan sonrası şu şekilde kayıtlara geçmiştir:

"Gazilerden Hüsnü Çavuş ayağa kalkarak şöyle konuşur:

-Muhterem Gazi Paşa'mı Biz bu hizmetleri milli hakimiyetimiz, milli istiklalimiz için, şeref ve haysiyetimiz için, Türklüğümüz için, şanlı bayrağımızın göklerimizde ebediyen dalgalanması için yaptık. Başkumandanımızla, Türk'ün ebedi güneşi Gazi'mizle, yedi düvele meydan okuyup düşmanı denize döktük. En büyük kıvanç ve övüncümüz; sizi aramızda ve başımızda görmektir. Ulu Gazi Paşa'mız, Allah sizleri Türk milletine bağışlasın!

Bu sözlerden duygulanan Mustafa Kemal Paşa, salondakilere şöyle der:

- İşte vatanı kurtaran ülkü: Kuvayı Milliye Ruhu! Sağ olunuz kahraman vatan evlatları!"[40]

Valilikte daire amirleri ile çalıştıkları konular hakkında görüştü.[41] Ziraat Müdürü Faik Bey kendi yaptığı ziraat haritasını çok beğenerek haritadan bir nüsha da kendisine verilmesini istedi. Maarif Müdürü Şemseddin Bey ise öğretmen eksikliği sorunundan bahsetti. Bu esnada Latife hanım ikametgahlarında Trabzonlu kadınlarla görüşmeler yapmaktaydı.[42]

Hükümet binasından sonra vali ile birlikte Trabzon Lisesi'ne geçen Gazi Paşa, öğretmenlerle ayrı ayrı görüştü ve onlarla çay içti. Bu ziyaret sırasında yaşanan birkaç anekdot yerel gazetelerden İstikbal'in 17 Eylül 1924 tarihli sayısında şu şekilde yer almıştı:

---

[39] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:2.9.8. **Bkz. Ek: 1**.
[40] Ahmet Can Bali-Rasim Şimşek, ***Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları*****,** KTÜ Basımevi, Trabzon 1990, S. 22-23.
[41] ***Büyük Tarih Trabzon'da***, s. 6.
[42] ***İstikbal****,* 17 Eylül 1924.

"Gazi Paşa evvelki gün hükümetten sonra otomobil ile liseye gitti. Lisenin kapısından girerken kapı üzerindeki saltanat arması ve tuğra nazar-ı dikkatini celb etti.

- Mektebinizin müzesi yok mudur dedi. Bu armaları oraya koysanız.

Müdürü henüz vazifeye iki gün evvel başladığını söyleyerek arz-ı i'tizar etti Gazi Paşa muallimin odasına gitti. Muallimler kendilerini birer birer takdim etti. Ve onlarla hasbıhal etti kendilerine sual sordu nihayet sual ulum-ı diniye muallimine tevcih edildi Gazi Paşa "ve't-tini ve'z-zeytun" ayetinin tefsirini sordu. Hoca cevap vermek için yarım saat istedi. Bu sefer Gazi Paşa sordu.

- Kaç seneden beri hocasınız.

- On beş seneden beri.

- On beş seneden beri bunun tefsirini öğrenemediniz mi dedi.*[43] Muallim kendi derdinden bahis açtı. Usul-i tedrisinden dolayı haksız yere Rize'ye nakl edildiğini söyledi. Gazi Paşa bir muallimin ehliyetsizliğinden dolayı başka bir yere nakl edilmesini pek garip buldu. Orası vatan değil mi dedi Vali Bey'e dönerek bu meselenin kendisine hatırlatılmasını söyledi."[44]

Öğretmenlerle görüşmesi esnasında tarih öğretmeni Rıfat Bey okullarda Türk tarihine yeteri kadar yer verilmediği yönünde eleştiride bulundu. Bunun üzerine Gazi Paşa şu sözlerle başladığı uzun konuşmasıyla Türk Tarih Tezinin esaslarını ilk kez anlattı:

"Öğretmen Efendi! Bu sözlerden çok duygulandım. Artık bundan böyle Türk çocuğu kendi tarihini okuyacaktır. Bundan emin olabilirsiniz."[45]

Gazi, Trabzon Lisesi'ni ziyaretinde bazı sınıflara girmiş ve öğrencilere sorular yöneltmişti. Tesadüf ettiği din dersinde ders hocasından Kur'an'dan İnşirah suresini okuyup açıklamasını ister. Hocanın, yanında tefsir kitabı olmadığını söylemesi üzerine Gazi Paşa "Birkaç satırlık sure için tefsir kitabına ne gerek var." der ve ezberden okuyup Türkçe açıklamasını yapar. Sınıfta bulunan ve Atatürk'ün soru sorduğu öğrencilerden biri olan Hakkı Yener, hadiseyi şu şekilde nakletmiştir:

"Söz konusu sûreyi tecvid kurallarına göre kendisi okudu. Sureyi hepimizin anlayacağı Türkçe sözlerle yorumladı. Tevfik Hoca'ya sureyi okurken yanlışlık yapıp yapmadığını sordu. Tecfik Hoca önce ak sakalını sıvazladı. Gazi'nin yüzüne, gözlerinin içi gülerek baktı. Gazi'nin sorusunu şöyle cevapladı:

[43] Atatürk, Trabzon seyahatinin ardından gittiği Samsun'da ticaret mektebinde bu konuya değinerek, bir din dersi öğretmeninin ömrünü medreselerde dini eğitimle geçirmesine rağmen kutsal kitabın bir satırını Türkçe ifade edemediğini üzüntüyle aktarmıştır.
[44] ***İstikbal,*** 17 Eylül 1924.
[45] Münir Hayri Egeli, ***Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar***, Güven Basımevi, İstanbul 1959, s. 65.

- Paşam, mukaddes dinimiz yalan söylemeyi ve ikiyüzlülük yapmayı bağışlanmayacak suçlardan sayar. Bu hakikati göz önünde tutarak konuşuyorum. İnşirah suresini tecvid kaidelerine uyarak ve her kelimenin hakkını vererek okudunuz. Tefsirini de halkımızın konuştuğu arı ve duru Türkçe ile yaptınız. Siz, Allah'ın milletimize armağan ettiği eşsiz bir lidersiniz. Milletimizin dağınık ve cılız gücünü birleştirdiniz. Bu güce dayanarak, acımasız düşmanlarımızı dize getirdiniz. Kurtardığınız topraklar üzerinde, temeli insan sevgisine ve ilme dayanan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdunuz. Ant içerek belirtmek isterim ki, kişiliğinize beslediğimiz sevgi, saygı ve güven sonsuzdur. Kısa zamanda dinimizi, dilimizi ve iktisadi hayatımızı düzlüğe çıkaracağınızdan kuşkumuz yoktur. Sizi bütün gücümüzle desteklemek insanlık borcumuzdur, dedi."[46]

Trabzon Lisesi'nin spor yurdunu da ziyaret eden Atatürk, hatıra defterine "Bedenî idman fikrî idmanla muvazi eşit gitmelidir." sözlerini yazmıştı.[47]

Ziyaret sırası ipek mensucat fabrikasına gelmişti. Gazi büyük bir ilgiyle fabrikanın gelişmesi ve ilerlemesi isteğini belirtti ve memleket hastanesine giderek hasta koğuşlarını birer birer gezdi. Ardından ticaret mektebi ve muallim mektebine gitti. Muallim mektebinin kültür müzesiyle yakından ilgilendi, eserleri inceleyerek sorular sordu ve okulun hatıra defterini imzaladı. Hatıra defterinde Fevzi Paşa'nın yazısını görünce maziyi hatırlayıp tebessüm etti. Fevzi Paşa hatıra defterine yazdığı satırlarda okul mevcudunun 25 olduğunu, bunun ihtiyacı karşılamadığını kaydetmişti. Gazi Paşa da bundan bahsederek bugünkü mevcudun 176 olmasının bile ihtiyaca kafi olmadığını fakat okulda gördüğü düzenden dolayı rakamın ileride büyüyeceği yolundaki hislerini deftere kaydetti. Atatürk, muallim mektebini ziyaretinden sonra yeni yapılacak olan Gazi Paşa Caddesi'nin temel atma töreninde bulundu. Belediye reisi kazmayı Gazi Paşa'ya verdi, ilk kazmayı kendi eliyle duvara birkaç defa vurdu. Ardından otomobil ile Halk Fırkası karargâhına gitti.[48]

Akşam üzeri Halk Fırkası'nda bir ziyafet verildi. Bu ziyafet parti idarecileri ve birkaç kişiyle sınırlandırılmış, gazeteciler bile bu ziyafete katılamamıştır.

Ziyafette Halk Fırkası üyesi Hacı Kadızade Arif Efendi, Gazi'ye hitaben yaptığı kısa konuşmayı şöyle bitirmişti:

"Türkün büyük halaskarı ünvanını ihraz buyurdunuz bundan sonra da milleti fikri, ictimai, iktisadi inkılâp yolunda emniyetle yürüteceğinize, bu sayede Türkün asıl mahiyet-i medeniyesini meydana çıkarmakta bize rehber olacağınıza hiç şüphemiz yoktur. Teceddüd

[46] ***Cumhuriyet,*** 17 Kasım 1984.
[47] Bekir Palazoğlu, ***Başöğretmen Atatürk***, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1991, s. 174. **Bkz: Ek 2.**
[48] ***İstikbal,*** 18 Eylül 1924.

ve terakki yolunda Trabzon'un gençleri ve ihtiyarları halaskar gazilerinin inkılâp sancağı altında her türlü fedakarlığa amade yürümekte olduklarına emniyet buyurunuz. Fırkamız heyeti teşrifinizden istifade ederek huzurunuzda bu hakikati arz etmeğe fırsat bulduğundan mesuttur."

Gazi Paşa, cevaben şu nutku söylemiştir:

"Muhterem arkadaşlar!

Trabzon'u, temiz kalpli muhterem Trabzonluları bizzat gördüğümden, onların mümessilleriyle şahsen tanıştığımdan çok memnun ve bahtiyar bir haldeyim. Hükümet-i Cumhuriyemizin büyük fırkasının Trabzon heyet-i muhteremesiyle fırka mahfelinde bir arada bulunmak fırsatını bana bahş ettiğinizden dolayı bahtiyarlığım payansız olmuştur.

Arkadaşlar! Halk Fırkası memleket ve millet her türlü istinattan mahrum bırakılarak felakete atıldığı meşum hengamda bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan harici düşmanları tard, dahili düşmanları imha eden, halka hürriyet ve hakimiyet temin eden mukaddes bir cemiyettir. Halk fırkası hiçbir safsataya iltifat etmeyerek Türk cumhuriyetini kuran inkılâpcı bir ruhun bütün millette tecellisidir.

Halk Fırkası Türkiye'yi medeni aleme sokan ve orada yükseltmeyi taahhüd eden azimkar bir fırkadır. Onun için başvekilimiz muhterem İsmet Paşa hazretlerinin fiilen idare ve riyaset ettikleri halk fırkasının reis-i umumiliği benim için medar-ı iftihardır

Arkadaşlar! Bu münasebetle bir Reis-i Cumhurun fırka reisliğiyle cihet-i alakasını ikide bir de tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki: Benim için bir taraflık vardır. Bîtaraflık değil. Bir tarafım, o da cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve içtimai inkılâp taraftarlığıdır. Halk fırkasının mefküresi ve esas umdesi olan bu noktada yeni Türkiye camiasında bir ferdi haric tasavvur etmek istemiyorum."

Onun için cumhuriyet riyasetinde bulunduğum halde fırkamızın riyaset-i umumiyesini de fahr ile muhafaza ediyorum. Bu suretle yeni Türk devletinin, genç Türk cumhuriyetinin takviye ve tarsinine hizmet etmekte olduğum kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlar! Fikri ve içtimai inkılâpta bana verdiğiniz kuvvet ve cesarete hassaten teşekkür ederim. Cemiyetimiz fırkamız millet içinde milletle beraber vatan ve istiklali kurtarmakta pişva olduğu gibi fikri, içtimai inkılâpta da rehberliğini yapacak ve behemehal muvaffak olacaktır. Fırkamızın nokta-i azimeti milletin menafi-i aliye ve hayatiyesidir. Bugüne kadar bütün asar ve hadisat bunu isbat etti. Arkadaşlar! Milletin muhabbet ve itimatından emin olarak üzerinde bulunduğumuz medeniyet ve teceddüd şahrahında azimli ve tereddütsüz yürüyelim!"[49]

[49] ***Cumhuriyet,*** 18 Eylül 1924. Haberde yer alan "Benim için bir taraflık vardır. Bîtaraflık değil." ifadesi, gazetenin 24 Eylül 1924 tarihli sayısında şu şekilde tashih edilmiştir: Gazi Paşa hazretlerinin Trabzon halk fırkasında irad buyurdukları nutkunda "Reis-i Cumhurun fırka reisliğiyle cihet-i alakasını ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki benim için bir taraflık vardır" cümlesinden sonra "bi-taraflık değil" cümlesini sarf buyurmadıkları halde

Atatürk konuşmasında tarafsızlık konusuna vurgu yapmıştı. Bunun nedeni ziyaretin gerçekleştiği günlerde basında cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusunda çıkan yazılardan Gazi'nin duyduğu rahatsızlıktı. Hatta Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi, bir makalesinde Atatürk'e hitaben şu soruyu sormuştu: "Bir taraf mısınız, bîtaraf mısınız, hangisindensiniz, bir açıklar mısınız?" Atatürk'ün Halk Fırkası'nda verdiği nutukta 'inkılâpları yapanlarla beraberim' demesi, fırka tarafında olduğunu açıkça beyanı olmuştur.[50]

O günkü ajans haberlerinde Erzurum'da şiddetli bir deprem olduğunu haberleri yer alır. Atatürk, Erzurum'a geçmiş olsun telgrafı göndererek durum hakkında bilgi ister. Erzurum'dan gelen cevapta zelzelenin birkaç ilçede olduğu, önemli bir hasara yol açtığı, müdafaa-i milliye vekaletinin emriyle mevcut askeri çadırların felaketzedelere tahsis edildiği, yardım için Ankara'ya müracaat edildiği bildirilir. [51]

Trabzon yerel gazetelerinden İstikbal, "Erzurumlu Kardeşlerimiz Zelzele Felaketi İçinde" başlığıyla depremi şu şekilde haber verir:

> "Zelzele fasılalarla devam etmektedir. birçok haneler yıkılmakta ve halk açıkta kalmaktadır.
>
> Yeni gelen zelzele tafsilatında Erzurum, Hınıs, Hasankale civarında zelzelenin fasıla ile devam etmekte olduğunu bildirmektedir. İlk zelzelede yıkılmayan ebniyeler de yıkılmıştır. Enkaz altında yüzden fazla nüfus kalmış ve bazı yerlerde su çıkmıştır. Halk korkudan dışarıdadır. Vekalet Hilal-i Ahmer'den de yardım istemiştir."

Erzurum valiliğinden gelen telgrafta felaketin büyüklüğü anlaşılınca Gazi Paşa seyahat programını değiştirerek Erzurum'a gitmeye karar verir. Trabzon'dan Erzurum'a kara yolu ile ulaşımın uygun olmaması nedeniyle Samsun'a kadar deniz yolu tercih edilecek, oradan da kara yolu ile Amasya, Tokat, Sivas üzerinden Erzurum'a gidilecek şekilde yeni bir seyahat planı yapılır. [52]

Trabzon'dayken çevre illerden birçok davet alan Atatürk, Erzurum'a gitmesi gerektiğinden bu davetlere icabet edemeyeceğinden çağrılara içtenlikle teşekkür eder.[53] Fakat Rize ve Giresun'da Gazi'nin ziyareti için heyecanlı bir bekleyiş vardır. Atatürk'ü

---

telgrafların hin-i keşidesinde ajans telgrafıyla muhabir-i mahsusların telgrafları karışdırılmak neticesi olarak böyle bir cümle ilave edildiği mahallinden vuku bulan iş'ardan anlaşılmakla tashih-i keyfiyet olunur.

[50] ***Trabzon'dan Atatürk'e***, s. 194.

[51] ***Cumhuriyet,*** 18 Eylül 1924.

[52] ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri,*** s. 83.

[53] ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri,*** s. 85.

davet etmek için Giresun'dan deniz yoluyla bir heyet de gelmiştir.[54] Bu heyecanı kırmamak için Atatürk bu iki şehre de uğramaya karar verir. Bu esnada Gazi'yi Erzurum'a götürecek otomobiller Ankara'dan Samsun'a gelecektir. Bu plan, bir telgrafla Erzurum'a bildirilir.[55]

Gazi Paşa, Trabzon'dan ayrılacağı günün sabahında otomobille kısa bir gezintinin ardından öğleye kadar tüccar ve esnaf heyetlerini ve sanatkârları kabul eder. Birtakım ihtilafların çözülmesini sağlar.

Gazi'nin Trabzon'daki son günündeki temasları Cumhuriyet gazetesinin 18 Eylül 1924 tarihli sayısında şu şekilde yer alır:

> "Sanatkârların ve Heyetlerin Kabulü
>
> Paşa hazretleri avdetlerinde sanatkârlar, berberler ve esnaf cemiyetleri murahhaslarını kabul etmişler ve iltifatta bulunmuşlardır.
>
> Müteakiben Sürmene halk fırkası reisi Şükrü Bey'le Sürmene ve Araklı belediye reisleriyle zevat-ı saireden mürekkep olup dün şehrimize gelen heyetleri kabul etmişlerdir. Heyetler Reis-i Cumhur hazretlerini davet etmişlerse de zamanın imkansızlığı hasebiyle paşa hazretleri buralara gidemeyeceklerdir.
>
> Reji ile Bir İhtilaf ve Gazi Paşa
>
> Müteakiben Reis-i Cumhur hazretleri Polathane Fırka Heyeti ile zürraı kabul etmiştir. Paşa hazretleri zürra ile reji arasında ve zürraın haklı bulunduğu dava hakkında malumat almışlar ve heyet ile müdavele-i efkar etmişlerdir. Paşa hazretleri kendilerinin gösterecekleri vekillerle reji sulh olmadığı takdirde mahkeme mesarifi olarak fakir zürraa otuz bin lira vermeyi vaat buyurmuşlardır."[56]

Öğleden sonra kıyıda toplanan binlerce kişinin alkışları arasında, kaleden ve gemilerden atılan saygı atışlarıyla gösterişli bir törenle Hamidiye gemisine biner. Uğurlamaya gelen halk, gözyaşları içinde beyaz mendilleri sallayarak Gazi'yi Rize'ye doğru yolcu eder.[57]

1.1.3. Gezinin Kamuoyundaki Yansımaları

Gazi Paşa'nın 15 Eylül 1924'te başlayan birinci Trabzon ziyareti 17 Eylül 1924'te sona ermişti. Yerel basın Gazi'nin Trabzon yolculuğunu yakından takip etmişti. 13 Eylül 1924 tarihli İstikbal gazetesi "Reis-i Cumhur Paşa bugün Trabzon'a geliyor" başlı-

[54] ***Cumhuriyet,*** 18 Eylül 1924.
[55] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 277.
[56] ***Cumhuriyet,*** 17 Eylül 1924.
[57] M. Goloğlu, *a.g.e.*, s. 65.

ğıyla Hamidiye vapurunun Mudanya'dan hareket etmesini duyurmuştu. İki gün süren vapur yolculuğunun her aşaması gazetede yer almıştı. Gazetenin 14 Eylül 1924 tarihli sayısında Gazi'nin seyahati şu şekilde haberleştirilmişti:

> "Reis-i Cumhur hazretleri öğleye bekleniyor
>
> Akşama limana muvâsalatına intizâr olunan Hamidiye kruvazörü yetişmemiştir bugün öğlede vürûduna intizâr olunuyor."[58]

İstikbal gazetesi, 16 Eylül 1924 tarihli sayısında "Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa hazretleri dün saat onda memleketimize çıktılar" başlığı ile Gazi'nin gelişini şöyle duyurmuştur:

> "Binlerle ahali İskele caddesinde toplanmış ve Gazi Paşa'yı alkışlamıştır. İskeleden beledî dairesi önüne kadar iki taraflı biriken halk samîmi ve vakûr bir tezâhürle misafirlerini istikbâl etti.
>
> Paşa'nın Trabzon'u ziyaretleri halkımızı pek mütehessis etmiştir. Harekat-ı Milliye'nin coştuğu günlerden başlayan bir aşinalığın verdiği hararetle halk, Gazi Reis-i Cumhuru vakûr bir samimiyetle karşıladı. Mudanya'dan doğruca Trabzon'a gelen Paşa Hazretleri'nin bu ziyaretini Trabzon müstesna bir alakadarlık telakki etmekte haklıdır. Çok acı ve muzdarip günler hatırlarız ki: O zamanki te'sirlerin Paşa'nın kalbinde bir Trabzon, Trabzon'un kalbinde de bir Mustafa Kemal muhabbeti yaşanıp idame ettirmesi gayr-ı kabildi. İşte halkın dün gösterdiği samimi istikbal o acı günler arkadaşlığının yadından mütevellid bir tezahürdür. Ve bu tezahürde de bir şuur vardır nitekim bu şuur Hakimiyet-i Milliye gasıblarına karşı ilk müteezzi isyan olan Erzurum Kongresi'nde tecelli etmiştir.
>
> Gerçi o günler hayli uzakta kaldı. Ve araya birçok vekâyi' ve hadisat doldu. Fakat Mudanya'dan kalkıp ve İstanbul'dan geçip Karadeniz'de ilk olarak Trabzon'u ziyârete gelen Gazi Paşa'nın o eski ve derin samimiyeti kalplerde pek canlı olarak tekrar yaşattılar."[59]

İstikbal gazetesi, haberde halkın gösterdiği coşkuyu "vakur bir samimiyet" olarak değerlendirmişti. Gazete haberde bir kısım Trabzon halkı ile Gazi Paşa arasında daha önce yaşanmış olan geçici kırgınlığı hatırlatmayı da ihmal etmemişti. İstikbal gazetesinin muhalif kimliğini vurgulaması açısından haberin veriliş şekli önemlidir. Nitekim cumhurbaşkanlığının tarafsızlığı konusunda İstikbal gazetesi sahibi ve başyazarı Faik Ahmet, aynı tavrı yazılarıyla gösterecektir.[60]

[58] ***İstikbal***, 14 Eylül 1924.
[59] ***İstikbal***, 16 Eylül 1924. **Bkz.: Ek 3.**
[60] ***İstikbal***, 21 Eylül 1924.

Gazi'nin karşılanmasındaki kadar yoğun olmasa da, Trabzon'dan ayrılması esnasında da gösteriler yapılmıştır. Cumhuriyet gazetesi vedada yaşananları şöyle aktarmıştı:

> "Reis-i Cumhur hazretleri öğleden sonra saat biri on beş geçe şehrimizden müfarakat buyurmuşlardır. Paşa hazretleri binlerce halkın alkışları ve yaşa sadaları arasında pek mutantan bir surette teşyi' edilmişlerdir. Paşa hazretlerinin azimetleri esnasında şehirden ve Hamidiye'den toplar atılmış ve gemi tam saat bir buçukta limanımızdan hareket etmiştir. "

Şehirde bulunduğu süre içinde Gazi Paşa'ya sadece Trabzon halkı değil, yakın sahillerden ve iç kesimlerden gelen kitleler de büyük ilgi göstermişti. Gazi Paşa, bu tevecc üh ve sevgiye aynı şekilde karşılık vermişti. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi'nin satırları bu sevgiyi anlatması bakımından dikkat çekicidir:

> "Reis-i Cumhur Gazi Paşa hazretlerinin Trabzon'a vaki olan son seyahatleri de memleketimizin tarihinde yüksek mevki tutan büyük ve mesud bir hadise teşkil etmiştir. Müşarun ileyhin Karadeniz'e geçişleri bütün o sahillerin hamiyyetkar ve cevval halkını cûş ve hurûşa getirmiştir. Reis-i Cumhurumuzun ilk seyahat hedefi Trabzon olduğu halde büyük münciyi kendi aralarında görmek ve adeta bağırlarına basmak ihtiyacı bütün o uzun sahiller halkını saf ve samimi heyecanlarla bi-karar ederek her tarafta bütün kayıklar denize açılmak suretiyle herkes büyük gazinin yollarına dökülmüştür. Millet, halaskarına karşı bu aşk ve iştiyak ile meshur, paşa ise efradından bulunmakla iftihar ettiği bu kadirşinas milletin iyiliğe ve yüksekliğe olan meclubiyetinin bu ulvi tezahürlerini görmekle mesuttur. Gazi Paşa'nın bu Karadeniz seyahati vesilesiyle meydana çıkan milli cuş u huruş görüp de mütehessis olmamak imkanı yoktur. Yalnız sahiller değil, dahiller dahi güya ki cümlesi tek bir kalp imiş gibi aynı heyecan darabanı ile pür-ihtirazdır. Her taraftan yükselen aynı iştiyak avazesidir: Bize de gel, bize de gel!
>
> Büyük Gazi belediyenin ziyafetinde bütün bu saf ve samimi davetleri güzel, necip, hakiki ve samimi sözleri ile taltif ve takdir etmiştir. Maddi imkanların fikdanı yüzünden bizzat yetişmediği yerlere Gazi Paşa'nın doğrudan doğruya kalp ve vicdandan gelen ve doğrudan doğruya kalp ve vicdanlara hitap eden sözleri yetişiyor. Milletin dün harp ve siyaset meydanlarında en yüksek rehberliğini emsalsiz ve ancak bu büyük Türk milletine layık bir isabet ve muvaffakiyetle başarmış olan Gazi Paşa bugün aynı milletin fikrî ve ictimaî inkılâp sahasındaki rehberliğini dahi bu yeni hayat ufkundaki hedefleri tespit ve irae ederek aynı salabet ve isabetle ifa buyuruyorlar." [61]

Erzurum depreminden haber alınması nedeniyle seyahat kısa tutulmuştu. Ziyaret sırasında Musul meselesiyle ilgili önemli diplomatik gelişmelerin yaşanması da dikkat çekicidir. Seyahatin gerçekleştiği günlerde Fethi Bey başkanlığında bir heyet İngilizler-

[61] ***Cumhuriyet,*** 18 Eylül 1924.

le müzakereler yapmakta idi. Gazi, Trabzon'da temaslarını gerçekleştirirken bir taraftan da telgraf aracılığıyla Başvekil İsmet Paşa'dan Musul müzakereleri ile ilgili bilgi alıyor ve yapılması gerekenler hakkında kendisine talimat veriyordu.[62] İngilizlerin Hakkari çevresinde çıkardığı Nasturi ayaklanmasının bastırılması için yapılan askerî harekat da Atatürk'ün Trabzon ziyaretinin ilk gününe tesadüf etmişti. 15 eylül 1924'te başlatılan harekatı Gazi Paşa yakından takip etmiştir.[63]

Böylesine hareketli bir siyasi ortama tesadüf eden Trabzon ziyareti, Gazi Paşa'yı çok memnun etmişti. Gazi Paşa memnuniyetini yaptığı konuşmalarda Trabzon halkına iltifat ederek göstermiştir. İstikbal gazetesi 17 Eylül 1924 tarihli sayısında, Atatürk'ün Halk Fırkası'ndaki konuşmada söylediği "Samsun'a ayak bastığım zaman bana kuvvet-i kalp veren vatandaşlarımın ilk safında kahraman Trabzonluların bulunduğunu asla unutmayacağım." cümlesini ziyaretle ilgili verdiği haberin başlığı olarak kullanmıştı.[64]

Gazi, Halk Fırkası binasındaki nutkunda, taraf olduğunu beyan etmişti. Böylece yerel ve ulusal basında bir süredir tartışma konusu olan cumhurbaşkanının tarafsızlığı meselesi yeniden alevlenmişti. İstikbal gazetesi başyazarı Faik Ahmet, Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın aynı zamanda bir parti ile ilişkili olmasına muhalif idi.[65] Trabzon gezisinden sonra Faik Ahmet, İstikbal gazetesinde "Riyaset-i Cumhur ve Fırka Reisliği" başlığıyla bir yazı kaleme almış ve Gazi Paşa'nın taraf olmasını şu sözlerle eleştirmişti:

> "Gazi Paşa'nın cumhuriyet ve inkılâp taraftarlığında rehberlik vazifesini deruhte eylemesiyle Halk Fırkası riyasetini muhafaza eylemesi arasında pek sıkı bir münasebet iraesindeki nokta-i nazarlarına sadece hürmet edilebilir. Bu da bir içtihattır. Fakat bizce reis-i devletin fırkacılığını makbul gösterecek ilmi ve kat'î esbabını ihtiva eden bir nokta-i nazar olarak kabulü müşkildir.
>
> Cumhuriyet fikrî ve içtimaî inkılâp taraftarlığı hiçbir zaman muayyen bir fırkanın inhisarına mevdu bir mefkurenin ifadesi olamaz. Bir memlekette cumhuriyetperver ve inkılâp taraftarı bir değil müteaddit fırkalar bulunabilir.

---

[62] V. Usta, *a.g.e.*, s. 84.
[63] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no: 1.6.8/28
[64] ***İstikbal***, 17 Eylül 1924.
[65] Faik Ahmet, Gazi Paşa'nın kişisel yönetime gitmesinden endişe ettiğini daha önce yazdığı yazılarla belirtmiştir. Sahibi olduğu İstikbal gazetesinin 23 Teşrin-i Sani 1339 tarihli sayısında bu endişesini şöyle dile getirmişti: "Reis-i Cumhur'un fırka ve meclisten elini çekmesi memleketin selameti iktizasından görülecek pek mühim bir şeydir. Hakimiyeti Milliye'nin selameti de bundadır. Hükümetin, meclisin, ekseriyet-i fırkanın reisi olacak bir devlet reisi bu vaziyette bugün kuvvetleri, kudretleri nefsinde cem etmiş oluyor. Reis-i Cumhur hem teşrii hem de icra kuvvetlerini elinde topluyor. Bunun mantık neresinde? Hakimiyeti milliye bütün kuvvetleri böyle bir noktada toplamak demek olmadığına şüphe yoktur. O halde bu kabul edilen vaziyetin manası ne oluyor. Bu da meselenin bir başka nazik safhasını teşkil ediyor... Bir Erzurum Kongresi'ni, bir ilk Büyük Millet Meclisi'ni bir de bugünkü vaziyeti göz önüne getiriniz. Nereye gittiğimizi anlarsınız."

...Aynı suretle inkılâpçı ve cumhuriyetperver olan insanlar arasında muayyen hedeflere giden istikametler üzerinde birçok içtihat fırkaları kendini gösterebilir. Onun için bir memlekette herkes muayyen bir fırkanın bayrağı altında toplamak imkansızdır. ... Halk fırkası ise siyasi bir fırkadır. Ve memlekette tabii hayatın tesisiyle halk hakimiyetinin cumhuriyetin icabatından olarak daha birçok siyasi fırkalar vücuda gelecektir. İstikrarın tabii hayatın te'sisi bir dereceye kadar da siyasi fırkaların parlamentoda vücuda getirecekleri muvazene sayesinde mümkün olacaktır. Reis-i devletin mevkii ise bütün bu fırkaların fevkinde nazımlık ve hakemlik sandalyesi olmak lazım gelir.

...Onun içindir ki hemen medeni dünyanın her tarafında -Amerika müstesna olmak üzere- reis-i devletin adem-i mesuliyeti ve bitaraflığı esası kabul edilmiştir.

Gazi Paşa bu esası cazip bulmuyor. Bütün milletin reis olmaktan ziyade bir fırkanın reisi olmakta daha şümullü hizmet imkanını görmektedir. Yani bizzat mücadeleyi seviyor. Gayr-i mesul bir taraf."[66]

Faik Ahmet, sonraki günlerde İstikbal gazetesindeki makalelerinde eleştirilerine devam etmiştir.[67]

Konu ile ilgili olarak Hakimiyeti Milliye gazetesinin 24 Eylül 1924 tarihli sayısında Ağaoğlu Ahmed imzasıyla ve "Bitaraflık ve Birtaraflık" başlığıyla yayınlanan makale, Atatürk'ün tezlerini desteklemesi nedeniyle okunmaya değerdir. Makalede cumhurbaşkanının tarafsızlığını savunanların asıl hedefinin Mustafa Kemal Paşa olduğu vurgulanmış, dünyadan verilen örneklerle Gazi Paşa'dan tarafsızlık talep edilemeyeceği şu şekilde ifade edilmiştir:

"Mustafa Kemal Paşa hazretleri yalnız askeri bir deha değildir; bütün dehalar gibi aynı zamanda bir mütefekkirdir. Milli Mücadele'nin başlangıcından beri askeri sahada gösterdiği harikalarla mütevazi yürüyen fikrî harikalar da ibraz edegelmektedir. Denilebilir ki Türk fikriyatını sahasında son dört, beş sene zarfında vakı olan derin ve şumüllü tahavvüller sırf onun dehasının tesiri ile hasıl olabilmiştir!

...Türk milletinin ruhiyatını ondan derin duyan ve ondan iyi anlayan kimse olmamıştır. Başkalarının taassub, cehl-i mürekkeb, kabiliyetsizlik tevehhüm ettikleri Türk ruhiyatında, Mustafa Kemal Paşa sırf zekasının ilhamı ile bütün ulviyetlere, bütün asaletlere, bütün tekamüllere mütemayil bir kabiliyet keşf etti ve bu kabiliyete müracaat etmekte, hitab eylemekte bir tek dakika tereddüd etmedi ! O, Türk milletine derin bir aşk ile iman etti ve bu imanın temin ettiği kuvvetle gerek askeri ve gerek fikri sahalarda o mucizeleri yaptı! Mustafa Kemal Paşa'nın beş seneden beri devam eden bütün nutuklarını dikkatle mütalaa ederken aynı fikirler aynı imanla aynı itimatla aynı kuvvetle aynı sarahat ve vüzuhla tekerrür ve inkışaf edip gidiyor ! hiçbir hadise, hiçbir şart, hiçbir va-

[66] ***İstikbal,*** 21 Eylül 1924.
[67] ***İstikbal,*** 23, 24, 25 Eylül 1924, ve 2 Ekim 1924.

ziyet, hiçbir muhit bu kanaatler, bu fikirler üzerine icra-yı tesir edemiyor! Mücadelenin başladığında "Memleketten bir tek kaya kalsa o kayanın başına çıkarak oradan müdafaa edeceğim!" diyen Mustafa Kemal Dumlupınar mülhamesinde de: "Düşman imha edilmelidir!" kumandasını veriyor! Muasırlaşmak ne demektir sualine karşı meclis kürsüsünden "Adam olmak demek efendi!" diye bağıran Mustafa Kemal Rize'de de vakı olan bir suale karşı geri kalmamız esbabı hala da anlaşılamamış mıdır? Medreseler açılmayacaktır efendim!" diye hiddetleniyor!

Ankara'dan Trabzon'a; Rize'den İzmir'e kadar hiçbir muhit, hiçbir husûsiyet onun kanaat ve fikir metanetini ihlal edemiyor! Bu kanaat, fikrin hülasası ise; memleketin maddeten ve manen istiklali ve teceddüd ve medeniyet sahasında saadetini teminden ibarettir!

İşte o büyük dehayı ilham eden şiar!

Bu şiar etrafında o, bütün memleketi toplanmış ve bir taraf olmuş görüyor!

Şimdi ona diyorlar: "Sen bu bir tarafı bırak, bir köşeye çekil, seyirci bir vaziyet al ve bîtaraf ol!" Ne garip bir teklif! Toplayan o, rehber o, fikir veren o, hareket ettiren o!

Şimdi bu her şey olan "O" kendi kendinden vazgeçecek, menafiü'l-kainat olacak, Hindistan fakirleri gibi sair fi'l-hadisat olarak uzaktan bu karmaşık devranını seyr edecek! Ne için? Çünkü devlet reisi imiş ! devlet reisi ise bîtaraf olurmuş! bir köşeye çekilerek uzaktan hadisatı seyredermiş!

Bugün tamamen eskimiş ve bütün ciddi mudakkıklar tarafından reddolunan bu fikir hakikaten eski parlamentarizm nazariyatçıları tarafından ileri sürülen bir desturdu!

Reis-i Devlet bîtaraf olacakmış!

...Dünyada intihabla devlet başına geçen bütün reisler de aynen kendi fırkalarının adamları olarak devlet riyasetine geliyorlar ve mensub oldukları fırkalar ile alakalarını aynen muhafaza ediyorlar! Ve başka surette olması kâbil-i tasavvur mudur? Bîtaraf olmak, muayyen kanaatler ve fikirler sahibi olmamak ve memleketin mukadderatına tamamen lakayd olmak değil midir!

...Mustafa Kemal Paşa'dan bî-taraf olmasını taleb edenlerden sorarım: dünyada hangi Reis-i Cumhur ki mensub olduğu fırkanın ademi olmasın, o fırkanın takbiyesine, iş başında bulunmasına, programının, efkar ve amalinin tatbikine çalışmasın? Fırka ile alakasını sırf reis olduğundan dolayı kesmiş olsun! Puankara Reis-i Cumhur olduğu zaman, mükamil cumhuriyetçilikten vaz geçti mi? Bu fırka ile alakasını kesti mi? Bugünkü Amerika reisi Goliç cumhuriyetçi fırkadan istifa mı etti? Fransız reis Dö Murg radikal cumhuriyetçilikten ayrıldı mı?

O halde neye istinaden Mustafa Kemal Paşa'dan bî-taraflık taleb olunuyor?

...Evet! Devlet makinesinin muntazam ve müsmir bir tarzda işlemesi için gerek makam-ı riyasetten gerek ale'l-umum hükümetten taleb edilecek bir taraflık vardır. Fa-

kat bu bî-taraflık, mensub olunan fırkaya karşı değil, memlekette yapılan icraatte ve tatbik olunan kanunlara karşıdır! Devleti yürüten, ona istikamet verek ekseriyeti hazi fırkadır, onun programıdır, onun ruhudur. Lakin bu ruhtan, bu istikametten mülhem olan kanunların, icraatının tatbikinde gerek makam-ı riyaset ve gerek hükümet kati bir bî-taraflıkla mükelleftirler! Knun seyyanen ve herkes hakkında aynı tarzda tatbik olunmalıdır ve bu sahada artık fırkacılığa katiyen muhammel edilmemelidir! İşte hakiki bî-taraflık! Memleket bu bî-taraflığı temin ederse kafidir!

Yoksa, Mustafa Kemal Paşa bizzat hayattır! Hayata karşı hayatın la-kayd ve bî-taraf kalmasını talep etmek, hiçbir mantık ve hakikate istinad etmediği gibi memleketi de akamete ve yerinde saymaya mahkum etmek demektir ki bunu ne Mustafa Kemal Paşa ve ne de memleketin halas ve necaseti teceddüd ve medeniyet yolunda daima ileriye doğru yürümekte görenler kabul edemezler."[68]

Gazi Paşa'nın Trabzon seyahati sadece resmi temas ve inceleme gezisi olarak değerlendirilmemelidir. Trabzon'da bulunduğu süre içinde Gazi, çiftçi, esnaf, tüccar ve kent halkının sorunları hakkında görüşmeler yapmış ve çözüm için Ankara ile hızlıca telgraf haberleşmeleri gerçekleştirmiştir. Başta tütün ve fındık üreticilerinin alacakları ile ilgili mağduriyetleri, Gazi Paşa'nın talimatlarıyla en kısa sürede çözümlenmiştir.[69]

Trabzon seyahati, yakın şehirlerde de heyecana sebep olmuştur. Gazi Paşa'nın yakınlarında olduğunu fırsat bilen çevre illerin idarecileri çektikleri telgraflarla O'nu şehirlerine davet etmişlerdir. İstikbal gazetesi 17 Eylül 1924 tarihli sayısında "Uzak ve yakından gelen davet telgrafları" başlığıyla bu telgraflara yer vermiştir:

"Avdetinizde memleketimizi teşrif ile şeref-yab buyrulmaklığımız tasrih ve niyaz olunur ol babda.

Kastamonu Belediye Reisi Necib"

"Trabzon'u teşrif-i riyasetpenahilerini haber alan Samsun halkı müncîî ve halaskar-ı ebediyü'l-iştiharlarını Samsun'da görmek şerefine mazhariyetleri arzusunun atebe-i riyasetpenahilerine arz ve iblağı umum tarafından müteheyyic bir lisanla istirham olunduğundan arzu ve temenniyat-ı umumiyenin inayeten is'âfıyla vayedar-ı mesar ve iftihar olmaları lütfunun bî-dirîğ buyrulması tazarru'atına mücaseret eylerim ol babda.

Canik Vali Vekili Nuri"

[68] ***Hakimiyeti Milliye,*** 24 Eylül 1924.
[69] Selçuk Ural, "Atatürk Dönemi'nde Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin Gelişmelerden Bazı Kesitler", ***Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu,*** 16-18 Mayıs 2006, Trabzon 2011, s. 488.

"Türkiye halas ve istiklalini istihdaf ederek ilk ayak bastığın Samsun halkı kurtuluş meserretlerini şükran ve mahmidetlerini arz ve izhar için büyük müncî ve halaskarlarını Karadeniz seyahatlerinden bi'l-istifade Samsun'da görmek şerefine mazhariyetlerine müsaade buyrulmasını umum halkın kalbî ve samîmi olan arzu ve hissiyatına tercüman olarak arz ve istirham eylerim.

Samsun Belediye Reisi Vekili Ali Rahmi"

"Seyahat-i fehimanelerine müte'allık Dahiliye Vekaleti'nin tebligatında vilayetimizin zikr edilmesi bi'l-istisna umum Ordu vilayeti halkını bi-hakkın müteessir etmiştir bu yüksek şerefinden Ordu vilayeti halkının mahrum buyrulmayacağı hakkındaki arzu ve kanaat-ı umumiyeyi arz eylerim efendim hazretleri.

Ordu Halk Fırkası Reisi Yusuf"

"Meftunu bulunduğumuz hükümet-i cumhuriyemizin i'tila-yı şan ve şevketi olarak vilayetimizin kudüm-i devletleriyle müşerref olmasından kazamız halkı kemal-i sürurla pîrhûn olup feyz ve ümranı telakki eylemekte olduğunu bi'l-beyan vecibe-i hoş-âmedîye ictisâr bu vesile ile de izdiyad-ı ömr ve afiyetleri duası tekrar eylemekte olduğu.

Vakfıkebir Belediye Reisi Ali Galib"[70]

1.2. İKİNCİ TRABZON GEZİSİ (27 KASIM - 29 KASIM 1930)

Birinci Trabzon gezisinden altı yıl sonra Atatürk, 17 Kasım 1930 tarihinden 15 Ocak 1931 tarihine kadar sürecek uzun bir yurt gezisine çıkıyordu. Ankara'dan başlayan seyahatte, özel trenle Kayseri ve Sivas'a gidilmiş, buradan otomobillerle Tokat-Turhal ve Amasya yoluyla Samsun'a ulaşılmıştı.[71] Gazi ve beraberindekiler, buradan Ege vapuru ile Trabzon'a hareket etmişlerdi. Trabzon'a iki günlük bir zaman ayrılmıştı. Gezinin sonraki durakları ise İstanbul, Kırklareli, Edirne ve Bursa olacaktır.[72]

Trabzon'dan bir önceki durak olan Samsun'da dört gün kalan Atatürk, inceleme ve temaslarını bitirdikten sonra 26 Kasım 1930 günü saat 16:00'da sahilde biriken halkın alkışları arasında Ege vapuruna geçer. Vapur gece yarısı limandan ayrılarak ile Trabzon'a hareket eder.[73]

[70] ***İstikbal,*** 17 Eylül 1924.
[71] Ahmet Hamdi Başar, *a.g.e.* , s. 36.
[72] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 663.
[73] ***Cumhuriyet,*** 28 Teşrinisani 1930.

Seyahat boyunca Gazi Paşa'ya, başyaver Rusuhi, özel kalem Hasan Rıza (Soyak), İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya), Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Hüsamettin Bey, milletvekilleri Kılıç Ali, Salih (Bozok), Recep (Peker), Cevat Abbas, Falih Rıfkı, Recep Zühdü, Reşid Galip, Ruşen Eşref ve Memduh Şevket beyler eşlik etmiştir. Liman Şirketi kurucusu Ahmet Hamdi ve Cumhuriyet Halk Fırkası başkâtibiyle her bakanlıktan birer müfettiş de seyahate katılmıştır.[74]

Atatürk'ün yurt gezilerinin belli bir amaca yönelik olduğu düşünüldüğünde, bu kadar gezinin de özel bir nedeni olmalıdır. Bu uzun gezi, Serbest Fırka'nın kendini fesh etmesiyle aynı zamana rastlaması bir yana, ülke 1929 dünya ekonomik buhranının etkilerini de yaşamaktadır. İktisat müşaviri olarak bu seyahate katılan İstanbul Liman Şirketi kurucusu Ahmet Hamdi Başar, "Atatürk'le Üç Ay" adlı kitabında bu uzun yurt gezisinin nedenlerini şöyle sıralar:

> "Serbest Fırka hadisesi memlekette idareden memnun olmayanların çokluğunu ortaya koymuştu. Her taraftan şikâyetler yükselmekteydi. Vergilerin ağırlığı, tahsil edenlerin yaptığı suiistimallerden şikâyet umumi idi. İnkılabın ve inkılâpçı elemanın merkezi olması gereken Halk Fırkası, birçok yerde menfaatçıların elinde ve emrinde çalışıyordu. Köy gittikçe fakirleşiyor, yaşanmayacak hale geliyordu. Hele son dünya buhranı ile beraber mahsul ve bilhassa buğday fiyatlarının düşmesi büyük bir panik husule getirmişti. Kısası şikâyetlerin köyden ve şehirden bir anda toparlanarak Türkiye'nin sekiz senelik sükûnet havasında fırtınalar yaratması için Serbest Fırkanın doğması kâfi gelmişti. Atatürk bu fırkayı feshettikten sonra şikâyetleri en mütehassıs bir heyetle yerlerinde tetkik etmek ve yapılması lazım gelen işeri tesbit eylemek üzere seyahate çıkmış bulunuyordu." [75]

1.2.1. Şehirde Yapılan Hazırlıklar

Atatürk'ün Trabzon'a geleceği haberini alan üçüncü kolordusu müfettişi İzzettin Paşa ve kolordu komutanı Salih Paşa, karşılama için otomobille Erzurum'dan Trabzon'a doğru hareket ederler. [76]

Atatürk'ün, karşılama töreni yapılmaması hakkındaki arzusuna rağmen şehir halkı ilk ziyarette olduğu gibi coşku ve heyecan içinde Gazi Paşa'yı beklemektedir.[77]

O gün Trabzon'da güzel bir hava vardır. Şehir baştan başa bayraklarla donatılmıştır. Şehir halkından başka, köylerden, çevre ilçelerden gelen her yaştan binlerce kişi sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kıyılara toplanmıştır. İskeleden Türk Ocağına kadar yolla-

[74] ***Cumhuriyet,*** 28 Teşrinisani 1930.
[75] Ahmet Hamdi Başar, *a.g.e.*, s. 25.
[76] ***Akşam,*** 28 Teşrinisani 1930.
[77] ***Hakimiyeti Milliye,*** 29 Teşrinisani 1930.

rın iki tarafı, evlerin pencereleri Atatürk'ü görmek isteyen on binlerce kişiyle dolmuştur.

O dönem Trabzon'da yayınlanan Yeniyol gazetesi, Gazi'nin karşılanması sırasındaki ortamı şu şekilde aktarmıştır:

> "Perşembe günü şehir donanmış; köylerden, kasabalardan akın eden halk şehir halkının içine karışarak daha sa-bahtan itibaren bir sel halinde caddelerden sahile doğru akmağa başlamıştı. Bütün gözler Yoroz tarafına çevrildi. Gazi'ye intizar ediliyordu. Ege'nin Yoroz bunundan dumanı göründü. Ege liman açıklarında denizi yara yara gelirken sahilden karşıcı giden motorlar Ege'nin etrafında martılar gibi uçuşarak limana doğru geliyorlardı. Güvertede refakatindeki zevatla oturmuş şehri temaşa buyuran Büyük Gazi, limandaki vapurların uzun uzun çaldığı düdüklerle, halkın sahilden Ege'ye akseden alkışlar ve "Yaşa!" sadalarıyla selamlanıyordu. Şehir namına istikbale giden vali vekili, belediye reisi ve kumandan, fırka reisi, Reisicumhur Hazretleri'nin motorları iskeleye yanaşınca şehrin afakı alkış tufanı, "Yaşa!" sadalarıyla çınladı. İskeleye a-yak basan Büyük Gazi, malul gazi Numan Sabit Bey'in inşad eylediği heyecanlı bir kıt'a ile karşılandılar."

Haberde bahsi geçen Milli Mücadele gazisi Numan Sabit (Osmançelebioğlu), o günün coşkusunu ve Atatürk'le karşılaşmasını şöyle anlatmıştır:

> "Gazi Ege vapuru ile Trabzon 'a geliyordu. Haberi alınca Of'tan Trabzon'a geldim. Birkaç gün. sonra, Of'a dönecektim. Trabzon'a geldiğim günün ertesi Uzun Sokakta bulunduğum sırada, Gazinin Trabzon kıyılarına yaklaştığı haberi şehirde olağanüstü bir hareketlenmeyi, bir canlılığı başlatmış, Uzun Sokak ve İskele caddelerindeki kalabalık halkın iskeleye doğru aktığını gördüm. Ben de bu kalabalığa katılarak iskeleye gittim.
>
> Limanda kayıklar, mavnalar, çatanalarla büyük bir halk kütlesi ve şehrin ileri gelenleri; Vali, Belediye Başkanı, Kumandan ve yüksek seviyeli memurlar Ege vapurunda Gazi'yi karşılamak için Yoroz'a doğru yollandılar. Bir müddet sonra Gazi Ege vapuru ile limana geldi. Gazi'nin Trabzon'a geleceğini daha evvelden duyan kazalardan, köylerden ve komşu vilayetlerden gelenlerle dolmuştu Trabzon.
>
> Gazi vapurdan iskeleye çıkarken İskele caddesinde, İskele caddesini gören kale ve yüksek binalarda halk o kadar kalabalıklaştı ki, adeta atılan iğne yere düşmeyecek gibi idi. Ben iskelenin o zamanki son basamağında duruyordum.
>
> Gazi çıkarken yandan profilini görebildim. İskelede bir koridor teşkil eden karşılayıcılar arasında giderken o andaki heyecan ve sevincimle:
>
> - Uzun senelerden beri hasret olduğumuz yüzünü doya doya görelim, Büyük Gazi durunuz, diye feryat edince hemen on metre kadar uzaklaşmış olan Gazi geriye ve bana doğru dönerek:

- Çok mütehassis oldum. Bilhassa teşekkür ederim, demek suretiyle mukabelede bulundular. Ben devam ederek:

- Durmak lütfunda bulunmanızdan ben de çok büyük sevinç duydum, hayran oldum. Ne dense size karşı olan yüksek sevgimi, takdir ve hayranlığımı anlatamam. Yaşa Büyük Gazi Yaşa, Türk Milleti seninle müftehirdir vatan ve millet, diyerek sözümü bitirince Gazi alkışlar arasında şehre hareket etti."[78]

1.2.2. Atatürk'ün Ziyaret ve Görüşmeleri

Atatürk, 27 Kasım 1930 Perşembe günü saat 14:30'da Trabzon'a ulaşır, Cumhurbaşkanı yaveri Reis-i Cumhur hazretlerinin sıhhatle yolculuğunu tamamladığını telgrafla Ankara'ya bildirir.[79] İskeleye çıktıktan sonra her taraftan gelen alkış dalgaları ve "Yaşa!" sesleri arasında yürüyen Atatürk'e, ortaokul öğrencisi iki kız çocuğu çiçek buketi sunarak "Hoş geldiniz" der. Gazi, kendisini iskelede karşılayanların ellerini sıkar. Ardından yine tezahüratlar eşliğinde İçişleri Bakanı ve Başyaveri Rusuhi Bey ile birlikte otomobille ilk ziyaret edeceği yer olan Türk ocağına doğru hareket eder.[80]

Gazi Paşa ve beraberindekiler Türk ocağında bir süre dinlendikten sonra, Vilayet binası ve Belediye'yi ziyaret eder. Belediye reisi Temel Nücumi Bey'den şehrin ihtiyaçları ve yeni yürürlüğe giren Belediye Kanunu'nun uygulanması hakkında Paşa'yı bilgilendirir. Burada çeşitli heyetlerle görüşen Gazi Paşa, yerel seçimlerde belediye meclisine seçilen üç kadın üyeyi kabul ederek tebriklerini sunar. Kendileriyle bir süre sohbet eden Gazi Paşa, Trabzon halkının gösterdiği büyük tezahürat ve sevgiden çok etkilendiğini ifade eder.[81]

Atatürk, ilk geldiğinde gezdiği Soğuksu sayfiyesini çok beğenmişti. Belediyeden ayrıldıktan sonra da burayı gezmeye gitmiştir. Şehir çevresinde otomobille yapılan gezinin ardından, konaklaması için ayrılan Türk Ocağına dönen Gazi Paşa, akşam yemeğini burada yer. Yemekten sonra refakatindekilerle birlikte Muhlis Sabahaddin'in "Mon Bey" piyesini izlemek için Yıldız Sinemasına gider. Piyesin sonlarına doğru Erzurum'dan Trabzon'a yeni ulaşmış olan Kolordu Kumandanı Salih Paşa, Gazi'nin locasına gelir ve kendisiyle ile on beş dakika kadar locada görüşür. Oyunun bitmesinin ardından yine alkışlar eşliğinde ikametgâhına gider[82].

---

[78] ***Trabzon'dan Atatürk'e***, s. 186 - 187.
[79] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no: 2.9.36.
[80] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 677.
[81] ***Trabzon'dan Atatürk'e***, s. 207, 229.
[82] ***Akşam****,* 29 Teşrinisani 1930.

Ziyaretin ikinci gününde Atatürk öğle yemeğine kadar, İçişleri Bakanı Şükrü Bey (Kaya), Trabzon milletvekili Hasan Bey (Saka), Kütahya milletvekili Recep Bey (Peker) ve Erzurum'dan gelen Kolordu Kumandanı Salih Paşa (Omurtak) ile, ikamet ettiği Türk Ocağında bir görüşme yapmıştı.[83] Görüşmenin ardından saat 14:00'te Halk Fırkası binasına doğru hareket edildi. Sabah saatlerinden beri Gazi'yi bekleyen on binlerce kişi alkışlarla sevgi gösterisinde bulunuyordu. Halk Fırkası binasında önce ilçelerden gelen heyetlerle görüşen Gazi Paşa, ardından kendilerine hitaben bir buçuk saat süren önemli bir konuşma yaptı.[84]

Halk Fırkası'ndaki toplantıya muhalifler de dahil olmak üzere herkes katılmak istemişti. Gazi Paşa'nın yanındakiler ise belirli sayıda kişiyi içeri almaktaydı. Çoğunluğu Halk Fırkası üyelerinden oluşan yaklaşık yüz kişi salonda yer bulabilmişti.

Toplantıya katılan sayılı kişilerden olan gazeteci Cevdet Alap, hatıralarında toplantıdaki ortamı şöyle tasvir etmiştir:

> "Atatürk gelmeden birkaç dakika önce hemen orada ağızdan ağıza kulaktan kulağa fiskoslu direktifler verilmeye başlandı. Memleket ihtiyaçları üzerine önemli birkaç maddenin tespiti istendi. Kimlerin soru soracağı, kimlerin cevap vereceği kararlaştırıldı. Hacı Ahmet Barutçu, Hacı Hamdizade Hami, Nemlizade Sabri, Kazazzade Hüseyin katılanlar arasındaydı. Hamdi Efendiler elektrik işi, kitapçı Affan, Hüseyin Çulha İpek Fabrikası ve daha başkaları da iş için teklifte bulunacaklardı. Parti başkanı Celal Pulathaneli, Parti müfettişi de Şevket Erdoğan'dı. Parti örgütünün ileri kolları da orada hazırdı. Atatürk beraberinde Şükrü Kaya, Hasan Saka, Rüştü Aras, Salih Bozok, Kılıç Ali, Recep Zühtü ve Trabzon milletvekilleri ile salonu onurlandırdılar.
>
> Atatürk ilk söz olarak 'Trabzon'un ihtiyaçlarına ait kimlerle görüşeceğiz' dediler. Hemen Hasan Saka yukarıda adı geçen kişileri gösterdi. Onlarla bir süre görüştükten sonra topluluğa dönerek 'Serbest Fırka ile Halk Fırkasının Trabzon'daki vaziyeti nasıldı?' diye bir soru sordular. Bu soru karşısında salonu derin bir sessizlik kapladı. Kimsede çıt yok. Herkes birbirinin yüzüne bakakaldı. Ben pencere tarafında Celalettin Abanozoğlu ile yan yana oturuyor, onun kalkıp bir şeyler söylemesini bekliyordum. Baktım ki kimsede hareket yok, sessizliğin de tatsız olacağına hükmederek ayağa kalktım. Halk Partisi'nin Trabzon teşkilatının yetersiz, iyi organize edilememiş ve elemanlarının hareketsiz, beceriksiz kalışları nedeniyle Serbest Fırka'nın örgütlenmesine, gelişmesine geniş ölçüde olanak verdiğinden bahisle iki partinin hareket ve etkinlikleri hakkında içten ve doğruluğuna kanaat getirdiğim gerçekleri söyledim.

[83] ***Cumhuriyet***, 29 Teşrinisani 1930.
[84] ***Akşam***, 29 Teşrinisani 1930.

> Bir de baktım arka sıralardan bir kişi, bir iki adım ilerleyerek elinde bir kağıt Halk Fırkası katibi ve il idare üyesinden söz aldı ve 'Serbest Fırka bir geceydi ve geçti' gibi biraz heyecanlı ve Atatürk'ü pohpohlayan bir ifade ile Serbest Fırka'nın hareket ve etkinliğini hiçe düşüren sözler söyledi. Atatürk ona eliyle; sus, yeter, anladım, otur demek isteyen işaretini verdi ve onu yerine oturttu. Bana dönerek 'zatı âlinizin fikirlerine cevap vereyim' dedi..." [85]

Atatürk, memleket meselelerinden başladığı bir buçuk saat süren konuşmasında Serbest Fırka'nın kendini fesh etmesinin nedenleri üzerinde durmuş ve hükümetin faaliyetlerini anlatmıştır. Ülkede başka bir parti olmamasına işaret eden Gazi Paşa, buna karşılık Halk Fırkası'nın nasıl çalışması gerektiğini şu şekilde anlatmıştır:

"Karşımızda birçok partiler varmış gibi, her gün daha fazla çabayla çalışmak, fikirlerimizi halk kitlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek zorunluluğundayız... Her an tarihe karşı, dünyaya karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir durumda bulunmak gerekmektedir. Ancak, düşünce ve çalışmalarımızda bu kadar duyarlı ve uyanık bulunarak muhalefetsiz bir parti olmanın sakıncalarını ortadan kaldırmalıyız."**[86]**
Atatürk'ün konuşmasındaki önemli noktalardan biri de Halk Fırkası başkanlığına devam etmesine yönelik eleştirilerdi. Başkanlıktan çekilmesinin söz konusu olmadığını ifade eden Gazi, "Bidayetten beri beraber çalıştık, nihayete kadar hep beraber çalışacağız." sözleriyle parti ile arasındaki bağın zaman kopmayacağını vurgulamıştı.[87]

Konuşmanın sonunda Atatürk kişisel çıkarların değil ülke menfaatlerinin önemli olduğunu şöyle belirtmişti:

> "Bir gayeye yürürken hususi menfaatlerin daima bir tarafa bırakarak ve el ele vererek yürümek lazım gelir. Muvaffakiyetin sırrı budur. Asıl vazifemiz heyet-i içtimaiyenin yüksek menfaatlerini, müstakbel menfaatlerini temine çalışmaktır."[88]

Konuşmanın ardından Atatürk, Maçka ve Pulathane (Akçaabat) kazalarından gelen heyetleri kabul etti, şehrin sorunlarıyla ilgili görüşmeleri sürdürdü. Trabzon'a elektrik getirilmesi için uzun zamandır çalışan ve maddi açıdan zor durumda olan Trabzon elektrik şirketinin taleplerini dinledi. Yapılan işi himayeye değer bulan Atatürk, şirketin kurtarılması amacıyla Sanayi Bankası'ndan acilen 22,500 lira borç verilmesi için Baş-

---

[85] ***Bir Ömür Bir Şehir / Trabzonlu Gazeteci Cevdet Alap'ın Anıları,*** Haz.: Hikmet Aksoy, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon 2008, s. 95.
[86] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 679.
[87] ***Cumhuriyet***, 29 Teşrinisani 1930.
[88] ***Hakimiyeti Milliye,*** 30 Teşrinisani 1930.

vekil İsmet Paşa'ya telgraf gönderdi. İsmet Paşa, İktisat Vekili'ne sorunun çözümü için talimat verdi.[89]

Halk Fırkası'ndaki uzun ziyaretten sonra Atatürk, otomobille Değirmendere civarında gezintiye. Akşam saatlerinde Türk Ocağında Necmiati kulübünün saz heyetince onuruna düzenlenen mini konseri dinledi. Düzenlenen programdan duyduğu memnuniyeti belirten Gazi Paşa, geceyi Türk Ocağı'nda geçirdi.[90]

Gazi, Trabzon'daki son günün sabahını şehrin sorunları ile ilgili görüşmeler yaparak geçirir. Trabzon ve çevre illerdeki öğretmenlerin üç dört aydır maaş alamadığı öğrenince sorunun çözümü ile ilgili olarak Başvekil İsmet Paşa'ya şu telgrafı çeker:

Trabzon: 29/11/1930

"Başvekil Paşa Hazretleri'ne

Trabzon Maarif Emaneti dahilinde üç dört ay, aylık almayan muallimler bulunduğu bildirilmiştir. Bu vaziyetin hususiyetine çare olarak Vilayet-lerden Maarif İdaresi alacaklarının verdirilmesi muvafıktır. Yüzde onlardan muhtaç vilayetlere yardım için Maarife ikraz da düşünülebilir. Muallim maaşlarının vaktinde verilmesi işinin salim bir kaideye raptı işinin bir esas olarak teminini rica ederim." [91]

Türk Ocağı'nda öğle yemeği yenmesinin ardından Gazi Paşa ve beraberindekiler otomobillerle iskeleye doğru hareket ederler. Büyük bir halk kitlesinin alkış ve tezahüratları eşliğinde Ege vapuruna binerler. İskelede halk adına Gazi'yi uğurlayan bir nutuk söylenir. Ege vapuru saat 15:30'da sakin bir deniz ve güzel bir hava eşliğinde Trabzon limanından İstanbul'a doğru hareket eder. Halkın alkışları ve 'yaşa' sedaları vapur uzaklaşıncaya kadar devam eder. Motorlar işaret fişekleri atarak vapuru takip ederler Gazi uzun müddet vapurun güvertesinde durup mendillerle kendisini uğurlamaya gelenlere iltifat eder.[92] Atatürk'ün İstanbul'a doğru yola çıktığı Başvekil İsmet Paşa'ya telgrafla bildirilir.[93]

[89] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 157.102. 7. **Bkz.: Ek 4.**
[90] ***Cumhuriyet,*** 30 Teşrinisani 1930.
[91] B. Palazoğlu, *a.g.e.,* s. 662.
[92] ***Akşam,*** 1 Kanunuevvel 1930.
[93] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 2.9.37. **Bkz. Ek: 5.**

Atatürk, bu gezide ziyaret etme fırsatı bulamadığı yakın şehirleri de unutmamış, Erzurum, Rize, Giresun, Ordu, Sinop ve Zonguldak illerinin valilerine birer telgraf göndererek halka selamlarının ulaştırılmasını istemiştir.[94]

1.2.3. Gezinin Kamuoyundaki Yansımaları

Atatürk iki gün kaldığı ikinci Trabzon ziyaretinden çok memnun ayrılmıştır. Ziyaret hakkında basında çıkan haberlerde bu hoşnutluk açıkça görülmektedir: Akşam gazetesinin 1 Kanunuevvel 1930 tarihli sayısında Atatürk'ün memnuniyeti ve şehre yeniden geleceği şöyle duyurulmuştur:

> "Doğruca İstanbul'a hareket eden Gazi hazretleri Trabzon'dan çok derin bir memnuniyetle ayrılmışlardır. Reisicumhur Hz. Her sene yazın bir ay Trabzon'u teşrif edeceklerini vaat buyurmuşlardır."[95]

Gazi Paşa'nın Trabzon'u ikinci ziyareti ulusal basında önemli yer tutmuştur. Hakimiyeti Milliye gazetesi ziyareti ilk sayfadan "Büyük Gazi'yi Trabzon Emsalsiz Suretle Karşıladı" başlığıyla vermişti.[96] Akşam gazetesi birinci sayfadan duyurduğu habere "Gazi Trabzon'a Vasıl Oldu" başlığını atmıştı.[97] Cumhuriyet gazetesi ise ikinci sayfada son telgraflar kısmında Gazi Paşa'nın ziyaretini duyururken, "Gençlik kendisini tezahüratla karşıladı" başlığı kullanarak gençlerin sevincine vurgu yapmıştı.[98]

Akşam gazetesi, 29 Kasım 1930 tarihli sayısında Atatürk'ün ikinci Trabzon ziyaretini "Reisicumhur Hz.ni bütün halk, bilhassa gençlik emsalsiz tezahüratla karşıladı, şehir bayram yapıyor" başlığıyla vermişti. Gazete, bu ziyaretin ilkinden daha coşkulu olduğunu "Trabzon şimdiye kadar bu derece muazzam tezahürata sahne olmamıştı." şeklinde vurgulamıştı. Haberin devamında halkın coşkusu ve Atatürk'ün hoşnutluğu şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Hava çok güzeldi. Gazi H. Pardösülerini çıkardılar. Üzerlerinde lacivert bir kostüm vardı. Çok zinde ve beşuş bir halde alkışlar, yaşa sadaları arasında otomobile binerek doğruca Türk Ocağını teşrif ettiler.
>
> ...Sokaklara dökülmüş olan halk büyük münciyi şiddetle alkışlıyordu. Halk bugün bayram yapıyor."[99]

---

[94] ***Cumhuriyet,*** 30 Teşrinisani 1930.
[95] ***Akşam,*** 1 Kanunuevvel 1930.
[96] ***Hakimiyeti Milliye,*** 29 Teşrinisani 1930.
[97] ***Akşam,*** 29 Teşrinisani 1930.
[98] ***Cumhuriyet,*** 28 Teşrinisani 1930. **Bkz. Ek: 6.**
[99] ***Akşam,*** 28 Teşrinisani 1930.

Trabzon yerel gazetelerinden Yeniyol, 29 Teşrinievvel 1930 tarihli sayısında Gazi'nin ziyaretini "Cumhuriyetin, vatanın banisi olan Büyük Gazi hoş geldin." başlığıyla vermiş ve ziyareti ayrıntılarla birlikte aktarmıştır. Gazi'nin şehirden ayrılması gazetede şu şekilde yer almıştır:

> "Reisicumhur Hazretleri, halkın merasim yapmasını arzu buyurmadıkları için müessesat-ı resmiye ve teşekküllerin haberi olmadan, 29 Teşrinisani 1930'da saat 3,5'-ta avdet buyurmuşlardır. Buna rağmen otomobillerin iskeleye doğru gitmekte olduğunu gören halk, iskeleye koşmağa başlamış, büyüklerini alkışlarla teşyi etmişlerdir. Belediye, fırka, liman şirketi hey'etleri iskeleye yetişmişler ve motorla vapurun etrafını sarmışlardır. Vali, Belediye Reisi, Halk Fırkası Reisi vapura kabul buyurulmuşlardır. Belediye Reisi Nücumi Bey'e; Trabzon halkının göstermiş olduğu candan bağlılıktan, çok samimi alaka ve muhabbetten mütehassis ve memnun olduklarını, selam ve muhabbetlerinin halka iblağını emir buyurmuşlar, tekrar geleceklerini müjdelemişlerdir. Bu sıralarda halkı taşıyan motorlar vapuru sarmışlardır. 'Gazi babamız yine gel! Büyük babamız yine gel!' avazeleri arasında Ege limandan ayrılmıştır."[100]

Trabzon ziyareti sırasında kamuoyunda en çok konuşulan konu, Atatürk ile Halk Fırkası arasındaki ilişki olmuştur. Atatürk'ün Trabzon'da Halk Fırkası binasındaki nutkunda bu konuyla ilgili söylediği sözler ulusal basında geniş yer kaplamıştır.

Vakit gazetesi 29 Teşrinisani 1930 tarihli sayısında Atatürk'ün konuşmasını "Reisicumhur Hz. diyorlar ki: Halk fırkasına olan rabıtalarım lâyezaldir. Bidayettenberi beraber çalıştık nihayete kadar hep beraber çalışacağız." başlığıyla vermiştir.

Hakimiyeti Milliye gazetesi ise 30 Teşrinisani 1930 tarihli sayısında Atatürk'ün sözlerini birinci sayfanın büyük bir kısmını kaplayan haberinde şöyle duyurmuştur:

> "Gazi Hz. Kurduğu ve reisi bulunduğu C.H.F. ile olan rabıtasının lâyezal olduğunu söyledi. 'Bidayettenberi beraber çalıştık nihayete kadar hep beraber çalışacağız!' Gazi"

Aynı sayfada Atatürk'ün verdiği nutuk şu başlıkla duyurulmuştu:

> "Gazi Hazretlerinin Trabzonlulara mühim bir beyanatı: "...Tasavvur ve Faaliyetimizde Bu Kadar Hassas ve Müteyakkız Bulunmak Suretiyle; Muhalifsiz Bir Fırkanın Mahzurlarını Bertaraf Etmiş Oluruz."

Akşam gazetesi de 30 Teşrinisani 1930 tarihli sayısında birinci sayfanın neredeyse tamamını Atatürk'ün seyahatine ayırmıştı. Atatürk'ün Halk Fırkası binasındaki konuşmasında Serbest Fırka'nın başarısızlığına değindiği cümleleri ön plana çıkararak şöyle aktarmıştı:

---

[100] ***Büyük Tarih Trabzon'da***, s13-15.

"Gazi'Hz. nin mühim bir nutku. Muhalif Fırkalar neden hep aynı akıbete uğradı? Gazi diyor ki: "Fikir münakaşası yerine birtakım basit hissiyat tesadümüne şahit olduk."

Atatürk'ün konuşmasının yankıları ilerleyen günlerde de devam etmişti. Hakimiyeti Milliye gazetesi başyazarı Yakup Kadri, 2 Aralık 1930 tarihli yazısında Atatürk'ün sözleri ile ilgili şu noktalara değinmişti:

"...Büyük Şefin bu yüksek beyanatı C. H. Fırkası için yeni bir istikamet çiziyor demektir. S. C. Fırkası fesh olunduktan sonra C. H. Fırkası için artık bir istirahat devri açıldığını zannedenler yok değildir. Fakat, bizce Gazi Hazretlerinin ifade buyurdukları gibi asıl faaliyet, hassasiyet ve teyakkuz devri şimdi başlamıştır. Ve bu faaliyet tam bir inkılâp teşkilatına layık bir surette kendini göstermelidir.

Bundan evvelki makalemde de söylediğim veçhile C. H. Fırkası Avrupa'da pek çok emsalini gördüğümüz alelade siyasi fırkalardan biri değildir. Bu, bütün manası ile vatani ve inkılâbi bir teşekküldür. Memleketin bütün halis vatanperverlerini ve inkılâpçılarını sınıf, meyil ve meslek farkı gözetmeden kendi sinesinde toplamıştır. Bu böyle olduğu içindir ki Gazi Hz. 'Fikirlerimizi halk kütlelerinin içine yaymak ve ta köylere kadar götürmek mecburiyetinde olduğumuzu ' söylüyor ve buna tarihi şehadetini ilave ediyorlar.

Alelade bir siyasi fırka reisi böyle konuşmaz. O, muayyen bir sınıf namına ve yalnız yaşadığı anın mahdut ufku içinde söz söyler. Ekseriyetle, parlamenter fırkaların tarihe verecekleri bir hesap da yoktur. Çünkü bunlar tarihi hiçbir rol oynamamışlardır. Yalnız istinat ettikleri halk tabakalarından mümkün olduğu kadar çok rey almak endişesi ile hareket etmişlerdir. Biz, değil Türkiye'nin fakat bütün cihanın en büyük tarihi vazifesini ifa etmiş olan C. H. Fırkasını böyle teşekküller sırasında saymaktan çekiniriz.

...Cumhuriyet Halk Fırkası Türk vatanını, Türk milletini çöküp yok olmaktan kurtaran muazzam ve milli bir teşekkülün temadisidir. Onun içindir ki karşısına çıkan teşekküller yaşamağa imkan bulamayıp birer birer dağılıp gidiyorlar. Çünkü bunların hiçbirine tarih ne de cihan karşısında C. H. Fırkasıyle boy ölçüşemezler. C. H. Fırkasının bünyesine hayat veren ruh, ona bütün bir milletin kudret ve hayatiyet kaynaklarından intikal etmiş bir prensipin cevheridir.

C. H. Fırkası tarihi vazifesini tamamlayıncaya kadar hiç bir muhalif teşekkülün karşısında yer tutmasına imkan yoktur ve olmamalıdır. Bazı muhalif gazeteler: 'ya mürakabe vazifesini kim yapacak?' diye soruyor. Ne tuhaf sual? Mürakabe vazifesini de bu memlekette milli hakimiyetin ilk banisi olan C. H. Fırkası yapacaktır. Gazi Hz. Beyanatlarının son kısmında bu noktayı kâfi bir vüzuh ile aydınlatmışlardır."[101]

Atatürk'ün Trabzon'u bu ziyareti, aynı zamanda 52 gün süren inceleme gezisinin parçası idi. Gezi süresince alınan notlar, tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri, gezi

[101] ***Hakimiyeti Milliye,*** 2 Kanunuevvel 1930.

sonunda Gazi Paşa'nın gözetiminde rapor haline getirilmişti. Raporda Atatürk Trabzon'da eğitim alanındaki eksiklikleri ve çözüm yollarını şöyle belirtmiştir:

> "Trabzon'da marangozluk, kunduracılık sanatları epi ileridir. Rusya ile ticari münasebetten mahrum kalan Trabzon ve cıvar sevahil çocuklarının istifadeleri için bu sanatları öğreten bir sanayi mektebinin Trabzon'da açılması çok faideli olacaktır. Halkı da memnun edecektir."[102]

Aynı raporda Trabzon'daki işsizlik sorunundan da bahsedilmiş ve halkın talebi şu şekilde yer almıştır:

> "Trabzon halkı Rusya ile ticari münasebetlerinin kesildiği zamandan beri işsizlik sıkıntısını fazla hissediyor. Bu sebeple orada şimali şarki vilayetleri için bir tütün ve sigara imalathanesi açılmasını rica ediyorlar."[103]

İkinci Trabzon ziyaretinde kamuoyunda konuşulan konulardan bir tanesi de öğretmen maaşları ile ilgilidir. Aslında bu sorun Trabzon'la sınırlı değildi ve 1930 yılı içinde muhalif basın tarafından gündeme getirilmişti. Atatürk'ün yukarıda verdiğimiz telgrafından sonra yeni bir çalışma yapılmış, maaşlarını alamayan öğretmenlerin şikâyeti nedeniyle, en kısa zamanda ödeme yapılmasına dair 14 Aralık 1930'da bir tebliğ çıkarılmıştır. Şikâyetlerden sonra Cumhurbaşkanı, öğretmen maaşları ile ilgili vilayetlerden bilgi istemiş, Trabzon'dan alınan cevapta çıkan haberlerin aksine vilayette maaşların düzenli olarak ödendiği bildirilmiştir. [104]

1.3. ÜÇÜNCÜ TRABZON GEZİSİ (10 HAZİRAN - 12 HAZİRAN 1937)

Atatürk, Trabzon'u ikinci ziyaretinden ayrılırken en kısa sürede şehre yeniden gelme isteğini belediye reisi aracılığıyla halka duyurmuştu. Ancak yedi yıl geçtikten sonra Trabzon halkı Atatürk yeniden görme imkanı bulmuştur. Selanik'ten arkadaşı ve eski dostu olan Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in, Karadeniz ve doğu illerinin sosyal ve ekonomik durumunu yerinde incelemek, sanayi tesislerini teftiş etmek için Atatürk'ü davet etmesi üzerine ziyaret kararlaştırılmıştır.[105]

Basından öğrendiğimiz kadarıyla deniz yolu ile Trabzon'a gidilecek, Atatürk aynı yolla İstanbul'a gelecek ve tatil aylarında İstanbul'da bulunacaktı.[106] Seyahat planında Erzurum ve çevre vilayetler de vardır fakat, seyahat Trabzon ile sınırlı kalmıştır.[107]

---

[102] ***Atatürk Seyahat Notları,*** Haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s. 44.
[103] ***Atatürk Seyahat Notları***, s. 30.
[104] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 64.432.13.
[105] V. Usta, *a.g.e.*, s. 151.
[106] ***Cumhuriyet,*** 8 Haziran 1937.
[107] ***Ulus,*** 9 Haziran 1937.

Üçüncü Umum Müfettişi Tahsin Uzer'in çevre illerin üst düzey temsilcilerini Trabzon'da toplaması nedeniyle diğer şehirler gezi planından çıkarılmış olabilir.

Atatürk, 8 Haziran 1937 Salı günü saat 17:10'da Dolmabahçe Sarayı'ndan motorla Denizyolları işletmesinin İzmir vapuruna binmiş ve Trabzon'a hareket etmiştir. İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Ordu müfettişlerinden Orgeneral Fahrettin Altay ve Parti Kamutay Grup Reisi Hasan Saka, milletvekilleri Cevad Abbas, Salih Bozok, İsmail Müştak, Hasan Cavid, Receb Zühdü, Doktor Neşet Ömer, Doktor Rıza Naki, Doktor şükrü Osman Şenozan Atatürk'le birlikte yola çıkmıştır. İki gün sürecek yolculuk boyunca İzmir vapuruna Zafer torpidosu eşlik etmiştir.

İzmir vapuru yola çıktığı esnada Atatürk'ün manevi kızı pilot Sabiha Gökçen de küçük bir gösteri uçuşu yaparak Gazi'yi selamlamıştır. Gösteri, boğaz sahillerindeki halkın coşkusunu artırmıştır. İzmir vapuru Karadeniz'e açılırken Anadolukavağı tabyasından atılan yirmi bir pare topla selamlanmıştır.[108]

1.3.1. Şehirde Yapılan Hazırlıklar

Atatürk'ün ziyaretinin kesinleştiği günden itibaren Trabzon'da büyük bir heyecanla karşılama için çalışılmaktadır. Yerel basında yayınlanmaya başlayan yazılardan, şehirde coşkunun yüksek olduğu görülmektedir. 2 Haziran 1937 tarihli Yeniyol gazetesinde bu coşku şu şekilde ifade edilmişti:

> "En büyüğümüz büyükler büyüğü Atatürk'ün çok yakında Trabzonu şereflendirecekleri haberi dün Belediye salonunda Sayın Üçüncü Umumi Müfettişimiz tarafından müjdelendi. Bu mesut haber şehirde çok derin sevinçlerle karşılanmış, mülhakat ve köylere doğru neşe ve sevinç saçan akislerle yayılmıştır. Dünden beri seçilen ve Belediyede toplanan heyetler tarafından istikbal Programları için hazırlıklara başlanmıştır."[109]

Karşılama için heyetler oluşturulmuş ve neler yapılacağı hakkında toplantılar yapılmıştı. Yeniyol gazetesi 3 Haziran 1937 tarihinde "Her tarafta büyük hazırlıklar var" başlığıyla hazırlıkları şöyle duyurmuştu:

> "Atatürk'ün yakında Trabzonu teşrifleri münasebetile Şehrimizde resmi ve hususi kanallardan çok büyük bir hazırlanma faaliyeti başlamıştır. Üçüncü Umumi Müfettişimiz Sayın Tahsin Uzer'in emir ve direktifleriyle teşekkül eden heyetler her gün Belediyede toplanarak kendilerine ayrılan ve yapılacak hazırlık işleri üzerinde çalışmalarına devam etmektedirler. Şehrin muhtelif yerlerinde büyük takların kurulmasına başlanmıştır.

[108] ***Cumhuriyet***, 9 Haziran 1930. **Bkz. Ek: 7.**
[109] ***Yeniyol***, 2 Haziran 1937.

Karşılama törenleri ile ilgili resmi işler, 9 Haziran 1937 tarihinde telgrafla İçişleri Bakanlığı'na bildirilmişti. Konu ile ilgili belgede şu detaylar yer almaktadır:

"1-Reisicumhur Atatürk'ün Trabzon'a teşriflerine dair Riyaseticumhur Katibi Umumiliğinden vaki tebligat emrine Berveçhiati tertibat ve ihzaratta bulunulmuştur.

2-Liman açığında bizzat Ordu Kumandanı ve Valilerle beraber istikbal edilecek ve vapur demirledikten sonra vapurda Trabzon Belediye, Halkevi ve Ticaret odası; Reisleri ve teşekküllerden müntehap hey'etler kadınlar namına bir hey'et arzı tazimat ve beyanı hoşamedi edecektir.

3-Karadeniz sahilinden gelen motör ve sair vesaiti bahriyeye ait deniz istikbal merasimi ayrıca tesbit edilmiştir.

4-Karada Trabzon ve mıntaka. Vilâyetlerinden gelen hey'etler ve Umumi müfettişlik ve Vilayet erkânı ve sair müntehap zevat istikbal merasiminde bulunacaklardır.

5-Trabzon'.da kalacakları müddet zarfında Emniyet ve asayişi temin için mıntaka vilayetlerinden mıkdarı kafi Polis ve Jandarma celbedilmiş, ayrıca hey'eti askeriyeden de muavenet temin olunmuştur.

6-Kabul buyuruldukları takdirde Valilerin riyaseti altında mıntaka vilayetlerinden gelen Belediye, Halkevi ve Ticaret Odası Reislerinden mürekkep küçük bir hey'et kendilerine arzı tazimat edecektir.

7- Her ihtimale karşı ve Vekaletin son tebliğine göre Erzurum'a ve daha içerilere seyahatları göz önüne alınarak icabeden yol tertibatı ve güzergâhtaki ihzarat için alâkadarlara gerekli talimat verilmiştir.

8- Reisicumhur Atatürk'ün istirahatları ve Trabzon'da, Erzurum'da memnun kalarak şen ve şetaretli günler geçirmeleri için mümkün olan ve muhitin imkânına göre her şey yapılmıştır.

9- Büyük önderin Trabzon'a, Doğu diyarına seyahatları beşareti halk arasında tarifi müşkil sevinç ve heyecan uyandırmış ve içten gelen aşk ve iman ile kendilerini selamlamak, karşılamak yolunda büyük mikyasta tezahürata başlamışlardır.

10- Ümit ederim ki büyükler büyüğümüzün Doğu seyahatı kendileri ve memleket için unutulmaz bir hatıra bırakacaktır.

Üçüncü Umum Müfettişi Tahsin Uzer"[110]

Atatürk'ü karşılama heyetinin ilk çalışmaları sonunda ortaya çıkan program Yeniyol gazetesinin 8 Haziran 1937 tarihli sayısında şu şekilde yer almıştır:

"Büyük Misafirin bindikleri vapur, Yoroz burnuna gelince oradan atılacak fişenklerle haber verilecektir. ... Vapur, limanda demirleyince proğramda gösterilen heyetler vapura

[110] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:2.12.4.

gidecekler ve diğer heyetler iskelede mevki alacıklardır. Büyük Misafirin karaya ayak bastıkları topla halka ilan edilecektir. Büyük Misafirin otomobili belediye önünden, taksim çeşmesi önündeki meydandan, Uzun sokaktan, Hükümet önünden geçecektir. Mektep talebesi Zanos köprüsüne kadar caddenin her iki tarafında tek sıra üzerine ve ikişer adım fasılayla duracaktır. Büyük Misafir geçerlerken, talebe ve evlerden otomobillerine çiçekler atılacaktır. Denizde, Taş iskeleyle yolcu iskelesi arasındaki yere çaparlar demirliyecek ve çaparlara halk parasız olarak taşınacaktır. Motörler vapuru 3-4 mil açıkta karşılıyacaklar ve vapurla birlikte, şenlikler yaparak limana döneceklerdir. Büyük Misafirin şerefine bir gardenparti ve bir de çay ziyafeti tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Şehrin bazı yerlerine oparlorlar koyulmaktadır. Bu oparlorlardan, Büyük Misafir geçerken «Büyük Atamız Hoşgeldin» sesleri yükselecektir."[111]

Trabzon'daki hazırlıklar ulusal basında da yer bulmuştur. Cumhuriyet gazetesinin 9 Haziran 1937 tarihli sayısında Trabzon'daki hazırlıkları şöyle bildirmiştir:

"... Şehir ve liman bu şerefli ziyaret vesilesile emsalsiz bir şekilde donatılmaktadır. İzmir vapuru limana geldiği zaman halk, Büyük önderi limanda karşılayacaktır. Vapur limana girerken toplar atılacak ve limandaki bütün vesait düdük çalacaktır. Üçüncü Umumi Müfettişi sekiz vilayetin valileri, kolordu ve fırka kumandanları Atatürkü Polathanede karşılıyacaklardır. Ayrıca şehri temsil eden muhtelif heyetler de Trabzon limanında vapura gelerek tazimlerini bildireceklerdir. Atatürkün geçeceği yollara taklar yapılmaktadır. Resmi ve hususi binalar gece baştanbaşa tenvir edilecektir.[112]"

Bu sırada Üçüncü Umum Müfettişliğe bağlı sekiz vilayetten, valilerin başkanlığında tertip edilen heyetler de Trabzon'a gelmişlerdi.

10 Haziran 1937 Perşembe günü, güneşin ilk ışıklarından itibaren sokaklar dolmaya başlamıştı. Halk bir taraftan hazırlıkların eksikliklerini tamamlamaya çalışıyor, bir taraftan da yollarda düzeni sağlamaya yardımcı oluyordu. Öğleye doğru İzmir vapurunun şehre yaklaşmakta olduğu haberinin alınması üzerine hareketlilik artı. Otomobiller bir aşağı bir yukarı hareket etmeye, halk sel halinde seyir yerlerine akın etmeye başladı. Asker, polis, jandarma ve öğrenciler tören alanındaki yerlerini aldılar. Vapurun limana yanaşmasıyla toplar atılmaya başladı.[113] Karşılama, plana uygun bir şekilde heyetlerin vapura gitmesiyle başladı. Üçüncü Umum Müfettişi Tahsin Uzer, Orgeneral Kazım Orbay, Korgeneral Muzaffer Ergüder, Başmüşavir Nizamettin, Trabzon Valisi Yahya Sezai uzay, Erzurum Valisi Haşim İşcan, Kars Valisi Akif Eyidoğan, Erzincan

[111] ***Yeniyol***, 8 Haziran 1937.
[112] ***Cumhuriyet***, 9 Haziran 1937.
[113] ***Yeniyol***, *11* Haziran 1937.

Valisi Fahri, Rize Valisi Cevdeti Gümüşhane Valisi Hilmi, Ağrı Valisi Burhanettin'i taşıyan motorlar İzmir vapuruna çıktılar.[114]

Vapurun etrafını saran teknelerdeki binlerce kişi tezahürat yaparken bando İstiklâl Marşı'nı çalmaya başladı. Bu sırada Atatürk krem renginde çok zarif bir spor kıyafetle vapurun güvertesine çıktı ve halkı selamladı. Atatürk'ün görünüşü halkı daha da coşturdu. Genç kızlar vapurun etrafına çiçekler serpiyordu. Sahildeki evler süslenmiş, pencerelere bayraklar asılmıştı. Atatürk, vapurdan motora bindiğinde alkışlar başladı. Trabzon halkı hep bir ağızdan "Yaşa Atatürk" diye haykırıyordu.[115]

Atatürk taş iskeleye ayak bastığında iki izci çocuk buket sundu. Atatürk çiçeği aldıktan sonra öğrencilere tebessümle teşekkür etti. Ardından, karşılama için gelen heyetlerin ellerini sıktı. Sokakların her iki tarafı, evlerin pencere, hatta damları binlerce insanla dolu idi. Bir süre yürüyerek halkı selamlayan Atatürk otomobile bindi. Otomobil, takların altında ve Trabzon kültür gençliğinin ve bayanların serptiği gül ve çiçeklerin üstünden geçerek Soğuksu'ya, köşke gitti.[116]

Atatürk'ün ilk ziyaretinde kaldığı köşk, 1931 yılında Trabzon Belediyesi tarafından satın alınmış ve Atatürk'e hediye edilmişti. Bir Trabzon heyeti Ankara'ya giderek köşkün anahtarlarını Gazi'ye takdim etmişlerdi. Üçüncü Trabzon gezisinde Atatürk bu köşkte ikamet edecekti.[117]

Atatürk'le birlikte Trabzon'a gelen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Başbakanlığa gönderdiği telgrafta karşılama törenindeki coşkudan şöyle bahsetmiştir:

> "...Halk, donanmış sandal ve motorlarla Polathaneden itibaren çok candan şenlikle tezahüratta bulundular. Donanmış motorlarla vapurdan ayrılan Atatürk iskelede muhtelif halk teşekküllerine mensup kadın erkek birçok müstakbelinin alkışları karaya çıktılar. Resmi tazimi ifa eden garnizon subaylarını ve bir taburdan ibaret askeri kıtayı teftişten sonra otomobillerle bütün güzergâhı dolduran mekteplilerin ve halkın hararetli tezahüratı arasında Soğuksudaki köşklerine teşrif buyurdular. İntizam ve tertibat pek güzeldi. Güzergâhtaki halk ve mektepliler yollara çiçek serpmişlerdir. Atatürk seyahatten ve köşkten memnundurlar."[118]

[114] V. Usta, *a.g.e.*, s. 166-167.
[115] ***Cumhuriyet**,11* Haziran 1937.
[116] ***Yeniyol**,* 11 Haziran 1937.
[117] M. Önder, ***Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri**,* s. 43.
[118] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:1.3.16.

1.3.2. Atatürk'ün Ziyaret ve Görüşmeleri

Ziyaretin ilk günü Atatürk, ikamet ettiği köşkte, sekiz vilayetin valilerini, belediye, parti, kültür heyetlerini kabul etti. Görüşmelerin ardından, Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in, şerefine verdiği akşam yemeğine katıldı. Akşam yemeğinde Tahsin Uzer'e iltifat ederek şunları söyledi:

> "Siz Doğu'da güzel şeyler yaptınız ve bundan sonra da yapacaksınız. Fakat, bunların en güzeli beni, pek sevdiğim bir şehre, memleketimizin en güzel parçalarından biri olan, Trabzon'a davetinizdir. Bundan dolayı sizi tebrik ederim.''[119]

Atatürk'ün, Trabzon'da gösterilen sevgi ve heyecandan duyduğu memnuniyet halka duyurulunca halk, yeniden coşkun tezahüratta bulundu. Trabzon, sabaha kadar coşkun bir heyecanla şenlik yaptı. [120] Çeşitli ışık oyunları altında fevkalade aydınlatılan, gelin gibi süslenen şehirde bayram havası vardı. Her taraftan havai fişekler atılıyor, horonlar oynanıyordu.[121]

Gezinin ikinci günü programı valilik binasını ziyaretle başladı. Vali Yahya Sezai Uzer, Atatürk'ü merdivenlerde karşıladı. Atatürk memurların ellerini birer birer sıktı, alkış tufanı eşliğinde binanın üst katına çıktı. Bir süre daire başkanlarıyla görüştü, şehrin sorunları ve imar faaliyetleri ile ilgili bilgi aldı. Bu sırada vilayet binası etrafında büyük bir halk kitlesi toplanmış, heyecanla Atatürk'ü alkışlıyordu. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi binasına geçildi. Ziyaretlerde Atatürk'e şehrin ilerlemesi ve halkın refahı hakkında bilgiler verildi, parti ile hükümet beraberliğinin iyi sonuçları ifade edildi. Atatürk parti çalışmaları ve üye sayısı ile ilgili duyduğu memnuniyeti dile getirdi.[122]

Halkın yoğun ilgisi eşliğinde Umumi Müfettişlik merkezine giden Atatürk, burada müfettiş Tahsin Uzer'den çalışmalar hakkında bilgi aldı. Deniz yoluyla Trabzon-İran transit yolunun yapılması, Erzurum'daki büyük inşaat, kasabalardaki su ve elektrik çalışmaları, kooperatif teşkilatı, Erzincan ve Iğdır ovalarının sulama projeleri ile ilgili yapılanları izah etti. Çalışmalarla bölgedeki gelir düzeyinin ve genel durumdaki iyileşmenin arttığı bilgisi verildi.[123]

Atatürk buradan Halkevi'ne geçti. Binadaki birimleri gezdikten sonra Halkevi başkanı, binanın yetersizliğinden dolayı artan talepleri karşılayamadıklarını arz etti.

---

[119] ***Cumhuriyet,*** 12 Haziran 1937.
[120] ***Büyük Tarih Trabzon'da,*** s. 42-43.
[121] ***İnan Dergisi***, 3 Temmuz 1937, S.3, s. 30.
[122] ***Yeniyol,*** 14 Haziran 1937.
[123] ***Cumhuriyet,*** 12 Haziran 1937.

Atatürk, binanın genişletilmesi talimatını verdi. Halkevinde biçki dikiş bölümlerinde hazırlanan el sanatları sergisini gezen Atatürk, buradaki çalışmalar hakkında bilgi aldı ve sunumu yapan Mürüvvet Kazmaz'ın nezdinde Trabzonlu kadınları kutladı. Mürüvvet Hanım'ın isteği üzerine hatıra defterine "Cesur Yurt" yazısını yazarak imzaladı. Burada Halkevi tarafından yayımlanan "İnan" dergisinin ilk iki sayısı kendisine takdim edildi. Halkevi'ndeki ziyaretten oldukça memnun bir şekilde ayrılarak halkın yoğun tezahüratı ve alkışlar eşliğinde belediye binasına gitti.[124]

Belediye binasında Trabzonlulara, kendisinden bir istekleri olup olmadığını sorusunu soran Atatürk, şehrin içme suyu sıkıntısı olduğu bilgisini aldı. Bunun üzerine belediye reisi Cemal Turfan su ve elektrik sorununu çözmek için yapılan çalışmalar hakkında açıklamada bulundu. Müfettiş Tahsin Uzer ve milletvekili Hasan Saka, her iki problemin de kısa zamanda çözüleceğini söyledi. Atatürk, belediye binasında konsolosları da kabul etti, onlarla bir süre görüştükten sonra ordu evine geçildi. Ordu evinin limana bakan balkonundan etrafı inceleyen Atatürk, ordu parkını çok beğendi. Kendisini izleyen halkın davetkâr bakışları üzerine, alkışlar ve tezahüratla halkın arasında yürüyerek parkı gezdi. Ardından, coşkulu kalabalığın eşliğinde otomobile binerek Erdoğdu'daki kışlayı teftiş etti ve ikamet ettiği köşke döndü.[125]

Gezinin ikinci günüyle ilgili yaşananalar İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından, Başvekil İsmet İnönü'ye gönderilen bir telgrafla ayrıntılarıyla rapor edildi.[126]

Atatürk mutlu ve huzurlu bir şekilde köşke döndüğünde tarihi bir karar almıştı. Çiftliklerini, köşklerini ve diğer emlâkını millete bağışladığını açıklayacaktı. Bu kararın nedenini yanındakilere şu sözlerle ifade etmişti:

> "Mal ve mülk bana ağırlık veriyor. Bunları milletime vermekte ferahlık duyuyorum. İnsanın serveti kendi manevi şahsiyetinde olmalıdır. Ben büyük millete daha neler vermek istiyorum."

Bu sözlerin ardından özel kalem müdürü Süreyya Anderiman'ı yanına çağırarak ve şu emri vermişti:

> "Bu geceki duygularımı Başvekil İsmet İnönü'ye ve onun güzel okuyuşuyla Millet Meclisi'ne ve bütün cihan efkâr-ı umumiyesine bildirmek isterim. Söyleyeceğim sözleri not ediniz."

---

[124] V. Usta, *a.g.e.*, s. 184.
[125] ***Yeniyol****,* 14 Haziran 1937.
[126] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:2.12.6.

Aşağıda tam metnini vereceğimiz Atatürk'ün irticalen söylediği sözler Süreyya Anderiman tarafından kaydedilmiş ve İsmet İnönü'ye telgraf çekilmiştir:

> "Hatırlarsanız, Türk köylüsünün Türk'ün efendisi olduğunu söylediğim zamanı: Ben, o efendinin arzu ve iradesi altında senelerden beri çalışmış bir hadimim. Şimdi beni çok heyecana getiren hadise, Türk köylüsüne naçizane de olsa, ufak bir vazife yapmış olduğumdur. Milletin yüksek mümessiller heyeti bunu iyi görmüş ve kabul etmişlerse, benim için ne unutulmaz bir saadet hatırasını bana vermişlerdir. Bundan dolayı çok yüksek zevkle millet, memleket ve Cumhuriyet Hükümeti'ne yapmağa mecbur olduğum vazifelerden en basiti karşısında gösterilmiş olan teveccühten, takdirden ne kadar mütehassis olduğumu ifadeye muktedir değilim. Ben icap ettiği zaman, en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim.
>
> Mevzubahis olan hediye yüksek Türk milletine benim asıl vermeği düşündüğüm hediye karşısında hiçbir kıymeti haiz değildir."

Bu hadiseyi nakleden Üçüncü Umum Müfettişi Tahsin Uzer, son sözleri dikte ettirirken Atatürk'ün kendisini tutamadığını, sesinin çatallaşmaya ve gözlerinin yaşarmaya başladığını ifade etmiştir.[127]

Atatürk, yukarıdaki telgrafı gönderdikten sonra mal varlıklarını hazineye bağışlamasıyla ilgili hazırlattığı belgeleri imzalamış ve Başvekalete bir tezkere göndermişti. Tezkerenin ekinde mal varlıkları ile bunlara ait donanım ve demirbaş listesi yer almaktaydı. Konu ile ilgili arşiv belgesine göre Atatürk, Başvekil İsmet İnönü'ye hitaben şunları yazmıştır:

> "Malum olduğu üzere, ziraat ve zirai iktisat sahasında fenni ve ameli tecrübeler yapmak maksadile, muhtelif zamanlarda, memleketin muhtelif mıntıkalarında müteaddit çiflikler tesis etmiştim.
>
> On üç sene devam eden çetin çalışmaları esnasında faaliyetlerini; bulundukları iklimin yetiştirdiği her çeşit mahsulattan başka her nevi ziraat sanatlarına da teşmil eden bu müesseseler; ilk senelerden başlayan bütün kazançlarını inkişaflarına sarf ederek büyük küçük müteaddit fabrika ve imalathaneler tesis etmişler, bütün ziraat makina ve aletler-ini yerinde ve faydalı şekilde kullanarak bunların hepsini tamir ve mühim bir kısmını yeniden imal edecek tesisat vucude getirmişler, yerli ve yabancı birçok hayvan ırkları üzerinde çift ve mahsul bakımını yaptıkları tetkikler neticesinde bunların muhite en elverişli ve verimli olanlarını tesbit etmişler, kooperatif teşkili suretile veya ayni mahiyette başka suretlerle civar köylerle beraber faydalı şekilde çalışmışlar, bir taraftan da iç ve dış piyasalarla daimi ve sıkı temasta bulunmak suretile faaliyetlerini ve istihsallerini bunların istekler-ine uydur-

[127] ***Büyük Tarih Trabzon'da***, s. 44.

muşlar ve bu gün her bakımdan verimli, olgun ve çok kıymetli birer varlık haline gelmişlerdir.

Çifliklerin, yerine göre, araziyi islah ve tanzim etmek, muhitlerini güzelleştirmek, halka gezecek, eğlenecek ve dinlenecek sıhhi yerler, hilesiz ve nefis gıda maddeleri temin eylemek, bazı yerlerde ihtikarla fiili ve muvaffakiyetli mücadelede bulunmak gibi hizmetleri de zikre şayandır.

Bünyelerinin metanetini ve muvaffakiyetlerinin temelini teşkil eden geniş çalışma ve ticari esaslar dahilinde idare edildikleri ve memleketin diğer mıntıkalarında da mümasilleri tesis edildiği taktirde tecrübelerini müsbet iş sahasından alan bu müesseselerin; ziraat usullerini düzeltme, istihsalatı artırma ve köyleri kalkındırma yolunda devletçe alınan ve alınacak olan tedbirlerin hüsnüintihap ve inkişafına çok müsait birer amil ve mesnet olacaklarına kani bulunuyorum ve bu kanaatla tasarrufum altındaki bu çiflikleri, bütün tesisat, hayvanat ve demirbaşlarile beraber hazineye hediye ediyorum.

Çifliklerin arazisi ile tesisat ve demirbaşlarını mücmel olarak gösteren bir liste ilişiktir. Muktezi kanuni muamelenin yapılmasını dilerim."[128]

Ziyaretin son gecesi Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, Atatürk'ün şerefine, Soğuksu'daki Atatürk köşkünün bahçesinde beş yüz kişinin katıldığı bir gece şöleni vermişti.[129] Son derece görkemli bir kutlama şeklinde geçen şölende Çoruh, Bayburt, Vakfıkebir ve Erzurum'dan gelen geç erkek ve kızlardan oluşan halk oyunu ekipleri gösteriler yaptı, halk türküleri söylendi. Atatürk, halkoyunu oynayan gençlerin zindeliğinden etkilenmiş, ulusal dansların aynı zamanda mükemmel birer spor olduklarını söylemişti. Geceye katılanlar Atatürk'ün elini öpme fırsatı da bulmuştu. Atatürk, şölenin hareketli bir zamanında Trabzon ve Doğu halkının kendisine gösterdiği büyük ilgi ve sevgiden çok memnun kaldığını, ziyaret ettiği makamlardan çok iyi izlenimler edindiğini, Karadeniz ve Doğu illeri gençlerinin çok zeki olduklarını işaret ederek Müfettiş Tahsin Uzer'e hitaben şunları söylemişti:

"Pek yakında Doğu alemi, kültür sahasında çok, pek çok yükselecektir ve bunu senin başaracağına imanım vardır."[130]

Atatürk, Trabzon'daki şerefine verilen şölende mutluğunu masasında bulunanlara "Hayatımın hatırlayabildiğim en sevinçli dakikalarını yaşıyorum." sözleriyle ifade etmiş

[128] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:2.12.5. **Bkz. Ek: 8.**
[129] ***Yeniyol,*** 14 Haziran 1937.
[130] ***Büyük Tarih Trabzon'da***, s. 50, 51.

ve şöyle söylemişti: "Yıllarca evvel düşündüğüm bir işi Trabzon'da tamamlamak mukaddermiş."[131]

Gecenin ilerleyen saatlerinde Atatürk, İsmet İnönü'ye ikinci telgraf göndermiştir. Trabzon gezisinin özeti sayılabilecek olan telgraf, Atatürk'ün geziden duyduğu büyük memnuniyeti ve duygu yoğunluğunu yansıtmaktadır. Telgrafın tam metni şöyledir:

> "Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in vukubulmuş olan daveti üzerine doğu illerini görmek üzere 8 Haziran Salı günü İstanbul'dan Trabzon'a hareket ettim. Trabzon - Erzurum yolu üzerinde, bu yolu daha mükemmel bir hale ifrağ maksadiyle başlanmış olan yer yer inşaatın henüz ikmâl edilememiş olduğunu gören ve bu manî sebebiyle seyahatımın müşkilatını taktir eden Umumî Müfettiş Tahsin Uzer, benim bu seyahatimde yolumun üstünde bulunmayan yerlerin askeri, mülki, mahalli, parti ve kültür mümessillerini dolgun heyetler halinde Trabzon'a toplayabilmek zeka ve inceliğini göstermiş bulundu. Perşenbe günü Polathane karşısında o civarın enerjik ve temiz halkı tarafından bir filotilla ile karşılaştık, selamlaştık,. Onu müteakip Trabzon'dan karşımıza çıkan bir filotilla, başta Umumi Müfettiş Tahsin Uzer ve Ordu Umumi Müfettişi Kıymetli Kazım Orbay ve her ikisinin arkadaşları bulunduğu halde beni karşıladı ve birleştik. Trabzon'a gelişim, bundan evvelki iki gelişime nisbetle müstesna bir tertip ve intizam gösteriyordu. Rıhtıma evvela bütün Umumi Müfettişlik içindeki yukarıda işaret ettiğim bütün Valiler ve yakın vilayetlerin Kaymakamları ve her Vilayet merkezinin Belediye Reisleri ve halk Mümessilleri ile karşılaştım. Bütün bunlar, Şark Vilayetleri Halkımızın gönülden gelen selam, sevgi ve saygılarını bana sunarken ne kadar mütehassis olduğumu ifade için kelime bulamadığımdan bunu ifade etmeksizin geçiyorum. Ondan sonra Kahraman Ordumuzun, Vatan ve Milletin her emrine her an âmâde gayet çevik, cesur ve eyi bakımlı bir kuvveti tarafından selamlandım. Bundan duyduğum zevki ayrıca kaydetmeliyim. Askerimizin oldukca uzun cephesi önünden geçtikten sonra ancak Büyük Kumandanın iltizamı üzerine otomobilime binebildim. Ondan sonra Trabzon, yalnız benim geçtiğim yol üzerinde değil, o yola kavuşan bütün yollar görünebildikleri uzunluklarınca halk tarafından kadın erkek dolu bir manzara ve heyecan ve alkış tufanı halinde görülmekte idi. Bu kadar saygı ve sevgi ve bağlılık ifade eden milli heyecan karşısında bir naçiz kalbin durmaması, yine o millî heyecanın verdiği kuvvet sayesinde ancak mümkün olabilmiştir. Trabzon Hususi İdaresinin bana kıymetli bir hediyesi olan köşküme geldim. Orada da beni yalnız bırakmadılar. Her türlü yüksek misafirperverlik timsali ile karşılaştım. Çok rahat ve huzur içinde geceyi geçirdim. Bu günkü Cuma günü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in tertip ettiği muvafık proğramı takip ettim. Vilayet makamını, Cumhuriyet Halk Partisi Merkezini, Umumi Müfettişlik makamını, Halkevini Belediyeyi, Kumandanlık makamını, askeri garnizonu ziyaret ettim. Bu makamların her birinde karşılaştığım hey'etle bana, sana, Cumhuriyet Hükümetine ve bütün Türk Milletine ister istemez gurur ve azamet, kuvvet ve heyecan verecek yüksek kıymette ve fazilette idiler. Belediye

[131] A. C. Bali-R. Şimşek, *a.g.e.,* s. 26.

dairesinde, kendi muhabbetkâr arzuları ile halk içine girmiş olan Devletler konsolosları da bulunuyordu. Onları da görmekle ayrıca memnun olduğumu zikretmeliyim. Beni tekrar bir daha heyecana düşüren şey, Kumandanlık dairesinden ayrılırken halkın heyecan ve tezahürünün oradan sonra gittiğim yere kadar devam edişidir. Son ziyaretgahım, Trabzon'un askeri garnizonu oldu. Garnizonda kıymetli Kumandanlar tarafından bana takdim edilen Trabzon askeri kuvvetlerimizle açık alanda karşı karşıya bulunduğumuzda duyduğum zevki tarif edemem. O kadar ki derhal askerî duygularım uyandı. ve onlara bulundukları dar alanda ben ve benimle beraber bulunan zatların memnuniyetini mucip olacak manzara gösteren ufacık bir tatbikat yaptırmaktan kendimi alamadım. Orada da gördüklerimden çok memnun oldum. Kumandanları tebrik ettim. İstanbul'daki görüşüm ü de bildirmiştim. Onun gibi, Şarkın bu önemli ve geniş bölgesinde yüksek Kumandayı elime tutan kıymetli Orgeneral Kazım Orbay'dan ve kendisiyle beraber burada bulunan Kor General Muzaffer Ergüder'den ve kendisine filen tatbikat yaptırmış olduğum Albay Nuri Berköz'den ve bütün Şark Ordusu Komutan, Subay ve eratından çok memnun kaldığımı Mareşala bildirmenizi ve Mareşalın da kendilerini tebrik ve takdir etmelerini arzu ettiğimi bildiririm.

Şimdi bu dakikada Trabzon Atatürk köşkünde bulu nurken bütün Şark Vilayetleri Türk Mümessiller hey'etler ile beraber geçirmekte olduğumuz samimi hayatın Devlet, Hükümet ve Millet iştirakinin en yüksek enmuzecini görmekte olduğumu söylersem buna ne kadar sevineceğinizi ve benim bu derin sevincimi bütün memleket ve millete senin ağzından ne kadar eyi söylenebileceğini takdir ederek gözlerinizden muhabbetle öperim."[132]

Atatürk, o gece halkıyla birlikte sabaha kadar mutlu bir gece yaşamıştı. Sabaha karşı 03.30'da alkışlar arasında köşkten ayrılarak otomobille iskeleye indi. Sabahın erken saati olmasına rağmen Atatürk'ü görmek ve uğurlamak isteyen binlerce kişi sahilleri hıncahınç doldurmuştu. İskeleden İzmir vapuruna kadar iki sıra halinde motorlar dizilmiş, Atatürk alkış tufanı arasında vapura binmişti. Halkın sevgi gösterilerine Atatürk selamla karşılık vermişti. Bu esnada limandaki vapurlar, fabrikalar düdük çalarak Gazi'yi uğurlamışlardı. İzmir Vapuru saat 05:30'da Trabzon'dan ayrıldı.

1.3.3. Gezinin Kamuoyundaki Yansımaları

Atatürk'ün Trabzon'a üçüncü kez gelişi, şehirde önceki ziyaretlerinden daha farklı ve büyük bir heyecan dalgası oluşturmuştu. Yeniyol gazetesinin 5 Haziran 1937 tarihli sayısında gazeteci Cevdet Alap'ın "Büyükler Büyüğümüzün Teşrifi Münasebetiyle İntibaım" başlıklı yazısındaki coşkulu cümleler şehrin heyecanını yansıtmaktadır:

"Üçüncü Genel Müfettişimiz belediye salonunda büyükler büyüğümüz ulu önderimiz Atatürk'ümüzün geleceği haberini müjdeleyince bütün Trabzon, adeta Leylasına kavuşan Mecnun gibi bir hal aldı. Uzun yıllar sevgilisine hasret çeken bir adam düşününüz ve

[132] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:2.12.9.

sevgilisine kavuşacağı günkü halini göz önüne getiriniz. İşte bugün Trabzon ve Trabzonlular bu durumdadırlar. O'na derin bir aşkla gönlünü kaptırmış on binlerce yurttaş, Onu karşılamak, bağrına basmak, başının üstünde taşımak için üzere ne yapacağını, nasıl süsleneceğini ve ne şekilde kabul edeceğine karar vermekte güçlük çekiyor. İstiyorlar ki, isteniyor ki, Ata'sına, sevgili önderine, bütün Trabzon baştanbaşa bayraklarla, taklarla, çiçeklerle, nurlarla, ışıklarla donatıp süslenerek O'nun kutsal varlığına candan sevgisini, aşkını ve bağlılığını açıklayabilsinler.

- Geliyor!

- Kim geliyor?

- Büyükler büyüğü, yaratıcıların, yapıcıların üstünü, tarihin kaydettiği en şanlı önderlerinin en yücesi Atatürk.

Bu haber Trabzona yayılınca bir çalkantı, bir coşkunluk, adeta durgun göle atılan bir taşın hasıl ettiği dalgalar, mevceler halinde en uzak, en ücra köşelere kadar bütün şehirde bir heyecan, bir sevinç titremesi yaratıldı. Herkes, birbirine sormağa başladı: «Ne vakit gelecek?» Evlerde, kulüplerde, kahvelerde, dükkanlarda, sokaklarda çeşme başlarında hep ondan bahsediliyor, herkes ona kavuşmak için can atıyor, bütün şehir onun yoluna dökülmek için sabırsızlanıyor. Terziler, dülgerler, tuhafiyeciler, bezzazlar, berberler, aşçılar ve bütün esnaf hummalı faaliyete iş çokluğuna koyuldu. Taklar yapılıyor. Çiçekler toplanıyor. Bayraklar hazırlanıyor. Her taraf boyanıyor. Herkeste ve her yerde bir hazırlıktır, bir düzendir aldı yürüdü. Ne için, kim için? Hep onun için O büyükler büyüğü için... Dikkat edin! Güneş gülüyor, gök gülüyor, deniz gülüyor, rüzgar gülüyor. çimen şen, çiçekler şen, kuşlar şakrak... Bütün Trabzon coşkun sevinç içinde..."[133]

Yeniyol gazetesi Atatürk'ün şehre gelmesinden bir kaç gün öncesinden itibaren ziyaretle ilgili haber ve yazılar yayınlamaya başlamıştı. Ziyaretin kesinleştiğini, 2 Haziran 1937 tarihli sayısında "Atatürk Trabzon'u şereflendirecek" başlığıyla duyurmuştu. Ertesi gün Atatürk'ün ziyareti manşetten "Atatürk'ün Teşrifleri" başlığıyla şu şekilde müjdelenmişti:

"Ulu önderimiz Atatürk'ün Trabzon'u şereflendirecekleri müjdesini alan halkımız sonsuz bir sevinç içindedir. Atatürk'e kavuştuğumuz gün, en kutlu ve en mutlu günümüzdür.[134]

Gazetenin 5 Haziran 1937 tarihli sayısında ise "Atatürk Geliyor" başlığıyla yayınlanan başyazıda şehirde tarif edilemez bir sevinç yaşandığı vurgulanmıştı:

"Bu gelişin yarattığı sevinç, heyecan, bir ölçüye sığmaz, sığdırılamaz, ancak sonsuz sevgi ve saygılara bir ölçü olabilir... Bu gelişten doğan ruhi tezahürler heyecan, sevinç

[133] ***Yeniyol***, 5 Haziran 1937.
[134] ***Yeniyol***, 2 Haziran 1937.

mefhumlarının ifade ettiği hislerle mukayese edilemez, mukayese kabul etmez. O tezahürler kelime ile yapılacak her tarifin üstünde bambaşka bir ruh feveranıdır. Onu bugün yalnız Ulu Atamız için duymaktayız garın da yine ve yalnız onun için duyacağız. Trabzon en büyük tarihi günlerinden birisini daha yaşamağa gebedir. Trabzonlular ruhlarının derinliklerini gıcıklıyan, benliklerini çevreliyen, müthiş bir heyecan dalgasının neşesi içinde büyük bayrama, Atatürkünü doya doya görmeğe hazırlanıyorlar. Geliyor diye bir haber, bir müjde verdiler. Bu müjde en ücra köylere kadar bir elektrik şeraresi hızıyle yayıldı. Kalpleri bütün bir sıcaklıkla doldurdu... Tarih bir sahife daha artıyor, Trabzon bir defa daha tarihine giriyor. Ne mutlu bize.[135]"

Yeniyol gazetesi her gün yayınladığı haberlerle şehirdeki coşkuyu sayfalarına taşımıştır. Yayınlanan şiirler, makaleler ve Atatürk'e övgü dolu satırların yer aldığı yazılar, yaklaşık bir hafta boyunca gazetede yer almıştır. Yeniyol, Atatürk'ün karşılanması için yapılan hazırlıkları ve uğurlama programlarını ayrıntılarıyla okuyucularına duyurmuştur.[136] Gazete, 10 Haziran 1937 tarihli sayısında "Büyük Önder Bugün Trabzon'u Şereflendirecek" başlığını kullanarak ilk sayfayı Atatürk'e ayırmıştı. Ertesi gün ise "Hoşgeldin Büyük Atamız" manşeti altında Atatürk'ün portresi eşliğinde Gazi'nin ziyareti şöyle duyurulmuştu:

"Trabzon, dün, çoktan beri candan özlediği Büyük önderine kavuştu... Büyük Şefimiz Büyükler büyüğü Atatürk Yorozdan Trabzona kadar denizde ve karada dalgalanan yediden yetmişe on binlerce Halk tarafından görülmemiş tezahuratla karşılandı."[137]

Yeniyol'un 11 Haziran 1937 tarihli sayısında, gazetenin sahibi ve başyazarı Bekir Sükuti Kulaksızoğlu "O'nun Yolunda" başlığı ile bir makale yayınlamış ve Atatürk'ü şu şekilde karşılamıştı:

"Atatürk Türkiyesinin Bir sesi vardır: O ses inkîlabın sesidir...

Her zaman başımızda olan Büyük Şef, dünden beri aramızdadır da... Kaç gündür gözlerimiz yoldaydı, fakat gönüllerimiz daima ondadır.

Unutmadık o günleri: Vatan ve İstiklâl savaşını büyük kurtarıcının arkasında tamamlamıştık. İnkılâp mücadelesinde önümüzde ve başımızda O vardı. Onun yolunda yürüdük, Onun yolunda yürüyoruz, Onun yolunda yürüyeceğiz. O yol bizi tertemiz bir vatana, pürüzsüz İstiklâle götürdü. İnkılâbı o yolda yaptık, Cumhuriyete o yolda kavuştuk, İnkılâbı yolda tamamlayacağız. Yolumuz uzundur, hedefimiz, her yenilikten bir başka yeniliğe aşmak ve ulaşmaktır...

[135] ***Yeniyol***, 5 Haziran 1937.
[136] ***Yeniyol***, 5-10 Haziran 1937.
[137] ***Yeniyol***, 11 Haziran 1937. **Bkz. Ek: 9.**

Saray saltanatının, çürümüş Osmanlı idaresinin asırlarda yıktığını yıllarda yaptık, onlar batırdı biz çıkardık. Yepyeni bir vatana, ün salan bir istiklâle sahibiz işte...

İç siyasamız kalkınma ve her gün biraz daha refaha ulaşma siyasasıdır, dışta kuvvetli olduğumuz kadar sulhçuyuz, eserlerimiz, muvaffakiyetlerimiz önümüzde ve bütün dünyanın takdir nazarları önündedir.

Atatürk nesli, İnkılâp nesli hep bir ağızdan bağırıyoruz: Atatürk Türkiyesinin bir sesi vardır: O ses, İnkılâbın sesidir."[138]

Aynı tarihli Yeniyol gazetesinde Atatürk'e hitaben yazılmış makalelerden biri de "Seviyoruz Onu" başlığıyla Hayrettin Ziya tarafından kaleme alınmıştı. Sadece Trabzon değil, bütün Doğu halkının Atatürk'e olan sevgisi ve karşılama törenlerindeki coşku şu şekilde aktarılmıştır:

"Trabzon, bir kalp oldu; heyecanla vurdu. Trabzon, bir heyecan oldu; köpürdü, taştı. Karadeniz çocuklarının denizler kadar coşkun, denizler kadar taşkın, Doğu çocuklarının gökler kadar engin, dağlar kadar vakur heyecanı damarlara sığmadı. Kalpler bu heyecanı almadı. Doğu illeri sevgilisine kavuştu.

Denize uzanmış kollarını, yedi senedir hasreti kaldığına uzatan Trabzon, Ona kavuştu. Onu bağrına aldı. Onu uçsuz, bucaksız sevgisiyle kaynıyan, Onun verdiği sarsılmaz imanla çarpan kalbine bastı.

Yollar doldu. Çocuğunu eline alanlar, ihtiyar anasının, ihtiyar babasının kolundan tutanlar, engin denize koşan ırmaklar gibi, Onu, enginlerin enginini görmek için aktı, aktı. Onlar, engini, tarihin enginler enginini göreceklerdi.

Sordum: 'Nereye koşuyorsunuz?' Cevap verdiler: 'Ona, herşeyimize, büyüğümüze, dünyanın büyüğüne,' Ve söylediler, söylediler. Onu, heyecanla titriyen diller anlatamıyordu. Yola atılanlar tutulamıyordu. İntizamı temin etmek istiyen kordonlar bozuldu. Görmek istiyorlardı. Bizi kurtaranı, bize hayat vereni, bizi karanlıktan aydınlıpa çıkaranı, bizi tarihteki her zaman lâyık olduğumuz yere yükselteni, bize yaşamak zevkini, yaşama yolunu göstereni, bizi ileri milletlerin arasına koyanı göreceklerdi. Onu görmek heyecanı taşkındı, çağlıyanlardan, şelalelerden daha gür bir heyecan...

İhtiyar bir kadın ağlıyordu. Sordum: 'Göz yaşlarına sebep ne?' 'Tanrıya şükürler', dedi, «'Onu gözlerim kapanmadan göreceğim.'

Bir mektepli çocuğa sordum. 'Ne bekliyorsun?' Cevap verdi: 'Atamı bekliyorum, Atamı göreceğim.' Ve sözünü çabucak düzeltti: 'Atamızı Türklerin babasını göreceğim.'

Bir delikanlıya ne duyduğunu sordum: 'Canımı vereceğim ona' dedi.

[138] ***Yeniyol***, 11 Haziran 1937.

Canımız vererek sevdiğimizi böyle karşıladık. Onu o kadar seviyoruz ki, ona o kadar bağlıyız ki sevgimizin derinliği, sevgimizin enginliği Onu ifadeye mani oldu, Onu ifadeye mani oluyor. Yollarına düştük. Ona sevgimizi göstermek için evlerimizi, dükkânlarımızı, sokaklarımızı donattık. Fakat bunlar sevgimizin dili olamadı. Olamaz ve olamıyacak. Gözle görülenler, maddeler bu sevgiyi anlatamaz. Yazılanlar bu sevgiyi anlatamaz. Dillerimiz bu sevgiyi anlatamaz. Bayramlar, şenlikler bu sevgiyi anlatamaz Her ifademiz bu sevgiyi ifadeden acizdir.

Yedi sene, yedi uzun sene, çölde susuz kalmışlar gibi, Onun hasretile yanmıştık. Kavuştuk; susuzluğumuz giderdik, bayram yapıyoruz. Bayramların bayramını yapıyoruz. Büyük kahramanımızı, herşeyin kahramanını, her varlığımızın kahramanını gösümüzün kalbimizin üzerinde taşıma bayramını yapıyoruz.

Doğunun çocukları! Çok acı günler gördünüz. Saadetin mânâsını bilirsiniz. Bugün yanımıza inen nurun doğduğu gündenberi mes'utsunuz. Onu aramızda görmekle bu saadetiniz sonsuzlaştı. Bunu aranızda duydum, yaşadım. Ve haykırıyorum. Bahtiyarız biz. Doğulular, dünyanın en bahtiyarları olduklarını haykırıyorlar. İşte bunun için hayatımızı bağrımızın içimize alarak bayram yapıyoruz.

Doğunun mutlu çocukları! Ne kadar sevinseniz ne kadar bayram yapsanız hakkınız... Sevdiğimizi her fırsatta tekrarladığımız O, şimdi bizimle aynı yeşil yamaçlarda yatıyor. Dünyada bundan büyük bahtiyarlık olur mu? İnsanı bundan çok sevindiren varlık olur mu? Biz bu esvinçle haykırıyoruz: Seviyoruz onu, Seviyoruz ATAMIZI..."[139]

Ulusal basın da geziye büyük ilgi göstermiştir. İstanbul'dan yola çıkıldığı andan itibaren Karadeniz'deki seyir ve Trabzon'daki temaslar gazete sayfalarında ayrıntılarla yer almıştır.

Atatürk'ün Trabzon'a gelişi Cumhuriyet gazetesinin 11 Haziran 1937 tarihli sayısında, "Atatürk Seyahatinin ilk Merhalesinde" başlığıyla haberleştirilmişti. Trabzon'dan başka şehirlerin de geziye dahil edilme ihtimali nedeniyle haberde 'ilk merhale' tabirinin kullanıldığı düşünülmektedir. Haberin devamında şehirdeki ortam şöyle tasvir edilmişti:

"Ulu önder milletin tasviri imkânsız sevinç tezahüratı içinde Trabzon'a ayak bastı. Karadeniz kıyılarında bayram. Bütün şehir halkı Büyük Şefi istikbale çıktı. Kaleden toplar atılıyor, denizden ve karadan kopan alkışlar göklere yükseliyordu. Atatürk hiç durmıyan sevinç âvazeleri içinde köşküne kadar teşyi olundu... Trabzon ve Karadeniz evlâdlarına tarihi günler yaşatacak olan bu seyahati yer yer zaptedilmez bir sevinç ve heyecan yaratıyordu. Halkın içinden gelen sevinç ve sürur tezahüratı cidden tarif edilmez bir derecededir."

Haberin devamında, Trabzon'daki muhabirin izlenimleri şöyle yansıtılmıştı:

[139] ***Yeniyol***, 11 Haziran 1937.

"...En uzak köylere varıncaya kadar bütün kaza ve nahiyelerden ve civar vilayetlerden günlerden beri devam eden insan akını şehri doldurmuştur. Hiçbir otelde tek bir yatak kalmadığından Atatürk'ü görmek için gelen misafirlerin büyük bir kısmı evlere dağıtılmıştır. Trabzonlular İzmir vapurunun İstanbul'dan itibaren seyrini telgrafla adım adım takip etmiştir. En sonra bu sabah Giresundan vapurun artık Trabzon sularına dahil olduğu haberi gelince bütün sahiller coşkun bir halk kalabalığı ile kaplanmıştır.

Atatürk'ün bu seyahati hususi olduğu ve hiçbir merasim yapılmaması tekrar tekrar istendiği, halde halkın gösterdiği bu büyük sevine Ulu Önderine karşı duyduğu hududsuz sevginin en büyük ifadesidir.

Şehir gündüz bayraklarla olduğu gibi gece de tenviratla fevkalade bir şekilde tezyin edilmiştir. Halk fevc fevc sokaklardadır. Her yerde havai fişekler atılıyor. «Yaşa Atatürk! Var ol!» sesleri yükselmektedir." [140]

Ulus gazetesi 10 Haziran 1937 tarihli sayısında gezi ile ilgili verdiği haberde, Atatürk ve manevi kızı Ülkü'nün İzmir vapurundaki fotoğrafı eşliğinde "Atatürk Karadeniz Yolunda" başlığını kullanmıştı. Gazete bir sonraki gün, ""Büyük Önder Trabzonda" başlığı ile ziyareti haberleştirmişti. 12 Haziran 1937 tarihli sayısında ise Atatürk'ün Trabzon'da hükümetle Halk Partisi'nin uyumlu çalışmasından duyduğu memnuniyete vurgu yapmıştı.[141]

Bir başka ulusal gazete olan Akşam, 11 Haziran 1937 tarihli sayısında Atatürk'ün şehre gelişini "Trabzon dün büyük bir bayram günü yaşadı" başlığını ile duyurmuştu. Haberin devamında ise herkesin göğsünde Atatürk'ün fotoğrafını taşıyan rozetler olduğu belirtilmişti.[142]

Gazete sayfalarında Atatürk'ün Trabzon'dan Doğu şehirlerine geçeceği beklentisi de yer almıştı. Cumhuriyet gazetesinin 12 Haziran 1937 tarihli sayısında "Bütün Şark ili Atatürk'e kavuşmanın heyecanı içinde. Erzurum'da muazzam hazırlık yapılıyor." başlığıyla verilen haber bu beklentiyi yansıtmaktadır. Gazetenin Erzurum muhabiri şehirde Atatürk için yapılan hazırlıkları şöyle bildirmiştir:

"Büyük Önder Atatürk'ün Erzurum'u şereflendireceği haberi bütün mıntıkada eşsiz bir sevine uyandırdı. Büyük misafiri karşılamak ve görmek şerefine misafiri karşılamak ve görmek şerefine kavuşabilmek için şimdiden hazırlıklar yapılmaktadır. Şehir baştanbaşa donanmış, muazzam taklar yapılmıştır. Vali Haşim İşcan'ın başkanlığında bir heyet Atatürk'e Erzurum namına arzı tazimat için Trabzon'a gitmiştir. Büyük Şefi karşılama mera-

[140] ***Cumhuriyet***, 11 Haziran 1937.
[141] ***Ulus***, 12 Haziran 1937.
[142] ***Akşam***, 11 Haziran 1937.

simi çok azametli olacaktır. Ulu Önder şehirden 4 kilometro uzaktan karşılanacaktır. Şehir şimdiden hararetle süslenmektedir. Gece de büyük tenvirat yapılacaktır."

Aynı gazetede Atatürk'ün şehirdeki ikinci günü "bayramın ikinci günü şenlikleri" olarak ifade edilmişti. İlgili haberde Trabzon'daki coşku şöyle tarif edilmişti:

> "Trabzon bugün bayramın ikinci günü şenliklerini yapıyor. Halk, misli görülmemiş bir sevinç ve heyecan içinde reisini selamlıyor. Atatürk'ün Trabzo'na geleceği havadisi duyulur duyulmaz bütün Trabzon hinterlandı ayaklanmıştı. Teşrif günü ve saatini öğrenmek maksadile binlerce kişi büyük bir tehalükle Belediye dairesine müracaat etmişti.
>
> Büyük şefin geçeceği yollardaki evler derhal boyanmağa, dükkanlar temizlenmeğe ve süslenmeğe, İstanbul'a yıldırım telgraflarile tezyinat sipariş edilmeğe, bayraklar hazırlanmağa başlanmıştı. Atatürk'ün geçeceği yolların pürüzleri derhal büyük bir itina ile düzeltilmeğe başlandı. Ulu Önderin Kaleye teşrifleri de şayi olduğundan o semt ahalisi sabaha kadar uyumadan çalışmışlar ve burasını bir çiçek yuvası haline getirmişlerdir.
>
> Bütün kazinolar, dükkânlar ve eğlence yerleri baştanbaşa tezyin edilmiş olup hepsi sabaha kadar açık kalmaktadır. Bütün halk sokaklara dökülmüş ve tenvirat sebebile gece gündüzden farksız bir hale gelmiştir."[143]

Atatürk'ün Trabzon ziyareti, geziye katılanların hatıralarında da yer almıştır. Çankaya köşkü kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun anılarında, Atatürk'ün Trabzon'da kaldığı köşkte geçirilen günlere ait ayrıntıları öğreniyoruz:

> "...Gündüzleri köşkün bahçesi çalışma odası gibiydi. Yalnız Trabzon halkı değil Artvin'den Hopa'dan kısaca civar yerlerden gelen halkla uzun uzun söyleşiler yaptılar. Dertlerini, sıkıntılarını dinleyip, ilgililere notlarını aldırdılar. O güzel insanların, köylülerin, ona bakışlarını hiç unutamam. Sevgiyle, aşkla takdirle, güvenle, inançla bakılan bu büyük insan Atatürk de aynı sevgi, şefkat ve de güvenle köylüsüne, insanına bakıyordu. ...Gündüzleri boş zamanlarda ise civar halkın gelerek oynadıkları milli oyunları seyrettiler. Son gecemizde bu sefer öğrencilerden kurulu ince saz takımının çaldığı şarkı ve türküleri memnuniyetle dinlediler. Özellikle istediği 'Köşküm var deryaya karşı' şarkısını fevkalade güzel icra ettiklerinde çokça alkış tuttular, eğlendiler, mutlu oldular."[144]

Atatürk, ziyaret ettiği yerlerde okulları teftiş etmeye önem vermiş, bizzat derslere girerek öğretmen ve öğrencilere sorular sormuştur. Trabzon Lisesi ziyareti sırasında Atatürk ve din öğretmeni arasında geçen bir konuşma, hem Gazi'nin özel yaşantısını çekinmeden halka paylaşmasına hem de dinsel yobazlığa karşı halkı bilinçlendirmesine örnek teşkil eder. Nuri Ulusu'nun hatırlarından takip edelim:

---

[143] ***Cumhuriyet,*** 12 Haziran 1937.

[144] ***Atatürk'ün Yanı Başında / Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları,*** Derleyen: M. Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 105-106.

"Trabzon'da bir gün Trabzon Lisesi'ne ziyaretimizde lisenin din hocasına bir soru sordu 'Hocam, rakı haram mıdır?' Hoca bildiği bütün dini kuralları ortaya koyarak rakının haram olduğunu izah etti. Atatürk 'O zaman haram ile melûf olan imama tabi olmak caiz değildir diye bir kaide vardır, ben Allah'ın bildiğini kuldan niye saklayayım, rakı içerim yani rakıyla melûfum. Hem Reisicumhurum, hem imam-ı ümmetim. Senin bu hükmüne göre bana tabi olmak caiz değildir, öyle mi?' deyince zavallı hocada şafak attı. Oradan buradan lafı dolaştırdıkça, Atatürk daha fena sıkışarak hocaya 'hoca Efendi müsterih ol, eğer rakının haram olduğu fetvan sahih ise, öteki de sahihtir. Kanaatini açık söyle.' Hoca ağlayacak hale geldi. 'öyle söylüyorum.' Diyerek işin içinden çıkacaktı ki Atatürk herkese doğru dönerek 'Efendiler işte bunun içindir ki Hazreti Peygamber Müslümanlıkta rahiplik yoktur demiştir. Çünkü hangi din olursa olsun, rahibin yobazın eline düşünce felaket olur. İsa'nın zuhuru zamanındaki Yahudi mabedinden Engizisyon mahkemelerine, oradan da bize kadar uzanan İstanbul şeyhülislamlarına bakınız. Tarihin her devresine bu hakikati ispat eden deliller vardır' demişti."

Atatürk'ün üçüncü Trabzon gezisinin en önemli olayı kuşkusuz mal varlıklarını millete armağan etmesiydi. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, İsmet İnönü'ye Atatürk'ün bu kararının halka acilen duyurulmasının Gazi Paşa'yı memnun edeceğini bildiren şu yazıyı göndermişti:

"Atatürk çiftliklerinin ve arazi ve emlakinin devlete iadesi hakkındaki mektubunu Atatürk köşkünde davetliler muvacehesinde okuttu. Hareketten ve mukabil tezahüratın çok mütehassıs oldu. Hareketin milli muhitte geniş tarzda neşri Atatürk'ü mütehassıs edeceğini arz ederim."[145]

Diğer taraftan Atatürk, verdiği bu sözün süratle yerine getirilmesi için bir tezkere hazırlamış ve Başvekalete göndermişti. Tezkerede çiftlikler ve diğer emlâkın listesi yer almaktaydı. Listede 16 çiftlik ile 8 fabrika, 5 imalathane, tesisler ve hayvanlar gösterilmişti. Atatürk kanuni işlemin derhal başlamasını istemişti.[146]

Atatürk'ün mal varlıklarını bağışlaması yerel ve ulusal basında önemli yer kaplamıştı. Yeniyol gazetesi, konu ile ilgili olarak Atatürk'ün İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafta belirttiği "Ben icab ettiği zaman en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim" sözleriyle haberleştirmişti.[147]

Ulus gazetesi de aynı cümleleri kullanarak konu ile ilgili haberi yayınlamış ve Atatürk'ün İsmet İnönü'ye gönderdiği telgraftaki şu sözlerini ön plana çıkarmıştı:

[145] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:2.12.8.
[146] ***Ayın Tarihi***, 1937, S. 43, s. 33.
[147] ***Yeniyol,*** 17 Haziran 1937.

"Mevzuu bahs olan hediye yüksek Türk milletine benim asıl vermeği düşündüğüm hediye karşısında hiç bir ehemmiyeti haiz değildir."

13 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesi Atatürk'ün kararını "Atatürk Şahsi Servetini Millete Verdi" başlığıyla duyuruyordu. Gazete, Başvekil İsmet İnönü'nün konu ile ilgili TBMM'de yaptığı uzun konuşmayı aynen yayınlamış ve İnönü'nün şu sözlerine vurgu yapmıştı:

"Atatürk her türlü şahsî menfaatlerin üstündedir. Milletin huzurunda söylüyoruz ki Atatürk bizim en kıymetli hazinemizdir. Onun şan ve şerefini biz vatanın şan ve şerefi sayıyoruz."[148]

Akşam gazetesinin 14 Haziran 1937 tarihli sayısında "Büyük Şefin Ulviyeti" başlığıyla yayınlanan imzasız başyazıda Atatürk'ün mal varlığını milletine bağışlaması şu şekilde değerlendirilmişti:

"...Atatürk Cumhur riyasetinde milletin kalbi, hükümetin ruhu ve devletin mücessem timsalidir. Onun şahsı yalnız kendisinin değil, bütün milletin de malıdır. Atatürk'ün hakiki serveti, milletin kendilerine karşı beslediği bitmez tükenmez muhabbet ve şükran hazinesidir. Son hareketleri Atatürk için pek tabii bir hareket sayılabilir. Büyük adamların şuuru fevkaladelikleri umuru tabiiye dediğimiz her günkü hareketler haline kalbetmektir. Alelâde faniler nazarında muhal zannolunan işler ve fedakârlıklar, Atatürk gibi tabiatın nadir yarattığı bir fıtrat için pek kolay şeylerdir.

İşte Atatürk böyle bir kolaylıkla şahsi servetlerini hükümet hazinesine terk eylemiştir. Bu servetin bilhassa çiftliklerden terekküp etmesi, hükümetin elinde düşünülen zirai yenilikler ve islahat için çok esaslı bir istinad noktası teşkil edebilir.

Atatürk çiftlikleri kurak ve çorak yerlerde az müddet içinde bir mucize kabilinden canlanmış hayat, ümran ve terakki kaynaklarıdır. Modern bilgiye, muntazam teşkilat ve idareye istinad eden teşebbüslerin nasıl muvaffakiyetli neticelere iktiran edebileceklerini görmek için bu çiftliklerin bugünkü hallerini gözden geçirmek kâfidir. Memleketi düşman istilasından kurtaran, vatana istiklâlini temin eden Atatürk, memleket halkını ekonomik sahada yükselterek sarsılmaz bir kudret ve şevketin hakiki temellerini atmaktadır..."[149]

14 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesi, Atatürk'ün Trabzon'dan dönüşünü birinci sayfanın manşet haberi olarak vermişti. Gazetenin başyazarı Yunus Nadi, Atatürk'ün mal varlıkları ile ilgili kaleme aldığı makalede şu başlıkları kullanmıştı:

"Atatürk biz her yerde ve her şeyde örnek oluyor." "Onu bütün iyiliklerine karşı bütün milletçe hepimizin kalblerimizden coşan şükran duygularını ifade edecek kelimeyi cid-

[148] ***Cumhuriyet***, 13 Haziran 1937.
[149] ***Akşam***, 14 Haziran 1937.

den bulamıyoruz. Yalnız şunu diyebiliriz: Atatürk mümkün olduğu kadar uzun yaşıyarak başımızda bulunsun. O alabildiğine etrafımızı aydınlatan güneştir."

Haberin yan sütununda ise Atatürk'ün Millet Meclisi'nin şükran telgrafına cevabı "Yapılan bir vazifedir" başlığıyla verilmişti. [150]

Atatürk'ün Trabzon gezilerinin en coşkulusu son gezisi olmuştur. Bunda, geziyi organize eden Üçüncü Umum Müfettişi Tahsin Uzer'in büyük etkisi olmuştur. Uzer, hazırlık aşamasından itibaren her safhayı planlamış, toplantılar yapmış ve halkın katkıda bulunmasını sağlamıştır. Uzer'in müfettişlik bölgesi içindeki illerden gelenlerin katılımı ziyaretin önemini artırmıştır. Trabzon'da halkın gösterdiği olağanüstü sevgi gösterileri karşısında Atatürk son derce memnun olmuş, bu memnuniyeti çok önemli bir kararı, mal varlıklarını hazineye devrettiğini Trabzon'da ilan ederek taçlandırmıştır.

Atatürk, ziyaretten duyduğu memnuniyeti İstanbul'a dönüş yolculuğu sırasında Trabzon valisi ve Umum Müfettişine gönderdiği telgraflarda da tekrarlamıştı. Atatürk'ün Trabzon'dan ayrılmasından bir gün sonra 12 Haziran 1937 Pazar günü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer halkın ileri gelenlerini Halkevi'ne davet etti. Burada yapılan toplantıda Atatürk'ün gönderdiği, iltifatlarla dolu, ziyaretten duyduğu minnet ve şükranlarını bildiren telgrafı okundu. Sonraki günlerde Trabzonlu öğretmenler öncülüğünde, Atatürk'ün ziyareti esnasındaki tarihi heyecan yeniden yaşamak için Atatürk gecesi düzenlendi. Gecede, Atatürk'ün Trabzon'u ilk kez ziyaret ettiği gün olan 15 Eylül tarihinin Atatürk Günü olarak kutlanmasına karar verildi.[151]

[150] ***Cumhuriyet,*** 14 Haziran 1937.
[151] ***İnan Dergisi***, 3 Temmuz 1937, S.3, s. 30.

2. ATATÜRK'ÜN KASTAMONU GEZİSİ (23 AĞUSTOS – 31 AĞUSTOS 1925)

Kastamonu şehri Milli Mücadelenin başından itibaren Mustafa Kemal'in yanında yer almıştı. Bulunduğu coğrafi konum itibariyle İstanbul'dan ve Doğu cephesinden getirilen malzemelerin cephelere iletilmesinde önemli bir görev yapmıştır. Anadolu'ya taşınacak cephane ve diğer malzemeler önce İnebolu limanına getirilmiş, buradan kağnılarla taşınarak Kastamonu yolu ile cephelere gönderilmişti. Başta Sakarya Savaşı sırasında olmak üzere, Kastamonu halkı zor şartlar altında fedakârca çalışarak Milli Mücadelenin kazanılmasında pay sahibi olmuştur. Bununla birlikte deniz yoluyla gelip Milli Mücadele'ye katılacak olan vatanseverlerin Anadolu'ya giriş yaptığı yer olması itibariyle İnebolu ilçesinin ayrı bir önemi vardır. İnebolu'daki askerî ve sivil teşkilatlar, vatanın kurtarılmasında önemli işler yapmışlardır.[152]

Kastamonu yerel basını, Milli Mücadele'yi destekleyen yayınlar yaparak Anadolu'da işgallere karşı kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Özellikle Açıksöz gazetesi ilk sayısından itibaren Mustafa Kemal'in yanında yer almış, Cumhuriyetin ilanından sonra da aynı çizgide yayınlarını devam ettirmiştir. Kastamonu'daki din adamlarının önde gelenleri de Mustafa Kemal'in yanında yer almıştı. Bunlardan Şeyh Ziyaettin Efendi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığını üstlenmiş, çekinmeden İstanbul Hükümeti'ne karşı tavır sergilemişti.[153]

Anadolu'nun bir bazı yerlerinde Milli Mücadele'ye karşı gelişen isyanlar Kastamonu yöresinde yaşanmamış, tam tersine isyanların bastırılmasında Kastamonu havalisinin büyük hizmeti olmuştur.[154]

Kastamonu halkı hem Milli Mücadele esnasında hem de Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal'in şehre gelmesi için defalarca teşebbüslerde bulunmuştur. İlk olarak o dönemde Kastamonu Lisesi'nde edebiyat öğretmeni İsmail Habib (Sevük), 1922 yılının Temmuz ayında Ankara'da Atatürk'ü ziyaret etmiş ve şu sözlerle kendisini şehre davet etmiştir:

> "Paşa Hazretleri, Anadolu'nun hemen her yerini gördünüz ve Anadolu'nun hemen her yeri sizi gördü. Halbuki milli dâvâ uğrundaki sadakat ve fedakârlığını, milli dâvânın

[152] Hüsnü Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölgenin Kuvayı Milliye'ye Katılışı", ***Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi***, C.8, S.18-19, Ankara 2009, s. 71.
[153] Mustafa Eski, ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi***, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002, s. 4.
[154] Mehmet Serhat Yılmaz, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılâbı", ***Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi***, C.13, S.1, Kastamonu 2005, s. 226.

büyük timsalini ağzından işittiğim Kastamonu halkı, milli dâvânın büyük timsalini kendi arasında görecek olursa bu ona milli dâvâ hakkındaki sadakat ve fedakârlığın en büyük mükâfatı olacaktır."[155]

Atatürk bu davete karşılık ilk fırsatta Kastamonu'yu ziyaret edeceğini söylemişse de gerçekleştirme imkânı bulamamıştır.

Atatürk'ün Kastamonu'ya ikinci defa davet edilmesi, 1924 Eylül ayının ortalarında çıktığı Karadeniz gezisi sırasında olmuştur. Ulusal basından öğrendiğimize göre, Gazi Paşa bu seyahatin dönüşünde İnebolu ve Kastamonu'yu ziyaret etmek istemiştir.[156] Karadeniz seyahatinin Trabzon kısmında, Kastamonu Belediyesi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Türk Ocağı'ndan çekilen telgraflarla Kastamonu'ya davet edilen Gazi Paşa, Rize'den gönderdiği telgrafla bu davetlere cevap vermiştir. Erzurum depremi nedeniyle seyahat planı değiştiğinden, çok istemesine rağmen davetlere icabet edemeyeceğini şu şekilde dile getirmiştir:

"Samimi hissiyat ve davetinize teşekkür ederim. İnebolu ve Kastamonu'ya ziyarete karar vermişken hareket-i arz dolayısıyla duçar-ı ızdırap Erzurum'a hareketi lüzumlu gördüm. İnebolu ve Kastamonu'yu şedit arzuma rağmen bu defa ziyaret edemeyeceğime pek müteessirim. İlk fırsatta geleceğimi vaat ederim efendim."[157]

Kastamonu Kız Muallim Mektebi öğretmenleri de aynı tarihte Latife Hanım'a telgraf göndererek Kastamonu'ya davet etmişlerdir. Erzurum depreminin yaralarını sarmak için Gazi Paşa ile birlikte bu şehre gidecek olan Latife Hanım, davete icabet edemeyeceğini bildirmiştir. [158]

Atatürk'ün Kastamonu'ya üçüncü defa davet edilmesi 1925 yılında olmuştur. Müftü Osman Nuri, Belediye Başkanı Necip, Şemsioğlu Ziya, Evliyâoğlu Abdullah ve Doktor Fazıl Berkin'in yer aldığı bir heyet Ankara'ya gitmiş ama Atatürk'ün rahatsızlığından dolayı görüşme gerçekleşmemiştir. [159] Kastamonululular kısa bir süre sonra yeni bir davet heyeti oluşturmuşlardır. Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi Hüsnü Bey(Berker), belediye üyesi Akdoğanlızâde Mehmet Ali Efendi, Vilayet encümeni üyesi Sabri, Ticaret Odası başkanı Mehmet Rıza (Saltık), Halk Fırkası ve Türk Ocağı idare heyeti üyesi Tatlızâde Emin, Açıksöz gazetesi başyazarı Hüsnü(Açıksöz), öğretmenler Hacer (Kafadar) ve Hikmet Melike (Bakan)'dan oluşan heyet, Atatürk'ü şehre davet

[155] M. Eski, *a.g.e.*, s. 6.
[156] ***Hakimiyeti Milliye***, 17 Eylül 1924.
[157] ***Açıksöz***, 20 Eylül 1924.
[158] M. Eski, *a.g.e.*, s. 7.
[159] Haz.:Mehmet Baytimur, Aziz Demircioğlu, Hasan Çelikoğlu, ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi***, Kastamonu Valiliği Yayınları, Kastamonu 1982, s. 22.

etmek için 8 Ağustos 1925'te Kastamonu'dan Ankara'ya hareket etti. Ertesi gün Ankara'ya ulaşan heyet üyeleri iki gün boyunca bakanlıkları ve şehri gezdi, nihayet 11 Ağustos 1925 tarihinde saat 17:00'de Ankara tren istasyonundaki dairede Atatürk tarafından kabul edildi.[160] Heyette bulunan Açıksöz gazetesi müdürü ve başyazarı Hüsnü Açıkgöz, Atatürk'ün kendileri ile görüşmesini şöyle anlatmıştır:

> "Kapu açıldı ve iki mavi projektör gözlerimize dikildi. Ne oldu, gözlerimiz kamaştı, eyi bakamıyoruz. Yanız Saffet Arıkan'ın isimlerimizi ona tanıttığını duyuyoruz. İlk sözü;
>
> -Şöyle yakınca oturunuz, oldu.
>
> Birer koltuğa iliştik. Göz ucuyla O'nu seyrediyorduk. O'nun dağları dize getiren büyük varlığına rağmen bu derece alçakgönüllülüğü karşısında gözlerimiz yaşardı. O'nu görmesin deye başlarımız eğdik ve sonra ne söyleyebilirdik, ne diyebilirdik? O zaten söyleyeceğimizi de biliyor, gönlümüzü de. O elektrikli bakışları ile gönlümüzün içine bakıyor ve oradakileri okuyor. Zaten dilin yarım yamalak ifadesine ne lüzum var?
>
> Yalınız heyetin reisi bay Hüsnü, Kastamonu halkının hasretini ve öz duygularını sundu. Ve lütuflarının çabuk buyrulmasını rica etti.
>
> -Geleceğim, geleceğim dedi. Fakat gün tayin edemem. Malum ya, vekil arkadaşlarla görüşmek ve devletin diğer işlerinin benim burada bulunmaklığımı gerektirip gerektirmediğini anlamak ve ona göre karar vermek gerekiyor. Fakat emin olun çabuk geleceğim. [161]

Atatürk, heyeti samimiyetle karşılamış, cebinden çıkardığı tabakadan sigaraları onlara ikram etmiş ve Ankara ile Kastamonu arasındaki yolun durumunu sormuştu.[162] Görüşmeden büyük bir sevinçle ayrılan heyet üyeleri valilik, belediye ve Açıksöz gazetesine telgraf göndererek müjdeli haberi vermişlerdi.[163] Ankara'da fazla kalmayan davet heyeti, Atatürk'ün en kısa zamanda Kastamonu'yu ziyaret edeceği düşüncesiyle trenle İstanbul'a giderek Atatürk'ü daha iyi ağırlamak için alışveriş yapmışlardı. İstanbul'da bir otelde konaklayan heyet üyeleri mobilya, banyo küveti ve çeşitli eşyalar satın almışlar, fazla zaman harcamadan Cumhuriyet vapuru ile İnebolu'ya ve oradan Kastamonu'ya dönmüşlerdi.

Atatürk'ün yurt gezileri belli bir amaca yönelik yapılmıştır. Kastamonu gezisi de kılık-kıyafet alanında yapılan devrimlerle ilgili olumlu bir hava yaratmayı, yenilikleri önceden halka tanıtıp benimsetmeyi hedefleyen bir seyahat olarak değerlendirilmelidir. Atatürk'ün şapka ile ilk kez halkın karşısına çıkması nedeniyle bu gezi büyük önem arz

[160] ***Hakimiyeti Milliye***, 13 Ağustos 1925.
[161] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi***, s. 26.
[162] ***Açıksöz***, 20 Ağustos 1925.
[163] ***Açıksöz***, 15 Ağustos 1925.

etmektedir. Falih Rıfkı Atay Çankaya adlı kitabında Atatürk'ün şapka inkılâbı için Kastamonu'yu seçme nedenini şu şekilde aktarmıştır:

> "Bir hayli sonra, mesela İzmir gibi aydın çevreler varken, ilk şapkayı niçin Kastamonu taassubu içinde giydiğini Mustafa Kemal'den sormuştum. Şu cevabı verdi:
>
> -İzmir tarafı halkı beni birçok defa gördü. Eğer orada şapka giysem, bana değil şapkama bakarlardı. Beni ilk defa görenler ise şapkamla olduğum gibi kabul ettiler."[164]

Niyazi Ahmet Banoğlu'nun Nükte ve Fıkralarla Atatürk adlı eserinde, Atatürk'ün şapka inkılâbı için Kastamonu'yu seçme nedeni, CHP genel sekreteri Saffet Arıkan'ın ağzından şöyle anlatılmaktadır:

> "...Heyet uğurlandıktan sonra benim kalmamı emretti, koluma girerek beni salona götürdü. Çok neşeli idi.
>
> -Çocuğum, Kastamonu'ya gidiyorum, şapkayı orada giyeceğim, dedi. Niçin Kastamonu'yu seçtiğimi bilemezsin. Dur anlatayım. Bütün vilayetler beni tanırlar. Ya üniforma ile veya fesli, kalpaklı, sivil elbise ile görmüşlerdir. Yalnız Kastamonu'ya gitmedim. İlk önce nasıl görürlerse öyle alışırlar, yadırgamazlar. Üstelik bu vilayet halkının hemen hepsi asker ocağından geçmiştir. İtaatlidirler, munistirler, adları gericiye çıkmışsa da anlayışlıdırlar. Bunu için şapkayı orda giyeceğim."[165]

Gazi Paşa, daveti kabul ettikten sonra Kastamonu gezisi için fazla beklememiştir. Heyetin Ankara'dan ayrılmasından yaklaşık bir hafta sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Kastamonu Valisi'ne özel bir şifre göndermiş ve Atatürk'ün şehri ziyaret edeceği bildirilerek Atatürk'ün ikameti için gerekli hazırlıkların yapılması istenmiştir. Şifrede belirtilen seyahat planına göre Atatürk, 23 Ağustos 1925 Pazar sabahı Ankara'dan hareket ederek akşam saatlerinde Kastamonu'da olacak, iki gün istirahatten sonra İnebolu ve Ecevit'e gidecektir. Ankara'ya dönüş tarihi için de 1 Eylül 1925 tarihi belirlenmiştir.[166]

23 Ağustos 1925 ile 31 Ağustos 1925 tarihleri arasında gerçekleşen Kastamonu gezisinde İnebolu, Taşköprü ve Daday ilçeleri de ziyaret edilmiştir. Kütahya milletvekili Nuri (Conker), Rize milletvekili Fuat (Bulca), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu), Başyaver Rusuhi, Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe), Atatürk'le birlikte geziye katılmıştır.[167]

---

[164] Falih Rıfkı Atay, ***Çankaya***, Bateş Yayınları, İstanbul 1998, s. 434.
[165] Niyazi Ahmet Banoğlu, ***Nükte ve Fıkralarla Atatürk***, Inkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978, s. 217.
[166] Saime İnal Savi, "Mustafa Kemal'in İnebolu Seyahati Üzerine Bir Deneme", ***Belgelerle Türk Tarihi Dergisi***, S. 73-76, Ankara 1991, s. 35.
[167] M. Önder, *a.g.e.*, s. 216.

2.1. ŞEHİRDE YAPILAN HAZIRLIKLAR

Dönemin ulusal ve yerel basını, Atatürk'ün Kastamonu ziyaretini detaylarıyla haberleştirmişlerdir. Atatürk'ü şehre davet eden heyetin İstanbul'dan Kastamonu'ya dönüş yolculuğunda kafileye katılan Cumhuriyet gazetesi muhabiri Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu), İnebolu'ya indiklerinde halkın heyecanını şöyle nakletmiştir:

> "İnebolu'ya çıktığımız zaman ilk işittiğim mevzuya dair olan ilk görüştüğümüz zat bize bu büyük misafirden bahsetti. Filhakika bu ilk sözün mânâsını çarşı içinde dolaştığımız zaman daha iyi anladık. Bütün İnebolu halkı Cuma olmasına rağmen daha sabahtan itibaren ellerinde büyük direkler, dallar, tak-ı zafer yapmak için uğraşıyor. Gençler Türk Ocağı'nı temizletiyor, muallimler çalışıyordu. Kazanın kaymakamı sağa sola koşuyor, muhterem misafirin geçeceği bütün yollarda, bilhassa Ecevit'te tertibat alınması için uğraştığını söylüyordu."[168]

Zeki Cemal Bey'in verdiği bilgiye göre, Kastamonu mebusları Ali Rıza ve Mehmed beylerin de içinde olduğu davet heyeti İnebolu'dan Kastamonu'ya otomobille gelmiş ve Kastamonu'da hararetle karşılanmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin 22 Ağustos 1925 tarihli sayısında yer alan habere göre Gazi, Ilgaz'da karşılanacak ve Hükümet Konağı'nda misafir edilecektir. Haber metninde Atatürk'ün gezi planı ve karşılama töreni ile ilgili yapılacaklar şöyle belirtilmiştir:

> "Reis-i Cumhur hazretleri Kastamonu seyahatine Pazar günü sabahı saat altıda çıkacaklardır. Reis-i Cumhur hazretleri Çankırı'da bir iki saat kalacaklar ve öğle yemeklerini orada tenavül buyuracaklardır. Akşama Kastamonu'ya muvasalat edilecektir. Gazi Paşa Kastamonu'da üç, İnebolu'da iki gün kalacaklar, bilahire Taşköprü kazasına gideceklerdir. Taşköprü'den aynı tarikle avdet edilecektir. Halk, Paşa'nın teşrifi haberinden fevkalade memnun olmuştur. Kastamonululer namına bir heyet Gazi'yi istikbal için yarın Ilgaz'a gidecektir."[169]

Atatürk'ü karşılamak için, Kastamonu milletvekilleri Fuat ve Ali Rıza Beyler, Vali Fatin Bey, vilayet müteşebbis heyetinden Ahmet Hamdi Bey, ilçe müteşebbis heyetinden Çorukzâde Hilmi ve Tatlızâde Emin Beyler, Halk Fırkası mutemedi Hüsnü Bey, Fırka Kumandanı, Fırkadan, Türk Ocağından Yusuf Ziya, Burhanettin, Hulusi Beyler, beledi heyeti ve ticaret odası reisi, encümen-i vilayet üyelerinden Ahmet ve Sabri, muallimler birliğinden Hacer ve Latife Hanımlarla Sabri Cemil, Halit ve Nail Beyler, tayyare cemiyetinden Reis Lütfi ve Almanca muallimi Cemal Beylerin içinde bulunduğu heyetler oluşturulmuştur. Basın temsilcileri olarak Açıksöz gazetesi mü-

[168] ***Açıksöz***, 22 Ağustos 1925.
[169] ***Cumhuriyet***, 22 Ağustos 1925.

dürü Hüsnü Bey ile birlikte Cumhuriyet muhabiri Zeki Cemal Bey de Atatürk'ü karşılamaya giden heyette yer almışlardır.[170]

Basına yansıyan haberlere göre caddelerde on iki tak yapılmış, bütün şehir donatılmıştır. Gazi Paşa'nın ikameti için, Terzi Emin Ağa'nın Olukbaşı'ndaki konağı hazırlanmıştır. [171]

Şehirde yapılan hazırlıklarla ilgili detaylar yerel basından Açıksöz gazetesinde "Büyük Halâskârımız ve Mübeccel Misafirimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Bugün Şehrimizde Bulunacaklardır" başlığı altında şu şekilde yayınlanmıştır:

> "Reisicumhur hazretlerini istikbâl için tefrik edilen heyetler bugün sekiz otomobil ile vilayet hududuna müteveccihen hareket ettiler. Gazi'nin esbab-ı istirahatı için bütün istihzarat ikmal edilmiştir. Dün şehrimize halâskârımızı istikbâl için muhtelif kazalardan heyetler gelmiştir.
>
> Büyük halâskârımız, Türk Yurdu'nu canlandıran Gazimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin şehrimizi teşrifleri haberi şehrimizde azîm bir sürur tevlîd etmiş ve muhterem misafirimizi istikbâl için dünden beri şehrimizde çok büyük bir faaliyet başlamıştır.
>
> Bir taraftan şehrimizin muhtelif mahallâtında ezcümle Gazi PaşaHazretlerinin geçeceği yerlerde müteaddit tak-ı zaferler inşa edilmiş ve diğer taraftan Gazi'nin şehrimizde misafir bulunacakları müddet zarfında esbab-ı istirahatlerini temin için muhtelif cemiyetler ve esnaf heyetleri murahhasları tarafından faaliyette bulunulmuştur. Dün akşam geç vakte ve bugün öğleye kadar yapılan faaliyet neticesinde Olukbaşı'ndan itibaren Kız Orta Mektebi, Köprü Üstü, Halk Fırkası Caddesi ve Tekke Altı'ndan Hükümet Dairesine giden yolda birçok tezyinat icra edilmiş ve Halk Fırkası, Türk Ocağı, Belediye, Semerciler Esnafı, Yemeniciler Esnafı, Hükümet, Tütün İnhisarı İdaresi vesair cemiyetlerden olmak üzere bu yol üzerinde on adedi mütecaviz tak-ı zafer inşa edilmiştir.Bundan maada bu yol üzerindeki mektepler ile evlerden birçokları çam dalları ve bayraklarla tezyin edilmiştir.
>
> Muhterem ve mübeccel misafirimizin şehrimizde bulundukları müddet zarfında ikametlerine tahsis edilen Olukbaşı'ndaki Terzi Emin Ağa'nın köşkünde ise suret-i mahsusada birçok tedâbir ittihaz edilmiş ve konağın bahçesine dahi çiçeklerden mürekkep mükemmel bir kameriye de yapılmıştır.
>
> Konağın mükemmelen tefrişinden maada Gazi Hazretlerinin banyo vesaire yapabilmelerini temin için odalarından birisine banyo ve duşlar vaz'edilmiştir. Velhasıl konakta Gazi Reisicumhurumuzun ve dahi misafirlerimizin her türlü esbab-ı istirahatleri mükemmelen temin edilmiştir.

[170] ***Açıksöz***, 23 Ağustos 1925.
[171] ***Cumhuriyet***, 23 Ağustos 1925.

> ...Reisicumhur Hazretlerini şehrimizi ziyaret ederek kazalarına ayrıca davet etmek üzere Taşköprü, İnebolu, Daday, Araç, Tosya, Safranbolu, Cide kazalarından dün yedi heyet şehrimize gelmişlerdir. Aldığımız malumata göre aynı suretle diğer kazalardan da birçok heyetler şehrimize gelmek üzere hareket etmişlerdir."[172]

Haberde bahsedildiği üzere bütün ilçelerden toplanan yirmişer, otuzar kişilik karşılama ve davet heyetleri aynı gün Kastamonu'ya ulaşmıştı. Baştan başa donanan şehirde büyük bir mutluluk ve faaliyet hüküm sürmekteydi. Cumhuriyet gazetesi muhabiri Zeki Cemal, şehirdeki ortamı şu şekilde nakletmiştir:

> "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerini istikbal için hareket eden heyet-i mahsusa müşarun ileyh hazretlerine vilayet hududlarında intizar etmektedirler. Hududdan Kastamonu'ya kadar olan güzergahta köylüler toplanmışlar, kurbanlar hazırlamışlardır. Reis-i Cumhur hazretlerini davet için Kastamonu'ya Daday'dan, Taşköprü'den, İnebolu'dan heyet-i mahsusalar gelmiştir. Şehir baştan başa donatılmıştır. Halk gayr-ı kabil-i tarif bir sürur ve heyecan içerisindedir. Daha gün düşmeden yollar Gazi Paşa'yı görmek iştiyakıyla yanıp kavrulan ahali ile dolmuştur. Bütün esnaf kurbanlar kesmek üzre hazırlanmışlardır. Gece belediye tarafından Paşa hazretleri şerefine muazzam bir ziyafet keşide olunacaktır. Halktaki sürur payansızdır." [173]

Gezi planında yer alan İnebolu'da ise Gazi Paşa'nın ikameti için Karagüllezâde Hüseyin Bey'in konağı hazırlanmıştı. Atatürk'ün şerefine konakta bir ziyafet verilmesi için de hazırlık yapılmıştı.[174]

Atatürk, 23 Ağustos 1925 Pazar günü, sabahın erken saatlerinde Çankaya Köşkü'nden dört otomobille Kastamonu'ya hareket etti. Gazi Paşa'nın otomobilinde Kütahya mebusu Nuri (Conker) ve Rize mebusu Fuat (Bulca) vardı. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu), Başyaver Rusuhi, Yaver Muzaffer, Muhafız Kıtası Kumandanı İsmail Hakkı (Tekçe) ve özel kalemden Çankırılı Lütfi ve Mustafa Beyler diğer otomobillerde yer almıştı.[175] Atatürk, gri renkli bir takım elbise ve başına geniş kenarlı beyaz bir panama modeli şapka giymişti. Milletvekilleri Fuat ve Nuri Beyler de aynı renk şapka giymişlerdi.[176]

Atatürk yola çıkarken uğurlama töreni istememişti. Sadece Çankırıkapı'dan geçerken bir kıta asker tarafından selamlanmıştı. Ankara Valisi Akif Bey'le Jandarma

---

[172] ***Açıksöz***, 23 Ağustos 1925.
[173] ***Cumhuriyet***, 24 Ağustos 1925.
[174] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi****,* s. 32.
[175] *Aynı yer*.
[176] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 351.

Kumandanı Durmuş Bey, akşamdan Ankara vilayet sınırındaki Ravlı köyüne giderek geceyi geçirmiş, sabahleyin oradan geçen Atatürk'ü karşılamışlardı.[177]

Atatürk önce Ravlı köyüne, ardından onu karşılayan heyetle birlikte Kalecik ilçesine geldi. Kalecik'te coşkuyla karşılanan Gazi Paşa'ya bütün halkın katılımıyla sevgi ve saygı gösterileri yapıldı, kurbanlar kesildi. Karşılamada Halk Fırkası temsilcisi, Kaleciklilerin her türlü fedakârlığa hazır olduğu vurgulayan bir konuşma yaptı. Bir süre Türk Ocağı'nda dinlenen ve halkla görüşen Atatürk şapka takmamıştı. Kendisine saygı sunmaya gelenler de Atatürk'ün başında bir şey olmadığını görünce kalpak veya feslerini çıkararak Atatürk'le başı açık şekilde görüştüler.[178]

2.2. ATATÜRK'ÜN ÇANKIRI ZİYARETİ

Atatürk'ün Kastamonu yolu üzerindeki bir sonraki durağı Çankırı oldu. Şehrin milletvekilleri Talat, Rıza ve Ziya Beyler, Vali Cemil, Doktor Miralay Refik, Topçu Alay Komutanı Kaymakam Osman, Halk Fırkası Reisi Müftü Atâ, Belediye Reisi Cemal, Türk Ocağı Reisi Tahsin Nahit Beylerden oluşan heyet Atatürk'ü Çankırı sınırındaki Tüney köyünde karşıladı. Atatürk burada köylülerle görüştükten sonra Çankırı'ya girdi. Halk coşku içinde "Vatan babası, yetimler atası, çok yaşa Gazi, safa geldiniz" sözleriyle ve alkışlarla Gazi Paşa'yı karşıladı. Kastamonu'da basınından Açıksöz gazetesi Çankırı'daki karşılamayı şöyle yayınlamıştır:

> "Güzergâh taklarla süslenmiş ve yerlere seccadeler serilmiştir. Gazi Hazretleri otomobillerden inerek başı açık ve yaya olarak kıtaatın önünden geçmişler, halk tarafından şiddetli alkışlanmışlardır. Mektep talebeleri çiçek buketleri atmışlardır. Reisicumhur Hazretleri Belediye Dairesini teşrif buyurarak Belediye reisine halkın samimi tezahüratından dolayı teşekkür etmişlerdir. Müteaddit mahallerde kurbanlar kesilmiş, Büyük Misafir şehrin en yüksek noktasından 21 pâre topla selâmlanmıştır. Şehir baştan başa donatılmış, halk bayram gibi icra-yı şâd-mânî eylemekte, güzergâhta köylüler Reisicumhur Hazretlerini selamlamağa şitâb etmişlerdir.[179]

Yukarıdaki haberde de yer aldığı üzere Atatürk, kalpak takmamış, başı açık olarak Çankırı'ya gelmişti. Belediye binasını ziyaretten sonra kız ortaokulunda verilen ziyafete de başı açık şekilde yürüyerek gitti. Atatürk'ü bu vaziyette gören erkekler ve karşılama heyetinde bulunanlar, başlarındakileri çıkarmış, ellerini başlarına götürerek Gazi Paşa'ya selam vermişlerdi. Çankırı Kız Ortaokulu'nda belediye tarafından veri-

[177] M. Eski, *a.g.e.*, s.14.
[178] ***Açıksöz***, 24 Ağustos 1925.
[179] ***Açıksöz***, 24 Ağustos 1925.

len öğle yemeğinin ardından bir süre burada kendisi için hazırlanan odada dinlenen Gazi Paşa, saat 13:30'da halkın sevgi gösterileri eşliğinde Kastamonu'ya hareket etti.[180]

Çankırı'daki karşılama heyeti de Atatürk'ü Kastamonu'ya kadar uğurlamak için kafileye katıldı. Saat15:30'da Ilgaz kasabasına ulaşıldı. Kasaba halkı ve çevre köylüler kurbanlar keserek Atatürk'ü karşıladı ve uğurladı. Ankara sınırından itibaren yol üzerindeki yerleşim yerlerinde, çevre köylerden gelenlerin yollarda toplanmasıyla yapılan sevgi gösterileri Ilgaz ile Kastamonu arasında da aynı şekilde devam ediyordu. Yerleşim yerleri dışındaki yollarda bile taklar kurulmuştu.[181]

2.3. ATATÜRK'ÜN KASTAMONU'DA KARŞILANMASI

Atatürk ve beraberindekileri Ilgaz Dağı'nda Çankırı-Kastamonu il sınırında, yaklaşık yirmi araçlık konvoydan oluşan heyet karşıladı. Gazi Paşa otomobilden inerek heyetteki herkesin elini sıktı. Bir an önce şehre girmek isteyen Atatürk'ün bu arzusu üzerine hemen hareket edildi.[182] Konvoyda ilk sırada Ali Sait, Emin, Kâzım Paşalar ve Vali Fatin Bey'in olduğu otomobil, arkasında Atatürk'ün otomobili ve karşılama heyetinin araçları olmak üzere, süratle Ilgaz'dan inilerek Kastamonu'ya 22 kilometre mesafedeki Beşdeğirmenler'e gelindi. Çevredeki köylerden gelen kadınlı erkekli, atlı yaya, bine yakın köylü coşkuyla ve "Yaşasın biricik Paşamız" sözleriyle kafileyi karşıladı. Köylüler tarafından kurulan iki zafer takının altından geçen Gazi Paşa, içten ve saf sevgi gösterilerinden çok duygulanmıştı. [183]

Atatürk'ün şehre gelmesini bekleyen halk, sabahın erken saatlerinden itibaren O'nun geçeceği yollarda toplanmaya başlamıştı. Şehre yarım saat mesafeden Olukbaşı, Kız Ortaokulu önü, Halk Fırkası, Tekke Altı'ndan Hükümet dairesine kadar olan cadde baştan başa öğrenciler, esnaflar ve halkla dolmuştu. Özellikle Atatürk'ün geçeceği cadde üstüne inşa edilen yirmiyi aşkın takın etrafı ve köprü başları hınca hınç dolmuştu.

---

[180] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s. 351.
[181] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi****,* s. 34-35.
[182] Atatürk'ün Ilgaz'da karşılanması sırasında küçük bir kaza meydana gelmişti. Açıksöz gazetesinin 24 Ağustos 1925 tarihli sayısında yayınlanan haberden öğrendiğimize göre, Heyet üyelerinin Atatürk'e takdiminden sonra otomobillere binilirken Tayyare cemiyeti reisi Lütfi Bey'e Ali Sait Paşa'nın otomobili çarptı. Lütfü Bey'i yüzü, gözü kan içinde yerde yattığını gören Gazi Paşa derhal otomobilden atlayıp Lütfi Bey'in yanına koştu. Lütfi Bey'in kaşı üzerinden kan aktığını görünce doktora emir vererek yarasını sardırdı. Aynı zamanda arabadan kolonyasını alarak eliyle Lütfü Bey'e koklattı ve Lütfü Bey iyileşinceye kadar başında bekledi. Lütfi Bey'in durumunun iyi olduğu anlaşılınca O'nu otomobiline bindirdi. Baygınlık geçince otomobiller hareket etti. Gazete, hadiseyi aktarırken, orada bulunanların tepkisini şöyle ifade etmiştir: "Gazi Paşa'nın bu hareketi heyettekiler arasında büyük bir etki yaratmış ve Atatürk'e olan minnetdarlık bir kat daha tezâyid etmiştir."
[183] M. Eski, *a.g.e.*, s.16.

Şehrin girişindeki Olukbaşı'na gelindiği zaman Atatürk, otomobilden indi. Şapkasını eline alarak, kendisini bekleyen binlerce kişinin alkışları arasında, kız ve erkek liseleri, darülmuallimin talebeleri, esnaflar ve halkın önünden yürümeye başladı. Gazi Paşa, halk ve esnaflara iltifat ediyor, bir taraftan da esnaflar hazırladıkları kurbanları kesmeye başlıyordu. Bu esnada kaleden yirmi bir pâre top atılarak Gazi Paşa'nın şehre gelişi müjdelendi. Büyük takın altından geçtikten sonra kendisini bekleyen ilçe heyetleri, lise ve muallim mektebi, kız ortaokulu ve ilkokul öğrencilerinin sevgi gösterilerine iltifatlarla karşılık veren Atatürk, ikameti için hazırlanan Emin Ağa'nın konağına kadar "Yaşa Gazi Paşa" sesleri ve alkışlar arasında yürüdü. Burada otomobile binen Gazi Paşa, hükümet konağına giderek kendisi için hazırlanan odada bir süre dinlendi ve belediye heyetini kabul etti. Vilayetin durumu hakkında Vali'den bilgi aldıktan sonra ikamet edeceği konağa geçti ve yorgun olduğundan o akşam ziyaretçi kabul etmedi.[184]

Atatürk'ün şehirlerinde olmasından dolayı sevinç içinde olan Kastamonulular o akşam büyük bir fener alayı düzenlediler. Şarkılar, marşlar ve halk oyunlarıyla Atatürk'ün ikamet ettiği konağa kadar gelen topluluğun coşkusuna Gazi Paşa da kayıtsız kalmadı. Halkın gösterilerini izlemek için kapının önüne kadar indi. Atatürk'ün başı açıktı. Gazi Paşa'yı o şekilde gören halk ve sarıklılar da başlarını açarak "Gazi Paşa" nidalarıyla alkışlayıp oyunlarına devam ettiler. Atatürk, bir saat boyunca gösterileri izledi, oyunlar bittikten sonra halkı alkışlarla tebrik etti.[185]

2.4. ATATÜRK'ÜN ZİYARET VE GÖRÜŞMELERİ

23 Ağustos 1925 günün akşam saatlerinde Kastamonu'ya gelen Gazi Paşa, şehirdeki ziyaretlerine ertesi gün başlamış, kışla, memleket hastahanesi, kütüphane belediye ve vilayet binasını ziyaret etmiştir.

Kastamonu'da bir gece kalan Atatürk, 25 Ağustos Salı günü Ecevit ve Küre'den geçerek İnebolu'ya gitti. İnebolu'da üç gece misafir olduktan sonra, 28 Ağustos'ta Kastamonu'ya dönüşünde Devrekani'yi ziyaret etti. Atatürk, Kastamonu'da kaldığı süre içinde 29 Ağustos'ta Taşköprü ve 30 Ağustos'ta Daday ilçelerini de günübirlik ziyaret etti.[186]

2.4.1. Atatürk'ün Kastamonu'daki Temasları

[184] ***Açıksöz***, 24 Ağustos 1925.
[185] ***Cumhuriyet***, 25 Ağustos 1925.
[186] Utkan Kocatürk**,** ***Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*****,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 263-264.

Atatürk, 24 Ağustos 1925 günü öğleye kadar Çankırı ve Kastamonu milletvekilleriyle il yöneticilerini kabul etti. Öğleden sonra göğsünde İstiklâl Madalyası, belinde kasaturası ile askerî üniformasını giyerek kışlaya giderek askerî birlikleri denetledi. Kışla önüne geldiğinde bando, Reisicumhur Marşı'nı seslendirdi. Gazi Paşa askerleri teker teker inceledi, çeşitli talimler yaptırdı, askerlere bizzat kumanda vererek çeşitli muharebe vazifeleri yaptırdı. Sergilenen performanstan çok memnun olan Gazi Paşa, askerlere ve subaylara teşekkür etti. Ardından kışladaki birimleri gezdi. Koğuşlardan birinde uçak ve tank modelleri görünce hakkında bilgi istediği iki askerin verdiği cevaplardan memnun kaldı. Burada yaşanan bir hadiseyi gazeteler şöyle naklet-miştir:

> "Gazi, koğuştan çıkarken kapının üstündeki "Bir Türk On Düşmana Bedeldir" ibareli levhayı görünce derhal bir zabit çağırdı:
>
> -Böyle mi, dedi. Bâdehu elini kaldırarak:
>
> -Hayır, dedi. Bence öyle değildir. Bir Türk Dünyaya bedeldir." [187]

Kışlanın ardından memleket hastahanesine giden Gazi Paşa, bütün koğuşları gezerek hastalarla tek tek ilgilendi. Hastahanede doktor olmadığından başhemşireden bilgi aldı. Buradan ayrılırken hemşirenin elini sıkarak "Çok memnun oldum." diye iltifat etti.

Yeni yapılan memleket kütüphanesini de ziyaret eden Atatürk, rafları boş görünce beş yüz lira bağışta bulunarak kitap alınmasını emretti.[188] Gazi, kütüphaneden ayrıldıktan sonra yolları hıncahınç dolduran halkın alkışlar ve yaşa nidaları arasında belediye dairesine girdi. Bir kahve içtikten sonra Halk Fırkası ve belediye heyetini kabul etti. Belediye binasındaki kabulleri ve Atatürk'ün konuşmalarını yerel basından Açıkgöz gazetesi 25 Ağustos 1925 tarihli sayısında şu şekilde aktarmıştır:

> "Paşa hazretleri ayağa kalkmışlar ve başı açık olarak heyetlerin ziyaretlerini kabule başlamışlardır. Belediye heyetinin elini sıkarken, Gazi Hazretleri Kastamonu halkının ellerini sıkabildiğinden memnun olduğunu ve mes'ud ve bahtiyar olduğunu halka iblâğını rica ve istirham etmişlerdir. Badehû Türk Ocağı, Muallimler Birliği heyetlerini kabul ederek feyz ve ilim ocaklarının alemdarlarının ellerini sıkabildiğinden müteşekkir olduğunu söylemişlerdir.
>
> Heyetlerin ziyaretlerinin kabulden sonra Paşa Hazretleri Araç, Daday, İnebolu, Safranbolu, Taşköprü, Tosya, Devrekâni'den Gazi Paşa'yı istikbâl için şehrimize gelen

[187] ***Açıksöz***, 25 Ağustos 1925; *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1925. **Bkz. Ek: 10.**
[188] ***Cumhuriyet***, 25 Ağustos 1925.

heyetleri kabul etmiş ve hepsine ayrı ayrı iltifat ederek uzun müddet memleketleri hakkında malûmat almıştır.

Bilhassa çiftçilerle çok konuşmuş, teşkilatlarını, makineleri olup olmadığını sormuştur.

Heyetler (Yok) demesi üzerine Paşa Hazretleri:

-Ben de çiftçi olduğumdan biliyorum. Makinesiz ziraat olmaz. El emeği güçtür, birleşiniz. Birliklerle makine alırsınız, senede yüz dönüm ekeceğinize on misli yüz misli fazla ekersiniz. Memleketimiz hâkîki çiftçi memleketidir. Henüz bu hususta kesb-i istihkak etmiş değiliz. Fakat ziraat memleketi olacağız, bu da makine ile olacaktır.

Gazi Paşa Çiftçiler Birliği'nin ricası üzerine Kastamonu Çiftçiler Birliği'nin reis-i fahriliğini de kabul etmişlerdir. Bu esnada çiftçilere hitaben:

-Memleketimizde yapılması lazım, devletin nokta-i esâsiyyesi çiftçiliktir. Müstehlik yaşamak iyi değil, müstahsil olalım, demiştir. Badehû genç fikirler hakkında geçen sözlere:

-Milletin hakîki emelleri, nokta-i nazarı budur. Bundan hariç hiç bir şey olamaz. Bilâistisna hepimiz ona tevessüle mecburuz. Genç fikirli demek hakiki fikirli demektir" demiştir. İnebolululara, Devrekânililere, Dadaylılara, Taşköprülülere memleketlerine gideceğini vaat etmiştir.

Bu esnada Kastamonu'nun bütün esnafı belediyenin orta katına dolmuşlardı. Paşa Hazretleri bundan haberdar olunca esnafın arasına girdi. Hepsine ayrı ayrı Kastamonu'nun sanatı hakkında birçok sualler sordu. Ve bir terzi istedi. Eliyle şalvarlı, cübbeli bir esnafı göstererek:

-Şalvarlı elbiseler mi uzuz yoksa beynelmilel son kıyafet mi, dedi. Terzinin:

-Beynelmilel daha ucuz, demesi üzerine Gazi:

-İşte görüyorsunuz ya... Bu elbiseler ucuzdur. Hem basittir. Yerli ise pahalıdır. Aynı elbiseden bir de kumaş serpuş yaparsınız.

Bir esnafa da "Fesini göster" dedikten sonra:

-İşte içinde takke üzerinde âbâni sarık, fes... Bunların hepsinin ayrı ayrı parası ecnebilere gidiyor. Bunu söylemekten maksadım şudur, biz her nokta-i nazardan medenî insan olmalıyız. Çok acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımız içindir. Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz medeni olacağız. Bunun ile iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslam alemine bakın, zihinlerini ve fikirlerini medeniyetin emrettiği şümûl ve tealiye uydurmadıklarından ne büyük felaketler ve ızdırablar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve en nihayet son felaket çamuruna batışımız bundandı. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak bu zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gi-

deceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz. Millet vazıhân bilmelidir ki medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki ona bîgâne olanları yakar ve mahveder.

İçinde bulunduğumuz aile-i medeniyede layık olduğumuz mevkiyi bulacak ve onu muhafaza ve ilave edeceğiz. Refah-ı saadet ve insanlık bundadır.

Halk ve esnaflar "Yaşasın fikir rehberimiz" diye alkışlamışlardır."

Belediye binasından sonra vilayet binasına giden Gazi Paşa, daire amirlerini ve en küçük memurlara kadar çalışanları kabul etti. Çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi aldı. Gazi, belediye ve hükümet dairesindeki kabullere başı açık olarak katıldı. Bütün heyetler, memurlar, sarıklılar, bilhassa müftü Gazi'nin yanına başı açık girdi. Müftünün sarığını çıkararak toplantıya gelmesi Paşa'yı çok memnun etmişti. Gazi burada da kılık kıyafet konusuna girdi, müftüye giydiği kıyafetin tarihçesini sordu. Orada bulunanlara cübbenin ne zaman ve nerden geldiğini anlatarak, İslamiyet'te kıyafetin ihtiyaçlara göre değiştiğini izah etti. [189]

O gece Türk Ocağı tarafından Gazi Paşa şerefine büyük bir fener alayı düzenlendi. Askerler, öğrencilerle bütün halk ve esnafın iştirak ettiği fener alayı çok renkli geçti. Kışladan hareket eden askerî birlik, Olukbaşı'na kadar taklar ve bayraklarla süslü dört kilometrelik yoldan Gazi Paşa'nın ikamet ettiği konağı önüne geldi. Burada yapılan gösterileri Gazi Paşa da izledi, yarım saat boyunca kalabalığın arasında durdu, dört genç tarafından oynanan Sepetçioğlu oyununu bilhassa çok beğendi ve oyuncuları takdir etti.[190]

2.4.2. Atatürk'ün Kastamonu'nun İlçelerini Ziyaretleri

Gazi Paşa 24 Ağustos'ta Kastamonu belediye binasını ziyaretinde ilçe heyetlerini kabul etmişti. Tüccarlar Mustafa Battal ve Mehmet Hamdi Kabaali, eczacı Ali Haydar, küçük kayıkçılar kâhyası Kaptan İlyas, Darülfünun Hukuk Fakültesi öğrencisi Mustafa Selim İmece, ilköğretim müfettişi Latif Bey ve Abana bucak müdürü Ali Serviçeli'den oluşan yedi kişilik İnebolu heyeti de Paşa'yı ilçelerine davet etmek için Kastamonu'ya gelmişti.

Heyeti temsilen Mustafa Selim İmece, "Muhterem Kurtarıcımızı ve Başbuğumuzu hem Kastamonu'da karşılamak hem de İnebolu'ya davet için geldik." diyerek Gazi'yi İnebolu'ya davet etti. Vali Fatin Bey de "İnebolulular siz en büyüğümüzü memleketlerine davet ediyorlar, onur vermenizi istiyorlar, günlerdir hazırlanıyorlar."

[189] ***Açıksöz***, 25 Ağustos 1925.
[190] M. Eski, *a.g.e.,* s. 22.

diye söze girdi. Gazi Paşa "O halde İnebolu'da bol bol konuşur ve görüşürüz, memnun oldum, zaten İnebolu'yu da görmek istiyordum, sizi burada daha fazla alıkoymayayım." diye cevap verdi.[191] İnebolulular, ziyaretin kesin olarak gerçekleşeceği haberi üzerine hazırlıkları hızlandırdı. Şehir bayraklar, taklar ve defne dallarıyla baştan başa donatıldı.[192]

Kastamonu'da bir gece kalan Gazi paşa ertesi gün saat 11:00'de İnebolu'ya doğru hareket etti. Paşa'nın refakatinde ordu müfettişi Ali Said, Kolordu Kumandanı Emin ve Fırka Kumandanı Kazım Paşalarla Kütahya mebusu Nuri, Rize mebusu Fuad, Kastamonu mebusları Ali Rıza ve Mehmet Fuat, Riyaset-i Cumhur Başkatibi Tevfik, Seryaver Rusuhi, Kastamonu Valisi Fatin, ve diğer görevliler vardı. Güzergâhta toplanan bütün Kastamonu ve civar köylerin ahalisi Gazi'yi alkışlarla uğurladı. Yol boyunca Şeker Köprüsündeki hanlarda ve özellikle Seydiler köyünde toplanan kalabalık nedeniyle yavaş yol alındı. Kalabalığın coşkusuna, şiddetli alkışlara ve "Yaşa" nidalarına Gazi Paşa da başı açık bir şekilde selamlarla karşılık verdi. Çamlıklarıyla ünlü Ecevit'te bir süre mola verildi. Burada Küre nahiye müdürü başkanlığında bir heyet Gazi Paşa'yı karşıladı.[193]

İnebolu gezisini yakından izleyen ve o dönemde Darülfünun Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Mustafa Selim İmece, Gazi Paşa'nın Ecevit mevkiinde hakla kaynaşmasını ve duyduğu memnuniyeti şöyle anlatmıştır:

> "Küre heyeti arasında Hacı Abalı adında zeki, hazırcevap, hem çiftçi hem de keresteci bir ihtiyar vardı. Gazi'nin huzurunda fesini takkesini ve fesinin etrafına doladığı abâni sarığını çıkarmış, başı açık meydana çıkmıştı. Gazi'nin hem yüzünün hem de içinin güldüğü anlaşılıyordu. O koca devlet adamı ve dâhi, gelenlerle eskiden beri tanışıyormuş gibi çok içten konuşmalarda bulundu. Hacı Abalı'nın hazırcevaplığına ve tekerlemelerine hayran kaldı.
>
> ...İnebolu'dan Ecevit'e gelen İnebolulların düzenlediği yemeğe İsmail Ağa'nın ünlü yoğurt çorbasıyla başlandı. Ecevit'in çam kokan kuru ve temiz havası ve güneşli bir gününde, beraberinde bulunanlarla birlikte neşeli sohbetler yaparak 'Ne iyi ettik de bu geziye çıktık' diye Nuri Conker ve Fuat Bulca'ya takılıyordu: 'Kastamonulular bizi o kadar iyi ağırlıyorlar konukseverlik gösteriyorlar ki, biz onların altından nasıl kalkarız, bilmem. Ben memleketimizin her tarafını görmüştüm fakat bu havaliyi bilmiyordum.

[191] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi,*** s. 43.
[192] ***Cumhuriyet***, 25 Ağustos 1925.
[193] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi,*** s. 52-53.

Halkımızın candan dâvet ve kabulleri ruhumu ve gönlümü sevinç içinde bırakmaktadır.' diyordu."[194]

Gazi Paşa Ecevit'ten Küre'ye geçti. Milli Mücadele sırasında Küre halkı ve köylüler kağnılarla, İnebolu'dan Kastamonu'ya cephane ve askeri gereç taşımış, büyük yararlılıklar göstermişti. 1923'te Küre çarşısında bir yangın felaketi yaşanmış, hükümet konağı, okullar ve çarşı tamamen, kasabanın da yarıdan fazlası kısmen yanmıştı ve yeniden yapılması gerekiyordu. Belediye binası önünde halkla konuşarak ihtiyaçlarını sordu, elinden gelen yardımı yapacağını söyledi. Küreliler, Atatürk'ten bucaklarının ilçe haline getirilmesini istediler. Atatürk'ün ziyaretinden bir yıl sonra Küre ilçe haline getirilecektir.[195]

Küre'den hareketle akşam saat yedide İnebolu'ya gelen Atatürk, ve kasabanın girişinde "İlk Zafer Yolu: İnebolu" ve "Safa Geldiniz Sevgili Gazimiz" sözleriyle süslenmiş olan takın yanında Türk Ocağı üyesi Mustafa Selim İmece başkanlığında bir heyet tarafından karşılandı. Gazi Paşa, "İnebolu gençliğini temsil eden ocaklıları selamlayarak teşekkür ederim" dedi ve daha önce denizden geçerken gördüğü İnebolu'yu bu defa karadan gelirken de daha güzel, çekici ve hoş manzaralı bulduğunu ifade etti.

Gazi Paşa kışla önüne geldiğinde Abaş tepesinden yapılan yirmi bir pâre top atışıyla selamlandı. Kaymakam Nuri, Halk Fırkası mutemedi Hüseyin Hüsnü, Belediye Reisi Hüseyin, Ticaret odası reisi Hamdi, belde eşrafı, bir kıt'a asker, memurlar, öğrenciler, esnaf cemiyeti, kayıkçılar loncası ve halkın katıldığı coşkulu bir karşılama merasimi gerçekleşti.

Mustafa Selim İmece, Atatürk'ün İnebolu'ya gelişinde yaşananları şöyle aktarmıştır:

"Top seslerini duyan ve henüz sokağa çıkmamış olan kadın, çoluk, çocuk da evlerden 'Gazi'miz geldi' diye yollara dökülmüş, şose geçilmez bir hal almıştı. Kurtarıcımız askerlik şubesi binasından sonra yürümek istemişse de çarşının biraz uzakta bulunduğu kendisine söylenmiş ve tekrar açık otomobiline binerek yol fazla kalabalık olduğundan pek yavaş ilerlemişti. Pencerelere çıkan kadınlar, hem onu alkışlıyor, hem de çiçek ve konfeti atıyorlardı. Otomobillerin arkasından karşılayıcı heyetler ve vatandaşlar da sevgili Gazi'mizi izliyorlardı Bu tempo ile Büyük Cami yanına kadar gelindi. Burada da yine epey kalabalık birikmişti. Alkış başladı. Sevgili Gazi'miz milletvekilleri, paşalar

[194] Mustafa Selim İmece, ***Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s. 20.
[195] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi***, s. 54.

ve beraberindekiler, otomobillerinden indiler. Yürümeğe başladılar. Çarşıdaki mağaza ve dükkanlar bayraklar ve defne dalları ile süslenmişti. Bütün esnaf yürümekte olan Gazi'mizi alkışlıyor ve yaşasın diye bağırarak sevinçlerini belirtiyorlardı.

Hürriyet Meydanı'nda kurulan takın üstünde İnebolu'nun Bağımsızlık Savaşı yıllarında gösterdiği çaba ve hizmetleri temsil eden bir kağnı arabası ile bir de kayık konulmuştu. Takların etrafında kayıkçılar, başlarında kâhyaları İlyas Kaptan olduğu halde toplanmışlardı. Gazi'yi geçerken şiddetli alkışlıyorlar, Kurtarıcımız da başı ile selam vererek takın üstündeki kağnı arabası ile cephane taşıyan kayığa bakıyorlardı. Kendilerine ayrılan Belediye Başkanı Hüseyin Karagülle'nin evine doğru bu şekilde yürümeye devam edildi. Kurtarıcımızın geçmekte bulunduğu caddelerin iki tarafına yine erkek, kadın, çoluk, çocuk birikmişti. Belediye başkanının evinin önü ve cadde geçilmez bir hal almıştı. Burada halkımıza karşı; gösterilen candan sevgi ve içtenliğe teşekkür eden Gazi'mize yol boyundaki taklar önünde kurbanlar kesilmiş ve sevgi gösterileri büyük bir coşku ile devam etmiştir. Konuk edildikleri konağın bahçe kapısından milletvekilleri ve beraberindekiler ile içeri girdiklerinde akşam vakti yaklaşmıştı. Güneş ve deniz ufka doğru süzülüyor, birçok evlerin camlarına yansıyan hayali pencerelerde parıldıyordu. Konakta Cumhurbaşkanlığı bayrağı dalgalanıyordu. İşte büyük Atamız Mustafa Kemal böyle bir dekor ve görünüm içinde 25 Ağustos Salı akşamı geç vakit İnebolu'da konukluğuna başladı."[196]

İnebolu'ya akşam saatlerinde gelmiş olan Gazi Paşa ertesi gün öğleye kadar ikametgâhında istirahat etti. Öğle yemeğinden sonra, mareşal üniformasını giymiş olarak konaktan ayrıldı. Şiddetli alkışlar ve "Yaşa Gazi Paşamız" nidaları arasında halkı selamlayarak belediye dairesine gitti. Burada belde eşrafı, belediye azaları ve Halk Fırkası yönetimi tarafından karşılandı. Bir jandarma müfrezesi de Paşa'yı selamlamak için burada bulunuyordu.[197]

Gazi Paşa, Belediye binasında Halk Fırkası, Ticaret Odası, Türk Ocağı, Esnaf temsilcileri, kayıkçılar, öğretmenler birliği, Abana ve Çatalzeytin bucak heyetleri, kunduracılar temsilcileri, gümrük hamalları heyetlerini kabul etti. Belediye heyetine ilçenin genel, ticari, iktisadi durumu ve belediyenin çalışmaları ile ilgili sorular sordu. Çarşının temizliği, cadde ve sokakların düzenini beğendiğini ifade etti.

Kayıkçılar heyeti ile görüşürken, onların ellerini teker teker sıktı. "Sizin hizmetlerinizi öteden beri takdir ederim, her zaman, her koşulda yurt emrinde bulunacağınıza inanıyorum, yaptığınız hizmetleri hiç unutamıyorum." diyerek kayıkçılara ilti-

[196] M. S. İmece, *a.g.e.,* s. 22.
[197] ***a.g.e.***, 27 Ağustos 1925.

fat etti. Kayıkçılar da "Yurdumuz ve milletimiz için her zaman aynı şevk ve gayretle çalışacağız; yalnız siz emrediniz." şeklinde karşılıkta bulundular.[198]

Hükümet binasını da ziyaret eden Gazi Paşa, denize bakan meclis odasının balkonuna çıktığında, o gece yapılacak olan fener alayına hazırlanan kayıkçıların "Heyamola Yelesa" şarkısını söyleyip oynadıklarını gördü. Kayıkçılar da seyredildiklerini fark edince daha hareketli tavırları ve gür sesleriyle oyunlarına devam ettiler.

Açıksöz gazetesinden takip ettiğimiz haberlerden anlaşıldığına göre Atatürk, İnebolu'da heyetlerin kabulünde ve memurlarla yaptığı konuşmalarda, onlara yaptıkları işlerle ilgili sorular sormuş, tavsiyelerde bulunmuş ve iltifatlar yöneltmiştir. İlköğretim müfettişlerinden köy okullarının sayısının az olduğunu öğrenince, belirli bölgelerde yatılı köy okulları kurularak köy çocuklarının bir an önce cehaletten kurtarılmasını tavsiye etmiştir.

Duyun-ı Umumiye memurlarının kabulünde, duyun-ı umumiye müdürüne "Parayı nereye gönderiyorsunuz?" diye gülerek sormuş. Müdürün cevabı, "Ankara'ya gönderiyoruz." şeklinde olmuştur.

Hükümet dairesinde son defa olarak kabul ettiği Tosya çeltik fabrikası mühendisine ise "Sizin gibi gençler ne kadar fazla yetişirse memleketimiz o nispette terakki edecektir" şeklinde iltifat etmiştir.

Gazi Paşa İnebolu halkının saf ve samimi tezahüratına çok memnun olmuş, jandarma ve polis heyetlerine ilçenin asayişini sormuştu. Asayişin iyi olduğunu öğrenince, bu durumun halkın iyi huylu, terbiyeli ve aydın olmasından mı kaynaklandığını merak etmiş, kolluk amirlerinden "Evet" cevabını almıştı.[199]

Atatürk, akşama doğru beraberine Nuri Conker olduğu halde, sivil kıyafet ve başında Panama şapkası giyerek ilçe içinde gezinti yapmaya çıktı. Mustafa Selim İmece ile milletvekili Fuat Bulca da arkalarında onları takip ediyordu. Paşa'yı ansızın yaya olarak çarşıda gören halk ve esnaf, ayağa kalkarak alkışlamaya başladı. Bir süre yürüyüşün ardından Boyranaltı'na gelen Gazi, bir mağazanın önünde durdu. Mağazanın önünde, çiçekler ve yapraklara süslenmiş ve üzerinde "Safa Geldiniz Gazi Paşa" yazılı olan büyük bir tak kurulmuştu. Burada bir süre dinlenen Gazi Paşa'ya elma, kavun, karpuz ve kahve ikram edildi. Dükkan sahibi ile Gazi Paşa ticaret ve

[198] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi***, s. 58.
[199] ***Açıksöz***, 27 Ağustos 1925.

meyvecilik üzerinde konuştular. Ardından halkın alkışları arasında, çayın denize yakın bir yerine konulan tahtalar üzerinden geçerek ikametgâhına doğru gitti. Geçtiği sokak ve caddelerde kadınlar utangaç tavırları ile onu selamlıyor, "Allah size ömürler verin Paşa Hazretleri" diye dua ediyordu.[200]

26 Ağustos 1925 gecesi İnebolu'da büyük fener alayları düzenlendi. Her tarafta havai fişekler atıldı, meşaleler yakıldı. Farklı cemiyetler ayrı ayrı yaptıkları fener alayları ve gösterilerle şehrin sokaklarında dolaşıyor, şarkılar, türküler, marşlar söylüyordu. Fener alayları Atatürk'ün ikametgâhında son buluyordu. Burada toplanan grupların gösterilerin en görkemlisi kayıkçıların hazırladığı oyunlardı. Nihayet bu gösterilere kayıtsız kalmayan Gazi Paşa, bulunduğu sofradan kalkarak elinde sigarasıyla halkın arasında inmiş, oyunların bitmesinden sonra, defalarca alkışlarla kesilen bir konuşma yaptı. Mustafa Selim İmece, bu konuşmayı şöyle nakletmiştir:

> "Hakkımda bu derece samimiyet, muhabbet ve bağlılık gösteren muhterem İnebolulula-ra, oyunlarını zevkle takip ettiğim mert ve cesur denizcilere teşekkür ederim.
>
> Ben şimdiye kadar millet ve memleket hayrına ne gibi hamleler, inkılâplar yapmış isem hep böyle halkımızla temas ederek , onların alâka ve muhabbetlerinden, gösterdikleri samimiyetten kuvvet ve ilham alarak yaptım. Hedefimiz, gayemiz, hep millet ve memleketimizin selameti, saadeti ve terakkisidir. Şimdiye kadar yaptığımız icraatımızda ve aldığımız kararlarda bizi aldatan ve millet aleyhine tecelli eden hiçbir şeyimiz yoktur ve gösterilemez. Milletimizi en kısa yoldan medeniyetin nimetlerine kavuşturmaya mecburuz.
>
> İstanbul'da saltanat ve sefahatlerinin, menfaatlerinin devam ettirilmesini, düşmanların anavatanımızı istilâ etmek emellerine uydurmakta, onlarla işbirliği yapmakta, düşman devletlerin her isteğine boyun eğmekte asla tereddüt göstermeyen, vicdanları sızlamayan, milletimizin hür ve müstakil yaşama azmini kırma içim hainane teşebbüslerden çekinmeyen sultan ve halifelerin artık bu vatanda asla yeri yoktur ve olamaz. İnebolulların hiçbirinin böyle düşünmediklerini biliyorum. Bu defa geldim gördüm. Canlı şahidi oldum."[201]

Atatürk, konuşmanın ardından cesur, fedakâr kayıkçılara ve hazır bulunanlara tekrar teşekkür ederek sevgi gösterileri arasında konağa girdi.[202]

---

[200] M. S. İmece, *a.g.e.,* s. 34-35.
[201] M. S. İmece, *a.g.e.,* s. 38-39.
[202] Atatürk'ün bu konuşması yerel ve ulusal basında farklı şekilde yer almıştır. Açıksöz gazetesinin 28 Ağustos 1925 tarihli sayısında ve Cumhuriyet gazetesinin 28 Ağustos 1925 tarihli sayısında nutkun metni Anadolu Ajansı kaynaklı olarak şu şekilde verilmiştir: "Arkadaşlar, beraber çalışmaya başladığımız günden beri sizin hizmetlerini tahattur ediyorum. Benim işaret ettiğim yolda daima aynı kudret ve şevk ile yürüdünüz. Arkadaşlar, medeniyet için, terakki ve refah için ve memleketimizin selametini temin için daha çok çalışacağız, bunu şimdiden size haber veriyorum sizin cevherinizi, sizin ruh asaletinizi tanımayanlar vardır. Arkadaşlar, sizi şimdiye kadar yanlış yolda

27 Ağustos 1925 Perşembe günü Gazi Paşa İnebolu Türk ocağını ziyaret etti. Türk Ocağı gösterişli bir şekilde donatılmış ve her taraf kıymetli halılar ve resimler ile süslenmişti. Yaklaşık beş yüz kadın ve bir o kadar da erkek, Türk Ocağı binasının salon, koridor, odalar, merdivenler ve balkonu ile etrafını hıncahınç doldurmuştu. Salonda çarşaflı kadınlar, tek mantolu, modern kıyafetli başları örtülü genç kızlar da vardı. Gazi Paşa, öğleden sonra saat 15:00'te yaya olarak binaya geldi. Üzerinde siyah bir elbise vardı ve şapkasını elinde tutuyordu. Bir süre istirahat ettikten sonra saat altıda Türk Ocağı'nın salonuna geldi. Burada Şapka Nutku olarak bilinen şu konuşmayı yaptı:

"…Arkadaşlar,

Ben sevgili memleketimizin hemen bütün aksamını gezdim, gördüm. Bütün vatandaşlarımızın büyük kitleleriyle yakından temas ettim. Bütün bu candan temasların bende bıraktığı silinmez hatıratı hürmetle yad ve tezkar ederken, beyan etmeliyim ki bu havalide, Çankırı ve Kastamonu havalisinde ilk defa olarak seyahat ediyorum. Samimi arkadaşlar bu havaliyi yakından görmek benim için mukaddes bir emel halinde idi. Bu emel şüphesiz memleket ve millet vezaifini vukuflu ifa noktainazarından aynı zamanda bir vazife idi. Onun için vilayet namına Ankara'ya gelen heyeti muhteremenin vuku bulan davetine memnuniyetli ve derhal icabet ettim. Bu noktada güzel ve yüksek bir tecelliyi ifade etmek, benim için çok medarı iftihar olacaktır. Benim şu veya bu sebeple tehir ettiğim mühim vazifeyi millet bana ihtar etmiş ve yaptırmıştır. Bunu milletin ruhu müşterekindeki ulviyeti irşadına parlak bir misal olarak zikretmeliyim.

Efendiler,

Bu hitap münasebetiyle ufak bir noktayı tekrar edeyim. "Efendiler" dediğim zaman başka bir yerde olduğu gibi burada da bunun medlulü hanımefendiler ve beyefendiler. Efendiler, bu seyahatim ne isabet oldu, vasi ormanlarıyla, müteaddit ve mütenevvi madenleriyle Türkiye Cumhuriyetinin en mühim servet menbalarını ihtiva eden bu mıntıkayı yakından görmek benim için ne kadar istifadeli oldu. Fakat çok yüksek seda ile ifade etmeliyim ki, bundan daha çok daha kıymetli istifade bahş olan bu mıntıka halkına yakından temas etmek oldu. Bütün meşhudatım her noktainazardan beni çok bahtiyar etmiştir. Çankırı'dan Kastamonu'ya, Ankara'dan İnebolu'ya kadar bütün bu üçyüzelli kilometrelik güzergahta, bugün burada samimi huzurlarıyle şerefyap olduğum muhterem İnebolululara gördüğüm tenevvür, yüksek zihniyet ve inkişaf derecesi cidden iftihara şayestedir. Cidden ehemmiyetle zikre şayandır.

---

yürütmedim, bundan sonra da yürütmeyeceğime emin olunuz. Benim ve arkadaşlarımın takip ettiğimiz yol, milletimizi medeni bir millet ve memleketimizi müreffeh bir memleket yapmak ve size yüksek bir fikir vermektir. Arkadaşlar, sizin ile şimdi karşı karşıya geldiğimden ve sizi yakînen tanıdığımdan ve gördüğümden çok bahtiyar ve mesudum. Sizi tanımayanlara, sizi ve büyüklüğümüzü tanıttıracağız. Her defa olduğu gibi bu defa da sizinle, milletle temastan çok kuvvet ve salahiyet aldım. Bunu milletin haber ve menfaati için kullanacağım.

Güzel kalpli kardeşler; bu bariz hakikatın aksini iddia edenlerin de, mevcudiyetini düşündükçe mütellim oluyorum. Bu gibiler millete kendi gafletlerini umumi zannetmek gafleti amikasındadırlar. Kendi dar zihniyetlerini vahidi kıyası tutarak milleti her türlü yüksek teceddütten mahrum etmeğe kalkışıyorlar. Milletin medeniyet ve insanlık yolundaki uzun hatvelerini durdurmak için adeta çırpınıyorlar. Fakat o gibiler niçin düşünmüyorlar ki, buna artık imkan kalmamıştır.

Ey memleketini seven ve memleketi, milleti için hayatını fedadan çekinmemiş bulunan kıymetli vatandaşlar; hep beraber bütün cihana sarih ifade edelim ki, bunca inkılâbın şuurlu kahramanı olan bu millet, medeniyet güneşinin bütün hararetini almıştır, masetmiştir. Şüphe etmeğe mahal var mıdır ki, bu hararetin füyuzatı elbette emrivaki halinde mütecelli olacak, fışkıracaktır. Muhterem arkadaşlar, gerçi çok kısa bir zamanda seri ve kesif denilecek kadar siyasi, idari, içtimai inkılâplar yaptık. Yaptıklarımızın sü'rat ve kesafetinden ancak memnuniyetle ve bahtiyarlıkla bahsolunabilir. Çünkü bu böyle olmasaydı, kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi. Emniyet etmek muvafıktır ki ve böyle yapmak zarureti olduğu içindir ki, böyle yaptık. Artık bugün her şeyi anladığına kani olduğum muhterem vatandaşlar size sual tarzında bazı hitaplarda bulunacağım. Hakimiyetine sahip olan bu milletin başında bir dakika bile olsun bir sultanı bırakmak caiz olabilir miydi? Bunu sizden soruyorum (asla, katiyen sesleri).

Benim sevgili kardeşlerim; Fikir ve idrak sahibi olduğunu büyük hadisat ile isbat etmiş olan bu millet, Allah'ın gölgesi, peygamberin vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan halife unvanındaki gafillere, cahillere, riyakarlara vatanında, vicdanında yer verebilir miydi? Bunu sizden soruyorum (Haşa, katiyen sesleri).

Ey büyük millet, cihan aileyi medeniyetinde mevkii ihtiram sahibi olmağa layık Türk Milleti, evlatlarına vereceği hırsı, vereceği terbiyeyi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iyi nevi müesseseye takdim etmeğe hala katlanabilir miydi? Terbiye ve tedrisatını tevhid etmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir millet yapmaya imkan aramak abesle iştigal olmaz mıydı?

Efendiler,

Türkiye Cumhuriyetini tesis eden Türk halkı medenidir. Tarihinde medenidir, hakikatta medenidir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi haber vermeye mecburum ki, medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; fikriyle zihniyle medeni olduğunu isbat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatiyle, yaşayış tarzıyle medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medeniyim diyen Türkiye'nin, hakikaten medeni olan halkı baştan aşağıya vaz'ı haricisiyle dahi medeni ve mütekamil insanlar olduğunu fiilen göstermeğe mecburdur. Bu son sözlerimi vazih ifade etmeliyim ki, bütün memleket ve cihan ne demek istediğimi suhuletle anlasın. Bu izahımı heyeti aliyenize, heyeti umumiyeye bir sual tevcihiyle yapmak istiyorum.

- Bizim kıyafetimiz milli midir? (Hayır, hayır sadaları)

- Bizim kıyafetimiz medeni ve beynelmilel midir? (Hayır, hayır sadaları)

Size iştirak ediyorum. Hayır, hayır, hayır. Tabirimi maruz görünüz. Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millidir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet? Bu olur mu arkadaşlar? Böyle tavsif olunmağa razı mısınız arkadaşlar? (Hayır, hayır, katiyen sesleri).

Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvıyarak enzar-ı aleme göstermekte mana var mıdır? Ve bu çamurun içinde cevher gizlidir. Fakat anlamıyorsunuz demek münasip midir? Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak elzemdir ve tabiidir. Cevherin muhafazası için bir mahfaza yapmak lazımsa onu altından veya platinden yapmak icap etmez mi? Bu kadar açık bir hakikat karşısında tereddüt caiz midir? Bizi tereddüde sevk edenler varsa onların humk-u belahatine hükmetmekle hala mı tereddüt edeceğiz? Arkadaşlar Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemsli serpuş. Bunu çok açık söylemek isterim:

- Bu Serpuşun İsmine Şapka Denir.

Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi.… İşte şapkamız. Buna caiz değil diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz. Ve onlara sormak isterim:

Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da, şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisve-i mahsusası olan cübbeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler? Bu noktainazara ait beyanatımı bitirmezden evvel birkaç kelime daha söylemek isterim.

Efendiler, içtimai hayatın mebdei, ukdesi aile hayatıdır. Aile, izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekten mürekkeptir. Kadınlarımız hakkında, erkekler hakkında söz söylediğim kadar fazla izahatta bulunmayacağım. Fakat bu mevcudiyet-i ulviyeyi bilhassa huzurlarında müsamaha ile geçemem. Müsaade buyurulursa bir iki kelime söyleyeceğim ve siz ne söylemek istediğimi suhuletle anlayacaksınız. Esnayı seyahatimde köylerde değil, bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapamakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mutlaka mucibi azab ve ızdırap olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar bu biraz bizim hodbinliğimizin eseridir. Çok afif ve çok dikkatli olduğumuzun müdrik ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesat-ı ahlakiyeyi kuvvetle telkin etmek için, milli ahlakımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile, nezahetle techiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana göstersinler. Ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilsinler. Bunda korkulacak bir şey yoktur.

Arkadaşlar, suret-i mahsusada telaffuz ediyorum. Korkmayınız, bu gidiş zaruridir. Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye isal ediyor. İsterseniz bildireyim ki bu kadar

yüksek ve mühim bir neticeye vusul için lazım gelirse, bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur. Mühim olarak şunu ihtar ederim ki, bu halin muhafazasında taannüt ve taassup, hepimizi her an kurbanlık koyun olmak istidadından kurtaramaz.

Hanım ve Bey arkadaşlarım; size malumunuz olan bir hakikati kısa bir cümle ile tekrar arz edeceğim; beni mazur görünüz. Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir. O gafil ve itaatsizler hakkında çok biamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen serattan yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehe-i kudret ve ulviyetinde kurun-u vustâî zihniyetlerle, iptidai hurafelerle yürümeğe çalışan milletler mahvolmağa veya hiç olmazsa esir ve zelil olmağa mahkumdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı mütemeddin ve mütekamil bir millet olarak ilelebet yaşamağa karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte nâmesbuk kahramanlıklarla parça parça etmiştir."[203]

Atatürk'ün konuşması şiddetli ve sürekli alkışlarla karşılandı. Nutkun ardından biraz dinlenen Gazi Paşa, davet üzerine kayıkta deniz gezmesine çıktı. Yarım saatlik gezintinin ardından, otomobille şehrin etrafında dolaşan Atatürk, Düztarla denilen yerde güneşin batışını izledi. Halkın gösterileri ve fener alayları bu gece de devam etti.[204]

Gazi Paşa 28 Ağustos 1925 sabahı, Karadeniz Vapuru ile İstanbul'dan Trabzon'a giden Üniversite İnceleme Heyeti ile Türk Ocağı üyelerini kabul etti. Görüşmenin ardından, ikametgâhı önünden yol güzergâhı boyunca toplanan binlerce kişinin alkışları ve "yine buyurun Paşa" nidalarıyla saat 10:00'da konaktan çıktı. Halkın arasından yürüyerek geçerken, küçük kızlar tarafından çiçek buketleri takdim edildi ve belediye azası Ali Haydar Bey İnebolulların teşekkürlerini sundu. Reis-i Cumhur da "Aranızda çok mesut dakikalar geçirdim, teşekkürler ederim, Allaha ısmarladık." şeklinde mukabelede bulundu. Bu sırada halk ve kadınlar hiç durmadan alkışlıyor Gazi Paşa da şapkasını çıkararak ahaliyi selamlıyordu. Her taraftan havai fişekler ve toplar atılıyordu.[205]

İnebolu'dan ayrılmadan önce Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Tevfik Bey, Başvekil İsmet İnönü'ye bir telgraf göndererek Atatürk'ün İnebolu'daki konuşmalarında giyim kuşam ve şapka meselelerine çok vurgu yaptığını, şapka konusunun halledilmesine çok önem verdiğini yazdı. Tevfik Bey, Gazi Paşa'nın Ankara'ya dönüşünde en azından hükümet üyeleri, milletvekilleri, mümkün olduğunca halk ve aydınların kendisini şapka takarak karşılamalarının iyi olacağını bildiren telgraf metni şu şekildedir:

---

[203] ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II***, Ankara 1959, s. 218-222; İmece, *a.g.e.,* s. 60-66; ***Açıksöz***, 29 Ağustos 1925; ***Cumhuriyet***, 29 Ağustos 1925.
[204] ***Açıksöz***, 29 Ağustos 1925.
[205] ***Cumhuriyet***, 30 Ağustos 1925.

"İnebolu 28 Ağustos 1341

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Reis-i Cumhur hazretlerinin Çankırı ve Kastamonu vilayetlerinde vuku bulmakta olan seyahatlerine ait ajans neşriyatında mütalaa buyrulmuş olacağı vechile bina haricinde açıkta reis-i cumhur hazretleri ahaliyi başlarındaki şapkayı çıkarmakla selamladıkları gibi halkın da başında fes kalpak abani veya beyaz sarıklı fes yerine varsa eline almak suretiyle rasime-i ihtiramı ifa etmiştir ve etmektedir. Bunun gibi bina dahilinde resm-i kabuller dahi kamilen başı açık cereyan etmiştir. Malum-ı devletleri olduğu vechile Reis-i Cumhur hazretlerinden maada refakatlerinde bulunan sivil zevat ve bu mıntıkada bulunabilen panam veya beyaz şapka iktisab etmişlerdir. Bugün Türk Ocağı'nda irad buyurdukları nutukda kıyafet meselesine temas etmiştir ve haricen dahi medeni milletler efradına benzemek lüzumunu işaret buyurmuşlar medeni insanlardan aldığımız fes ve papas ve imam libası olan cübbeyi giymek hoş oluyor da şapka giymek neden caiz olmuyor buyurmuşlardır. Bu suretle serpuş hakkındaki fikr-i riyaset-penahi açıktan açığa ifade buyrulmuş olduğuna göre hükümetce dahi serpuş meselesinin bu suretle halli lazım geldiğini ifade buyurmuştur. Reis-i Cumhur hazretlerinin Eylül'ün birinden evvel avdet buyuramayacaklarına göre o vakte kadar hiç olmazsa heyet-i vekile ve erkan-ı hükümetin ve mümkün olduğu kadar çok adette halkın ve münevveranın şapka ile reis-i cumhur hazretlerini istikbal etmeleri bu serpuş meselesini seri bir surette halline medar olacağını düşünmekte olduklarını kemal-i hürmetle arz eylerim efendim.

Riyaset-i Cumhur Başkatibi Tevfik[206]"

İnebolu'dan Kastamonu'ya hareket eden Gazi Paşa, o dönemde bucak olan Devrekani'ye uğrayıp burada Rize milletvekili Mehmet Fuat Bey'in çiftliğinde öğle yemeği molası verecekti. Bucak merkezine gelindiğinde otomobili durduran Gazi Paşa, köylerden gelen halkın sevgi gösterilerine elindeki panama şapkası ile selam vererek mukabelede bulundu. Çiftlikte büyük bir hazırlık yapılmış, büyük otellerin lokantasında bulunan nefis yemeklerle çok itinalı bir sofra hazırlanmıştı. Yemeğin ardından çiftliğin korusunda dinlenen Gazi Paşa saat 18:00'de Kastamonu'ya hareket etti.[207]

Kastamonu'ya gelirken yüze yakın atlı, Şekerköprü mevkiinde Gazi'yi karşıladı. Şehrin girişinde kalabalık bir halk kitlesi ve memurlar yeni şapkalarını takmış olarak kendisini bekliyordu. Hemen hemen bütün Kastamonu hanımları yüzleri açık olarak Gazi'yi selamladı. Gazi, halka iltifatlarla karşılık vererek "Nasılsınız arkadaşlar, zahmet etiniz." diyerek yürüyordu. Askerler, memurlar ve öğrencilerin önünden

[206] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:40.238.1-6. **Bkz. Ek: 11.**
[207] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi****,* s. 85.

geçtikten sonra halkın arasında yüzü aşkın kadından oluşan bir grup koşarak "Ahdimiz vardı ayaklarınızı öpeceğiz." diyerek Gazi'nin ayaklarına kapandı. Atatürk çok duygulandı, bu sırada halktan ağlayanlar vardı. "Yaşa, var ol Paşam, yüzünü gösteren Tanrı'ya hamdolsun" tezahüratlarıyla halkın arasından geçen Gazi Paşa, bir saat süren bir yürüyüşten sonra ancak ikamet ettiği konağa gelebilmişti. O gece Türk Ocağı tarafından, bütün okullar ve halkın katılımıyla sabaha kadar devam eden muhteşem bir fener alayı düzenlendi. Yorgun olması nedeniyle dışarı çıkamayan Gazi Paşa, Rize milletvekili Mehmet Fuat Bey'in aracılığıyla memnuniyetini halka bildirdi.[208]

İnebolu'daki "Şapka Nutku"nun ardından Gazi Paşa'nın, Kastamonu'da şapkalarını takmış olan halk tarafından karşılanması oldukça dikkat çekicidir. Hadisenin detaylarını Açıksöz gazetesinin sahibi Hüsnü Bey şöyle anlatmıştır:

> "Atatürk'ün Kastamonu'ya geldiği gün şapkalı kimse yoktu. Ertesi gün terzilerin hepsi şapka yapmaya başladılar. Manifaturacılarda kaput bezi kalmamıştı. Bu bezler şapka oluyordu. Kenarları bir türlü dik durmayan bu şapkalar şapkaya da benzemiyordu. Fakat ne olursa olsun artık fes tarihe karışmıştı. O şapka giyerken biz fes giyemezdik. Tam olmasa da her halde ve hemen ona benzeyecektik. Nitekim Atatürk iki gün evvel İnebolu'ya giderken kalpaklı ve fesli olarak bıraktığı Kastamonu'yu dönüşte şapkalı olarak buldu."[209]

29 Ağustos 1925 Cumartesi günü Gazi Paşa Türk Ocağı, Öğretmenler Birliği ve Halk Fırkası heyetlerinin konakta kabul ederek inkılâplar ve ülkenin durumu ile ilgili yaklaşık bir saat görüştü. İnkılâpların halkın ihtiyaçları arasına girmesi ve yerleşmesi hususunda öğretmen hanımlara önemli görev düştüğünü, erkek öğretmenlerin hanım öğretmen arkadaşlarına bu konuda yardımcı olması gerektiğini ifade etti.

Gazi Paşa o gün öğleden sonra Taşköprü'ye gitti. İlçeye giden yol üzerinde köylülerin sevinç gösterileri vardı. Köylüler Gazi'nin otomobilinin önüne giderek "Yüzünü gösteren Tanrı'ya hamd olsun." diye ağlaşıyordu. Gazi'nin şehre girişi top atışlarıyla halka müjdelendi. Gazi şehre girmeden atlılar tarafından karşılandı. Bu sırada otuz kurban kesildi. Gazi Paşa şapkasını çıkararak kendisini karşılayanları selamlarken, köylüler de feslerini çıkarıp reverans yapıyordu. İlçede otuzdan fazla tak kurulmuştu. Bütün kuruluşlar, okullar, esnaf ve halk kendi adlarına taklar yapmıştı. Gazi bütün takların altından "Yaşa bizi kurtaran Paşa" tezahüratı eşliğinde ve alkışlarla geçerek Hükümet binasına girdi.

---

[208] ***Açıksöz***, 29 Ağustos 1925.
[209] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi***, s. 85,86.

Kapıdan tavanlara kadar kıymetli halı ve kumaşlarla süslenmiş olan Hükümet binasında memurları kabul eden Gazi, özellikle veteriner ve tarım memurlarına ilçe tarım ekonomisinin ilerlemişe dair tavsiyelerde bulundu. Aydınlatıcı bilgiler aldıktan sonra belediyenin önünde toplanan halkın tezahüratı arasında belediyeye giden Gazi Paşa'yı, hocalar da sarıklarını çıkararak selamladılar. Belediyede Türk Ocağı, Halk Fırkası, Öğretmenler Birliği üyelerini ve esnaf cemiyetlerini kabul etti.

Gazi, Türk Ocaklılara millî kültür ve inkılâptan bahsederek onlardan halka rehberlik yapmalarını istedi. Türk Ocağı binasının hizmete elverişli olmadığı dikkatini çekince yeni bina sağlanması için Vali ve Kaymakamı görevlendirdi. [210]

Heyetlerin kabulünden sonra Hacı Said Ağa'nın konağında verilen çay ziyafetine katılan Gazi, burada köylülerle samimi sohbetler yaptı. Sohbette müftü efendiye sorular sordu, aldığı cevaplar çok hoşuna gitti. Paşa'nın yanına başı açık olarak gelen müftünün "İlim ve fenni nerde bulursanız alınız, gerçeği araştırınız, hayır ve sevap bundadır." sözlerini söylediği konuşması Gazi'yi epeyce memnun etti.[211]

Taşköprü'den Kastamonu'ya dönüşünde Gazi Paşa, yol üzerinde beyaz şapkalarını giymiş olan köylüler tarafından selamlandı. Şehre yarım saat mesafedeki Safaalan mevkiinde toplanan askeri bando, memur, öğrenciler ve halk tarafından karşılanan Gazi, yürüyerek konağına geçti.

Gazi, 30 Ağustos 1925 Pazar sabahı Kastamonulu hanımlardan oluşan bir grubu konakta kabul etmiş, öğle ise kışlada şerefine verilen ziyafete katılmıştı. Burada kendisine bir baston hediye edilmişti. Kışlanın salonuna kurulan sinema perdesi üzerine de "Hoş Geldiniz Büyük Gazi" yazılmıştı. Samimiyet içinde geçen yemekte tatlı sohbetler yapıldı, askerlik ve savaş anıları anlatıldı. Ziyaretten memnun ayrılan Gazi Paşa, askere veda ederken ordumuzun büyüklüğünden bahseden bir konuşma yaptı.[212] 31 Ağustos 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Gazi Paşa'nın nutkunda şunları söyledi:

> "Ordumuz, milletin terakki ve teali hatvelerinde pişva olmuştur. Milletimizin bütün inkılâbatında birinci hatveyi işgal etmiştir. Milleti sevk ve idare edenlerin en büyük mesnedi ordu olmuştur. Diğer milletlerde millet ve ordu daima karşı karşıyadır. Halbuki bizde meşrutiyet kahraman zabitlerimizin ileri atılması ile olmuştur. Bugün de öyle olmuştur. Bundan sonra da terakki ve teali hatveleri sizin şuurlu kuvvetiniz olacaktır."

---

[210] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi,*** s. 88.
[211] ***Cumhuriyet***, 31 Ağustos 1925.
[212] M. S. İmece, *a.g.e.*, s. 75.

Gazi'nin nutkunun bitiminde Kütahya milletvekili Nuri Conker, "Yaşasın askerliğimiz, yaşasın kumanda heyetimiz" diye bağırdı ve alkışlandı.[213]

Kışla ziyaretinden sonra Gazi Paşa, Daday'a hareket etti. Yol üzerinde Göl nahiyesinden geçerken kalabalık bir grup köylü otomobilin önüne dizildi ve Gazi Paşa'ya ısrarla nahiyede duraklaması ricasında bulundu. "Sen milleti kurtardın, Allah sana uzun ömürler versin, Arslan Paşa!" diye ayaklarına kapanan köylülerden çok duygulanan ve gözleri yaşaran Gazi Paşa burada mola verdi. Köylülerle olan sohbetinde çiftçilikten söz ederek "Çifti ne ile sürüyorsunuz, makineniz var mı?" diye sordu ve "Yok" cevabını alınca, "Bana hatırlatın, size traktör yollayayım." dedi. Hadisenin şahitlerinden olan Hasip Yılanlıoğlu'nun anlatımına göre köylüler traktör talebinde bulunmamıştır. Yılanlıoğlu, anılarında "Ancak biz istemedik ve yeniliği göremeyerek hata ettik." diyerek pişmanlığı ifade etmiştir.[214]

Gazi Paşa'yı bekleyen Dadaylılar 5-6 tane zafer takı yapmış, bazı takları tarım aletleri ile süslemişlerdi. Evler bayraklarla donanmıştı. Kendisini görmek için 8-10 saat uzaklıktaki köylerden bile yaya gelenlerle birlikte yüzlerce kişi toplanmıştı. Memurların çoğu yeni şapkalarını giymişti. Saat 15:15 sularında Daday'a gelen Gazi Paşa, karşılayanları başı açık olarak selamladı. Hükümet binasında bütün memurları kabul edip ziraat, sanayi ve ormancılık faaliyetleri hakkında bilgi aldıktan sonra yürüyerek Belediye binasına geçti. Bu sırada yolun iki tarafına dizilen köylüler, hocaları başlarında olduğu halde başlarını açmış "Yaşasın Gazi Paşamız" diye alkışlıyorlardı. Gazi Paşa'nın "Siz de yaşayınız" şeklinde mukabele etmesi üzerine alkışlar dakikalarca coşkuyla devam etti. Belediye binasında heyetleri kabul eden Gazi Paşa, ardından bina önünde şu konuşmayı yaptı:

> "Daday'a geldiğimden dolayı çok memnun ve çok mütehassisim. Memnun olduğum cihet, doğrusunu itiraf etmek lazım gelirse Dadaylıları bana ve benim gibi sizi göremeyenlere tanıttıranların ne kadar yanlış olduğunu anladığımdandır. Sizi bize başka türlü anlattılar. Burası adeta cehl ve taassub içindedir dediler. Bügün işte görülüyor ve parlak nâsihlerinizle gözlerinizden anlıyorumki sizi bana anlatanlar çok bî-şümûr ve yalancı imiş. Ben sizden aldığım ilhamla bugün onlara kalbimden nefret ediyorum. Benim bütün Kastamonu Vilayeti'nde olduğu gibi burada da gördüğüm hakikat budur: Yüksek zihniyetiniz ve dimağınız nurla dolu. Yoksa bugünkü gördüğüm şeklin bir günde meydana çıkarılmasının imkanı yoktur.

[213] ***Cumhuriyet***, 31 Ağustos 1925
[214] M. Eski, *a.g.e.*, s. 47.

Arkadaşlar, sizi bize böyle tanıtan, sizi temsil edenlerden bazılarıdır. O kadarki onlar sizin hayat-ı hakikiyenize biganedir. Burada gördüklerimi bütün Ankara'daki arkadaşlarıma anlatacağım ve sizin aleyhinize söylenilecek sözlere karşı sizi ve haklarınızı ben bizzat müdafaa edeceğim.

Arkadaşlar memleket sizin, ordunun kahramanlığı ile kurtulmuş refah ve saadete gelmiştir. Bu yol üzerinde büyük bir emniyetle yürümek ve hakikatleri tesbit etmek için bundan sonra da çalışmak lazımdır. Gece ve gündüz zaten çalışıyorsunuz. Çalışınız, hakiki şevkimizi bütün cihana tanıtalım. Arkadaşlar sizden ayrılırken büyük bir hazz-ı vicdani duyuyorum. Bu hususta size çok teşekkür ederim."[215]

Gazi'nin nutku "Yaşasın Gazimiz, Senin biz kıyamete kadar kurbanınız" sözleriyle alkışlandı.

Askerlik Şubesi'nde kısa bir istirahatten sonra yürüyerek Seydibeyzâde Abdullah Efendi'nin konağına giden Gazi Paşa, buradaki çay ziyafetinden sonra saat 17:00'de Daday'dan ayrıldı ve saat 18:00'de Kastamonu'ya ulaştı.

Kastamonu'da halkın coşkuyla karşıladığı Gazi Paşa önce Türk Ocağı'na, buradan Cumhuriyet Halk Fırkası binasına gitti. Fırka binasının bahçesinde toplanan kadın ve erkek yüzlerce kişiye "Kastamonu Nutku" olarak bilinen konuşmayı yaptı.

Atatürk'ün Kastamonu Nutku, Adil Toksözlü, Açıksöz Gazetesi başyazarı Hüsnü Açıksöz ve Almanca Öğretmeni Cemal Koral tarafından yazıya geçirildi.[216] Konuşmanın son kısımlarının tam olarak yazıya geçirilememiş olacak ki, nutkun son kısmı geziyi anlatan kaynaklarda ve gazete haberlerinde Atatürk'ün bahsettiği konuların özeti şeklinde aktarılmıştır. [217]

Kastamonu Nutku, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri adlı eserde şu şekilde yer almaktadır:

"Buradaki meşhudatımın en kıymetli kısmı bu güzel mıntıkanın samimi halkının çok münevver ve çok geniş ve yüksek bir zihniyet sahibi olmalarıdır. İtiraf etmeliyim ki bu seyahatten evvelki malumatım, meşhudatımın hasıl ettiği kanaatlerden çok başka idi. Muhterem mebuslarınız Ali Rıza Bey, Mehmet Fuat Bey gibi zevat olmasa idi sizi, mümkün olduğu kadar olduğunuzun aksi tanıtmak için çalışanlar ezhanî-i teşvişde kimbilir ne kadar ileri gitmeye muvaffak olacaklardı. Asar-ı faaliyyesini memnuniyetle görmekte olduğum âlî telkinatınız bi't-tabi bir anda, bir günde tekevvün edemezdi. Böy-

[215] ***Cumhuriyet***, 31 Ağustos 1925; *Açıksöz*, 3 Eylül 1925; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 222.

[216] M. S. İmece, *a.g.e.*, s. 62.
[217] ***Cumhuriyet***, 1 Eylül 1925; ***Açıksöz***, 1 Eylül 1925; ***Hakimiyeti Milliye***, 1 Eylül 1925; ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri***, s. 222.

le bir iddia serd etmek aynı cehalet olurdu. Şüphe yok, bu havalinin muhterem halkı esasen medeni tekamülün silsile-i tabiiyesi üzerinde ilerlemekte idi ve ilerlemektedir.

Bugün ben o tekamülün tabii tecelliyatının mesud bir şahidi bulunuyorum. Aksini ifade ve izah ederek teceddüd-i hatvelerimizi felce uğratmaya yeltenen vaizlerin hükümlerini vermekte kendi yarım yamalak ilimlerine, çürük mantıklarına, nâ-kafi akıllarına istinad etmiş olduklarına zahib oluyorum. O zavallı hodbinler böyle yapacaklarına halkın hiss-i selimine müracaat etselerdi, ondan feyz ve ilham alsalardı kendilerini bugün şayan-ı hande ve hacîl vaziyette bırakan bu kadar hatalara düşmezlerdi. Fakat hiss-i selimin, akıl, mantık ve marifetin fevkinde haiz-i ehemmiyet olduğunu takdir etmek yalancı alimlerin işine gelmez.

Arkadaşlar, milletimizin sağlam bir şuura malik olduğuna, kahramanı olduğu büyük ve fiilî asar ve hadisattan sonra, kimsenin şüphe etmeye hakkı kalmamıştır. Şuur daima ileriye ve yeniliğe götürür, ric'at kabul etmez bir haslet olduğuna göre Türkiye Cumhuriyeti halkı ileriye ve teceddüde uzun hatvelerle yürümeye devam edecektir. Şuura illet-i târî olmadıkca geriye gitmek veya tevakkuf etmek vârid-i hatır bile olamaz.

Asırlardan beri maruf-i misli cehd ve gayretler zaman zaman milleti uykuya daldırmış olmakla beraber milletin şuurunu felce uğratmaya asla muvaffak olamamıştır. Bu hakikat milletin bugün gösterdiği asar-ı şuur ile kendiliğinden sabitdir. Eğer şuurda ma'luliyet olsaydı onu bugünkü ciyadetinde ihya etmek dest-i kudretten bile muntazır değildi.

Efendiler milletin temayül-i hakikisi hilafında zehablarda bulunanlara iltifat etmedik. Bununla bilhassa bugün çok müftehirim. Bundaki sırr-ı isabeti izah için derhal arz etmeliyim ki bizim ilham menbaımız doğrudan doğruya büyük Türk milletinin vicdanı olmuşdur. Ve daima da olacaktır. Bütün harareti, feyz ve kuvveti vicdan-ı milletten aldıkca bütün teşebbüsatımız da milletin hiss-i selimini rehber ittihaz ettikce şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da milleti doğru hedeflere îsâl edeceğimize imanımız kavidir. Hakiki inkılâbcılar onlardır ki terakki ve teceddüd inkılâbına sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki temayül-i hakikiyi teneffüs etmesini bilirler. Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki Türk milletinin son senelerde gösterdiği harikaların yaptığı siyasi ve ictimai inkılâbların sahib-i hakikisi kendisidir, sizsiniz.

Milletimizde bu isti'dad-ı tekamül mevcud olmasaydı onu yaratmaya hiçbir kuvvet ve kudret kifayet edemezdi. Herhangi bir vaz ve tekamülde bulunan bir kitle-i beşeri bulunduğu vaziyetten kaldırıp filan mertebe-i tekamüle isal etmek adem-i imkan-ı tabiisi muhtac-ı izah değildir.

Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mâna ve eşkaliyle medeni bir heyeti içtimaiye haline îsal etmektir, inkılâbatımızın umdei asliyesi budur. Bu hakikati kabul edemiyen zihniyetleri tarumar etmek zaruridir. Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran uyuşturan bu zihni-

yette bulunanlar olmuştur. Herhalde zihniyetlerde mevcut hurafeler kamilen tardolunacaktır. Onlar çıkarılmadıkça dimağa hakikat nurlarını infaz etmek imkânsızdır.

Mustafa Kemal Paşa hurafelere dair misallerle tafsilât verdi. Türbe-lerden, yalancı evliyalardan bahsederek:

Ölülerden istimdat etmek medeni bir heyeti içtimaiye için şîndir, dedi. Sonra tekkelere intikal ederek aşağıdaki beyanatta bulundu:

Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tâbi olan kimseleri dünyevi ve mânevi olan hayatta mazharı saadet kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün şümuliyle medeniyetin muvacehei şulepaşında filân veya falan şeyhin irşadiyle saadeti maddiye ve mâneviye arayacak kadar iptidaî insanların Türkiye camiai medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum (şiddetli alkışlar).

Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakikî tarikat, tarikatı medeniyedir (sürekli alkışlar). Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir. Rüesayı tarikat bu dediğim hakikati bütün vuzuhiyle idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık vasılı rüşt olduklarını elbette kabul edeceklerdir.

Müteakiben:

Arkadaşlar, huzurunuzda muvacehei millette beyanı fikir ederken hissettiğim ve gördüğüm hususatı olduğu gibi söylemeği tarih ve vicdan karşısında vazife bilirim.

Mukaddemesiyle diğer bir zemine geçerek demiştir ki:

Hükümeti Cumhuriyemizin bir Diyanet İşleri Riyaseti makamı vardır. Bu makama merbut müftü, hatip, imam gibi muvazzaf birçok memurlar bulunmaktadır. Bu vazifedar zevatın ilimleri, faziletleri derecesi malûmdur. Ancak burada vazifedar olmıyan birçok insanlar da görüyorum ki, aynı kıyafet iktisasında berdevamdırlar. Bu gibiler içinde çok cahil hattâ ümmi olanlarına tesadüf ettim. Bilhassa bu gibi cühela bazı yerlerde halkın mümessilleriymiş gibi onların önüne düşüyorlar. Halkla doğrudan doğruya temasa âdeta bir mâni teşkil etmek sevdasında bulunuyorlar. Bu gibilere sormak istiyorum. Bu vaziyet ve salâhiyeti kimden, nereden almışlardır? Malûm olduğuna göre milletin mümessilleri intihap ettikleri mebuslar ve onlardan teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi ve meclisin itimadına mazhar hükümeti cumhuriyedir. Bir de mahallî müntehap belediye reisleri ve heyetleri vardır. Millete hatırlatmak isterim ki, bu lâubaliliğe müsaade etmek asla caiz değildir. Herhalde sahibi salâhiyet olmıyan bu gibi kimselerin muvazzaf olan zevat ile aynı kisveyi taşımalarındaki mahzuru hükümetin nazarı dikkatine vazedeceğim.

Reisicumhur Hazretleri bu zemin üzerinde çok ciddî noktai nazarlar dermiyanından sonra kıyafet meselesine intikal ederek buyurdular ki:

İnebolu'da ve diğer bazı yerlerde söyledim. Bugünün meselesi gibi mütalea edileceğinden burada da bahsetmek isterim. Her milletin olduğu gibi bizim de millî bir kıyafetimiz

varmış, fakat gayri kabili inkârdır ki taşıdığımız kıyafet o değildir. Hattâ millî kıyafetimizin ne olduğunu bilenler içimizde azdır bile. Meselâ karşımda kalabalığın içinde bir zat görüyorum (eliyle işaret ederek). Başında fes, fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim sırtımdaki gibi bir caket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medeni bir insan bu alelâcaip kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü? (Evet güldürür, sadaları).

Gazi kıyafet hakkında mufassal izahat ve malûmat vererek sözü şu neticeye getirdi:

Devlet memurları bütün milletin kıyafetlerini tashih edecektir. Fen, sıhhat noktai nazarından amelî olmak itibariyle, her noktai nazardan tecrübe edilmiş medeni kıyafet iktisa edecektir. Bunda tereddüde mahal yoktur. Asırlarca devam eden gafletin acı derslerini tekrarlamağa takat yoktur. Bir adam olduğumuzu, medeni insan olduğumuzu ispat ve izhar için icabedeni yapmakta taannüt adamlıkla kabili telif değildir.

Arkadaşlar, Türk milleti çok büyük vakalarla ispat etti ki, müceddit ve inkılâpçı bir millettir. Son senelerden mukaddem de milletimiz teceddüt yolları üzerinde yürümeğe, içtimai inkılâba teşebbüs etmemiş değildir. Fakat hakikî semereler görülemedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep işe esasından, temelinden başlanmamış olmalıdır. Bu hususta açık söyliyelim. Bir heyeti içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de, kitlenin heyeti umumiyesi mazharı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin? Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve sahai terakki ve teceddütte birlikte kat'i merahil edilmek lâzımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur. Memnuniyetle meşhudumuz olmaktadır ki, bugünkü mişvarımız hakikî icaba takarrüp etmektedir. Herhalde daha cesur olmak lüzumu aşikârdır.

Bu hususstaki ademi cesaret esbab ve âvamilini izah ettikten sonra derhal tashihi elzem bir misal zikretti:

Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştemal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mâna ve medlulü nedir ? Efendiler, medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır.

Müteakiben memlekette mevcut cemiyetlerin milleti tenvir ve irşatta ciddî surette alâkadar olmalarını tavsiye etti. Daha sonra milletle temastan aldığı zevk ve kuvvetten ve hakkında gösterilen muhabbet ve itimadı hüsnü istimal etmeğe çok dikkat sarfedeceğinden ve gayenin milleti mesut ve. müreffeh ve medeni dünyada evsafı takdir olunmuş mütekâmil bir millet görmekten ibaret olduğunu izah ederek çok hararetli ve heyecanlı nutkuna son verdi. Ve pek şiddetli alkışlandı.

Söylevin sonunda Öğretmen Sabri, yapılan devrimde. Gazinin yürüdüğü yoldan yürüneceğini bildirmesi üzerine Gazi Paşa ayağa kalkarak şu sözleri söyledi:

Efendiler, gösterdiğiniz kıymettar teyakkuz ve intibahtan çok mütehassisim. Sesim müsait değil bu nutka da müsaade ederseniz bir beyitle cevap vereyim:

Ölmez bu vatan farzı muhal ölse de hattâ

Çekmez kürenin cismi bu tabutu cesimi."[218]

Bu söylevden sonra alkışlar eşliğinde ikametgâhına dönen Gazi Paşa, şehirdeki son gecesinde yapılan gösterilere ve kutlamalara konaktan çıkıp halkın yanına giderek karşılık verdi.

Arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre, Kastamonu gezisinin sonunda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bey, Başvekil İsmet Paşa'ya bir telgraf göndererek, Ankara'da Halk Fırkası binasının bahçesinde Atatürk'e bir karşılama töreni yapılmasını ve törende şapka giymeye özen gösterilmesini istemiştir. Tevfik Bey telgrafta, "Kastamonu vilayeti dahilindeki kazalarda bile bütün memurlar pek az zamanda beyaz bezden şapka yapıp giymişlerdir." diyerek, Kastamonuluların kısıtlı imkânlarda bile şapkayı benimsediklerini ifade etmiştir.[219]

Gazi Paşa 31 Ağustos 1925 Pazar günü saat 12:00'de Çankırı üzerinden Ankara'ya hareket etti. Şehre gelişinde olduğu gibi şehirden ayrılırken de büyük bir halk kitlesi toplanmıştı. Sabahın ilk saatlerinden itibaren Gazi'nin geçeceği yolların iki tarafını dolduran halk, gözyaşları içinde Gazi'yi uğurlamaya gelmişti. Kastamonu Lisesi Almanca Öğretmeni Cemal Koral, uğurlama sırasında Gazi Paşa'ya hitaben duygu yüklü olan bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonunda halkın hissiyatını ve Atatürk'e olan sevgisini;

" Ey Türklüğün göz bebeği! Şu heyecanlı dakikada bir hakikati ifşa etmekten kendimi alamayacağım. Bütün vatandaşlarımın kıskanmalarını rica ediyorum. Sizi bütün Türk milleti derin bir aşk ve hararetle seviyor fakat ey sevgili Gazimiz, Kastamonulların aşkı onlarınkinden daha derin ve yüksektir.

Sevgili Gazimiz! Biliyorum gideceksiniz, bizi sevdiğiniz için gideceksiniz. Bizim saadetimiz için gideceksiniz. Büyük vazifeniz sizi bizden ayırmak mecburiyetinde, fakat rica ediyorum takdir buyurunuz ki his mefkûreye hâkimdir. Hissiyatımızın ateşleri içindeyiz. Bize bir teselli bahşediniz; vaad ediniz, sevgili Paşam vaad ediniz. Sizden ayrılan gözlerimiz bir daha size ne vakit kavuşacak, ne vakit? Bunu, bu vaadi sizden istiyoruz.

[218] ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri***, s. 223.
[219] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:40.238.1-2.

Yoksa sizden ayrılmaklığınıza imkân yoktur. Paşam teselli bahşediniz, teselli. Bunu bekliyoruz ve istiyoruz. Yaşa muaddes Gazimiz, yaşa ruhumuz, canımız, yaşa sevgilimiz yaşa."[220]

sözleriyle ifade eden Cemal Bey neredeyse herkes ağlattı. Gazi Paşa, gözlerini yaşartan bu konuşmaya karşılık şunları söyledi:

"Arkadaşlar!

Muhterem Kastamonu halkının coşkun hissiyatını vazıh bir surette ifade eden arkadaşımızın sözleri benliğim üzerinde tesirât ve tehyicât husule getirdi. Buna yanı samimiyet in, aynı derin hissiyatının vicdanımda yükselttiği heyecanı ifade ile mukabele etmek isterim.

Arkadaşlar!

Benim için sizden ayrılmak çok elimdir. Arkadaşımızın ifade ettiği mecburiyet-i katiye olmasaydı şimdi buradan geri döner ve çok bahtiyar olurdum. Fakat emin olunuz ki size veda için elimi uzattığım zaman bu, sizden uzaklaşmak için değil sizinle temasımı bütün ömrümde hissetmek içindir.

Teminat verebilirim ki, burada bulunmadığım ve birkaç yüz kilometre mesafede bulunduğum halde bile yine sizin içinizde imiş gibi mütehassis olacağım.

Arkadaşlar!

Çok yerde büyük tezahürata şahit oldum. İtiraf edeyim ki buradaki tezahüratın şiddet-i samimiyetini çok yüksek gördüm. Buna hâssaten teşekkür ederim.

Bu samimiyet kitlesi karşısında ifade-i meram edebilmek çok güçtür. Biliyorsunuz ki samimiyetin lisanı yoktur. Samimiyet kabil-i ifade değildir. O gözlerden, nâsıyelerden anlaşılabilir. Size nâsıyemi, gözlerimi tevcih ediyorum. Bakınız görünüz oradan anlayacaksınız ki, kalbim çok şiddetli bir muhabbetle darabân etmektedir. Cümlenize derin bir muhabbetle veda ediyorum."

Atatürk'ün konuşmadaki her cümlesi dakikalarca alkışlandı Ayrılık zamanı geldiğinde herkes Gazi'nin elini öpmek için birbiriyle yarışıyordu. Gazi Paşa, beyaz bezden dikilmiş şapkalar giymiş olan halkın sevgi gösterileri arasında Kastamonu'dan Ankara'ya hareket etti. Halk, Gazi Paşa'yı karşıladıkları Ilgaz Dağı'ndaki Derbent mevkiine kadar kafileye eşlik etti.

Basındaki haberlerden ve kaynaklarda yer alan bilgiler Atatürk'ün, Kastamonu'dan büyük bir memnuniyetle ayrıldığını ortaya koymaktadır. Kastamonu gezisi sırasında Gazi Paşa ile birçok defa görüşme fırsatı bulan öğretmen Hacer Kafadar'ın

[220] ***Açıksöz***, 1 Eylül 1925.

anlatımına göre, Kastamonu halkını çok beğenen Gazi Paşa "Ben burada gördüğüm Türk seciyesini hiçbir yerde görmedim." sözleriyle Kastamonululara iltifat etmiştir.[221]

2.5. GEZİNİN KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

Kastamonu gezisinin temel noktası, modern kılık-kıyafet ve şapkanın halka benimsetilmesi olmuş, Gazi Paşa gezi boyunca yaptığı her konuşmada bu konuya vurgu yapmıştır. O zaman kadar alışılagelmiş kalpaklı görüntüsü yerine başı açık veya şapkalı olarak ilk defa gördükleri Gazi Paşa'nın karşısında halk da başı açık olarak çıkmış veya bulabildikleri kumaşlardan terzilere alelacele şapka diktirmişlerdir. Kastamonu halkının bu konudaki olumlu tepkileri, Gazi Paşa'nın şapka inkılâbını bu şehirden başlatma kararının doğruluğunu da ortaya koymuştur.

Dokuz gün süren Atatürk'ün Kastamonu gezisi ulusal ve yerel basın tarafından ilgiyle izlenmiştir. Kastamonu'da yayımlanan ve Milli Mücadele'nin destekçilerinden olan Açıksöz gazetesi gezi hakkında çok detaylı bilgiler vermiştir. Cumhuriyet gazetesi ise özel muhabir göndererek geziyi aktarmıştır. Anadolu Ajansı muhabirinin gönderdiği telgraflar da gezi hakkındaki önemli bilgi kaynaklarındandır.

23 Ağustos 1925 tarihinde Açıksöz gazetesi, Atatürk'ü "Hoş Geldin!" başlığıyla yayınlanan makale ile selamlamıştır. Makalede Gazi Paşa'nın ziyaretinin verdiği mutluluk şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Hoş geldin Ulu Gazi, altı yıldır senin yolunu bekleyen, senin nurlu yüzünü gözleyen hasretzede Kastamonu şehri, bugün sevgilisine kavuşan bir aşık gibi mes'ut ve hândân oldu.
>
> Erzurum ve Sivas ufuklarında doğarak az zamanda bütün Türkiye vatanını ışıtan ve ona hayat ve ruh veren ey muazzam güneş, bu gün Kastamonu şehri senin saadetli ve şetâretli şûlelerinle aydınlandı.
>
> Kastamonu seviniyor, gurbetteki annesine kavuşan küçük yavrular gibi şetâret ve saadet içinde gülüyor ve senin nurlar saçan berrak yüzüne bakıp bakıp seni öpmek, seni bağrına basmak istiyor.
>
> Altı yıl evvel bütün Türk Vatanı gibi onun parlak simasını da toplayan menhus ve kesif bulutlar, senin nurlu ve kahhar ellernle yırtıldı. Kastamonu o halâskâr eli bugün hürmetle öpmek ve onu öpüp öpüp başına koymak istiyor.

[221] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi***, s. 106.

Ulu Gazi! Huzurunuz kalplerimizden kopup gelen samimi heyecanların yüksek muhabbetlerin tatlı lerzeleriyle çıkıyoruz. O umulmaz saadetlere birdenbire kavuşan hicranzede gözlerimizden sevinç yaşları akıtıyor, sinirlerimizde saadetli titreyişler hissediyoruz. Bu heyecan arasında, bu hürmet ve muhabbetli telakki esnasında vukuu tabiî olan kusurlarımızı affedin.

Bakınız, Büyük ve Ulvî Dâhi! Sizin bir bakışınız bizim kırk yıllık görüşümüzden daha keskindir. Bu tarihî ve eski şehrin yüzünde ne sevimli bir şetaret var. Beş altı sene evveline gelinceye kadar hiç güldürülmeyen zulmün, i'tisarın pençesinde daima halâskârına intizar eden bu elimdîde şehir bakınız Gazi Hazretleri ne kadar mes'ud ve ne kadar neşeli. Bu neşeyi, bu şetareti ona sen bahşettin. O, bunu unutmayacak, her hatırayı bîaman bir savletiyle silen zamanın kahhar ve unutturucu eli bu hatıraya gelince tevakkuf edecek; beş-on asır sonra da Kastamonu'nun aziz halkı yine senin nâmını bugünkü gibi takdis edecek ve teşrif günün bu şehir için bir yevm-i mahsus olacaktır.

Büyük Dâhi! Birçok oğulları tarafından terk ve hayatından kat'-i ümit edilen Türk Vatanını halasa ve hayata ulaştıran şefik ve kudretli elinizi öpebildiğimiz için biz kendimizi Allah'ın en bahtiyar kullarından addediyoruz. Bize pek büyük bir tevazuyla bu saadeti bahş eden Aziz Gazi! Yıllardan beri senin azimkâr ve mübârek gözlerine bakabilmek, senin sevimli sözlerini işitebilmek ve nihayet kurtarıcı ellerini öpebilmek için çırpınan Kastamonu'nun saf ve nezih halkı, nihayet bu saadete kavuştu. Belki biz çok söyliyemiyoruz, belki bu muhabbetli heyecan bizi buna muktedir etmiyor. Fakat, Ulu Dâhi! Sen, bizim kalplerimizin içini görebilir ve okuyabilirsin. Bakınız Kastamonu'nun saf ve samimi gönlünde sizin muhabbetinizden başka bir şey var mı?

Kalplerimiz senin hürmetin ve sevgin ile dolu. Bu sürurlu anda yazdığımız yazıda, söylediğimiz sözlerde, et titretmemek, gönüllerimiz çırpmamak mümkün mü? Bunu elbette görüyor ve hissediyorsunuz. Onun için Aziz Gazi, naçiz Kastamonu şehri büyük misafirini bağrına basarken hissedeceği heyecandan mütevellit noksanlarımızı affedin! Sizin huzurunuza pek çok noksanlarla çıktığımızı biliyoruz. Fakat herşeyin derinliğini gören nazarlarınızı kalbinize dikiniz, göreceksiniz ki Kastamonu herşeyden evvel size kalbini takdim ediyor. Hoş geldin mübeccel Reisimiz! Kastamonu'yu mes'ud ve bahtiyar ettin!"[222]

Açıksöz gazetesinin sahibi olan Hüsnü Açıksöz, o günlerde yaşanan coşkuyu Ilgaz dergisinin Nisan 1936 tarihli sayısında şöyle anlatmıştır:

O hafta Kastamonu'nun gözüne hiç uyku girmedi. Sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar her sokakta, hattâ her evde Atatürk Şenliği vardı. Çalgılar, sazlar, gülmeler, katılmalar, kıyametler kopuyordu. Geceleri Kastamonu sanki tümüyle bir saz salonu haline geliyordu. Olukbaşı Caddesi bir tek adam alamayacak kadar tıklım tıklım doluyor ve binlerce halkın alkışları Kastamonu'nun şen semasını çınlatıyordu. Atatürk her kafilenin coşkun tezahüratlarına sevgi ile karşılık veriyor ve pek çok vakit onların içine inerek saatlerce

[222] ***Açıksöz***, 23 Ağustos 1925.

oynadıkları millî oyunları seyrediyordu. Bir gece hiç unutmuyorum, oyun oynayan delikanlılardan birisi heyecanla geldi, oyun icabı silahını çekti. Polis müdahale etmek istedi. Atatürk, bırakın öyle oynasın diye emretti.[223]

Atatürk'ün Kastamonu'ya gelirken geçtiği güzergâh üzerinde halkın gösterdiği ilgi ve sevinç de çok büyüktür. Halkın Gazi Paşa'ya gösterdiği bu ilgi, Cumhuriyet gazetesinin 25 Ağustos 1925 tarihli sayısında, "Türk'ün kendi kendisini bulması" olarak nitelendirilmiş, Atatürk'ün gücünü halktan aldığı şu şekilde vurgulanmıştır:

"Şimdi Türk, kendisini temsil eden devletin mümessilini kendisi arasında görüyor seviniyor, bu Türkün kendi kendisini bulmasından başka bir şey değildir. Çünkü Türklerin devletleri bugün bir saltanat değildir, bir ailenin tarihi hakimiyet, tahakküm ve istibdad vasıtası değildir, sadece Türklerin devletidir ve onu temsil eden Mustafa Kemal Paşa da Türk Devleti'nin riyaset mevkiine Allah'tan aldığı rivayet edilen bir hakla değil, Türk kalplerinden fışkıran bir itimad ile geçmiş bulunuyor. Biliyor ki kendisi ilelebed reis değildir, böyle bir hakk iddia edemez, ancak Türk kalbindeki bu emniyet ve itimad, bu muhabbet ve hürmet devam ettiği müddetce reistir. Ne yeni devlet, ne de yeni devletin reisi kuvvetini Hakk'tan değil, halktan alıyor: Hakk'tan aldıklarını iddia edenler istedikleri gibi hareket edebilirlerdi, fakat halktan aldıklarını bilenler halka tabi olmaktan başka bir şey yapamazlar. Filhakika bugün Türk tabi' değildir ve Mustafa Kemal Paşa da metbu' makamında bulunmuyor. O, herkes gibi bir vatandaştır, vatanın hürmet ve muhabbetine hak kazanmış, onu birçok belalardan kurtarmaya bütün kuvvetiyle çalışmış bir vatandaş… İşte inkılâp!

Mustafa Kemal Paşa'nın bu büyük ve derin milli inkılâbı senelerce ruhunda taşımış bir Türk vatandaşı olduğunu biliriz. Bunun için şimdi bu idealinin tahakkuk etmiş olmasını görmekle ne kadar büyük bir meserret ve heyecan içinde olduğunu da çok iyi hiss ederiz. Kastamonu Türkleri onu fakir memleketlerine çağırır çağırmaz derhal kararını verdi ve onların arasında ideal hayatının birkaç tatlı gününü geçirmek üzre hemen yola çıktı. Şimdi onların arasında vatandaşlarının hürmet ve muhabbetleriyle muhat, onlarla müşterek milli saadetleri hiss ederek ve milli derdlerin devalarını arayarak beraber hiss ediyor, beraber düşünüyor, beraber yaşıyor."[224]

Kastamonu gezisindeki coşku ulusal gazetelerde yayınlanan makalelerde konu edilmiştir. Uluğ İğdemir, 26 Ağutos 1925 tarihli Türk Sözü gazetesinde yayınlanan makalesinde Gazi'nin Kastamonu'da coşkuyla karşılanmasından hareketle halkın Cumhuriyet ve Atatürk'e bağlılığının nedenlerini şu sözlerle ifade açıklamıştır:

"Halk çok iyi hissediyor ki, Cumhuriyet hükümeti geçen hükümetlerin hiç birisine benzemiyor. Âşar belasını, Reji zulmünü atan bu hükümet, milletin dertlerini yakın-

[223] ***Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi,*** s. 45.
[224] ***Cumhuriyet***, 25 Ağustos 1925.

dan görüyor, halkın refah ve saadeti için ne yapmak lâzımsa yapıyor. Senelerden beri hükümet dendiği zaman palabıyıklı, kara gözlü zalim bir jandarmayı hatırlayan köylü, şimdi hükümetin manasını çok iyi anlamıştır. Bankalar halk için çalışıyor. Jandarma halkın huzurunu temine uğraşıyor. Hükümet her vasıtadan istifade ederek halkın hayatı, sıhhati, istikbaliyle meşgul. Şimdiye kadar hiç bir idarenin düşünmediği sıtma tehlikesiyle ilk mücadeleyi açan bu hükümettir. Köylere kadar giderek meccanen kinin tevzi eden doktorları gören köylüler kendilerine hayat bahşeden bu hükümete gece gündüz dua ediyorlar.

Halk görüyor ve hissediyor ki, bütün devlet teşkilatı kendisi içindir, düşünülen daima kendisidir.

Gazi'nin etrafında taşkın bir heyecan halinde görülen prestijin manası budur. Bu prestiji kıskananlara, bu sevgiyi çok görenlere Kastamonu seyahati güzel bir misaldir. Gazi'nin seyahatini haber alan halk günlerden beri istikbal hazırlığı yapıyor, İnebolu sürür içinde, Kastamonu büyük bir bayramı tes'it eder gibi sarsılıyor. Biz bu heyecanı, bu emsalsiz sevgiyi Adana'da yakından gördüğümüz için çok iyi hissediyoruz.

Mustafa Kemal, Türk milletinin kalbinde şimdiye kadar hiç bir kahramanın kazanamadığı muhabbeti kazanmıştır. Bu ilahi muhabbet hiç bir sevgi ile mukayese edilemiyecek kadar yüksektir. Türk'ün kalbinden bu sevginin bir zerresini bile eksiltmeye imkân yoktur. Ilgazlı gencin dediği gibi Mustafa Kemal bu milletin kalbidir, ruhudur, gözbebeğidir."[225]

Atatürk, gezi boyunca köylülerle sohbet etme fırsatı bulmuş, onlara tarım ve çiftçilikle ilgili sorular sorup tavsiyelerde bulunmuştur. Atatürk'ün seyahatinde tarım konusuna hassasiyetle eğilmesi, dönemin ulusal basınında yer bulmuştu. Cumhuriyet gazetesinin 28 Ağustos 1925 tarihli sayısında "Gazi'nin Fikirleri" başlığıyla yayınlanan makalede, Atatürk'ün gezi süresince yaptığı konuşmaların sıradan, boş ve gürültülü nutuklar olmadığı, sözlerinin bir araya getirildiğinde sosyal ve siyasi bir devlet programı ortaya çıkacağına vurgu yapılmaktaydı. İmzasız yayınlanmakla birlikte başyazar Yunus Nadi'nin kaleminden çıktığı muhtemel olan makalede şu cümlelere yer verilmiştir:

"Gazi, Türk milleti için başka bir hayat ideali bulunmadığını, bulunamayacağını, sade kelimelerle, fakat çok kuvvetli olarak ne kadar güzel ifade ediyor! İçinde kuvvetli bir medeniyet aşkı yatan Gazi, sanki daha dün filan ve filan askeri zaferlere kumanda etmiş bir asker değildir, daha ziyade bir siyaset ve cemiyet adamıdır; Türklere istikbal için yalnız medeniyetten, ictimai ve iktisadi hayattan bahs ediyor, ancak bu yollarındır ki gidilecek yol olduğunu haber veriyor. Bu fikir üzerinde o kadar kuvvetli ve musırdır

[225] Uluğ İğdemir, ***Yılların İçinden***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 5.

ki bir zamandan beri nereye gitse onu söylüyor, kiminle konuşsa ondan bahs ediyor. Memleketin hakiki ihtiyaçlarından alınmış bir ateşi, kendi kalbinden çıkararak her tarafa yapmak ihtiyacı… İşte Gazi'yi tahrik eden kuvvet!

...Türkiye bir ziraat memleketidir; Türk milleti ancak ziraatin inkişafı derecesinde kuvvetli olacak ve Türk medeniyeti de ancak bu inkişaf nisbetinde tekamül edecektir. Bu esas akideyi de aziz reis-i cumhurumuz, aynı sadelikle Anadolu çiftçisine telkin ediyor. Bu da Türkiye'yi kurtaracak olan iktisadi programın esasıdır.

Bugün Gazi Paşa tarafından temsil edilmekte olan Türk Cumhuriyeti memleketin zirai kudretini artırmak için çok az ve kısa bir zaman içinde pek çok muvaffakiyetli işler görmüştür. Çiftçiyi her tarafda himayeye çalışan bir devlet gayesi, memleketin istikbalini ancak ziraat sahasında gören bir iktisad programının ma'kabı demektir. Şu halde görülecek işe başlamışız, hatta yol da almışız, yürüyoruz, ilerliyoruz. Fakat, kafi değil, rehber "daha ileri, daima ileri!" diye parmağının ucuyla ufukta irtisam eden mamur ziraat Türkiyesini gösteriyor.

Bu Türkiye'yi görüyoruz: Demokrasi ve hürriyet Türkiyesi… Sa'yin kıymet kazandığı ve mükafat gördüğü, bir vatandaşını ve onun hayat ve hukukunu bütün dünyaya bedel tutan bir memleket bütün gayret ve himmetimiz buna müteveccih, bu memlekete ve bu istikbale doğru gidiyoruz. Gazi her tarafta bu yeni memleketin temellerini kurmak için zaman zaman bugünkü Türkiye'nin muhtelif sahalarını dolaşıyor ve memleketinden aldığı fikirleri kendi kuvvetli şahsiyetinin (silik) kesifinden geçirdikten sonra yine memleketine veriyor, seriyor, dağıtıyor ve bir medeniyet çiftçisi sıfatıyla kalb ve kafa tarlalarına kucak kucak tohum atıyor! Medeniyet çiftçisi.. İşte Gazi'ye verilebilecek en sade ve en tabii unvan!.."[226]

Gazi'nin İnebolu'da söylediği Şapka Nutku, 29 Ağustos tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Büyük Halâskârın, Millete Teceddüd Yolunu Gösteren Yeni Bir Nutku" başlığıyla verilmişti. O günün şartlarında Atatürk'ün Kastamonu'da şapka giymiş haliyle çekilen fotoğrafı matbaa baskısına yetişmediği için, haberde Atatürk'ün kalpaklı bir fotoğrafı kullanılmıştı. Alt başlıkta ise, Gazi Paşa'nın vurguladığı şu cümlelere yer verilmişti:

"Beynelmilel kıyafet milletimiz için layık bir kıyafettir, Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz? Kadın arkadaşlarımız da yüzlerini açmalıdırlar. Bu millet, medeniyet güneşinin bütün hararetini almıştır, şüphe etmeye mahal ve ümiddir ki bu hararetin füyuzatı altında emr-i vaki halinde semereli olacak ve fışkıracaktır."[227]

[226] ***Cumhuriyet***, 28 Ağustos 1925.
[227] ***Cumhuriyet***, 29 Ağustos 1925. **Bkz: Ek 12.**

Kastamonu ziyaretine ait küçük detayları da basından öğrenmek mümkündür. Gazi, beslediği köpeği Kastamonu gezisinde yanında getirmiştir. Hattâ Kastamonu Nutku'nu verirken ve kışla ziyareti esnasında çekilmiş olan tarihî fotoğraflarda, köpeği de yanı başında bulunmaktadır. Taşköprü ziyaretinden Kastamonu'ya dönüşünde konağın önünde otomobilinden inerek halkı selamladığı sırada yaşanan hoş bir hadise, Cumhuriyet gazetesinin 31 Ağustos 1925 tarihli sayısında "Paşa'yı Mütehassis Eden Bir Çocuk" başlığıyla şöyle yer almıştır:

"Paşa talebelerin önünden geçerken Paşa altı yaşında Turgut Sabri Hamil isminde bir çocuk Gazi'nin önüne gelerek elini öptü ve "Bonsuvar Paşa, hani sizin köpeğiniz?" dedi. Gazi Paşa çok memnun oldu. Çocuğu öptü, otomobilindeki köpeği çağırdı, çocuğun sevmesine izin verdi."

Aynı haberdeki başka bir ayrıntı ise İstiklâl Madalyaları ile ilgilidir. Milli Mücadele'deki yararlılıklarından dolayı İnebolu'da Kayıkçı Kethüdası İlyas Kapudan, Taşköprülü Keskinzade Hasan, Mumcuzade Ali Hayri, Taşköprülü, Yasin Ağaoğlu, Taşköprü'den Abdullah, Taşköprü'den Mustafa, Kastamonu'dan Şeyh Ziyaüddin Efendilere istiklal madalyası verileceği, satırlar arasında yer almıştır.[228]

Gazi Paşa'nın Kastamonu'dan ayrılışı yerel basında hüzünlü cümlelerle anlatılmıştır. Açıksöz gazetesi 1 Eylül 1925 tarihli sayısında "Büyük Misafirimizden Nasıl Ayrıldık" başlığıyla verdiği haberde, öğretmen Cemal Bey'in nutkuna yer vermiştir. Atatürk'ün veda konuşmasını tam metnini "Gazi Hazretlerinin Heyecanı Veda Nutukları" başlığıyla yayınlayan gazete alt başlıkta Atatürk'ün şu sözlerini ön plana çıkarmıştır:

> "Paşa Hazretleri buyurdular ki: Mecburiyet –i katiyye olmasaydı şimdi buradan dönerdim. Çok yerde büyük tezahüratın şiddet-i samimiyetini çok yüksek gördüm. İşte size nasiyemi, gözlerimi tevcih ediyorum. Bakınız, görünüz onlardan anlayacaksınız ki kalbimi çok şiddetli bir muhabbetle darâban etmektedir."

Atatürk'ün geziden dönüşü Cumhuriyet gazetesinin 1 Eylül 1925 tarihli sayısında "Büyük halaskâr, halkın gözyaşları arasında Kastamonu'dan ayrıldı" başlığıyla verilmişti. Haber alt başlığında, Atatürk'ün Halk Fırkası'ndaki nutkundaki;

> "İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler, mensublar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat, tarikat-ı medeniyedir. Ölülerden istimdad etmek medenî bir heyet-i ictima'iyye için bir şeyndir."

[228] ***Cumhuriyet***, 31 Ağustos 1925.

cümleleri öne çıkarılmıştı. Gazete nutkun tamamını yayınlamıştı.[229]

Geziden üç ay sonra 25 Kasın 1925 tarih ve 671 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi âzaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurin ve müstahdemin Türk Milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının umumi serpuşu şapka olup buna münafî bir itiyadın devamını hükümet men eder." şeklinde "Şapka İktisası Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Kastamonu halkı Atatürk'ün şehre geldiği günü 1935 yılından itibaren "Atatürk'ün Kastamonu'ya Gelişleri ve Şapka İnkılâbı Bayramı" olarak kutlamıştır.[230]

3. ATATÜRK'ÜN RİZE, GİRESUN, ORDU, SİNOP, ZONGULDAK, BOLU GEZİLERİ

3.1. RİZE GEZİSİ (17 EYLÜL - 18 EYLÜL 1924)

Atatürk, 1924 yılı Eylül ayında, Sonbahar Seyahatleri olarak bilinen yurt gezisine çıkmıştı. Seyahat programı içinde Trabzon'u ziyaret eden Gazi Paşa, Erzurum'da deprem olduğunu haber aldıktan sonra Karadeniz gezisini kısa tutarak Samsun üzerinden kara yoluyla Erzurum'a gitmeyi planlamıştı. Kendisini götürecek otomobillerin Ankara'dan Samsun'a ulaşması beklenirken Gazi Paşa da bazı kıyı şehirlerini görmeye karar verdi. Trabzon'dan deniz yoluyla önce Rize'ye, ardından Giresun ve Ordu'ya gitti.[231]

Atatürk'ün Karadeniz gezisi sırasında Rize'ye de geleceği bir hafta öncesinden şehirde duyulmuş, Gazi'yi karşılamak için hazırlıklara başlanmıştı. Şehir bayraklarla donatılmış, iskele üzerinde çiçeklerle süslenmiş olan taklar kurulmuştu. Nüfusu on bin civarında olan şehir o gün, çevre köylerden, nahiyelerden ve kazalardan gelen yaklaşık otuz bin kişiyle dolmuştu. Büyük misafiri bekleyen halk, kemençeler çalıyor, horonlar

[229] ***Cumhuriyet***, 1 Eylül 1925.
[230] Mehmet Serhat Yılmaz, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılâbı", ***Kastamonu Eğitim Dergisi,*** C. 13, S. 1, Mart 2005, s. 229-230.
[231] E. Z. Ökte s. 277.

oynuyordu. Gazi'nin geliş zamanı yaklaştıkça halk kayıklar ve motorları doldurmuş, dalgalı denizle mücadele ediyordu.[232]

Gazi Paşa'nın Rize yolculuğu esnasında Karadeniz dalgalıydı. Paşa, gemi kaptanı Binbaşı Hüsamettin Bey'e Rize'ye ne zaman varılacağını sorunca, dalgalarda dolayı bir saat gecikme olacağı cevabını almıştı. Gemi, bir saatlik gecikmeyle saat17:00'de Rize açıklarına geldi. [233] Gemi ufukta göründüğünde iskelede bir hareketlilik başladı. Denizin dalgalı olmasına rağmen Vali, kumandan ve halk temsilcilerinden oluşan heyetler Gazi'yi karşılamak için kayık ve motorlarla denize açılmışlardı. İçinde Rize Valisi Kara Hurşit Bey, Belediye Başkanı Mataracı Hakkı Bey, Askerî Birlik Komutanı, Rize Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin Başkanı Mataracı Mehmet Bey ile Tuzcuoğlu Mehmet Bey'in bulunduğu motor olduğu motor, güçlükle Hamidiye'ye yanaşmayı başardı. Önce Gazi Paşa ardından Latife Hanım, motora bindi. İkinci motora ise diğer misafirler alındı.[234]

Gemi limana girerken Hamidiye gemisinden toplar atılmaya başlamıştı. Atatürk'ün gelişini müjdeleyen top sesleri, havanın yağmurlu olmasına rağmen halkı sokaklara atmıştı. Gemiden yapılan top atışlara karşılık, düğünlerde ve şenliklerde yapıldığı gibi halk da silah atmaya başlamış, şehirde bir bayram havası oluşmuştu.

İskelede Gazi Paşa'yı bekleyen halk, öğrenciler, askerler, sivil ve askerî yöneticiler "Yaşa büyük halaskar, hoş geldin Gazi müncimiz" tezahüratları ve alkışlarla Paşa'yı iskelede büyük bir iştiyakla karşıladılar. Reis-i Cumhur hazretlerinin bütün güzergahına halılar serilmiş ve kurbanlar kesilmişti. Gazi Paşa maiyetiyle birlikte Vilayet, Belediye, Halk Fırkası ve Komutanlık dairelerini ziyaret etmişti.[235]

İkametine tahsis edilen binada bir müddet istirahatten sonra Hopa, Atina'dan gelen halk heyetlerini kabul eden Gazi Paşa, Rize memur, eşraf, meclis üyeleri ve başkanları ile görüşmüşlerdi.[236]

---

[232] M. Önder, *a.g.e.*, s. 295.
[233] ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri***, s. 85.
[234] M. Önder, *a.g.e.*, s. 296.
[235] Raşit Metel, ***Atatürk ve Donanma***, T.C. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul1966, s. 65; Atatürk'ün Rize'deki ilk günkü ziyaret ve temaslarını kaynaklar farklı vermektedirler. Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri adlı kitabında Gazi Paşa'nın ilk gün doğruca ikamet edeceği konağa gittiğini yazmıştır. Başöğretmen Atatürk, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri adlı eserlerin yanı sıra Ertuğrul Zekai Ökte'nin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri kitabında ve ulusal basında yayınlanan haberlerde Atatürk'ün önce Vilayet binasına, ardından Belediye dairesine gittiği, Halk Fırkası ve kumandanlık dairelerini teşrif ettiği, Halk Fırkası heyetini, eşraf-ı belde ve mülhakattan gelen heyetleri, zabitan heyetini kabul ettiği yazılmaktadır.
[236] ***Cumhuriyet***, 19 Eylül 1924.

Atatürk'ün Rize'ye gelişinin şahitlerinin hatıralarını derleyen Yakup Özkan ise yazdığı makalede o gün yaşananları şu şekilde aktarmıştır:

"Gazi Mustafa Kemal Paşa, kayık ve motorlarda bulunan Rize halkının büyük sevgi gösterileri arasında, l7 Eylül l924'te Çarşamba günü Rize iskelesine çıktı. İskelede çok coşkulu bir karşılama töreni yapıldı. Vakit geçmişti, akşam olmaktaydı. İlde bazı ziyaretleri yaptıktan sonra geceyi Hamidiye savaş gemisinde geçirmek istiyordu. Eski devlet hastanesinin yerinde bulunan Tuzcu Oğullarının konağında kendilerine ikindi çayı ikram edildi. Akşam Tuzcuoğlu ailesine misafir olmaları için teklifte bulunuldu. Atatürk bu teklifi, biz Hamidiye savaş gemisinde kalacağız diyerek nezaketle ret etti.

Mustafa Kemal Paşa, özel olarak protokole ayrılan üç çifte kürekli kayıkla Hamidiye savaş gemisine giderken, yolun yarısında deniz üzerinde aniden karar değiştirerek, Mataracı Mehmet Beyin konağını sordu. Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Mataracı Mehmet Beyin dostlukları, 1919 yıllarında İstanbul Şişli'deki evde bulundukları zaman başlamıştı. O tarihlerde Mataracı Mehmet Bey Şişli'de fırıncılık yapmaktaydı. Müftü Mahallesindeki konak denizden kendisine gösterildi. Gazi emir vererek oraya kürekleri çekin dedi. Kayık, yönünü değiştirerek Müftü Mahallesine doğru hareket etti. Kıyıdan Gazi'yi izleyen Rizeliler bu durumu görünce, kalabalık halinde şehir merkezindeki iskeleden beş yüz metre doğuda bulunan Müftü Mahallesine doğru koşup deniz kıyısında O'nu beklemeye başladılar.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, l7 Eylül l924 gecesi Hamidiye savaş gemisinde değil, Mataracı Mehmet Beyin evinde kalmaya karar vermişti. Mehmet Bey, her ihtimale karşı önceden gerekli hazırlıkları yaptırmıştı. Rize'nin en iyi aşçıları üç gün üç gece mahalli yemekler pişirmekte, Mataracı ailesinin hanımları da bu hazırlıklara yardımcı olmaktaydılar. Bu karar deniz üzerinde verilmişti. Mataracı Mehmet Beyin Konağı şehir merkezinden 500 metre doğudaydı. Bu emri yerine getirmek için Karadeniz uşakları hızla küreklere asıldılar ve denizin dalgalarını hiçe sayarak, kayığı Müftü Mahallesi sahiline getirdiler.

Kıyıda bir iskele yoktu. Kıyıya yaklaşan motor, Müftü mahallesi ırmağının denize döküldüğü yere geldi. Rize halkı kıyı şeridinde Atatürk'ü görmek ve onu karşılamak için yerini çoktan almış, büyük sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Çocuklar onu görmek için büyük bir gayet göstererek öne çıkmak için adeta birbirleriyle yarışıyorlardı. "Yaşa büyük paşa", "Safa geldin Büyük Gazi", "Yaşayın Çok Yaşayın" sözleri büyük bir coşku ile hep bir ağızdan söyleniyordu.

Deniz kıyısı sığdı ve deniz dalgalı olduğundan kayık tam olarak kıyıya yanaşamıyordu. Kıyıya 4-5 metre mesafe vardı. Türk milletinin kurtarıcısı o an için sandalda kaldı. Bir çare bulunmalıydı. O anda sahildeki kalabalığın içerisinden Müftü Mahallesi gençlerinden 20 yaşlarında olan Hakkı Şentürk, denize koştu ve kayığa ulaştı. Atatürk'ü sırtına alıp, kıyıya getirmek istedi. Osman Mataracı Beyin bana anlattığına göre; Atatürk bunu önce kabul etmedi ve çok manidar olan şu sözü söyledi. "Bırakın Benim Ayaklarım Rize'de Islansın" dedi. Ayakkabılarını ve çoraplarını çıkarmaya başladı. Rizeliler bu durumu kabul et-

mediler, "asla olmaz, Paşam ayaklarınız ıslanmasın" dediler ve Atatürk'e ısrar ettiler. Bu ısrarlara dayanamayan Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı, o sırada sandalın kıyısında bekleyen Hakkı Şentürk sırtına alarak kıyıya çıkardı. Latife Hanım nasıl kıyıya çıkacaktı. Kıvrak zekâlı Karadenizliler ona da çare buldular. Erkekler kayıktan suya indiler, böylece kayık suda yükseldi ve kayığı hep beraber kıyıya, kumsala kadar çektiler. Latife Hanım da kayığın baş tarafından kendi imkânlarıyla rahatlıkla kıyıya indi.

Halk Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı o anda büyük coşku ile bağrına bastı. Mataracı Mehmet Bey, deniz kıyısından konağa kadar yolu kırmızı halılarla döşetti. Atatürk ve eşi Latife Hanım, büyük sevgi gösterileri arasında misafir olacakları konağa yürüdüler ve bir gece konakta kaldılar. Mataracı Mehmet Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, Rize'ye geleceğini önceden haber aldığında; belki heyetiyle beraber kendisinde misafir kalabileceğini hesap ederek, gerekli düzenlemeleri konakta yaptırmıştı. Rusya'dan getirilen jeneratör sayesinde konakta elektrik dahi vardı. Atatürk'ün güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirler alınmıştı. Konağın etrafında güvenlik önlemi alan resmi askerler ve milis kuvvetleri, teneke kapları içerisindeki küllere, gazyağı döküp ateş yakarak, sabaha kadar konağın etrafını ve sokakları aydınlattılar. Konağın etrafına kimseyi yaklaştırmadılar." [237]

Mataracı Mehmet Bey'in evinde misafir edilen Gazi Paşa için gece büyük fener alayları düzenlendi, sabaha kadar coşkun gösteriler yapıldı. Gazi Paşa 18 Eylül 1924 günü öğleden sonra, ikamet ettiği binadan ayrılarak Valilik binasına gelen Gazi Paşa, buradaki birimleri ziyaret etti. Gazi Paşa'nın gelmesi şerefine Valilik binası önünde iki çeşme, bir abide ve bir de havuz inşası kararlaştırılmış, Rize ziyaretinden önce inşaatına başlanarak on gün zarfında tamamlanmıştı. Abidenin inşası fevkalade bir faaliyetle bir gecede yapılmıştı. Çeşmenin birine Gazi Paşa diğerine Cumhuriyet isimleri verilmiştir.[238] Rizelilerin "Gazi Caddesi" olarak yaptıkları şehrin geniş caddesinin açılışını da gerçekleştiren Atatürk, "Ebedi olan Cumhuriyettir. Rize ve Cumhuriyet ebedidir. Ben faniyim." diyerek caddeye Cumhuriyet adını verdi.[239]

Valilik makamından çıkılırken Rize ve Atina (Pazar ilçesi) müftüleri Gazi Paşa'ya, kapatılan medreselerin açılması isteğini içeren bir dilekçe takdim ettiler. Memleketin felaket nedenlerinin ne olduğunu kısaca hatırlatan Atatürk, medreselerin açılmayacağını kesin bir dille ve yüksek sesle tekrarladı. "İaşenizi mi düşünüyorsunuz? Müsterih olun, ibadetinizle uğraşın bırakın bu milleti. Yoksa bu kararı veren mecliste sizden büyük alimler mi yok? Millet bildiği gibi yapacak!" şeklinde konuşan Gazi'nin bu sözlerine çevrede bulunanlar "Bravo" sesleriyle ve alkışlarla karşılık verdiler. Ardın-

[237]http://www.rizeninsesi.net/2013/02/08/ataturkun-rize-ziyaretleri-17-eylul-1924/#ixzz3zm8n9RPr (Erişim Tarihi:15 Nisan 2016)
[238]***Cumhuriyet***, 19 Eylül 1924.
[239] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 277.

dan Gazi Paşa Vali ile bir süre konuşarak "Bu adamlar İran'daki gibi yapmak istiyorlar, dedi.[240]

Atatürk, Rize ziyareti dönüşünde Hamidiye gemisinde iken Başvekil İsmet Paşa'ya çektiği başka bir telgrafta yukarıda yaşanan hadiseyi aktararak Rize ve çevresinde yeni okul açmak isteyenlere devletin destek vermesi gerektiğini bildirmişti. Telgrafta Gazi Paşa şunları yazmıştı:

"Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Bugün hin-i müfarakatimde Rize ve Atina müftülerinin temsil ettiği bir hoca heyeti bütün memleket ve civar halkı muvacehesinde kapattırılan medreselerin küşadını ba istida müracaat ettiler istidayı mütalaadan sonra çok kızdım yüksek ve şedid bir sesle kendilerini tekdir ve memleketin milliten şimdiye kadar felaketi esbabının kendileri olduğunu işaret ettim mektep istemiyorsunuz halbuki millet onu istiyor bırakınız artık bu zavallı millet bu evlad-ı memleket yetişsin medreseler açılmayacaktır millete mektep lazımdır diye bağırdım bütün halk ve mektep talebesi bravo sadaları ve heyecanlı alkışlarla karşıladılar. Müfarakatimden sonra bu hocalara halkın bir fenalık yapmaları dahi memuldur buna mukabil Rize'deki liseyi ihya elzemdir mektep binası ve alat-ı tedrisiye mefkuddur hocaları çok olan bu muhitte ilim ve irfan teşkilatımızın süratle faaliyete başlaması pek lüzumludur. Burada Osman Ağa'nın oğlu İsmail Bey yirmi bin liralık bir mektep binası yapmak üzere imiş bunu taltif ederek işin tesrii ve hemen alat-ı tedrisiye göndermek ve fazla alaka göstermek suretiyle halkın gösterdiği fiili tezahüre mukabele eylemek icab eder.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal"[241]

Yukarıda bahsedilen hadise, ulusal ve yerel basında da yer aldı. Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazetesi 24 Eylül 1924 tarihli sayısında "Reis-i Cumhur'a Rize ve Atina müftüleri medreseler hakkında bir istida verdiler" başlığıyla olayı duyurdu. Haberde, bahsi geçen müftülerin görevden alındığına dair diğer gazetelerde verilmeyen bir ayrıntı da yer almıştır. Gazete, hadisenin detaylarını şöyle aktarmıştır:

"Reis-i Cumhur Paşa Rize'de iken Rize ve Atina müftüleri medreselerin seddi münasebetiyle kendisine iştika yollu bir istida vermişler. Reis-i Cumhur hükümet binasından çıkmak üzere merdivenlerden inerken sahanlıkda bu iki müftü efendi emrindeki istidayı uzattılar. Reis-i Cumhur Paşa uzatılan bu istidayı alarak okumaya başladı. Beş dakika kadar durduğu yerde baktığı istidayı elinde asabiyetle bükerek ağır ağır ilerlemeye başladı. Tam merdivenden inmişti ki durarak müftü efendilere:

[240] ***Cumhuriyet***, 19 Eylül 1924; ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri,*** s. 86.
[241] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 40.237.2; **Bkz. Ek: 13.**

-Medreseler kapanmıştır. Açılmayacaktır. Bize mekteb lazımdır. Mektebler açılacak. Bu kanunu yapanlar sizden çok alim olanlardır. Artık bu milleti kendi haline bırakın, millet eğitimi mekteblerden alacaktır, dediler. Ve bu sırada orada bulunanlar tarafından alkışlandılar. Bundan sonra Reis-i Cumhur Paşa Vali Hurşit Bey'e hocalara hakikatin anlatılmasını söylemiş ve yoksa İran'daki gibi mi yapmak istiyorlar demiştir. Haber aldığımıza göre Rize müftüsü azl edilmiştir."[242]

İstikbal Gazetesi, 26 Eylül 1924 tarihli sayısında ise "Ne şekilde cereyan etti, Rize'den bir mektûb" başlığıyla yayınladığı Rize kaynaklı bir haberde, müftüler hadisesini tekrar gündeme getirmiştir. Kim tarafından yazıldığı belirtilmeyen mektup gazetede şöyle verilmiştir:

"Reis-i Cumhur Paşa burada iken Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi'nin kendilerine verdiği arîza hakkında matbu'atdan bazıları bir şeyler yazmışlar. Bunları henüz görmedim. Müftü efendinin isti'faya mecbûriyetiyle neticelenen bu hadisenin etrafa nasıl aks ettiğini bilmemekle beraber vakı'anın hakiki tarzını bildirmeyi muvâfık buldum.

Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi Atina müftüsü ile beraber hükümet konağının salonunda Reis-i Cumhur'a bir arîza takdim etti. Arîzada tevhid-i tedrisat kanunuyla tedrisatı men' ve sedd edilen medreselerin yerine ma'arifce mekteb ikame edilememiş ve evladı vatan tahsilden mahrum kalmış olduğundan bahs ile mekteb ikamesine kadar ulum-ı diniye vesairenin tedrîsine müsa'ade olunması taleb ediliyordu.

Paşa bu arîzayı mütâla'a edince asabileşti ve aynen:

Kendi şahsınızdan kendi hayatınızdan kendi ma'îşetinizden endişe ediyorsanız buna imkan yoktur. Memleketi mekteb kurtarmıştır. Siz ibadetinizle meşgul olunuz. Medreseler açılamaz ve açılmayacaktır. Kağıdınızı alınız dedi. Adliyeye uğrayacak iken fart-ı asabiyetinden doğruca Hamidiye'ye azimet eylediler. Hamidiye'nin limandan müfarakatini müte'akib müftü efendi isti'faya mecbur edildi. "[243]

Müftülerin Gazi Paşa'ya sundukları dilekçe ile ilgili haberler basın aracılığıyla yurdun her tarafında duyulmuştu. İzmir milletvekili Mahmut Esat (Bozkurt), hocalara verdiği cevaptan duyduğu memnuniyeti bildirmek için Gazi'ye bir telgraf göndermişti. Karadeniz gezisinden sonra Atatürk, Mahmut Esat Bey'e cevaben gönderdiği telgrafta halkın taassupla savaş halinde olduğunu anlatan şu satırları yazmıştı:

"Gezdiğim ve gördüğüm her yerde millet cehil ve taassuba ilân-ı harb halindedir. Medeniyet ve teceddüt yolunda bir an kaybetmeye muvafakati yoktur. Paslı dimağların Şuursuz tefevvuhlan, anide milletin müşterek ve müthiş feveraniyle bunalmaktadır. Bu-

[242] ***İstikbal***, 24 Eylül 1924.
[243] ***İstikbal***, 26 Eylül 1924.

nu gözlerimle gördüm. Bilmünasebe vaki beyanatımdan dolayı izhar ve iblâğ olunan sürurlara teşekkür ederim efendim."[244]

Gazi Paşa Rize'deyken Karadeniz'in birçok şehrinden; Görele, Bayburt, Narman, Sinop, Hopa, Atina (Pazar), Tortum, Yusufeli, Kastamonu ve Akdeniz şehirlerinden davet telgrafları almıştı. Fakat depremden zarar gören halkın yanında olmak için acilen Erzurum'a hareket etmeye karar verdiğinden davetlere icabet edemeyeceğini bildirmişti. Dokuzuncu kolordu Komutanı Ali Sait ve Sekizinci Kolordu Komutanı Asım Paşalar da telgraflarla Rize'de bulunan Gazi Paşa'ya saygılarını sunmuşlardı.[245]

Rize'deki temaslarını bitiren Gazi Paşa, halkın alkışları ve idman yurdu bandosunun marşları arasında iskeleye giderek bir istimbotla Hamidiye gemisine geçti. İskeledeki kayıklar, motorlara binen halk Hamidiye'yi saatlerce izleyerek Giresun'a doğru uğurladı. O sırada Rize limanında olan Gülcemal vapuru da Reis-i Cumhur'un içinde olduğu Hamidiye kruvazörünü Fener mevkiine kadar takip etti.

Gazi Paşa, Hamidiye gemisi ile Giresun'a giderken Başvekil İsmet Paşa'ya bir telgraf göndererek Rize'deki izlenimlerini yazmıştır. Telgraftan anlaşıldığına göre Atatürk, Rize gezisinden memnun ayrılmıştır. Şehirde yapılması gerektiğini düşündüğü işleri de belirten Paşa'nın telgraf metni şöyledir:

"Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Rize'de gördüklerimden çok memnunum halkı çok vatanperver ve cumhuriyetperverdir arazisi ziraate müsaid olmadığından ticaret ve çay ve portakal ve mandalina fındık gibi hususata inkişaf vermek icab ediyor bilhassa Rize Erzurum şosesinin inşası bu mıntıkaya daha vasi faaliyet sahası ve refah temin edecektir. Üç yüz kırk bir bütcesinde bu yolun inşası musahhah mıdır?

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal"[246]

Atatürk'ün Karadeniz seyahatleri ulusal basın tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Vatan gazetesi 18 Eylül 1924 tarihli sayısında, Gazi Paşa'nın Rize'ye yola çıkmasını "Gazi Paşa dün akşam Trabzon'dan Rize'ye azimet etti" başlığıyla vermişti. Gazete, haberde Atatürk ve Latife Hanım'ın bir kaç gün önce çekilen fotoğraflarını ayrı ayrı kullanmıştı.[247] Aynı gazete Atatürk'ün Rize'ye gelişini 19 Eylül 1924 tarihli sayısında

[244] R. Metel, *a.g.e.,* s. 66.
[245] ***İleri***, 20 Eylül 1924; ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri****,* s. 85.
[246] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 40.237.17; **Bkz. Ek: 14.**
[247] ***Vatan***, 18 Eylül 1924; **Bkz. Ek: 15.**

"Gazi Paşa fevkalâde tezahüratlarla karşılandı" başlığıyla ve Anadolu Ajansı'ndan aldığı bilgilerle vermiştir.

Cumhuriyet gazetesi ise 19 Eylül 1924 tarihli sayısında, "Rizeliler Gazi'yi emsalsiz tezahüratla karşıladılar" başlığı ile Gazi Paşa'nın şehre gelişini duyurdu. Atatürk ile birlikte Rize'ye giden muhabiri Süleyman Mahir'in aktardığı bilgilerden Gazi'ye Rize'de yapılan karşılama töreni hakkında şunları öğreniyoruz:

> "Reis-i Cumhur hazretleri bu akşam Rize'ye muvasalat ettiler. Limanda ahali emsalsiz tezahüratta bulunmuş, şehrin muhtelif yerlerinde meşalelerle tenvirat yapılmış, Rize baştan başa donatılmıştır.
>
> Paşa hazretleri iskeleye çıktıkları zaman kurbanlar kesilmiş, ahali (Yaşa büyük halâskâr, hoş geldin Gazi müncimiz) sadalarıyla Paşa'yı karşılamıştır. Reis-i Cumhur hazretleri o kadar şiddetli alkışlanmışlardır ki alkış sadaları Hamidiye'den duyulmuştur."[248]

İleri gazetesi 19 Eylül 1924 tarihli sayısında ise Gazi'nin şehre gelişi şöyle tasvir edilmiştir:

> "Reis-i Cumhur hazretleri karaya çıkarken sefain-i harbiyeden toplar ve on binlerce halk tarafından silahlar atılıyordu. Gazi hazretleri sahilde toplanan bütün Rize halkı, mektebler ve mülhakattan arz-ı tazimat ve beyan-ı hoş-amedi için gelen binlerce kişilik heyetlerin alkışlarını ve bir kıta-i askeriyenin resm-i selamı arasında hükümet-i belediye, halk fırkası ve kumandanlık dairelerini teşrif ve erkan-ı faaliyetle halk fırkası heyetini ve eşraf-ı belde ve mülhakattan gelen heyetleri zabitan heyetini kabul buyurmuşlardır. Reis-i Cumhur hazretlerinin bütün güzergahına halılar serilmiş ve müteaddid mahallerde kurbanlar kesilmiştir."[249]

Hakimiyeti Milliye gazetesinin 19 Eylül 1924 tarihli sayısında özel muhabirinden aldığı bilgilerle Atatürk'ün şehre gelişindeki ayrıntılar şöyledir:

> "Bugün Rize fevkalâde bir tezahürat ile tarihî bir günün şahidi olmuştur. Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Latife Hanım Efendi'nin Rize'ye teşriflerini haber alan halk her taraftan merkeze toplanmış, şehir baştanbaşa halılarla tak-ı zaferlerle donatılmıştı. Yüzlerle motor ve kayıklar tezyin edilmiş, Reis-i Cumhur Hazretleri otuz bin nüfus halkın alkış tufanları arasında Rize'ye teşrif buyurmuşlardır.

[248] ***Cumhuriyet***, 19 Eylül 1924.
[249] ***İleri***, 19 Eylül 1924.

İskelede müşarünileyhin teşrif buyurdukları yede kurbanlar kesilmiş ve nam-ı devletlerine inşa olunan çeşmelerin ve açılan büyük caddenin kurdeleleri de Gazi Paşa Hazretleri tarafından kesilmiştir. Halk el'an fevkalâde bir sürur içindedir."[250]

Rize gezisinde Gazi Paşa ile Rize Valisi arasında geçen bir diyalog, Atatürk'ün yönetim anlayışını ortaya koyması açısından önemlidir. Atatürk'ün yaverlerinden Muzaffer Kılıç'ın 10 Kasım 1953 tarihli Vatan gazetesinde yayınlanan bir hatırasından aktarılan olay şöyledir:

"Cumhuriyetin ilanından sonra idi. Karadeniz'de bir geziye çıkmıştı. Kendisine eşlik edenler arasında bulunuyordum. Rize'ye geldik. Yolların düzgünlüğü ilgisini çekmişti. Vali'ye "Yollarınızı nasıl bu hale getirebildiniz?" diye sordu. Vali de anlattı. Bütün yakın köylüleri jandarmalarla toplattırmış ve yol onarımında çalıştırmış. Atatürk'ün kaşları çatıldı. Oldukça sert bir dille, "Vali Bey, dedi "Corvee" nedir bilir misiniz? Öyle ise ben söyleyeyim. Angarya demektir. Ve şunu da bilmeniz lazım ki, kanunsuz hiçbir vatandaşı işten alıkoyamaz, onu çalışmaya zorlayamazsınız. Cumhuriyette angarya diye bir şey yoktur."[251]

3.2. GİRESUN GEZİSİ (19 EYLÜL 1924)

17 Eylül 1924 günü Giresun'dan Halk Fırkası adına Emin Salim Bey, İl Genel Meclisi adına Hacı Hasan Bey, Belediye adına İsmail Bey, Ticaret Odası adına Fahri Bey, esnaf cemiyetleri adına Mustafa Bey, ziraatçiler adına Feridun İsmail Bey ve eşraftan Tireli Hasan Beylerden oluşan bir heyet, Gazi Paşa'yı Giresun'a davet etmek için Trabzon'a gelmişti. Heyetle saat on buçukta görüşen Gazi Paşa, daveti kabul ederek Rize'den dönüşünde Giresun'a gideceği sözünü vermişti.[252]

18 eylül 1924 günü öğleden sonra Rize'den hareketle Giresun'a doğru yola çıkan Gazi Paşa, geceyi Hamidiye gemisinde geçirdi.[253]

Giresunlular Gazi Paşa'yı karşılamak için günlerce hazırlanmıştı. İskelede bayraklarla ve çiçeklerle süslenen büyük bir tak kurulmuştu. Gazi'nin gelişini bekleyen Giresunlular şehri baştan başa bayraklar ve yeşil dallarla süslemişti. Şehir halkı ve çevreden gelenler sabahın ilk ışıklarından itibaren iskeleye ve deni kıyısına toplanmaya başladı. Giresun tarihinde görülmeyen bir coşku yaşanıyordu. Gazi Paşa'yı karşılamak için askerler, öğrenciler ve farklı heyetler iskeledeki yerlerini almıştı. İskeleden, Gazi Paşa'nın istirahat edeceği Mithat Paşa Oteli'ne kadar yollara halılar serilmişti.

[250] ***Hakimiyeti Milliye***, 19 Eylül 1924.
[251] M. Önder, *a.g.e.*, s. 298, 297.
[252] ***Cumhuriyet***, 18 Eylül 1924.
[253] ***Cumhuriyet***, 21 Eylül 1924.

Gazi'yi taşına Hamidiye kruvazörü 19 Eylül 1924 günü sabah saat dokuzda Giresun iskelesine yaklaştı. Bayraklarla süslenmiş olan yüzlerce kayık, karşılama için denize açılarak Hamidiye'nin etrafını çevirdi. Halkın "Yaşa, Varol Gazimiz" sesleri ve top atışları eşliğinde gemi iskelenin karşısına demir attı. Önce Gazi Paşa, ardından Latife Hanım ve diğer konuklar kendileri için hazırlanıp süslenmiş olan kayığa geçtiler. Kayığın küreklerini siyah başlıkla beyaz gömlek giymiş olan sekiz genç çekmekteydi.

Coşkulu bir halk kitlesinin alkışları arasında saat onda karaya çıkan Gazi Paşa'yı, Vali Rıfat Bey ve Belediye Reisi Hasan Vehbi Bey vilayet ve halk adına karşıladı. Ardından Gazi Paşa iskelede sıralanmış olan askeri birliği ve öğrencileri selamladı. [254]

Ordu'ya doğru yola devam edeceğinden şehirde fazla kalamayacak olan Gazi Paşa önce Halk Fırkası'nı, ardından Belediye, Hükümet binası ve Bilgi Yurdu'nu ziyaret etti. Gazi bu ziyaretlere giderken, geçtiği yollar boyunca toplanan kalabalık öğrenci ve halk kitlesi çiçekler, yeşil dallar ve konfetiler atarak coşkuyla tezahüratlarda bulundular.[255]

Hükümet binasına giden yol üzerinde bulunan Bilgi Yurdu binasının önüne gelindiğinde, gençlerin sevgi gösterilerinde bulunması üzerine Gazi Paşa durdu. Giresun gençliği adına Doktor Necdet Bey bir coşkulu bir konuşma yaptı. Atatürk'e ve vatana bağlılık yemini edilen konuşmada Necdet Bey şunları söylüyordu:

> "Hoş geldiniz Paşa. Kaç gündür sizi bekliyoruz. Karadeniz'e çıkdığın günden beri gözlerimiz ufuklarda kaldı. İngilizlerin göklerle birleşen yerlerinde hep sizi aradık. Doğru Dumlupınar'dan mı geliyorsunuz. Yapdığın tarihi tekrar yaşatmak için mi oraya gittin? Senin irade ve kudretin altında olan ve ölen şehitleri ziyaret ettin mi? Şimdi önlerinde derin bir huşu ve hürmet duyduğum gözlerin onları gördü mü? Dünkü silah arkadaşlarının ruhları mezarlarında şen ve müsterih uyuyor değil mi?
>
> İçlerinde bizim yeşil Giresun'dan da kimse var mıydı? Kim iddia edebilir ki temelli kudretli ellerinle vaz ettiğin mechul şehit abidesi bizim Giresun uşaklarından birinin değildir. Onlara arzularının yerine geldiğini söyledin mi? Asil ve temiz kanlarının topraklara akdığı gün düşmanın da Akdeniz'de boğulduğunu anlattın mı?
>
> Dedik mi ki kazandıkları zafer meyvelerini vermiştir. Bu mucize yalnız düşmanı değil, sarayı, padişahı, halifeyi de boğmuştur. Sen olmasa idin, ey büyük münci, ey büyük halaskar, Türk tarihi bugünü görmeyecekti. Olsa bile sahifeleri artık zafer, hürriyet

[254] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 279-280.
[255] ***Cumhuriyet***, 21 Eylül 1924.

ve saadet değil, zillet, esaret ve hakaret kayd edecekti. Padişah, halife dediğimiz hainler bizi satmışlar, düşmanlarla birleşmişlerdi. Zannediyorlardı ki Türk bir uşaktır!

Türk tarihi ebedi bir kitaptır. Bilmiyorlardı ki Türk tarihinin mümessilleri yalçın kayalar üzerinde ve Türk milletinin kalbindedir. Bilmiyorlar mıydı ki sen o kalplerin yerleştiği müşterek bir yüreksin. Bilmiyorlar mıydı ki İnönü Liyej'den, Sakarya Verdun'dan ve sen hepsinden daha kuvvetlisin. Bilmiyorlar mıydı ki dünyada Türk kalbinden yapılmış kalelerden daha muhkem hiçbir şey yoktur. Onun için mütemadiyen hücum ettiler. Başlarını gah güzel İzmir'in sahillerindeki çelikten göğüslere, gah Sakarya kenarlarında demirden vücudlara çarptılar. Halbuki biz onların bir ayda geçemedikleri Sakarya'yı bir saatte aştık. Bin bir milletin yardım ettiği elin çocuklarını Karahisar'dan bir saatte attık. İki senede kan ve ateş tufanına boğarak yürüdükleri yolu biz bir haftada aldık. Tarihe onlar tarafından şehadet edecek bir kimse bile kalmadı. Günahlarını ilk evvel Sakarya'da, sonra da Akdeniz'de yıkadılar. Onlar gidince padişah da gitti. Allah'ın hür yarattığı Türk esir olmadı ve Tanrı'nın kendi eliyle sancağımıza taktığı ayla yıldızlar yerlere düşmedi. Bizi yanlarından geldiğin Dumlupınar şehitleriyle sen kurtardın.

Artık başka bir iradeye tabiyiz. İstiklal harbinde şehit olanlar yalnız düşmandan değil saraydan da intikam aldılar. Asırlardan beri başımıza sade ve rain kuvvetiyle bela kesilenlerden bizi kurtardınız. Artık mukadderatımız Afrikalı bir dadının büyüttüğü cahil bir han ve sultan elinde değildir. Şimdi reisimiz siz ve büyük millet meclisidir.

Cumhuriyet bir taht ise biz gençler onun sehpasıyız. Biz kırılmadıktan sonra o düşmeyecektir. Ve üzerinde her zaman layık olan oturacaktır. Türk tarihinde artık kimse tufeyli yaşayamaz. Sizin büyük huzurunuzda bütün gençler yemin eder ki vatanın aleyhine, hakimiyet-i milliye ve cumhuriyetin zararına hangi baş kalkarsa onu koparacağız. Velev o baş vatanı ve hakimiyet-i milliyeyi bize verenlerden biri olsun. Saltanat-ı ferdiyenin mezarı büyük millet meclisi binasının altındadır. Dirilmesinin ve hortlamasının ihtimali yoktur. Kalkmak isterse milleti bütün ağırlığıyla üstünde, bizi bütün silahlarımızla karşısında bulacaktır." [256]

Reis-i Cumhur konuşmadan hayli memnun oldu. Giresun gençlerinin tezahüratına karşı istikbalden emin olduğunu beyan etti ve şöyle mukabelede bulundu:

"Ey genç! Bütün memleketin gençliğine tercüman olan kıymettar sözlerinden fevkâlade memnun oldum. Hakikatin ifadesi olan Giresun gençliğini tebrik ederim.

Afyonkarahisar, Dumlupınarda sizin uşaklar da vardı. Bundan dolayı müsterih ve memnun olabilirsiniz. Memleket bu sözleri söyleyen gençlikle iftihar edecektir.

Bu memleketin gençliği, hakkımda pek büyük teveccüh gösterdi. Bu kadar lâyık olduğumu bilmiyordum. (Layıksınız Paşa... sedaları)

[256] ***Cumhuriyet***, 21 Eylül 1924; *İleri*, 19 Eylül 1924.

> ... Arkadaşlar! Bu memleketi ve bu milleti asırlardan beri berbat edenler çoktan ölmüştür. Bütün gençlik buna iman etmelidirler. Bizim kanımız akmadıkça bunlar bir daha avdet etmeyecektir."[257]

Gençlerin davet etmesi üzerine Bilgi Yurdu binasına giren Gazi Paşa, binanın yetersiz olduğunu görünce devlete ait daha büyük bir binaya geçmeleri gerektiğini söyledi şu tavsiyelerde bulundu:

> "Niçin tek bir ad altında çalışmıyorsunuz? Birlik olun. Yeni binaya taşıdıktan sonra adınız Türk Ocağı'na çevirin."[258]

Öğlene doğru Jandarma Okulu ve Askerlik Şubesi'ni ziyaret eden Gazi Paşa, istirahat ve yemek için hazırlanan Mithat Paşa Oteli'ne geçti. Yemekten sonra halkla birlikte iskeleye kadar yürüdü. Top atışları, vapur düdükleri ve alkışlar arasında Hamidiye kruvazörüne binen Gazi Paşa saat 13:40'ta Giresun'dan Ordu'ya doğru hareket etti.

Bir kaç saat süren Atatürk'ün Giresun gezisi sırasında, gençlik adına Atatürk'e hitaben yapılan konuşma ve Gazi'nin mukabelesinin tam metinleri 21 Eylül 1924 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Gazete, Gazi Paşa'nın Giresun ziyaretini birinci sayfadan "Giresunluların Gazi Huzurunda Yeminleri" başlığıyla duyurmuş ve gençlik adına yapılan konuşmada yer alan "Vatanın aleyhine, hakimiyet-i milliye ve cumhuriyetin zararına hangi baş kalkarsa onu koparacağız. Velev o baş vatan ve hakimiyet-i milliyeyi bize verenlerden biri olsun" ifadelerini alt başlık olarak yayınlamıştır. [259]

Dönemin Giresun yerel basınından haftada iki gün yayınlanan Giresun'da Işık gazetesi, Gazi Paşa'nın şehre geldiği gün çıkardığı özel sayısında sayfalarını tamamen Atatürk için yazılan haber, şiir ve makalelere ayırmıştı. Gazete, birinci sayfada Atatürk'ün kalpaklı fotoğrafı ile birlikte manşette Gazi Paşa'ya şöyle seslenmişti:

> "Büyük Gazi.. Sizi selamlamak bahtiyarlığına nail olan Giresunlular bu gün en mesud ve en güzel günlerini yaşıyorlar.. Işık, Reis-i Cumhurunu; ilahi Türk kahramanını, insaniyet kahramanını selamlar ve derin hürmetlerini sunar. Çok yaşa ey büyük münci.."[260]

---

[257] ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri***, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 196.
[258] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 280; M. Önder, *a.g.e.*, s. 171.
[259] ***Cumhuriyet***, 21 Eylül 1924.
[260] ***Giresun'da Işık***, 19 Eylül 1924. **Bkz. Ek: 16.**

Gazetenin ikinci sayfasında Muallim A. Hilmi imzasıyla yayınlanan "Aziz ve Büyük Gazi" başlıklı yazıda, Giresunluların Gazi'yi görmekten dolayı yaşadıkları mutluluk şöyle ifade edilmiştir:

"Hasret ve iştiyakınızı taşıyan necib, asil kemalinize aşık, huzurunuzda huşu ve tazarru ile kemalinin hasretine kavuşan yeşil yurdumuzun masum evladları, bugün en kıymetli, en mesut dakikalarını yaşamayla bahtiyardırlar.

Mazinin olgun ve üzgün gençliği zi-şaşaa bir sahne arz eden bu kıymetli dakikalara gıbta ediyor. İstiklal-i vatan için namus ve şehametiyle döğüşen münci-i azamımız.

Menhus mütarekename ile elinden silahı alınan Türk gençliğinin biraz sonra başında dolaşan hüzün-engiz siyah bulutların matem saçtığı dakikalarda imdadına koşan sevgili halaskarımıza sefil ve renksiz düşmanların gizli ve çirkin çizmeleri altında çiğnenen masum Türk kızlarının dilinden, vatanın muhtelif kanlı şahikalarından, İstanbul'un velveleli afakından:

"Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini"

"Yok mudur kurtaracak baht-ı kara maderini"

Feryad-ı ah ve enini işitilirken kamer-i mavera-yı cibale çekilip avizesini söndürmüştü. Hilal solgun bir halde bütün nazarlar uzak ufukların firarı mübhemiyetleri üzerinde mahzun seyranlar yapıyordu.

Evet, siyahlara boyanan bayrağımızla, matem çeken Türk kızları, Türk gençleri, bütün dağlar, taşlar sükut ve sükunet içinde ufuktan gelecek "hayye ale'l-felah" sadasını bekliyorlardı.

O, hicran zamanlarında tali'in büyük yardımıyla Anadolu'ya memuren gönderildiniz. Erzurum ve Sivas'ın bozkır tepelerinden Anadolu'ya cesaret tohumunu bir şahika-i zafer olarak saçarken, dağlar, taşlar size secde ediyorlardı.

İşte o zaman mazhariyet-i ilahiyeye nail olacağını anlayan gençlik, istiklal-i millinin bu hatırnak vaziyetinden kurtarılması için vicdan-ı milliden doğan birliğin azim ve iradesine müftekir bulunduğuna iman getirdiler. Her ferd ve her Anadolulu müdafaa-i milliye uğrunda feda-yı hayat edeceklerine ahd ü peyman ettiler

Büyük kahraman..

Bu celadetinizi hoş görmeyen bazı zaif seciyelerin hilelerini, emirlerini red ettiniz ve binaen aleyh çok sevdiğiniz meslek-i askeriyenizden avf eylediniz. O zaman, Anadolu'nun bir köşesinde ve sine-i millette bir ferd olarak vatanı müdafaa için çalışacağınızı mahlu' padişaha bildirirken kan ağlayan ruhunuz, tek yalnız Türklüğün halasını, ölgün hilalimizin selamete çıkarılmasını düşünmekte idi..

Siz arzunuza nail olarak hilali güldürdünüz. Gençliğe neşat ve sürur saçtınız, başımızda bir bela-yı musib olan veraseti yıktınız. Hakanları devirdiniz.

Şimdi onların yerine genç cumhuriyet, büyük millet meclisi ve bunun başında büyük gazimizdir. Bu cenk ve veganızı tes'id ve takdis eden her ferd, hakk-ı tabiisi olan cumhuriyetine kavuşarak, tarihimizi lekeleyenlerin yaldızlı saltanatlarından kurtarılmıştır.

Maziye karışan o, menhus matemî günler yerine şimdi her Türkün kalbine ümid-i istikbal-i vatan duyguları kaim olmuş, yarının büyük kahramanı olmak için çalışmaktadırlar. Cihanda emsali na-mesbuk şan ve şerefinizi tarih-i medeniyetimize yazacak olan müverrihler hiç şüphesiz ki sizi Napolyonlara, Selahaddin Eyyübilere, Yıldırım, Fatih veya Yavuzlar kıyas etmek zahmetinde bulunmayacaktır. Müverrihler yalnız cihan kahramanı olarak Mustafa Kemal'i yazacaklar ve bundan yüz binlerce sene sonra ahfadımız isminizi tarihlerde okudukca, sizi fevka'l-beşer bir harika diye kabul edeceklerdir.

Bu harikulade ulviyetinizi takdir eden gençlik, size aynı zamanda yeni ve genç cumhuriyetin genç fikri, yarının reis-i cumhurîsini yetiştirecek muallimlerine rehber olunuz diyor, Paşam.

Muallim A. Hilmi"

Gazi Paşa, Ordu ve Samsun ziyaretlerinden sonra kara yolu ile Erzurum'a giderken Sivas'ın Suşehri ilçesine uğramıştı. Ali Sururi başkanlığında bir heyet burada Gazi Paşa ile görüşerek Şebinkarahisar'a davet etmişti. Daveti kabul eden Gazi, Erzurum dönüşünde Şebinkarahisar'ı ziyaret etmişti. 11 Ekim 1924 sabahı Erzincan'dan hareket ederek akşam saatlerinde şehre ulaşan Atatürk, Vali Abdurrahman Bey ve Belediye Reisi Rıza Bey başkanlığında Şebinkarahisar heyeti tarafından Suşehri yolunda büyük bir coşku ile karşılanmıştı. Gazi Paşa şehre girerken top atışları ve şehrin yüksek kalesinde yakılan meşalelerle birlikte büyük bir şenlik havası oluşmuştu.[261]

Kendisi için hazırlanan Çakmakçı Mustafa Bey'in evine misafir edilen Gazi Paşa, 12 Ekim 1924 sabahı Belediye, Halk Fırkası, Türk Ocağı, Valilik binası ve Alay Kumandanlığı ile ortaokulu ziyaret etti. Ziyaretlerin ardından öğleden sonra, merasim yapılmaması yönündeki ricalara rağmen tüm halkın tezahüratları arasında şehirden ayrılmıştır.[262]

Gazi Paşa Şebinkarahisar Türk Ocağı'nı ziyareti esnasında burada toplanan gençler, eksikleri olduğunu söyleyerek özür dilemişlerdi. Gazi Paşa bu sözler üzerine ayağa kalkarak şunları söylemiştir:

[261] ***Hakimiyeti Milliye,*** 13 Teşrinievvel 1924.
[262] ***Hakimiyeti Milliye,*** 14 Teşrinievvel 1924.

"Ben bu şehri çok beğendim. Bu sevgimin bir nişanesi olarak Karahisar-ı Şarkî olan şehrin adını Şebinkarahisar olarak tashihini teklif ediyorum. Şapı başta olmak üzere fatihlerin otağ kurduğu bu toprakların içinde daha neler varsa ele alınmalı ve tarihen olduğu kadar iktisaden de şehri ileri götürmek vazifemiz olmalıdır. Sürekli yangınlar görmüşsünüz, memleketiniz harabeye dönmüş, fakat esef etmeyin. Şu tek gözlü mütevazi ocağınızda derin bir samimiyet, geniş ve anlayışlı bir kültür buldum. Kalkınacaksınız, mesut olacaksınız. Türk Ocakları modern dekorla ölçülmez. Türk'ün bu şan ocakları sönmez alevlerle ilelebet tütecektir ve bu harabeler bir gün birer mamureler haline gelecektir."

Gazi Paşa Türk Ocağı'ndan ayrılırken ocak defterine "Türk Ocağı, Türk'ün has ocağı, varlık ve birlik ocağı, yüksek alevlerle tütsün, muhitine nurlar saçsın." yazısını yazmıştır.[263]

1924 yılının sonbaharında gerçekleşen bu ziyaretten sonra Giresunlular Gazi Paşa'yı yeniden şehirlerinde görmek istemişlerdir. Arşiv kayıtlarına göre 1926 yılının Mart ayında Reis-i Cumhur'a saygılarını sunmak ve kendisini Giresun'a davet etmek üzere il adına on kişilik bir heyet oluşturulmuş ve Giresun'dan Ankara'ya hareket etmiştir.[264] Giresunluların çok istemesine karşılık 18 Eylül 1924tarihindeki kısa ziyaretten başka Atatürk'ün Giresun'a başka bir gezisi olmamıştır.

3.3. ORDU GEZİSİ (19 EYLÜL 1924)

19 Eylül 1924 günü gerçekleşen Giresun ziyaretinden sonra Atatürk'ün bir sonraki durağı Ordu şehriydi. Gazi'nin öğleye doğru geleceği söylenmesine rağmen, halk sabahın erken saatlerinde iskeleyi doldurmaya başlamıştı. Günlerdir hazırlıklarını sürdüren Ordu halkı şehrin her tarafını bayraklarla süslemiş ve yollarda taklar kurulmuştu.

Gazi Paşa ve beraberindekileri taşıyan Hamidiye kruvazörü 19 Eylül 1924 günü öğleden sonra Ordu iskelesi açıklarına demirledi. Hamidiye limana girerken kayıklar ve motorlar etrafını sarmaya başlamıştı. Vali Rıfat Vona başkanlığında, Ordu milletvekili Faik Günday, Belediye ve Halk Fırkası Reisi Yusuf Furtun'dan oluşan heyet gemiye çıkıp halkın Gazi'ye hoş geldiniz dediler. Ticaret Odası, Hilal-i Ahmer, İl Genel Meclisi, Muallimler Birliği, Gençler Yükselme Birliği, İdman Yurdu, ihtiyat subayları, manifaturacılar, terziler ve kunduracıların temsilcilerinden oluşan diğer karşılama heyetleri de Hamidiye'ye ulaştı. Bu esnada gemiden 22 pâre top atışı yapılmaya başladı.[265]

---

[263] ***Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu***, 30 Haziran-1 Temmuz 2000, s. 79.
[264] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 1.1.15.
[265] ***Hakimiyeti Milliye***, 21 Eylül 1924.

Gemideki karşılamanın ardından Gazi Paşa ve maiyetindekiler iki ayrı motorbotla kıyıya doğru hareket ettiler. Atatürk ile birlikte milletvekilleri Kılıç Ali, Rauf Benli, Salih Bozok, Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Başyaver Rusuhi, Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Tevfik Bıyıklıoğlu da iskeleye çıkmıştır.[266] Latife Hanım, gemide kalmış, Ordu ziyaretinde bulunmamıştır.[267]

Gazi Paşa iskeleye geldiğinde polis ve jandarma tarafından karşılama töreni yapıldı ve kurbanlar kesildi. İskeleden Belediye binasına kadar yoğun bir kalabalık halinde toplanmış olan halk, tezahüratlar ve alkışlar eşliğinde Paşa'yı coşkulu bir şekilde karşıladı. Gazi Paşa, çizgili lacivert bir kıyafet, beyaz gömlek, lacivert kravat, açık kahverengi kalpak ve siyah rugan ayakkabı giymişti. Valinin makam otomobili yoktu, bu nedenle Gazi Paşa ziyaretleri yaya olarak yapacaktı.[268]

Kendisini selamlamak için sıralanmış olan kız ve erkek mektebi öğrencilerine "Merhaba, nasılsınız arkadaşlar?" diyerek samimi hitaplar ve iltifatlarla karşılık verdi. Belediye binası, Halk Fırkası ve Valilik binasını ziyaret eden Gazi Paşa, memurlarla görüştü ve onlardan bilgi aldı.[269]

Valilikten ayrılıp dönüş için iskeleye yöneldiğinde, başlarında Ali Rıza Gürsoy'un bulunduğu gençler, Paşa'yı İdman Yurdu Kulübü binasına davet etti. Gençlerin davetini kabul eden Gazi Paşa kulübü ziyaret ederek hatıra defterini imzaladı. Hadisenin kahramanlarından ve sonraki dönemlerde Ordu Belediye Başkanlığı da yapmış olan Ali Rıza Gürsoy, Ordu'da yayınlanan Gürses gazetesinin 20 Eylül 1960 tarihli sayısında Atatürk'ün şehre gelişini ve İdman Yurdu'nu ziyaretini kaleme almıştır. Gazi Paşa'nın Ordu ziyaretinin ayrıntılarını vermesi açısından büyük önemi olan makale şu şekildedir:

> "... Biz, idman yurdu mensupları yarış Kik'imizle Hamidiye'nin iskelesi altında nöbetteyiz. Lâtife Mustafa Kemal, siyah bir eşarpla başı sarılı güvertede. Gazi Mustafa Kemal iskeleden geminin hazırladığı motora vakur adımlarla iniyor. Gene toplar atılıyor. Başında, altın saçlarını örten açık kahverengi kalpak vardı. Alıyoruz hasretlimizi. Sakin denizi köpürte köpürte sahile yol alıyoruz. Gazi'ye kavuşmanın sevinci, iman ve irademizi ölçülerden taşırmıştı. Kik'imiz beş dakika Gazi'nin motoru ile başbaşa gidiyor. Bazu ile makinenin yarışı Gazi'nin dikkat ve hayranlığını derhal üzerimizde topluyor, gençliğe ta o günden inanmış büyük insan, bizden başkasına bakmıyordu. Gazi bu

[266] M. Önder, *a.g.e.*, s. 289.
[267] Adnan Yıdız, ***Ordu Tarihi Yazıları,*** Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 133; Hazırlayan: İbrahim Dizman, ***Fevzi Güzemli / Bir Zamanlar Ordu***, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, s. 74.
[268] ***Bir Zamanlar Ordu***, s. 75.
[269] ***Hakimiyeti Milliye***, 21 Eylül 1924.

ilk ihtisasını İdman Yurdu Hâtıra Defteri'ni süsleyen birkaç satırla tesbit etmekten fariğ olamamıştır.

Yolcu iskelesine çıktık, saat tam 14:30'du. "Yaşa Paşam, Varol Gazi... Hoş geldin" nidaları bir gulgule halinde göklere yükseliyordu. İlk durağı Millî Müdafai hukuk Merkezi oldu. Burada halkın, teşekküllerin ziyaretlerini kabul ettikten sonra vilayete gittiler. O tarihte İdman Yurdu müessis ve ilk reisi bulunuyordum.

...Program gereğince Gazi Vilayeti ziyaretten sonra doğruca Hamidiye'ye dönecekti. Çocukların ikazından sonra, büyük misafiri İdman Yurdu'na nasıl getirebileceğimi düşünmeğe başladım. Şimdi Ali Kurtulmuş'a ait binanın üst katında bulunan kulübümüzün Hükümet caddesine bakan tarafında bir tak kurulmuştu.

Hemen sporcu arkadaşlarıma şu tavsiyede bulundum:

- Birinci, ikinci takım soyunsun. Millet düzünde egzersize başlasın. Düdükle işaret verdiğim zaman, birinci takım takın yanında yer alsın.

Bu plan Gazi'nin Hükümet Konağı önünde de söylediği nutku dinlememe mani oldu. Atatürk Hükümet Konağından ayrılınca, birinci takım oyuncularını takın iki tarafında topladım. Ben de kalecinin yanında yer aldım. Gazi, tam takın altından geçerken bir adım ileri atlayarak önüne çıktım:

- Sporcu arkadaşlarım teşrifi devletlerinize intizar ediyor paşam, dedim.

- Kulübünüz nerede?

- İşte burası.

- Haydi yol göster.

O yıllarda yaz mevsiminde şehirde hayat kalmazdı. Herkes Çambaşı Yaylasına çekildiği için, kulübümüz de faaliyetini tatil etmiş vaziyette idi. Gazi'nin Vilayeti ziyareti müddeti içinde Kulüp Salonunu temizletmiş, salon kıraathanesinden 12 sandalye aldırtmıştım. Zira, kulüpte Reis sandalyesinden başka sandalye yoktu. Tahta sıralarda oturup toplantı yapıyorduk. Yalnız, yeşil çuhalı, yirmi kişilik uzun bir masamız vardı. Yeniden boya bir kalem sapı ve sarı kalem ucu aldım. Hatıra Defteri ile hokka ve kalemi bir mağazadan emaneten aldığımız bir çini tepsi içine koydum. Gazi ve maiyetindekiler, kulübe gelip oturduktan sonra kahve içerken tepsiyi önüne koyarak:

- Hatıra-i Devletleri müsaade buyrulmaz mı, dedim.

Kalemi aldılar, hokkaya batırdıkları zaman, "tak" diye sert bir ses çıkardı. Halbuki hokkada Peligan mürekkebi uçmuş, taşlaşmıştı. Falsomuzu derhal anladım, fakat olan olmuştu bir kere. Hiç vakit kaybetmeden, mendil ceplerindeki gözüme ilişen altın kalemlerini işaretle:

- Zatı devletlerinin kalemile yazılırsa bizim için daha mucibi şeref bir hatıra olur Paşam, dedim. Tebessümle:

- Ya... Öyle mi? Dediler, kalemlerini çıkararak şu hatırayı yazdılar:

"Ordu İdman Yurdunu teşkil eden gençlerin hemen mevcudiyetini izhar ve ihsas eden gençlerden mürekkep olduğunu gördüm, memnunum. Sporun bedenî olduğu kadar fikrî de olmasına dikkati celbederim."

Kendilerinden birkaç söz söylemek için müsaadesini istedim:

- Nasıl bir konuşma yapacaksın, diye sordular.

- Bir baba ile evlat arasındaki hasbıhal gibi...

- O halde, meclislerde söz saatle verilir, kaç dakika konuşacaksın?

- Üç dakika...

Cebinden saatlerini çıkararak masanın üzerine koydular. Sözlerimi bitirdiğim zaman ölçmediğim halde üç dakika henüz dolmuştu.

Samimiyetimizden fevkalâde mütehassis olan Büyük Kurtarıcı daha 15 dakika aramızda kalarak muhtelif konular üzerinde konuştular. Milli Emlâk'e ait kira ile oturduğumuz kulüp binasının İdman Yurdu'na devri için lazımgelen muamelenin yapılmasını, Vali vekili Rıfat Vonalı'ya emir buyurdular.

Hamidiye'ye gitmek üzere İdman Yurdundan ayrılan Gazi'yi 19 Eylül Meydanına gelince Gençlik Yükselme Birliği idare heyeti karşıladı. Büyük kurtarıcı bu kulübü de ziyaret ettikten sonra Ordulların coşkun tezahürleri arasında saat 16'da yolcu iskelesinden Hamidiye'ye uğurlandı. Motora bindikleri zaman arkasından şöyle feryat ediyorduk:

- Doyamadık, bir daha gel Paşam!.."[270]

Şehirdeki temaslarını tamamlayan Gazi Paşa, iskeleye geldiğinde, halktan biri "Mukaddes Cumhuriyetimizin Mukaddes Cumhurreisine Gazi Paşamıza hayırlı selâmetler, seyahatler dileriz" diye seslendi. Gazi Paşa, bu sözlere karşılık aşağıdaki konuşmayı yaptı:

"Muhterem Ordu ahalisi!

Hakkımda gösterdiğiniz samimi tezahürat bende pek derin hissiyat bıraktı. Maalesef ciddi bir sebep, aranızda fazla kalmama mâni oluyor. Bunun için müteessirim. Fakat vaat ediyorum; ilk fırsatta aranızda daha fazla kalmakla bu teessürü izale edeceğim. Gönül arzu ederdi ki burada fazla kalayım ve sevimli köylerinizi temaşa ile zevk alayım.

Arkadaşlar!

Sizin gibi şuurlu bir millete malik olan bu devlet bütün cihana karşı iftihar etmek hakkına maliktir. Büyük teessürlerle sizden ayrılıyorum. Fakat vadimi yaptığım zaman bu teessürlerim zail olacaktır. Allahaısmarladık."[271]

[270] ***Gürses**, 19 Eylül 1924.*

Ordu iskelesinden Hamidiye kruvazörünün selam topları ile eşliğinde ayrılan Gazi, maiyetiyle birlikte gemiye bindi. Hamidiye, saat 22:00'de kayıklar ve sandallarla Gazi'yi selamlayan halkın sevgi gösterileri arasında demir alarak Samsun'a doğru yola çıktı. Gazi Paşa Ordu'dan gitmeden bir kaç saat önce Cumhurbaşkanlığı başkatibi Tevfik Bey, Başvekil İsmet İnönü'ye bir telgraf göndererek gezi hakkında şu bilgileri vermiştir:

"Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Reis-i Cumhur hazretleri bugün Giresun ve Ordu'yu ziyaret ettiler her iki şehirde de pek büyük tezahüratla istikbal ve teşyi' olundular yirmi Eylül sabahı Samsun'a muvasalat olunacak ve karaya çıkılacaktır. Samsun'dan doğruca Erzurum'a hareket olunacaktır. Karadeniz seyahatinin Samsun'da hitam bulacağı maruzdur efendim.

Riyaset-i Cumhur Başkatibi Tevfik"[272]

Gazi Paşa Hamidiye'deki son gecesinde, gemi subayları ve refakatindeki Şevket gemisinin komutanına yemek ziyafeti verdi. Çok samimi bir ortamda geçen yemek sırasında Hamidiye'nin süvarisi Binbaşı Hüsamettin Bey, Gazi Paşa'ya hitaben bir konuşmayı yaparak, gemi subayları olarak Gazi Paşa'yı yurt gezilerine götürmekten duydukları sonsuz mutluluğu ve O'ndan ayrılmanın hüznünü ifade etmiştir. Gazi Paşa da şu konuşmayla cevap vermiştir:

> "Bir haftadır Hamidiye ile seyahatimde memleketimizin güzel şehirlerini gördüm. Bundan daha mühim olmak üzere donanmamızı, zabitlerimizi tanıdım. Bu seyahatimde sevk ve idarenizdeki gemide gördüğüm inzıbat ve intizamdan ve yüksek nezaketten pek memnunum.
>
> Tarihte büyük bahrî kumandanlarımız vardır. Fakat modern donanma teşekkülüne teşebbüs ettikten sonra bu gibi kahramanlıklara, parlak harekâta pek tesadüf olunamaz. Benim için gemiden ziyade zabitlerini tanımak mühimdir. Mücadele-i Milliye esnasında donanmamızın toplu olarak istihdamına imkân yoktu. Bununla beraber müteferrik ve vatanperverâne hizmetler pek çoktur.
>
> Seyahatim boyunca gördüğüm intizam, inzıbat ve terbiye bana müstakbel Cumhuriyet donanması namına pek kuvvetli ümitler vermiştir. Bu hususta pek müsait intibalarla emniyet-i kalple ayrılıyorum. Ben daha yakından alâkadar olarak bu donanmanın teşekkülüne yardım edeceğim. Bu seyahatim, bana güzel Karadeniz şehirlerini ve bahriyemizi tanıttı. Bunu temin eden Hamidiye'nin Süvarisine, Zâbitlerine ve bütün mürettebatına samimi teşekkürlerimi takdim ederim."[273]

---

[271] ***Hakimiyeti Milliye***, 21 Eylül 1924.
[272] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 2.9.9. **Bkz. Ek: 17.**
[273] R. Metel, *a.g.e.,* s. 70-71.

Gazi Paşa ve Latife Hanım, deniz seyahatinin sona erdiği 20 Eylül 1924 günü gemiden ayrılmadan önce Hamidiye kruvazörünün hatıra defterine duygu ve düşüncelerini yazıp imzalamışlardır. Gazi'nin hatıra defterine yazdığı şu cümleler dönemin Türk denizciliği için bir hedef olarak değerlendirilmelidir:

> "Hududlarının önemli ve büyük parçaları deniz olan Türk Devleti'nin donnması da önemli ve büyük olmak gerektir. Mükemmel ve güçlü bir Türk Donanmasına sahip olmak gerekir. Bunun ilk başlangıç noktası, harp gemilerinin elde edilmesinden önce, onları başarıyla sevk ve idareye yetenekli kumandanlara, subaylara sahip olmaktır. Hamidiye'de Peyk-i Şevket'te tanıdığım arkadaşlar bu gayeye yürüyebileceğimizin canlı ve değerli kanıtlarıdır. Çalışan ve yararlı unsurlardan gösterişsiz bir deniz kuvveti meydana getirmek imkânına inandım. Esaslı ve değerli bir çıkış noktası bulduktan sonra ondan çok büyük gayeye yürümek ve ulaşmak elbette kolay olacaktır."[274]

3.4. SİNOP GEZİSİ (15 EYLÜL 1928)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Sinop'a ilk kez 18 mayıs 1919 günü gelmişti. Bandırma vapuru ile Samsun'a giden Gazi Paşa, o gün Sinop iskelesine çıkmış, Samsun'a kara yolu ile ulaşım imkânını sormuştu. Kara yolu olmadığından deniz yolundan yolculuğunu sürdürmüştü.[275] Bu hadiseden dokuz yıl sonra Gazi Paşa, başka bir amaçla Sinop şehrini ziyaret etmiştir.

1928 yılı içinde Atatürk devrimlerinin en önemlilerinden olan Harf Devrimi gerçekleşmişti. 8 Ağustos 1928 gecesi Halk Fırkası'nın İstanbul Sarayburnu (Gülhane) Parkı'nda düzenlediği ve halkın da katıldığı bir programda Gazi Paşa yeni harflere geçileceğini açıkladı. "Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmağa mecbur olduğumuz, son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk Harflerini çabuk öğrenmelidir." sözleriyle yeni harflerin bir an önce öğrenilmesi gerektiğini vurgulayan Atatürk, bu amacı gerçekleştirmek için halka rehberlik etmiştir. Yeni harfleri halka öğretmek Ağustos ve Eylül aylarında yurt gezisine çıkan Atatürk, önce Tekirdağ'a, ikinci olarak Çanakkale ve Gelibolu'ya gitmiştir. Sinop'ta başlayan üçüncü gezi ise Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'ye kadar devam etmiştir.[276]

---

[274] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 282.
[275] M. Önder, *a.g.e.,* s. 318.
[276] M. Ş. Ülkütaşır, *a.g.e.*, s 64-90.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Sinop'tan başlayan Karadeniz gezisine, 14 Eylül 1928 Cuma günü çıkmıştı. İkamet etmekte olduğu Dolmabahçe Sarayı'ndan saat 14:30'da resmî bir törenle ayrılan Gazi Paşa, Sakarya motoruna binerek kendisi ve beraberindekileri taşıyacak olan İzmir Vapuru'na geçmişti. Hareketten önce Hamidiye ve Mecidiye Kruvazörleri Dolmabahçe önüne gelerek demirlemişler, yirmi birer pâre top atışı ile selamlamışlar, personel güvertede yan yana dizilerek üç defa "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırmıştır.[277]

Sakarya motorunun saray rıhtımından ayrılmasının ardından Dolmabahçe önünde demirleyen savaş gemilerinden toplar atılmaya başladı. Vapurlar, bir ağızdan düdük öttürerek Gazi Paşa'yı selamlıyor, saat kulesi etrafında toplanan yüzlerce kişi mendil sallıyordu. Gazi Paşa, alay sancaklarıyla süslenen İzmir Vapuru'nun merdiven başında durarak, mendil sallayanlara aynı şekilde mukabele ediyordu. İzmir Vapuru selam topları arasında boğaza açılırken, Vali Muhittin Bey, Afyon milletvekili Ruşen Eşref Bey ve gazetecilerin içinde olduğu Sakarya motoru da Yeniköy'e kadar süre onu takip etmiştir.

Bu esnada boğazın iki cephesi tamamen insan kitlesi ile çevrilmiş, her elde bir mendil Gazi Paşa'yı uğurlamaktadır. Bebek önlerine gelindiğinde, Galatasaray denizcileri bir filo halindeki fotalarıyla İzmir Vapuru'nun etrafını çevirerek Paşa'yı selamlamıştır. Yoğun sevgi gösterileri arasında yolculuğa başlayan İzmir Vapuru ancak saat 16:15'te Karadeniz'e açılabilmiştir.[278]

Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Bolu milletvekili Cevat Abbas, Yozgat milletvekili Salih Bozok, Sinop milletvekili Recep Zühdü, Halk Fırkası genel Sekreteri Saffet, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Muhafız Kıtası Kumandanı İsmail Hakkı Tekçe, Başyaver Rusuhi Bey ve diğer yaverler bu seyahatte Gazi Paşa'ya refakat etmişlerdir.[279]

Harf Devriminin başlamışından sonra Karadeniz şehirlerinin milletvekilleri, yeni harfleri halka benimsetmek için bölgelerine gitmekteydiler. Reşid Paşa Vapuru ile seyahat eden Karahisar milletvekili Emin, Kars milletvekili Ahmet, Samsun milletvekili Adil, Vona ve Ordu milletvekilleri, Sinop açıklarından geçerken telsizle İz-

[277] R. Metel, *a.g.e.,* s. 123.
[278] ***Cumhuriyet***, 15 Eylül 1928.
[279] ***Milliyet***, 15 Eylül 1928.

mir vapurundaki Gazi Paşa'ya telgrafla göndermişlerdi. Gazi Paşa milletvekillerine cevaben şu telgrafı göndermişti:

> "İdealist arkadaşlarım! Büyük milletimizi irşad için Karadeniz'in dalgaları arasında ben aciz arkadaşınızı hatırladığınızdan çok mütehassis oldum. Cümleniz için millete nafi olmanızı temenni ederim. Aynı dalgalar içinde şirin, karanlık gecenin milletimiz için nûr saçan rehberleri olarak takip ediyorum, muvaffakiyet.
>
> Gazi Mustafa Kemal"[280]

Gazi'nin Sinop'a geleceği haberini alan halk iskele, park ve deniz sahillerini kitleler halinde omuz omuza doldurmuştu. Denizden bakıldığı vakit sahillere toplanan binlerce kişi siyah ipek gibi uzanıyordu. Gazi'yi bekleyen halkın heyecanı doruk noktasına çıkmıştı. Bu anları sayfalarına taşıyan Sinop gazetesi, Gazi Paşa için yapılan hazırlıkları ve şehirdeki coşkuyu şu şekilde yazmıştır:

> "Cumartesi günü parkta, iskelede, fırka binasında toplanan ve kalbleri pürhelecan sevgili gazilerinin nurlu yüzünü görmek için çarpan halk mütemadiyen birbirinden bir tebşir bekliyor ve gelen Reşid Paşa vapuru yolcularından da bir şey öğrenemiyordu.
>
> Saat on üçte ilk haber ilk müjde geldi. İzmir vapuru da gözükmüş sahile yakın gelmekte olduğuna nazaran Sinobumuza uğramalarının muhakkak görüldüğü an-ı vahidde her tarafa şayi' oldu ve bir saat sonra da halaskarın yüzünü daha yakından görebilmek için adeta yekdiğeriyle müsabaka ve mücadele ediyordu.
>
> İzmir vapurunun demirlemesini müteakib limanımızda Reşid Paşa vapuru da sancaklarla donandı ve düdükle resm-i selamı ifa eyledi. Bu arada park iskelesine alelacele halılar seriliyor, jandarma, polis müfrezeleri, kız ve erkek mektepleri acele acele toplanarak iskele önünde sıralanmağa çalışıyorlardı.
>
> Tam saat on dört buçukta İzmir vapurundan iki motor ayrıldı ve İzmir, Reşid Paşa vapurlarının başlayan mütemadi düdük sadaları büyük gazimizin vapurdan ayrıldıklarını tebşir ediyordu işte o dakikada halkın geçirdiği heyecanlı, helecanlı tasvir etmek imkan haricindedir."[281]

Gazi Paşa, maiyetiyle birlikte 16 Eylül 1928 günü saat 14:30'da Sinop'a geldi. İzmir vapurundan bir motor ile rıhtıma gelen Paşa, binlerce kişinin alkış tufanı ve "Yaşa, varol!" sesleri arasında iskeleye çıktı. Kendisini karşılamak için caddenin iki tarafı doldurmuş olan halka ve öğrencilere tebessümle "Merhaba hanımlar, merhaba

[280] ***Cumhuriyet***, 16 Eylül 1928.
[281] ***Sinop***, 17 Eylül 1928.

evlatlar!" diyerek selam veren Gazi Paşa, Sinop'ta büyük bir coşku ve heyecan karşılandı.[282]

Vali Ethem, askerli şube reisi Faik, Belediye Reisi Mustafa İzzet, Mahkeme Reisi Hasan Fikri, Müdde-i Umumi Mithat, Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemet Vekili Şaban, Türk Ocağı Reisi Lütfü, Himaye-i Etfal Reisi Zühdü, Muallimler Birliği Reisi Nizamettin Beylerden oluşan resmî karşılama heyetini[283] Gazi Paşa'ya takdim ettikten sonra Hükümet Konağı'na doğru yola çıkıldı.[284]

Atatürk'ün Sinop gezisinin tanıklarından olan halkbilimci Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi adlı eserinde, o günü şöyle anlatmaktadır:

> "Köylü, kasabalı yüzlerce halk, parkı yalı boyunu doldurmuştu. Bütün göğüslerin bir sabırsızlık heyecanı ile kabarıp indiği hissediliyordu. Herkes onu bekliyor, kalplar onun için çarpıyordu. Bu sırada "İzmir"in çaldığı ince ve kesik kesik düdükler de sanki bu helecanın, bu heyecanın bir yankısı gibiydi.
>
> Yarım saat sonra karaya ayak basan Büyük başöğretmen Atatürk, altın gibi sarı saçlı başlarıyle halkı selamlıyor; saf bir sema gibi duru mavi gözleriyle etraflarında kaynaşanlara bakarak hatır soruyordu. Her taraftan kopan alkış tufanı, her ağızdan yükselen "Safa geldin, yaşa, sağol!" sesleri arasında, Elifiye şalvarları ve elvan çemberleriyle dikkati çeken, yanımdaki köylü kadınları: "Safa geldin oğul, Tanrı sana uzun ömürler vire. Tuttuğunu başarasın!" diye bağrışmaları zaten heyecandan dolu dolu olan gözlerimizi o anda yaşartmıştı.
>
> Belediye caddesini ve o sıradaki bütün evlerin balkon ve pencerelerini, kale bedenlerini dolduran halkın bu coşkun tezahürleri arasında Hükümet Konağı'nı şereflendirdiler."[285]

Hükümet Konağı'na gidilirken Gazi Paşa ile birlikte halk da yürümüştü.[286] Valilik makamında bir süre dinlenen Paşa, bütün öğrencilerin ve halkın Yatı Mektebi'nde toplanmasını istedi. Okulun bahçesinde yeni harflerle ilgili ders veren Atatürk, iki saat boyunca öğrenciler, memurlar, kadınlar ve hiç okuma yazma bilmeyen ihtiyarlar da dahil olmak üzere halkı imtihan etti.[287]

Atatürk'ün Sinop'ta yeni harflerle ilgili verdiği bu dersi, hadisenin tanıklarından Şakir Ülkütaşır şöyle aktarmıştır:

---

[282] ***Cumhuriyet***, 16 Eylül 1928.
[283] Z. Zeki Özcanoğlu, ***Atatürk ve Harf Devrimi***, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Sinop 2009, s. 8. **Bkz. Ek:18.**
[284] ***Sinop***, 17 Eylül 1928.
[285] M. Ş. Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 104.
[286] Zeynel Zeki Özcanoğlu, ***Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi***, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2006, s. 55. **Bkz. Ek:19.**
[287] E. Z.Ökte, *a.g.e.,* s. 519.

"Gazi önce okulun alt kattaki bir sınıfında imtihana başlamıştı. Fakat sınıfın döşeme tahtaları gıcırdamaya başlayınca, çökme ihtimali düşüncesiyle dışarıya, bahçeye çıkılmasını emrettiler. Derslere bahçede devam edildi. Emirleri üzerine okulun bahçesine siyah bir yazı tahtası konuldu. Tarihî ders başlamıştı. Bahçe içinde bu yazı tahtasına doğru yarım daire şeklinde cephe almış olan yüzlerce halk, Büyük Öğretmenin vakur bir eda ile anlattığı "Yeni Türk Alfabesi"ni öğreniyor; evet onun bu yepyeni kültür eserini gene ondan öğrenmek, onun ağzından dinlemek saadetini tadıyordu. İşte bu harf devriminin Başöğretmeni Atatürk, Gülhane (Sarayburnu) Parkı nutkundan sonra halk için başladıkları alfabe derslerinin dördüncüsünü 15 Eylül 1928'de Sinop'ta ve bu okulun bahçesinde vermişlerdi.

Büyük Öğretmen, ilk önce Türkçedeki "A, E, I, İ, O, Ö, U, Ü" vokallerinin, fonetik bakımından rollerini anlattı. Bir kıraat parçası okudu. Arkasından herkesi okuttu ve yazdırttı. İlk imtihan Maarif ve Ortamektep müdürlerinden başlamıştı. Halkta, öğretmenlerden ve devlet memurlarından orada bulunanların birçokları sıra ile hep bu imtihanı geçirdiler.

Alfabe Encümeni'nin düzenlediği yeni imlâ sistemine göre "mi-mu" soru eki "Ahmet geldi-mi?" "Kitabı okudun-mu?" şeklinde kelime arasına bir (-) tire konularak yazılıyordu. Fakat başta öğretmenler olduğu halde bu tarz yazılışta bir zorluk görülüyordu. Bunu hisseden Atatürk, o zaman Halk Partisi Umumî Kâtibi olan Safvet'e dönerek "Maarif Vekili Beyefendiye bir telgraf yazınız. İmlâdaki bu bağlama işareti müşkilatı müeddi oluyor, kaldırılsın." dedi. Bundan sonra "mı, mi, mu, mü" soru eklerinden önce yazılması gereken tire, bağlama işareti kaldırıldı.

Dersi dinleyenler arasından biri ön sıraya geçmiş ve tam Büyük Öğretmen'in karşısında yer almıştı. Ben, imtihanı çoktan muvaffakiyetle vermiş olduğum için, öğretmenimizi derin bir hayranlık içinde tetkike, onunöğretiş usullerindeki inceliği zihnen tahlile dalmıştım. Bu sırda Bektaşağa köyünden olduğu sonradan anlaşılan bir bayanın imtihanı bitmişti ki, Büyük Öğretmen:

- Sen gel bakayım, diyerek o ön sırada ve tam karşısında duran adamı yazı tahtası başına çağırdı. Öğretmen sordu:

- Adın ne?

- Bekir, Paşam.

- Ne iş yaparsın?

- Arabacıyım, Paşam.

- Okuman, yazman var mı?

- Yok Paşam, senden öğrenmeye geldim.

Elli yaşlarında kadar olan bu adam, Sinop'un herkesçe bilinen arabacı Bekir Ağa'sı idi ve gerçekten ne okur, ne de yazardı. Bunun üzerine Büyük Öğretmen yazı

tahtasına "A" yazdı. Bunu birkaç kelime örneği ile Bekir Ağa'ya tekrarlattı. Bundan sonra "O, Ö, U, Ü" vokallerini ayrı ayrı yazdı ve yine ona tekrarlattı. Büyük bir sevinç içinde "A, O, Ö, U, Ü"leri tekrarlayan Bekir Ağa, ne şâyanı hayrettir ki, pek kısa zaman içinde bu harfleri yanlışsız yazmayı başardı.

Bundan sonra Öğretmeni, Bekir Ağa'ya "T" harfini belletti. Bekir Ağa esasen "A" ile "O" harflerini önceden öğrenmiş olduğundan bu sefer yazı tahtasına "at" ve "ot" kelimelerini yanlışsızca yazdı. İşte en Büyük Öğretmenimiz Atatürk, Sinop'ta verdikleri derslerde, elli yaşlarına kadar cahil kalmış olan bir vatandaşa da yarım saat gibi kısa bir zaman içinde, Yeni Türk Alfabesinin esaslarını öğretmişlerdi."[288]

Gazi Paşa, okul bahçesindeki bu dersten sonra yaya olarak Halk Fırkası binasına gitmek için yola çıktı. Güzergahındaki kahvehane ve dükkanlara girerek ahali ile yakından temas edip samimi hasbıhallerde bulunan Paşa, Meydan Kapı'da Hüsnü Efendi'nin kıraathanesinde bir kahve içtikten sonra tersaneye indi ve postahanenin yeni harflerle yazılmış olan levhasındaki bir yanlışı tashih ettirdi.

Reis-i Cumhur, fırka binasında yeni harfler ve Türk alfabesi hakkında özellikle öğretim metodları ile ilgili olarak çok önemli açıklamalar yaptı. Bu arada kibrit fabrikası hakkında halk adına fırka mutemedi Şaban Bey tarafından yapılan istirhamın incelenmesi için genel sekreteri Tevfik Bey'e emir verdi.[289]

Halk Fırkası'ndaki ziyaretten sonra sahildeki belediye parkına giden Gazi Paşa, akşam yemeğini yemeden önce halkın coşkun tezahüratı eşliğinde parkta dolaştı, halkla samimi ve candan sohbetler yaptı. Bütün vatandaşların çok kısa bir süre içinde yeni Türk harflerini öğrenmesinin vatanî bir görev olduğunu beyan etti. Senelerden beri kendisini beklemiş olan Sinop halkı derin bir iştiyakla dinliyordu.[290]

İlerleyen dakikalarda vali, belediye reisi, Gazi ile birlikte şehre gelen misafirler ve Sinop'un ileri gelenleri de topluluğa dahil oldu. Akşam yemeği için parkta masalar hazırlandı. Yemek esnasında yanı başında, bir ağacın dalında asılı duran lüks lambasını gösteren Gazi, "Sinop'un bu güzel mehtabı yanında bu lâmba çok sönük kalıyor, söndürünüz onu, şu lâtif manzarayı ve limanı seyredelim." Dedikten sonra lâmba söndürüldü ve yemek mehtap ışığında yendi.[291]

Yemek sonrası Türk Tarihi ve Türk dili hakkında çok faydalı tartışmalar yapıldı. Atatürk, dil konusunda akıcı, açıklayıcı ve tutarlı konuşması, dinleyicileri çok

[288] M. Ş. Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 104.
[289] ***Milliyet***, 17 Eylül 1928.
[290] ***Cumhuriyet***, 17 Eylül 1928.
[291] M. Önder, *a.g.e.*, s. 317.

etkilemişti. Atatürk, yeni harfler hakkında yapılan sohbet sırasında kararlılığını şu sözlerle vurguladı:

> "Arkadaşlar! Bazı zevat idarî mülahazalarla olacak, yeni Türk harflerinin tatbik edilmesi için benden bir sene, üç sene gibi bir mühlet istiyorlar. Buna asla muvafakat edemem. Ankara'ya dönünce ve Yüksek Meclis açılınca, bir kanunla[292] bunun hemen kabul edilmesine bütün kuvvetimle çalışacağım."

Konuşmanın bir bölümünde Sinop'ta yeni kurulmuş olan Türk Halk Bilgisi Derneği'nin çalışmaları hakkında konuşuldu. Dernek Başkanı Şakir Ülkütaşır'ın öz Türkçe sözleri topladığını, bunların yüzde yetmiş beşinin eski Türk dilinin en büyük sözlüğü olan Divânü Lügat-it Türk'te bulunduğunu dile getirmesi Atatürk'ün çok ilgisini çekti. Şakir Bey'in verdiği örnekler üzerine şunları söyledi:

> "Arkadaşlar! Şakir Bey'i alâka ile dinledim. Bunlar da esas davamızın, mesaimizin içinde bulunan, mühim, millî meselelerdendir. Elbirliği ile bunları da mutlak başaracağız. Türk dili güzeldir, zengindir. Onun bu güzelliğini, zenginliğini ortaya koymamız lâzımdır."

Açık havada saatlerce devam eden toplantı, tamamen bilimsel bir ortamda geçti. Vakit ilerlediğinde Gazi Paşa;

> "Arkadaşlar tarihe, dile, harf inkılâbına, hatta memleket işlerine dair birçok, hem pek çok şeyler konuştuk. Samimî bir muhit ve hava içinde geçen bu dakikaları unutamayacağım. Çok mütehassisim. Vakit geldi. Müsaadenizi rica edeceğim."

dedi ve bir dakika sonra ayağa kalktı. Şakir Ülkütaşır'ın ağzından dökülen "Nasıl göndeririz ki, daha doyamadık ki Paşam!" sözlerine gülerek karşılık verdi ve iskeleye doğru ilerledi.[293]

Gazi, iskeleden ayrılırken, Vali'nin halk adına teşekkürü üzerine cevaben şunları söyledi ve saat 22:00'de İzmir vapuruna binerek Samsun'a doğru yola çıktı:

> "Başka bir şey söyleyemeyeceğim ben de çok memnunum ve mütehassısım. Zannediyorum ki Sinop'a çıktığım dakikadan itibaren şimdiye kadar vaziyetim ve hususiyetimle bunu gösterdim."[294]

Atatürk'ün seyahatini takip eden Cumhuriyet gazetesi muhabiri Şemseddin Sami, gazetenin 17 Eylül 1928 tarihli sayısında, Sinop belediye parkında Gazi Pa-

---

[292] TBMM, 1 Kasım 1928 tarihinde, 1353 kanun numaralı "Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" oy birliği ile kabul etmiştir. (Resmi Gazete, 3.11.1928, C. 10, s. 3.)
[293] M. Ş. Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 108.
[294] ***Milliyet***, 17 Eylül 1928.

şa'nın halkıyla bir arada olduğu iki saate ait izlenimlerini ve Sinop'tan ayrılması sırasında yaşananları şu şekilde aktarmıştır:

> "Büyük Gazi'nin işaret buyurduğu günden beri yeni Türk harflerini milli bir heyecanla öğrenmeye çalışan Sinop halkı bu vazifesini de büyük dâhisinden aldığı ilham ve kuvvetle başaracağını arz ettiler. Halk fevkalade coşmuş, Gazi'nin masası etrafını vecd ve heyecanla sarmıştır.
>
> Gazi hazretleri sarık ve cübbe ile artık dünyada muvaffak olmanın mümkün olmadığını ve yaptığımız muazzam inkılâbda medeni bir millet olduğumuzu cihana isbat eylediğimizi beyan buyurdular.
>
> Halk zaman zaman büyük münciyi mütemadiyen alkış ve yaşa sadalarına gark ediyordu. Kalplerinde unutulmaz hatıralar bırakan parktaki iki saatlik çok tatlı ve kısa bir musahabeden sonra saat yirmi bir buçukta binlerce halkın ihtiyarından en küçüğüne kadar alkış ve "Yaşa.. Varol.. Allah seni başımızdan eksik etmesin Paşam!" sadaları arasında maiyyeti erkanıyla İzmir vapuruna azimet buyurdular. Sahilde rengarenk hava fişenkleri atılıyor. Ve vapurdan da aynı şekilde mukabele ediliyor. "[295]

Atatürk'ün, yeni Türk harflerini halka öğretmek amacıyla gittiği Sinop gezisi, ulusal ve yerel basında bu özelliği nedeniyle geniş yer kaplamıştır. Gazi'nin İstanbul'dan yola çıkışı detaylarıyla gazetelerde yer almış, aynı şekilde Sinop'ta geçirilen saatler, ve konuşulan konular okuyuculara aktarılmıştır. Basından ve hatıralardan öğrendiğimize göre Gazi Paşa, halkın yeni alfabeyi öğrenme iştiyakından ve Sinop gezisinden son derece memnun ayrılmıştır.

16 Ağustos 1928 tarihli Cumhuriyet gazetesi, Gazi Paşa'nın Sinop gezisini "Reis-i Cumhur hazretleri dün "Sinop"a çıkarak yeni harflerimiz hakkında halk ve memurlarla hasbıhal ettiler." başlığını kullanarak vermişti. Gazete, alt başlıkta "Gazi Hazretleri Arabacı Bekir Ağa'ya Birkaç Dakika Zarfında Yeni Harflerimizi Öğrettiler" ifadesini kullanarak Atatürk'ün alfabe dersinde yaşananları ön plana çıkarmıştı. Sinop'taki muhabirinin aktardığı bilgilere göre Gazi'nin şehirdeki karşılanma anı gazeteye şöyle yansımıştı:

> "Türkün ebedi ve ezeli güneşi, nur ve feyz menbaı ve kaynağı büyük ve la-yemut gaziyi Sinop'un binlerce halkı bir misli daha şimdiye kadar hiç görülmemiş ve işitilmemiş en hâr aguş-ı samimiyeti içinde sardı, öptü ve doya doya kokladı." [296]

Vilayet gazetesi olarak yayınlanan Sinop gazetesi, Atatürk'ün gelişinde yaşanan heyecanı 17 Eylül 1928 tarihli sayısında "Sevgili Büyük Halaskarımız cumartesi

[295] ***Cumhuriyet***, 17 Eylül 1928.
[296] ***Cumhuriyet***, 16 Eylül 1928. **Bkz. Ek:20.**

günü Sinobumuzu şereflendirdiler." başlığıyla sayfalarına taşımıştı. Gazi'nin şehri ziyaret ettiği günü "Sinop tarihinde ilelebed altın hatla yazılacak kıymetli bir gün" olarak niteleyen gazete, halkın Atatürk'ü beklerken yaşadığı heyecanı şu şekilde dile getirmiştir:

> "Sinop, evvelki gün senelerden beri mütehassir ve müştakı olduğu büyük müncisini candan bir samimiyetle selamlamak, kudümleriyle şerefyab olmak bahtiyarlığına nail oldu. Son posta ile gelen İstanbul gazeteleri, muhterem reis-i cumhurumuzun Karadeniz'e bir seyahat icra buyuracaklarını tebşir etmekte bulunması hasebiyle evvelce iki defa da –talihin makus bir cilvesi olarak – bu kıymetli şereften mahrum kalan Sinobumuzun bu defa olsun bu şereften hissemend olmasını bütün Sinoplular can u gönülden temenni ediyor ve her an teşriflerini bekliyordu."[297]

3.5. ZONGULDAK GEZİSİ (26 AĞUSTOS 1931)

Zonguldaklılar, Gazi Paşa'yı şehirlerine davet etmek için birçok kez teşebbüste bulunmuşlardı. İl Genel Meclisi'nin aldığı karar gereği, meclisi üyesi İbrahim Ethem Bey başkanlığında oluşturulan sekiz kişilik heyet, Gazi Paşa'ya saygı sunmak ve kendisini Zonguldak'a davet etmek için 13 Mart 1926 günü Sebat vapuruyla Zonguldak'tan İstanbul'a hareket etmiş, İstanbul'da birkaç gün kaldıktan sonra Ankara'ya yola çıkmıştır. Heyetin Zonguldak'tan Ankara'ya hareketi ile ilgili yazışmalardan öğrendiğimize göre, sonradan Bartın gençlerini temsilen Yerleşme Yurdu ve Muallimler Birliği adına Bartınlı Samancızade Galip Bey de heyete katılmıştır.[298] 1926 yılındaki bu davetten dört yıl sonra, Atatürk'ün Karadeniz seyahatine çıkacağını öğrenen Zonguldaklılar, yerel basın aracılığıyla Gazi Paşa'yı yeniden şehre davet etmişlerdir.[299]

Atatürk, 1931 yılı yaz aylarını İstanbul ve Yalova'da geçirmiştir. 21 Temmuz 1931'de Ankara'dan İstanbul'a gelen Atatürk, daha sonra Yalova'ya geçmiş, burada bazı heyetleri kabul etmiş ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile ilgili çalışmaları gerçek-

[297] ***Sinop***, 17 Eylül 1928.
[298] BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 1.1.17. **Bkz. Ek: 21.**
[299] Y. Namal, *a.g.e.*, s. 12.

leştirmiştir. Yalova'da Sovyet büyükelçisini de kabul eden Atatürk 25 Ağustos günü İstanbul'a dönmüştür.[300]

O günlerde kömür madenlerinin ileri düzeyde işletilmesi gündeme gelmiştir. Başbakan İsmet İnönü, Büyük Millet Meclisi'nde bu konuyla ilgili olarak, "Kömür meselesini bütün memleket için büyük dava telakki ediyoruz." cümlesini kullanmıştı.[301] 1931 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bazı milletvekilleri ve üst düzey bürokratlar da Zonguldak'a gidip kömür havzalarıyla ilgili araştırmalar yapmışlardı.[302]

26 Ağustos 1931 günü sabahın erken saatlerinde Dolmabahçe'den Ertuğrul Yatı ile ayrılan Atatürk, kömür madenlerini yerinde görmek ve teftiş etmek için Zonguldak'a hareket etmişti. İş Bankası Genel Müdürü ve İzmir Milletvekili Celal Bayar, Afyon Milletvekili Ruşen Eşref Ünaydın, Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali, Sinop Milletvekili Recep Zühtü, Aydın Milletvekili Reşit Galip Bey, Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Başyaver Rusuhi, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak Bey ve diğer yaverler, Atatürk ile birlikte Zonguldak'a gitmişlerdi.[303]

Atatürk'ün Zonguldak'a gideceği haberi alınır alınmaz Zonguldak halkı limandan itibaren çarşı boyunca caddeleri bayraklarla ve defne dallarıyla süslemiş, belediye önünde ve iskele başına taklar kurmaya başlamışlardı. Şehir halkı ve işçiler kafile halinde deniz kıyısında toplanmıştı. Gazi ve maiyetini taşıyan Ertuğrul yatı saat 9:30 sularında Zonguldak kıyılarına yaklaştığında sahildeki halkta bir heyecan dalgası başladı. Ertuğrul'un limana girmesiyle selamlama topları atılmaya başladı.[304]

Vali Arif Bey, daha önce Mahmut Şevket Paşa vapuru ile şehre gelen Zonguldak milletvekili Rıfat Bey ve diğer milletvekilleri Hasan ve Esat Beyler, Belediye Başkanı Doktor Nihat Bey, Cumhuryet Halk Fırkası İl Başkan Vekili Halim Cavit, Maden Genel Müdür Vekili Bedri Hüsnü Bey ve Zonguldak gazetesi başyazarı Akın Karauğuz Bey'den oluşturulan heyet, Gazi Paşa'yı karşılamak için Ertuğrul yatına kadar gitti. Bir süre sonra Gazi Paşa, maiyeti ve karşılama heyeti Ertuğrul yatından

[300] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 782-792.
[301] M. Önder, *a.g.e.*, s. 359.
[302] Yücel Namal**,** ***Atatürk'ün Zonguldak Gezisi***, Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 10-11.
[303] ***Cumhuriyet***, 27 Ağustos 1931.
[304] ***Zonguldak***, 26 Ağustos 1931.

ayrılarak bir motora iskeleye doğru yola çıktı. Limandaki bütün gemiler Gazi Paşa'yı selamlamak için düdük çalmaktaydı.[305]

İskeleye gelen Gazi Paşa, halılarla döşenene merdivenlerden çıktı ve kendisini karşılayanların ellerini sıkarak onlara iltifatlarda bulundu. Atatürk merdivenin başına geldiğinde Ayten Basri adlı bir kız çocuğu "Hoş geldin Gazi babamız" diyerek bir demet çiçek takdim etti. İskele başında bir jandarma müfrezesinin selamlamasının ardından alkışlarla caddeye çıkan Gazi Paşa'yı tepelere kadar taşmış olan kalabalık bir halk kitlesi karşıladı.

İskeleden otomobillere binerek kömür ocaklarının bulunduğu bölgeye giden Gazi ve beraberindekiler öğle yemeğini burada yediler. İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar, Türkiş şirketi müdür muavini Kazım Bey ve diğer ilgililerin verdiği bilgileri dinleyen Gazi Paşa, işçilerin "Yaşa" nidaları arasında maden bölgesinden ayrıldı. Dönüşte şehir içinde zaman geçirmeden saat 15:30'da bütün halkın coşkulu alkışlarıyla Ertuğrul yatına geçti ve yarım saat sonra da limandan ayrıldı. Vali, vilayet erkânı, belediye, parti ve diğer resmi kuruluşların temsilcileri sandallarla yata kadar yaklaşıp Gazi Paşa'yı uğurladılar.

Gazi Paşa'nı Zonguldak ziyareti çok fazla sürmemişti. Bu nedenle, kendisini görmek ve şehirlerine davet etmek için Zonguldak'a gelen ilçe heyetleri Gazi Paşa'ya yetişemedi. Bartın ve Safranbolu heyetleri yolda iken Gazi Zonguldak'tan ayrılmıştı. Sadece Ereğli'den gelen heyet Gazi'nin şehirden ayrılışı esnasında selam ve saygılarını sunabildi, karşılığında kendisinin iltifatlarını aldı. [306]

Gazi'yi taşıyan Ertuğrul yatı Zonguldak'tan ayrıldıktan sonra Ereğli limanına da gelmişti. Ereğli halkı sahillere doldurmuş, sandallar ve motorlara binerek Gazi Paşa'yı karşılamışlardı. Fakat Ertuğrul yatının kaptanının denizdeki hava durumunun kötüye gideceğini söylemesi ve ısrarları üzerine karaya çıkılmamış, yolculuğa devam edilmiştir.[307] Gazi Paşa'yı taşıyan Ertuğrul Yatı, fırtınalı bir havada oldukça zorlu bir yolculuktan sonra İstanbul'a ulaşabilmişti. Zonguldak gezisine katılmış olan Nuri Ulusu, hatıralarında o tehlikeli yolculuğu ve denizdeki koşulları şöyle anlatmıştır:

> "Atatürk Ertuğrul Yatı'nı da çok severdi. Bir yaz mevsimiydi. Ertuğrul Yatı'yla geziye çıkıldı. Atatürk birden "Cemal Kaptan'ı çağırın" dedi. Yatta Kılıç Ali Paşa, Recep

[305] ***Vakit***, 27 Ağustos 1931.
[306] ***Zonguldak***, 26 Ağustos 1931.
[307] Y. Namal, *a.g.e.*, s. 18.

Zühtü Bey, Celal Bayar vardı. Cemal Kaptan gelince kendisine 'istikamet Zonguldak' demez mi? Kılıç Ali Bey endişe ile Atatürk'e dönerek 'Bu gemiyle mi gideceğiz?' deyince Atatürk yat kaptanı Cemal Kaptan'a dönerek 'Ne dersin kaptan?' diye sordu, kaptanın 'Bu gemi tekneyle Hint Okyanusu'na bile gideriz' demesiyle de Atatürk 'Gördünüz mü, kaptana inanın' dedi ve hareket edildi. Rotamız Ereğli'ydi.

Ereğli'ye geldiğimizde yine kalabalık halkla beraber Ereğlili Deniz Sporcuları, yarış futalarıyla Atatürk'ü liman dışında karşıladılar ve selamladılar. Deniz çok sakindi, adeta karıncalar su içer tabirince süt limanlık açık ve berrak bir hava. Biz de güvertedeyiz. Ne de olsa gemici çocuğu olduğum için, gözüm bu tür seyahatlerde hep havadadır. Rahmetli babacığımdan yağmur, kar, fırtına bulutları, rüzgarlar, nereden, nasıl ve ne zaman gelir hep öğrenmişimdir. İşte o süt liman havada olmamıza rağmen kara tarafından gelen bulutlar ben endişelendirdi ve hemen kaptanın yanına koşarak durumu izah ettim. Kaptanımız çok tecrübeliydi. Nitekim o da barometrenin süratle düştüğünü fark etmiş ama heyecan ve telaş yaratmamak için biraz ağırdan almayı yeğlemişti. Ama benim çocukluk günlerim babamla Bandırma Vapuru'nda, bu Karadeniz'in dev dalgaları arasında geçtiği için pratik tecrübem çoktu. Cemal Kaptan'a 'Atatürk'ü karaya çıkarmayalım, acele geri tornistan yapıp dönelim' demem üzerine kaptan okeyi verince hemen aşağıya indim ve yaverlerine kıyıya çıkmak üzere hazırlanan Atatürk'e iletmek üzere geri dönüyoruz bilgisini verdim. Derhal Atatürk'e bilgiyi verdiler. Kendisi önce bir şaşırdılar, zira halk coşkuyla kıyıda bekliyordu, ama o da herhalde durumun vahametini anlamıştı ki, beni yanına çağırıp bilgi istedi. Ben de kaptanla konuşmamızı, barometrenin süratle düştüğünü hiç vakit hatta saniye kaybetmeden dönmemiz gerektiğini dilim döndüğünce aceleyle anlattım. "Tamam o zaman karaya çıkmıyoruz" dedi. Kaptan derhal tam yol vererek gemiyi Ereğli'den hareketle Karadeniz boğazına doğru yönlendirdi.

Karadeniz kabarmaya ve gittikçe şiddetini artıran bir fırtına kopmaya başlamıştı. Vakit akşama yakın, gün kararmaya başlamak üzereyken, deniz simsiyah ürkütücü bir ortam, narin Ertuğrul Yatı, azan, kabaran dalgaların arasında adeta bir limon kabuğu gibi son süratle bata çıka yol almaktaydı. Büyük önderi sağ salim biran evvel boğaza yetiştirmek için çırpınan Ertuğrul, adeta alabora olacakmış gibi iskele tarafına yaslanmakta ve batma tehlikesi geçirmektedir. Durum bayağı vahimdir.

Kaptan köşkünde durumu süvarinin yanında izleyen maiyet erkânı ve herkes korku ve endişe içindedir. Gemiciler ve bizlerse güvertede o müthiş fırtınaya rağmen yoğun güç harcayarak adeta can havliyle Atamıza bir şey olmaması için iman gücümüzle güverte tentenelerinin iplerini kesmek suretiyle gemiyi yatırmamaya çalışıyor ve bir yandan da tenteleri topluyoruz. O anı sanki yaşıyorum. Gözlerimiz heyecanla boğaz fenerlerinin ışıklarını arıyor. Yaptığımız fedakârane çalışmalarla geminin yan yatması düzeliyor ve dalgalara gire çıka son süratle yol almaya çalışıyoruz.

Atatürk ise üst güvertede ki köşk tabir edilen yerden vaziyeti gayet soğukkanlılıkla ve sakin sakin takip ediyor, elinde rakısıyla sanki hiç bir şey yokmuş gibi, hatta ve hatta

arada bir de zeybek atarak bize güven ve güç veren bakışlarla izliyordu. Onu öyle korkusuz görmek bizi de öylesine rahatlatıyor ve memnun ediyordu ki, ne yorgunluk ne de endişemiz kalıyordu. O da biz de biliyorduk ki gerekirse onun için tek tek canımızı seve seve verirdik.

...Tanrım o gün yaptığımız tüm duaları kabul etmişti herhalde. Aksi halde o narin Ertuğrul Yatı'nın o müthiş havada, o dev dalgalarla mücadele ederek batmaması adeta bir mucizeydi. Tanrım ne büyüktü ki onu bize, milletine bağışlamıştı."[308]

Atatürk'ün Zonguldak gezisi yerel basında heyecanla karşılanmıştı. 30 Ağustos Bayramını kutlama hazırlıklarını yapan Zonguldak, Gazi Paşa'nın gelişiyle çifte bayram yaşamanın sevinciyle doludur. Zonguldak gazetesi 26 Ağustos 1931 tarihli sayısında "Sevgili Gazimize Kavuştuk" başlığını kullanarak Atatürk'ün şehre gelişini haberleştirmişti. Gazete, haberde kullandığı Atatürk portresinin altına "Bugün memleketimizi Nurlandıran Türk Dünyasının güneşi Dâhi Müncimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri" sıfatlarını yazmıştı. Şehirdeki ortam gazetenin sayfalarına şöyle yansımıştı:

"Zonguldaklılar, yıllardan beri coşğun iştiyakla beklemekte oldukları en büyük bahtiyarlık gününe erdiler; yüce Cumhur reisimiz Gazi Mustafa Kemal Hz., bugün memleketimize şeref verdiler, neş'e, nur ve ebedi saadet getirdiler. Bugün bütün Zonguldaklılar, gülüyor, her taraftan sevinç taşıyor.

Gazi Hz.nin memleketimizi teşrifleri müjdesi, sabahlayın erken, kudsî bir heyecan dalğası halinde, bütün kalplere yayıldı. Limandan itibaren çarşı boydanboya Albayraklarımızla ve defne dallarile bezeniyor, Belediye önüne ve iskele başına taklar kuruluyor, yüzlerce halk ve işçiler kafile kafile sahile dökülüyorlardı.

Saat 9,5'a doğru, Ertuğrul yatı uzaktan görünmeğe başladı. Bu anda, memleketimizin sevincine payan yoktu. Yıllardanberi özlediği büyük Gazisini bir an evvel ateşli bağrına basmak için çırpınıyordu. Biraz sonra, Yat, limanımıza girerken, toplar atılıyor ve bütün kalplar ilahi bir râşe ile sarsılıyordu. O ânın manzarası, ne ulvî ve ne kadar mehip idi!"[309]

Bartın ilçesinde yayınlanan Bartın gazetesi 31 Ağustos 1931 tarihli sayısında "Büyük Gazi Zonguldağı Şereflendirdiler" manşetiyle ziyareti haberleştirmişti. Gazete alt başlıkta, "Gazi Hz. âni olarak Zonguldağı teşrif buyurdular" cümleleriyle beklenmedik ziyareti duyururken, ziyaretin nedenini de şöyle aktarmıştır: "Büyük Gazimiz, Çarşamba günü Zonguldağa şeref vermişler ve havza hakkında izahat alıp üç saat kadar kaldıktan sonra yine İstanbul'a avdet buyurmuşlardır." Gazi Paşa'nın Zonguldak'a geleceğinin bildirilmesi ve sonrasında yaşananlar gazeteye şöyle yansımıştır:

---

[308] Derleyen: Kemal Ulusu, ***Atatürk'ün Yanı Başında / Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatırları***, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 106-109.
[309] ***Zonguldak***, 26 Ağustos 1931. **Bkz. Ek:22.**

"Çarşamba sabahı Bartın'da bir haber çalkalandı: Gazi Hz. âni olarak Zonguldağı teşrif buyurmuşlar... Bu müjdeli haber üzerine Halk Fırkasında bir toplantı yapıldı ve Büyük Gaziye kaza halkının tazimlerini arzetmek ve Bartını da teşrifleri istirhamında bulunmak üzere bir heyet tefrik olundu. Heyet öğleden üç saat sonra motörle Zonguldağa hareket etti ve akşam sekiz buçukta Zonguldak limanına vardı. Fakat, Gazi Hz., dört saat evvel Zonguldaktan ayrıldıkları için, kaza heyeti Büyük Reise arzı tazimat etmek şerefinden mahrum kalmıştır. Heyetimizden başka Ereğli, Devrek ve Safranboludan Zonguldağa tazimat heyetleri gelmiştir.

Zonguldakta aldığımız malûmata göre; Reisicümhur Hz.nin Zonguldağa mütevecchihen Ertuğrul yatı ile hareket buyurdukları, sabah saat beşte telgrafla haber alınmış, derhal mümkün olan hazırlıklar yapılmıştır. Yat, saat ona doğru limana girmiş ve Büyük Gazi, iki saat sonra iskeleye yığılan halkın arasından karaya çıkarak otomobille doğru ocaklar mıntıkasını teşrif ederek, Türkiş müdürü ve Halk Fırkası Reisi Esat Beyin köşkünde öğle yemeğini yemişler ve istirahat buyurmuşlardır.

Haberde verildiği üzere, Bartın ilçesinden Zonguldak'a giden heyet Atatürk ile görüşemeyince, bir telgraf göndererek saygılarını bu şekilde arz etmişti. Atatürk, Bartın Belediye Reis Vekili Dr. Cevdet Bey'e gönderdiği cevapta, "Samimi hislerinize teşekkür ve muhterem halka selâm ve muhabbetlerimin iblağını rica ederim." demiştir.[310]

Ulusal gazeteler, Anadolu Ajansı'ndan aldıkları bilgilerle Zonguldak gezisini birinci sayfalarından duyurmuşlardır. Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ağustos 1931 tarihli sayısında "Gazi Hz. Zonguldağı Teşrif Buyurdular" manşetini kullanarak "Gazi Hz. Zonguldak'ta dün maden ocaklarını gezdiler ve izahat aldılar" alt başlığı ile gezinin içeriğini haberleştirmiştir.[311]

Aynı tarihli Vakit gazetesi geziyi "Gazi Hazretleri Dün Zonguldağı Teşrif Ettiler" manşetiyle vermişti.[312] Hakimiyeti Milliye gazetesi ise "Reisicumhur Hz. Kömür Havzasında" başlığını tek sütunda kullanarak "Gazi dün Zonguldak ve Ereğli'yi gezdi" bilgisini vermiştir. [313]

Zonguldak gezisinden yaklaşık bir ay sonra, Cumhuriyet Halk Fırkası Zonguldak idare heyeti başkanı Müderrisoğlu Ahmet Bey İstanbul'a giderek Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk tarafından kabul edilmişti. Dönemin yerel basınından Zonguldak gazetesi 30 Eylül 1931 tarihli sayısında ziyareti "Sevgili Gazimizin vilayetimiz halkına yüksek selam ve muhabbetleri" başlığıyla birinci sayfadan şu şekilde duyurmuştur:

[310] ***Bartın***, 31 Ağustos 1931. **Bkz. Ek:23.**
[311] ***Cumhuriyet***, 27 Ağustos 1931.
[312] ***Vakit***, 27 Ağustos 1931.
[313] ***Hakimiyeti Milliye***, 27 Ağustos 1931.

"Büyük Gazi, sofralarında bulunmak şerefine mazhar olan Ahmet B. Le konuşurken söz Zonguldak'a intikal ederek Gazi Hz. seyahatları intibâ ve ihtisaslarını anlattıktan sonra kalplerimize iksir gibi akan ve göğnümüzde unutulmaz, kudsi bir hatıra bırakan şu candan, veciz sözleriyle vilayetimize ve vilayetimiz halkına yüksek tevcih ve iltifatta bulunmuşlardır:

- Zonguldak derin toprakları altındaki serveti madeniye ne kadar kıymetliyse bizim nazarımızda, Zonguldak da o kadar çok kıymetli bir vilayetimizdir... Zonguldağın halkına selâm ve muhabbetlerimi söyleyiniz.

Büyük Gazi'nin selâm ve muhabbetlerine mazhar olmak vilayetimiz halkı için büyük, ebedi bir bahtiyarlık olduğu gibi, onu arz ve tebşir eylemek de bizim için en yüce bir şeref ve saadettir."[314]

Atatürk'ün Zonguldak gezisi, Türkiye'nin endüstriyel anlamda önemli hammaddelerinden olan kömürün daha verimli ve çağdaş şartlarda üretimini gerçekleştirmeye yönelik bir inceleme gezisi şeklinde olmuştur. Taşkömürünün ülke ekonomisi açısından önemini çok iyi bilen Atatürk, geziden memnun olduğunu şu sözlerle beyan etmiştir:

"Zonguldak'ın derin toprakları altında, bütün Türkiye'yi ihya edecek bir servet yatıyor, bu ziyaretten ve aldığım bilgilerden çok memnun oldum."[315]

Kısa süreli de olsa Gazi Paşa'yı misafir etmiş olan Zonguldak halkı, ziyaretten bir yıl sonra Halkevi'nin organizasyonuyla 26 Ağustos tarihini Gazi Günü, 1934'ten sonra ise Atatürk Günü olarak ilan etmiş ve törenlerle kutlamışlardır.[316]

3.6. BOLU GEZİSİ (17 TEMMUZ - 18 TEMMUZ 1934)

Atatürk'ün Bolu çevresine ilk kez gelişi Milli Mücadele döneminde olmuştur. 18 Haziran 1922 günü Fransız gazeteci Claude Farrere ile İzmit'te görüşen Mustafa Kemal, Ankara'dan İzmit'e geliş yolculuğunda, Bolu livasına bağlı olan Göynük kazasına kısa bir süre uğramış, öğle yemeğini burada yemiştir. Gazi Paşa'nın Göynük'ten geçeceği bilgisi Bolu mutasarrıflığına ulaşmış ve karşılama için gerekli hazırlıklar yapılmış olsa da, karşılama heyeti Göynük'e yetişememiştir. Bolu mutasarrıfı Fahreddin Bey, ilerleyen günlerde Gazi Paşa'ya bir telgraf çekerek, Bolu halkının kendilerini karşılama şerefinden mahrum olmasından duydukları üzüntüyü dile getirmiştir. Gazi Paşa da cevabi

[314] ***Zonguldak***, 30 Eylül 1931.
[315] M. Önder, *a.g.e.*, s. 360.
[316] Y. Namal, *a.g.e.*, s. 24.

bir telgraf göndererek, Bolu halkının samimi hislerinden çok duygulandığını ve teşekkürlerinin halka bildirilmesini istemiştir.[317]

Kısa süreli bu ziyaretten sonraki dönemlerde Bolu halkı Gazi Paşa'yı bir kaç kere şehre davet etmiştir. 1923 yılı Nisan ayında iki ayrı heyet Paşa'yı davet etmek için Bolu'dan Ankara'ya gitmişti. Heyetlerden birine Belediye Başkanı İsmail Hakkı Bey, diğerine ise Bolu milletvekilleri Mehmet Şükrü ve Nuri Beyler başkanlık etmekteydi. Heyetleri Çankaya'da kabul eden Gazi Paşa, ilk fırsatta Bolu'ya geleceği sözünü vermişti.[318]

Cumhuriyetin ilanından üç yıl sonra Bolu halkı Gazi Paşa'yı şehre davet etmek için tekrar teşebbüste bulundu. Bolu Valisi Ali Rıza Bey başkanlığında oluşturulan yeni bir heyet 10 Ağustos 1926'da Ankara'ya hareket etti. Konu hakkında Dahiliye Vekaleti tarafından Başvekalete bilgi verildi. [319] Davet heyeti, Bolu milletvekili Cevat Abbas'ın kılavuzluğunda 22 Ağustos 1926 günü Gazi Paşa ile görüşerek saygılarını sunmuş ve kendilerini şehre davet etmişti.[320]

Gazi Paşa'nın Bolu halkının davetlerine icabeti ancak 1934 yılında gerçekleşmiştir. Atatürk, Ankara'da Çankaya Köşkü'nde, İstanbul'da ise Dolmabahçe Sarayı'nda dil konusu ile ilgili toplantılar yapıyordu. 18 Ağustos 1934 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda İkinci Dil Kurultayı toplanması kararlaştırılmıştı. Kurultay öncesi toplantıları gerçekleştirmek ve bir süre dinlenmek için İstanbul'a gitmeye karar veren Gazi Paşa, bu seyahatinde daha önce kullanmadığı Kızılcahamam, Gerede, Bolu, Adapazarı güzergâhını kullanmayı tercih etti. Otomobille yapılacak olan seyahatte Bolu ziyareti de gerçekleşmiş olacaktı.[321]

13 Temmuz 1934 tarihinde Dahiliye Vekaletinden Bolu Valiliği'ne gönderilen bir telgrafla Atatürk'ün şehri ziyaret edeceği bildirildi. Haber alınır alınmaz karşılama töreni için hazırlıklara başlandı. Vali ve Belediye Başkanı tarafından bir karşılama komitesi oluşturuldu. Bu arada Bolu milletvekili Cevat Abbas, Hasan Cemil, Falih Rıfkı ve Köprülü Fuat Beyler de Bolu'ya gelmişlerdi.[322]

---

[317] Erol Evcin, "Gazi Mustafa Kemal'in Bolu Ziyaretleri", ***Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi***, S. 21 (Bahar 2015), s. 144-145.
[318] E. Evcin, *a.g.m.*, s. 142.
[319]BCA. Fon kodu: 030.10.00, Yer no: 1.2.5; **Bkz. Ek: 24.**
[320] Hazırlayan: Haluk Perk, ***Vali Ali Rıza Oskay'ın Hâtıratında Bolu ve Atatürk'ün Bolu'ya Gelişi***, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, Bolu 2011, s. 23.
[321] M. Önder, *a.g.e.*, s. 85.
[322] Haz.: Haluk Perk, *a.g.e.*, s. 33.

Karşılama komitesi Atatürk'ü Halk Fırkası binasında ağırlamayı kararlaştırmıştı. Bina yeni yapılmıştı ve konumu itibariyle manzaralı Binaya giden yola da halılar serilmesi planlanıyordu. Cevat Abbas Bey, Halk Fırkası binasında hazırlıkları denetlerken bina salonunda yığılmış olan halıları gördü ve bunların Gazi'nin geçeceği yollara serileceğini öğrendi. Gazi'nin bu türlü gösterişlerden hoşlanmadığını ifade eden Cevat Abbas, Atatürk'ün "Ben saltanat heveslisi değilim. Halktan biriyim. Cumhuriyet adamı olarak karşılanmak isterim." dediğini hatırlattı.[323]

Gazi Paşa 16 Temmuz 1934 günü sabah dokuzda Ankara'dan otomobille hareket etti. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Gaziantep Milletvekilleri Kılıç Ali ve Nuri Conker, Rize Milletvekili Hasan Cavit Belül, Bilecik Milletvekili Salih Bozok, Bolu Milletvekili İsmail Hakkı Uzmay, Ordu Müfettişi Fahrettin Altay Paşa, Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Dr. Fuat Köprülü gibi önemli isimler İstanbul'daki Türk Dil Kurultayı'na katılmak hem de Gazi'ye refakat etmek için bu geziye katılmışlardı.[324]

Yolculuğun başında Kazan köyü yakınlarına gelindiğinde öğrenci, öğretmen ve köylülerden oluşan bir topluluk Gazi Paşa'yı karşıladı. Köy muhtarı Satı Kadın, kadınlara seçilme hakkının tanınmasının ardından muhtar olan bir isimdi. Satı Kadın, Gazi Paşa ve heyeti ayran içmek ve dinlenmek için ikna etti, köy hakkında bilgiler verdi. Bu esnada açık sözlülüğü ve pratik zekası ile Gazi Paşa'nın dikkatini çekmiş, takdirini kazanmıştı. Gazi Paşa Nuri Conker'e "Bak, işte milletvekili olacak kadın, bunu milletvekili yapacağız." demişti.[325] Satı Kadın, sonradan milletvekili olarak mecliste görev yapmıştır.

Yol boyunca toplanan köylülerin sevinç gösterileri ve tezahüratları arasında Kızılcahamam'a giren Gazi Paşa, Çamlık mevkiinde misafir edildi. Geceyi burada hazırlanan çadırlarda geçirdikten sonra Gerede'ye doğru yola çıkıldı.[326] 17 Temmuz 1934 günü öğle saatlerinde Gazi ve refakatindekiler Gerede'ye geldi. Bolu Valisi Ali Rıza Bey karşılama için Bolu il sınırına gelmişti. Halk, kasabanın girişinde toplanarak tezahüratlarla Gazi Paşa'yı karşıladı. Kasabanın girişinden itibaren iki kilometrelik yol üzerine halılar serilmişti. Karşılamadan sonra bu yol üzerinden Gerede'nin güzel bir mesire yeri olan Ramazandede tepesine gidildi. Burada yenen öğle yemeği ve istirahatin ardından

[323] Enver Konukçu, "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Bolu ve Sakarya Gezileri", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, C. 8, S. 37, Ankara 1997, s. 297.
[324] M. Önder, *a.g.e.*, s. 85.
[325] E. Evcin, *a.g.m.*, s. 149.
[326] ***Cumhuriyet***, 17 Temmuz 1934.

yola çıkıldı.[327] Gazi Paşa, bu yerin havasını çok beğendi ve buraya Esentepe denilmesini önerdi.[328]

Öğleden sonra halkın coşkulu karşılaması ile Reşadiye köyüne girildi. Burada köylüler göl kenarında bir istirahat molası hazırlamıştı. Göl kenarında küçük bir köy olan Reşadiye, yakınındaki Çağa adlı köyün geçirdiği yangından sonra o köyden buraya taşınanlar tarafından kurulmuştu. Reşadiyelilerin nahiye olma isteği Gazi Paşa'ya aktarılınca, bu istek kabul gördü ve Gazi Paşa, Reşadiye'nin adını Yeni Çağa olarak değiştirdi.[329]

17 Temmuz 1934 günü saat 17:00'de Gazi Paşa Bolu'ya geldi. Şehir süslenmiş, bayraklarla donatılmış, Atatürk'ün güzergâhı üzerinde taklar kurulmuştu. Bütün halk, karşılama için toplanmıştı.[330] Vali Ali Rıza Bey, Belediye Başkanı Reşat Bey, askerî birlik kumandanı, subaylar, Bolu Milletvekilleri Mehmet şükrü ve Hasan Cemil Beyler, İstanbul Milletvekili Hüseyin Salâh Bey, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Mehmet Tahir Bey ve diğer resmî görevliler tarafından karşılanan Gazi Paşa, otomobilinden inerek elinde siyah kuşaklı fötr şapka ile halkı selamladı. Paşa'nın şık ve spor gömlek giydiği bir kıyafeti vardı. Karşılama törenine katılanların önemli bir kısmının genç olması Gazi Paşa'yı hoşnut etmiş, mutluluğunu yanındakilere söylediği şu sözlerle ifade etmişti:

> "İşte Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği bunlardır. Bu gençlere değer vermeli ve en iyi biçimde yetişmeleri sağlanmalıdır. Çünkü Cumhuriyet bunların omuzlarında yükselecektir[331]"

Yolun iki yanında sıralanmış halkın arasından geçerek istirahat edeceği Halk Fırkası binasına giden Gazi Paşa geceyi burada hazırlanan dairede geçirmiştir. Paşa şehre geldiğinde Bolu'nun doğal güzelliklerini çok beğendiğini ifade etmişti. Basına yansıyan haberlerden anlaşıldığına göre Atatürk'ün bir süre Bolu'da kalacağı düşünülmüştü.[332] O akşam Gazi'nin şerefine Halkevi'nde bir yemek verildi. Bina önünde toplanan binlerce kişi geç vakte kadar neşe ve heyecanla şenlikler düzenledi, büyük bir fener alayı yapıldı. Gençlerin Atatürk'e bağlılıklarını gösteren konuşmaları halk tarafından coşkulu bir şekilde alkışlandı. Gösterileri ikamet ettiği Halk Fırkası'nın balkonundan takip eden Gazi Paşa, halkın bu ilgisine karşı iltifatlar yaparak teşekkür etti.[333]

---

[327] ***Cumhuriyet***, 18 Temmuz 1934.
[328] Enver Konukçu, "Atatürk ve Bolu", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,*** C. 18, S. 54, Ankara 2002, s. 1040.
[329] Haz.: Haluk Perk, *a.g.e.*, s. 34.
[330] ***Cumhuriyet***, 18 Temmuz 1934. **Bkz. Ek: 25.**
[331] E. Evcin, *a.g.m.*, s. 152.
[332] ***Akşam***, 18 Temmuz 1934.
[333] ***Cumhuriyet***, 19 Temmuz 1934.

Halkevi'nde verilen yemekte siyasi, sosyal ve kültürel konulara girilmiş, özellikle dil ve tarih konusunda sohbetler yapılmıştı. Yemekte yapılan müzakerelere bakarak Atatürk'ün Bolu ziyaretinin, Türk kadının milletvekili seçilme hakkını elde etmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Dönemin Bolu Valisi Ali Rıza Oskay'ın hatıralarında, bu konuda detaylı bilgiyi bulmak mümkündür. Ali Rıza Bey, 17 Temmuz 1934 akşamı yemekte yaşananları şöyle anlatmıştır:

> "17/18 salı akşamı, çarşamba gecesi fırka binasında bir ziyafet verildi. Ziyafette devair rüesası, asker ümerası, memleket ileri gelenleri, Gazi'nin evlatlığı Afet Hanım, Belediye Azasından Eczacı Faik Bey'in hanımı Behire Hanım vardı. Ben de refikam ile beraberdim. Bolu Belediye Reisi Reşat Bey tarafından hazırlanan ince saz takımı vardı. Masa başına geçildi. Rakı, bira, şerbetler ortaya kondu. Gazi Hazretleri de masanın başındadır. Gazi sağ tarafında Afet Hanım, sol tarafında bizim hanım, Afet Hanm'ın yanında Behire Hanım, refikam yanında ben vardım. Böyle âla meratibihim dizilmişti. İnce saz dahi çalmakta devam ediyordu.
>
> Masa başında Gazi Hazretleri herkese bir şey söylettirdi. Kadınların mebus seçilmesi bahsi de açıldı. Bu bahis hoşa gitti. Nihayet Gazi Hazretleri bu masada kadınların da mebus seçilmesine karar verdi.
>
> Sonra Behire Hanım'ın ismini değiştirme meselesi ortaya koydu. Behire'nin pek manasız bir ad olduğu Gazi Hazretleri tarafından ifade olunmuş, Behire'nin "Bediz" tahvilini muvafık gördü ve ismi bir kağıda yazdı. Bediz Hanım da bu kağıdın altını Gazi'ye imza ettirdi. "[334]

Gazi Paşa, Türkçe'de "süs ve nakış" anlamlarına gelen Bediz ismini verdiği Behire Hanım'a, "Seninle Türk kadınının temsilcisi olarak Meclis'te çalışmak isterim." sözleriyle milletvekili olma teklifi de götürmüştür. Behire Hanım 1935 yılında yeni adıyla Bediz Morova olarak Konya'dan milletvekili seçilmiştir..[335]

18 Temmuz 1934 günü sabahı Atatürk, Halkevi'nde heyetleri kabul etmiş ve halkın dileklerini dinlemişti. Ankara'dan gelen bir telgrafta bir Kuşadası açıklarında bir Yunan teknesinin Türk sularına girdiği, Türk tarafından ateş edildiği, bunun karşılığında Yunan makamlarının hadiseyi ettiği bildirilmişti. Basında bir kaç gün yer alan bu olay esnasında ateş açılan sandaldaki İngiliz subaylardan biri denize düşerek kaybolmuş, diğeri ise yaralanmıştı. Olaydan sonra Londra büyükelçisi İngiltere hükümetine bilgi

[334] Haz.: Haluk Perk, *a.g.e.*, s. 36.
[335] Yücel Özkaya, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", ***Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi***, S. 14, Ankara 1994, s. 155.

vermiş, İngiliz büyükelçisi de Ankara'ya gitmişti. İngiliz ve Türk tarafının sağduyulu davranması neticesinde hadise daha ileri gitmemiştir.[336]

Gazi Paşa, bu haberin ardından Bolu'dan coşkulu bir şekilde uğurlanarak Düzce'ye doğru hareket etmiştir. Yola çıkmadan önce Halkevi'nin hatıra defterine şunları yazmıştır:

> "Bolu Halkevi'nde bir gece kaldım. Bolu'nun güzelliğinde, halkın coşkun sevinçlerinden çok mütehassis oldum."[337]

Gazi Paşa, bu cümlelerinden anlaşılacağı üzere Bolu gezisinden memnun olmuştur. Gazi memnuniyeti şehre ilk geldiğinde de ifade etmişti. Halk Fırkası binasına girişinde yanındaki Recep Peker'e "Bolu'yu Ankara'dan önce görmeliydim." sözlerini söylemişti.[338] Öğleden sonra şehirden ayrılan Gazi Paşa'nın konvoyunu Vali, belediye yetkilileri ve resmî görevliler Ayrılık Çeşmesi mevkiine kadar takip etmişlerdir. Gazi'nin otomobili diğerlerinden hızlı olduğu için, Vali Ali Rıza Bey geride kalmış, Bolu sınırından sonra geri dönmüştür.

Vali Ali Rıza Oskay hatıralarında Bolu Adapazarı arasındaki yolların durumunun pek de iyi olmadığını yazmıştır. Oskay, Gazi'nin bundan duyduğu rahatsızlığı şöyle anlatmıştır:

> "Gazi Hazretleri Hendek hududuna geldiği vakit, İzmit Valisi Eşref Bey'le aralarında bir konuşma olmuş diye haber aldım. Gaz, Hazretleri Eşref Bey'e: Vali Bey, Bolu yollarını o kadar iyi bulmadım. Biraz sarsıldım. Sizin yollarınız acaba nasıldır?
>
> Vali de, "Bizim yollarımız daha fenadır, Adapazarı'ndan Bolu'ya tren yapılacağını işittiğimiz için, yolların tamiratını ihmal ettik" yolunda cevap verince: Gazi Hazretleri de "Ya! Tren yapılacak öyle mi? Bundan dolayı da yollar ihmal edildi. Ya! Öyle mi" diyerek çok kızmış. Hatta Adapazarı İstasyonundan trene binerken "Ya Bolu'ya tren yapılacak" sözlerini hiddet eseri olarak tekrarlamış ve bundan münfailen İzmit Vilayeti'nden ayrılmış."[339]

Atatürk'ün Bolu'dan sonra Hendek ve Adapazarı'nda kısa süre bulunmuş ve buradan trenle İstanbul'a hareket etmiştir. Bolu halkı Gazi Paşa'nın şehri ziyaret ettiği gün olan 17 Temmuz'da her yıl kutlamalar yapmıştır. 1935 yılında belediyenin hazırladığı kitapta Atatürk'ün ziyareti hakkında şu satırlar yer almıştır:

---

[336] ***Cumhuriyet***, 17, 18, 19 Temmuz 1934.
[337] E. Evcin, *a.g.m.*, s. 157.
[338] E. Evcin, *a.g.m.*, s. 153.
[339] Haz.: Haluk Perk, *a.g.e.*, s. 37.

"Yıllarca bekledikten, yolunu gözledikten sonra. Bolulular, Atatürk'ü 17 Temmuz 1934'de aralarında gördüler.

Bolulular böyle bir günü o kadar çok beklemişlerdi ki, daha Atatürk Gerede'den çıkmadan Bolu'nun doğu tarafı, Hisar'ın altı binlerce insanla dolmuştu. O'nu ilk görmek kıvancını kimse ötekine vermek istemiyordu. Nihayet geldi. Aramıza girdi. Doya doya gördük. Güzel Bolumuz'u beğendi. İki gün içinde, O'nu aramızda, o kadar benimsemiştik ki, gidişi ile Bolu, bomboş gibi oldu.

Bolu, O'nun Bolu'ya ayak bastığı günü, 17 Temmuz gününü, bayram günü, olarak kabul etti. Her yıl 17 Temmuz, sonsuz bir coşkunlukla, kutlanıyor. Şimdi her yıl tekrarlanan bu büyük günde bütün Bolulların aradığı, hasretle gözlediği bir çehre var. Bir kere aralarında gördükleri, büyük Türk'ü, bir daha aralarında görmek."[340]

4. ATATÜRK'ÜN SAMSUN, AMASYA, TOKAT GEZİLERİ

4.1. ATATÜRK'ÜN SAMSUN GEZİLERİ

Atatürk, Cumhuriyet öncesinde bir defa ve Cumhuriyet'in ilanından sonra üç defa olmak üzere Samsun'a dört kez gitmiştir. İlk ziyareti olan 19 Mayıs 1919 tarihi, Türk Milleti'nin en karanlık dönemlerinden birinde Anadolu'nun kurtuluşuna gidecek yolun başlangıcı sayılmıştır. Bu nedenle Atatürk'ün nezdinde Samsun'un ayrı bir yeri olmuştur.

Atatürk 1924 yılının Eylül ayında, Erzurum'a giderken ikinci defa Samsun'u ziyaret etmiş, önemli konuşmalar ve açılışlar yapmıştır. En önemli inkılâplarından olan yeni Türk harflerini halka öğretmek ve benimsetmek için çıktığı yurt gezilerinde Samsun'u da ziyaret eden Atatürk, 16 Eylül 1928 günü şehre üçüncü kez gelmiştir. Atatürk'ün şehri dördüncü defa ziyareti, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetmesinin ardından yurttaki tepkileri ölçmeyi ve birtakım ekonomik incelemeler yapmayı amaçlayan yurt gezisi sırasında olmuştur. 22 Kasım – 26 Kasım 1930 tarihleri arasında gerçekleşen bu ziyaret Atatürk'ün Samsun'a yaptığı son gezi olmuştur.

4.1.1. Birinci Samsun Gezisi (19 Mayıs 1919 - 25 Mayıs 1919)

[340] E. Evcin, *a.g.m.*, s. 158.

Araştırmamız Cumhuriyet dönemini kapsamakla birlikte, ilk ziyaretin tarihî önemi ve Cumhuriyet dönemindeki ziyaretlerle kıyaslama yapabilmek amacıyla Atatürk'ün Samsun'a ilk kez gelişine kısaca değinmek uygun olacaktır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Anadolu'nun birçok yerinde işgaller başlamıştı. Bu esnada devletin merkezi İstanbul'da sık sık kabine değişikliği yaşanmakta idi. Karadeniz çevresinde ise Rum ve Ermeni çetelerinden kaynaklanan bir güvenlik problemi mevcuttu. Mustafa Kemal Paşa, hükümet tarafından Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla bölgede güvenliği sağlamak, asker toplanmasını engellemek, silah ve cephanenin İstanbul'a sevkini gerçekleştirmek için görevlendirildi.

16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Bandırma Vapuru ile hareket eden Mustafa Kemal Paşa, üç gün süren yolculuktan sonra 19 Mayıs günü sabah saatlerinde beraberindeki 18 subay ile birlikte Samsun'a ulaştı.[341] Müfettişlik Karargâhına bağlı 18 subay, rütbelerine göre şöyle sıralanmıştı: Kurmay Albay Refet Bey, Kurmay Albay Manastırlı Kazım Bey, Dr. İbrahim Tali Bey, Kurmay Yarbay Mehmet Akif Bey, Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey, Topçu Binbaşı Kemal Bey, Dr. Binbaşı Refik Bey, Yüzbaşı Cevat Abbas, Yüzbaşı Mümtaz, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı Ali Şevket, Yüzbaşı Mustafa Vasfi, Üsteğmen Hayati, Üsteğmen Arif Hikmet, Üsteğmen Abdullah, Teğmen Muzaffer, katipler Faik ve Memduh.[342]

Bir sandalla Bandırma Vapurunun yanına kadar giden Kurmay Binbaşı Mahmut Ekrem Bey tarafından karşılan Mustafa Kemal Paşa, Tütün İskelesi'nde karaya çıktı.

Samsun Hususi Muhasebe Müdürü Yanyalı Osman, Belediye Reisi Vekili ve Fırka Kumandan Vekili Üsteğmen İsmail Hakkı, Onbeşinci Fırka Levazım Memuru Yaşar Bey, Mavnacılar Cemiyeti Reisi Hacı Molla Dursun, Samsun eşrafından Boşnakzade Süleyman Bey, Polis Müdürü Tevfik Hadi Bey ve İskele Komiseri Sait Efendi'den oluşan heyet tarafından iskelede karşılanan Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları ile birlikte ikametleri için hazırlanan yerlere yürüyerek gitti. Bunlardan biri metruk olup, askeri hastaneden getirilen eşyalarla kalınacak hale getirilen Mıntıka Palas, diğeri ise Karadeniz Oteli idi.

Samsun'daki ilk gününde vazifesine başlayan Mustafa Kemal Paşa, 15. Tümen Kumandanı ve Mutasarrıf vekili olarak Edirneli İsmail Hakkı Bey'i tayin etti. Ertesi gün Hükümet Dairesini ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, burada memurlarla yaklaşık bir

[341] Kemal Atatürk, ***Nutuk***, Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1970, s. 1.
[342] Fethi Tevetoğlu, ***Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar***, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara 1971, s. 14-15.

saat konuştu ve polisleri teftiş etti. Ardından Belediye reisi Ahmet Efendi'yi ziyaret etti. Rum çetelerinin baskınına uğrayan Badıllı köyüne de giden Paşa, perişan vaziyetteki köylülerle konuştu ve dertlerini dinledi. 21 Mayıs'ta ise Avdan köyünü ziyaret etti. [343]

Samsun ve çevresindeki Rum çetelerinin saldırılarına karşı yerel yönetim işgal nedeniyle müdahale edemiyordu. Fırsat buldukça halkla görüşen Mustafa Kemal Paşa, Rum çeteleri ile ilgili bilgiler alıyor ve düşmana karşı direniş vazifesi için halkı bilinçlendiriyordu. Erzurum'daki On Beşinci Kolordu Kumandanına bir şifre yazarak bir an önce Erzurum'a gitmek istediğini belirten Mustafa Kemal, Samsun çevresinde asayişin kötü olması nedeniyle birkaç gün kalacağını ifade etmişti. 23 Mayıs'ta ise Ankara'daki Yirminci Kolordu Kumandanına şifreli telgraf göndererek Samsun'a geldiğini ve birkaç güne kadar Havza'ya gideceğini yazdı.[344]

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, 25 Mayıs 1919 günü orduya ait otomobil parkındaki hurda otomobillerle Havza'ya hareket etti. Yol üzerinde Pontus çetelerinin baskın ihtimaline karşı 18 kişilik kafilenin güvenliği Canbulatoğlu Ekrem Bey ve adamları tarafından sağlanıyordu.[345] Havza'da Belediye Dairesi olarak kullanılan Mesudiye Oteli'ne yerleşen Mustafa Kemal ve arkadaşları 12 Haziran 1919 tarihine kadar burada kalmış ve çalışmalarını sürdürmüştür.[346]

4.1.2. İkinci Samsun Gezisi (20 Eylül 1924 - 24 Eylül 1924)

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci defa Samsun'a gelmesi, 1924 yılının Eylül ayında yaptığı Sonbahar Seyahati esnasında gerçekleşti. 15 Eylül 1924'te Trabzon'a giden Paşa, Rize, Giresun ve Ordu'yu ziyaret ettikten sonra, 20 Eylül 1924 günü sabah erken saatlerde Hamidiye kruvazörü ile Samsun limanına geldi. [347]

Gazi Paşa için günler öncesinden hazırlık yapan Samsunlular şehir baştan başa bayraklar ve yeşilliklerle süslemişti. Atatürk'ün beş yıl önce karaya çıktığı yer olan Tophane İskelesi'nde ve protokol yolunda beş adet tak kurulmuştu. İskeledeki takın üzerinde "Samsunlular Kurtuluş Yolunda Parlayan Deha yıldızını Minnet ve Şükran Çelenkleriyle Hâleler" yazılmıştı. Karşılama töreni ile ilgili olarak ayrıntılı bir program yapılmış ve yerel basın yoluyla halka duyurulmuştu. Programda Atatürk'ün yapacağı ziyaretler,

[343] Baki Sarısakal, ***Samsun'da Unutulmayan Olaylar***, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayını, Samsun 2008, s. 196-203.
[344] ***Nutuk***, s. 16-17.
[345] B. Sarısakal, *a.g.e.,* s. 207.
[346] ***Nutuk***, s. 22.
[347] R. Metel, *a.g.e.*, s. 75.

temel atma töreni, ikamet edeceği ev, fener alayı ilgili detaylarla birlikte şehirden ayrılırken yapılacak işler de yer almıştı. Yolların kapanmaması için halkın, yaya kaldırımlarında iki veya üç sıra hâlinde durması gerektiği de önemli not olarak ilave edilmişti.[348]

Hamidiye limana demirleyince Samsun Valisi, Tümen Kumandanı, Halk Fırkası ve Belediye heyetleri Hamidiye'ye kadar giderek Gazi'yi karşıladılar. Latife Hanım'ın da gemide olması nedeniyle Samsun'un ileri gelen ailelerine mensup Kansızzade Osman Bey'in eşi Muzaffer Hanım ve piyanist Pakize Hanım'dan oluşan hanımlar heyeti de bir motora binerek gemiye kadar gidip karşılamaya katıldılar.[349] Misafirleri ve heyetleri taşıyan motorlar, halkın coşkusu eşliğinde kıyıya hareket etti. Gazi Paşa ve Latife Hanım karaya çıkarlarken gemilerden ve karadan toplar atılmaya başlandı.[350]

Şehrin yöneticileri, ileri gelenleri, milletvekilleri, sivil ve askeri memurlar, çeşitli kuruluşların ve derneklerin temsilcileri, çevre ilçe ve köylerden gelenler, öğrenciler, bütün halk kitlesi sahilde ve iskelede toplanmıştı. Gazi Paşa'nın iskeleye çıkışıyla kurbanlar kesildi. Karşılayanların ellerini sıkan Paşa, Latife Hanım'la birlikte yürüyerek halkı selamladı.[351]

Büyük bir coşkuyla sokakları dolduran halk, çatılara, pencerelere kadar yığılmıştı. Herkes büyük bir aşk ve heyecanla Gazi Paşa'yı sürekli bir surette alkışlıyor, selamlıyordu. Hanımların gösterdiği heyecan başkaydı. Pencerelerden konfetiler atılıyor, bütün ağızlardan "bin yaşa Gazi Paşamız" sesleri yükseliyordu.

İstiklal Ticaret Okulu geçildiğinde Gazi ve Latife Hanım kalabalıktan dolayı yürüyemediklerinden mecburen otomobile bindiler. Bu esnada halk arabanın etrafını kaplamış, Gazi'yi bir dakika fazla görebilmek için birbiriyle yarışmaktaydı. Gazi Paşa, halkın bu coşkun ve samimi tezahüratından dolayı çok duygulanmıştı.[352]

Öğrenciler, askerler ve yetimlerin toplandığı Belediye meydanı süslenmiş, kurulmuş olan tak üzerinde "Ey Zafer nuru, Büyük gazi, bugün bastığın her yer bize bahşettiğin ilham ile inler" yazılmıştı. Gazi Paşa burada öğretmenler heyeti ve kız okulu öğrencileri tarafından karşılandı. Kız okulu öğretmenlerinin heyecan dolu hoş geldin konuşmasının ardından iki kız öğrenci, Gazi ve Latife Hanım'a birer buket sundu. Belediye binası içindeki merdivenlerde sıralanan kız öğrenciler misafirleri

[348] Dursun Ali Akbulut, "Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Samsun'u İkinci Ziyaretleri 20-24 Eylül 1924", ***Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,*** C. 12, Samsun 1999, s. 10-14.
[349] Dürdane Şahin, ***Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Ziyaretleri,*** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2011, s. 45.
[350] ***Hakimiyeti Milliye,*** 22 Eylül 1924
[351] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 282.
[352] ***Hakimiyeti Milliye,*** 22 Eylül 1924.

selamlıyordu. Gazi Paşa, Belediye Başkanı'nın odasında biraz istirahat ettikten sonra heyetleri kabule başladı. Bina dışındaki halkın coşkusuna karşılık veren Gazi, defalarca balkona çıkarak meydanı hınca hınç dolduran kalabalığı selamladı ve teşekkür etti. Ardından otomobille ikametin için hazırlanan Şahinzâdelerin konağına hareket etti.[353]

Akşam, Gazi Paşa şerefine Belediye'de altmış kişilik bir akşam yemeği verildi. Şehir baştan başa elektrik ve fener ışıklarıyla donatılmış, Gazi Paşa'nın Belediye binasına geleceğini duyanlar sokaklara dökülmüştü. Belediye dairesinin geniş koridorları, odaları ve civar sokaklar tamamen dolmuştu. Ziyafetin sonuna doğru Belediye üyelerinden Ethem Veysi Efendi şehir namına şu konuşmayı yaptı:

> "Büyük halaskarımız! Beş sene evvel Samsun iskelesine çıkdığınız zaman aziz vatanımızın her tarafını siyah ve korkunç bulutlar istila etmiş bulunuyordu. Türk vatanı için tehlike-i inkisam muhakkak idi. Bir hareketinizle asırların sahayif-i tarihiyesinde misli okunmayan harekât-ı dahiyanenizle vatanı bu inkisam-ı muhakkaktan kurtardınız. Ve bize yeni bir devir açtınız. Memleketin saadetini tekeffül eden düsturlarınızın tahakkuku için her türlü fedakarlığa hazırız. Bu hususdaki ahd ve imanımızı Samsun halkı namına arz ederken büyük müncimizi aramızda görmekle hissettiğimiz derin sürur ve iftiharı da ilave etmekliğimize müsaade buyurulmasını istirham eylerim. Yaşasın Cumhuriyet. Yaşasın Reis-i Cumhurumuz!"

Gazi Paşa, bu konuşmaya cevaben şu nutku söyledi:

> "Efendiler! Muhterem Samsun ahalisinin hakkımda gösterdikleri hâr ve samimi hissiyat ve muhabbetten dolayı fevkalade mütehessisim, çok memnun ve müteşekkirim. Bugün gördüğüm tezahürat muhterem halkın şefkat, muhabbet ve hissiyatının tecellisi olduğu kadar yüksek bir istidad-ı medeniyetin parlak inkişafına da kıymetli bir delil teşkil etmektedir. Milletin, yapılan mücahedatın ve inkılâbatın mahiyet ve kıymetini o kadar hassasiyetle, ve derece-i şuurla idrak ve takdir etmekte bulunması cidden iftihar ve itminana sezadır. Bu, cümlemiz için büyük bahtiyarlıktır. Şahsıma ait izhar olunan teveccühe ve itimada gelince buna mukabil ne suretle hissiyatımı ifade edebileceğimde muhayyirim. Yalnız şu kadar arzedeyim ki gördüklerim ve duyduklarım bir insan kalbini durduracak kadar rikkat ve heyecan bahşetmektedir. Muhterem halka bütün kalbimle teşekkürlerimi ve muhabbetlerimi takdim ederken, onların selamet ve saadetleri yolunda bu güne kadar olduğu gibi, bundan sonra da daima mevcudiyetimi ortaya koymakla en büyük saadeti duyacağımı arzeylerim.
>
> Efendiler, bu kıymetli içtimadan istifade ederek malumunuz olan bazı noktalar üzerinde kısa bir mütalaada bulunmağa müsaadenizi rica edeceğim.

[353] D. A. Akbulut, *a.g.m.*, s. 19, 20.

Arkadaşlar, bu gün idare-i memleket mesuliyetini taşıyan heyet, bence mefkûre ve maksat itibariyle, bütün millete şamil ve unvanı halk fırkası olan Cumhuriyet Fırkası'dır. Bu fırkanın esas umdesi, memleket ve milletin hakiki selamet ve saadetini temine çalışmaktır. Ve maksada isal eden yol bence budur ve muayyendir. O da cumhuriyeti takviye ve tarsin ile beraber fikrî ve içtimai inkılâpta ve medeniyet ve teceddüt yolunda milletin azimkârane ve muvaffakiyetle yürümesini temine delalettir. Bu muayyen olan ve fakat şüphesiz yorucu ve uzun olan yolun yolcuları mebdeden müntehaya kadar bir hizada ve aynı zamanda aynı yorgunluk derecesiyle yürüyemeyebilir ve bu takdirde mülahaza ve tedbirleri arasında fark olabilir. Fakat yoldan sapmamaları, umumi hedeften nazarlarını ayırmamaları, esas maksadı ihlal etmemeleri lazım gelir. Bugün muayyen yolun mebdeinde bulunuyoruz. Henüz mülahazalara tesir icra edecek kadar mesafe kat olunmuş değildir. Nokta-i nazarlar, lüzumu derecede vuzuh ve isabet kesb etmelidir. Ondan evvel tefrika fikri alelade fırkacılıktır ki memleket ve milletin huzur ve emniyeti şeraiti henüz böyle bir tefrikaya yol açmaya müsait değildir.

Efendiler! Böyle bir zamanda tabii olarak hululünde, alınabilecek vaziyetleri bugünden ifade etmek nazariyat-ı hatırı için vahdeti memleketi ihlalden başka bir netice vermez. Bütün gezdiğim ve gördüğüm yerlerde bu hakikatin tamamıyla anlaşılmış olduğuna kanaat getirdim. Efendiler, halkımız yüksek şuurludur, her türlü terakkiye müsteit ve müstahaktır. Fedakardır, Sayanı hürmettir. Böyle bir halkın samimi aguşunda olanların mümessilleriyle bir arada bulunmaktan hissettiğim saadet büyüktür. Size ve muhterem Samsun halkına samimi teşekkürlerimi ve muhabbetlerimi tekrar etmekle zevk-ı yabım." [354]

Gazi'nin neredeyse her cümlesi alkışlanmıştı. Nutkun ardından Belediye Reisi, uğur olarak getirilen ve yemek salonuna özel olarak konulmuş olan Gazi'nin Samsun'a ilk geldiklerinde kullandığı koltuğu orada bulunanlara arz etti. Gazi bunu üzerine şu konuşmayı yaptı:

Arkadaşlar, memleket namına irad-ı nutuk eden muhterem arkadaşımız ve şimdi belediye reisi beyefendi beş sene evvel Samsun'a ayak bastığım günlere aid hatırama temas ettiler. Filhakika düşmanların İzmir'e çıktıkları ve bütün vatanı parçalamaya karar verdikleri günlerde idi ki İstanbul'dan çıkarak Samsun'a gelmiştim. Bu güzel ve kıymetli şehirde yabancı askerler ve zabıtlar dolaşıyordu. Bu güzel şehir ahalisinin dâhil ile irtibatı Merzifon'da bulunan yabancı askerlerle kat' olunmuştu. Karadeniz'e açık olan bu şehir ve onun vatanperver halkı hasmı donanmanın toplarıyla tehdit altında bulunuyordu. Fakat bütün bunlara rağmen, Samsun'u ve Samsun halkını gördüğüm zaman memleket ve millete ait bütün tasavvurlarımın, kararlarımın her halde kabil-i istimal olduğuna bir defa daha kuvvetle kani oldum. Samsunluların hal ve vaziyetlerinde gördüğüm, gözlerinde okuduğum vatanperverlik, fedakârlık, ümit ve tasavvurlarımı müspet kanaate isale kâfi gelmişti. Bu ka-

[354] ***Cumhuriyet,*** 23 Eylül 1924.

naatimi o zamanın İstanbul ricalinin en büyüklerine iblağ etmekte teehhür etmedim. Fakat onlar memlekete ve millete atf-ı kıymet etmekte çoktan düşmanların dununda kalmışlardı.

Muhterem Samsunlular hakkında ilk müşahedemin ve verdiği fikir ve kanaatimdeki isabetimi beş seneyi mütecaviz bir devrin bütün hadiseleri ve neticeleri bariz bir surette ispat etmiştir.

Bu kıymetli memleket ve bu temiz şuurlu, fedakâr halk, zaman zaman ve layık olduğu derecede temsil edilememiş bulunmakla beraber Samsun'u ve Samsunluları daima ilk gün gördüğüm gibi ve bugün tekrar gördüğüm gibi tasavvur etmekte asla tereddüt etmedim."

Gazi'nin nutku sık sık alkışlanmış, salon dışında bulunanlar ve bina dışında toplanan halk da alkışlara katılmıştı. Gece yarısı Belediye binasından ayrılan Gazi Paşa, alkışlar ve "Yaşasın Reisicumhurumuz, payidar olsun Cumhuriyetimiz" tezahüratı eşliğinde ikametine ayrılan konağa gitti.[355]

Gazi Samsun'daki ikinci gününde Samsun-Çarşamba ve devamı demiryolunun yapımına başlama törenine katıldı. Hattın yapımı ve işletmesini üstlenen Nemlizade Galip Bey, inşaat başlamak üzereyken Gazi Paşa'nın Trabzon'da olduğunu öğrenmişti. 16 Eylül 1924 günü Hamidiye Kruvazörüne bir telgraf gönderen Galip Bey, temel atma töreninde bulunması için Paşa'yı davet etmiş ve Samsun'a geleceği günü sormuştu. Gazi Paşa, cevaben gönderdiği telgrafta, törene katılmaktan çok mutlu olacağını ama Samsun'a hangi gün geleceğinin belli olmadığından inşaatın tehir edilmemesini istemişti. Bunun üzerine Gazi Paşa gelene kadar güzergâhtaki diğer işler yapılmış, ama resmî temel atma töreni gerçekleştirilmemişti.[356]

21 Eylül 1924 Pazar günü saat 15:00'te Gazi Paşa tören alanına geldi. Alan, bayraklarla süslenmiş ve yeşil yapraklarla örtülen gölgelikler yapılmıştı. Demiryolu hattının imtiyaz sahibi Nemlizâde Galip Bey törende bir konuşma yaptı. Gazi Paşa cevaben şunları söyledi:

"Efendiler! Vatandaşlarımızın milli sermaye ile memlekette demiryolu inşa etmek teşebbüsünü almaları izaha muhtac olmayan birçok nokta-i nazarlardan fevkalade mühimdir. Böyle milli teşebbüslerin hükümet-i cumhuriyemiz ve riyaset tarafından ne kadar büyük memnuniyet ve mefharetle karşılanmakta olduğu suhuletle tahmin edilebilir. Demiryolu yapmakta ilk milli teşebbüsün tatbikatına başlandığını bizzat görmek fırsatı benim için cidden mesud bir tesadüftür. Memleketimizin asırlardan beri yolsuz bırakıldığı, yola, demiryoluna olan ihtiyacın şiddeti düşünülürse bu hususta müteşebbis

[355] ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri,*** s. 96, 97.
[356] D. A. Akbulut, *a.g.m.*, s.15, 16.

olanları ne kadar takdir etmek ve onlara ne derece müzahir olmak lazım geleceği pek güzel anlaşılır. Nemlioğullarını bu teşebbüs ve muvaffakiyetlerinden dolayı hararetle tebrik ederim.

Efendiler, memleketin her tarafında olduğu gibi bu defa ziyaret ettiğim vilayetlerimizde de en büyük sıkıntının yolsuzluk olduğu bütün efrad-ı millet tarafından acı bir surette tekrar olundu. Bu teellüme iştirak tabiidir. En derin teessürle alakadarlardan sordum ki vilayetin yolu kafidir denebilmek için kaç kilometrelik yol inşasına lüzum vardır? İfade olunan rakamlar iki yüz, üç yüz dört yüz kilometre idi. Ben bu rakamları gördüğüm vilayetler için beş yüz, hatta yedi yüz kilometreye kadar iblağ ettikten sonra düşündüm, dün liva olan bugünkü vilayetlerimizde yedi yüz senede yedi yüz kilometre yol yapılamaz mıydı? Daha basit ifade edeyim, senede bir kilometrelik yol yapılamaz mıydı?

Bu hesabı bütün milletin yapması ve bunun esbabı üzerinde düşünmesi lazımdır. Bu hesap ve mülahaza bugünkü idare adamları hakkında insaflı bulunmaya da medar olur.

Efendiler, bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki memleket idaresinde bilapervazane, muğlak, müşevveş mütalaalarla ne yapılmak arzu ettiğini bilmeyenlere halkın akl-ı selimine müracaatı tavsiye etmelidir. Halk, köylüler bana her yerde iş programını şu iki kelime ile ihtar ettiler: Yol, mektep, hatta yoldan bahs ederlerken yol köylünün kanadıdır demeleriyle her şeyden evvel ona ehemmiyet verdikleri anlaşılıyor.

Filhakika bütün iktisadiyat birinci kelimede ve her şey ikinci kelimede mündemicdir.

Efendiler, merkezî Anadolu'nun iskelesi olan Samsun'u Sivas'a rabt edecek demir yoluna başlanırken Nemlioğulları hakiki programa fiilen tevessülle ne kadar kıymetli bir misal olmuştur. Samsun-Çarşamba demir yolunun ne kadar feyz ve refah yolu olacağını düşünerek iftihar edebilirler."

Konuşmadan sonra Gazi Paşa, Vali Fahri Bey tarafından hazırlanan gümüş kazma kürekle temele ilk harcı koydu. Töreni müteakip Hükümet binasını, Samsun idman kulüplerini, kumandanlığı, askerî ve sivil hastaneyi ziyaret eden Gazi, yetimler okuluna da giderek buradaki çocuklara özel ilgi göstererek gönüllerini aldı.[357] Akşamüzeri ise beş sene önce Anadolu'ya geçerek Samsun'a geldikleri zaman ikamet ettiği evi ziyaret etti. Eskiden Mıntıka Palas adıyla otel olarak kullanılan bina, Belediye tarafından Gazi Paşa'ya hediye edildi.[358]

[357] ***Cumhuriyet,*** 23 Eylül 1924.
[358] Mehmet Önder, ***Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri,*** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1993, s. 44.

22 Eylül 1924 günü Gazi Paşa ve beraberindekiler, askeri birlikleri ve kışlaları teftiş etti. Gördüğü düzen, talim ve terbiyenin üstünlüğünden duyduğu memnuniyeti beyan eden Gazi, öğleden sonra Öğretmenler Birliği'nin Samsun İstiklal Ticaret Okulu'nda onuruna verdiği çay ziyafetine katıldı. Samsun'daki bütün öğretmenlerin katıldığı ve iki saat süren ziyafet samimi bir ortamda geçti. Ziyafete piyano eşliğinde öğrenciler tarafından söylenen milli şarkılarla başlandı, bayan ve erkek öğretmenler konuşmalar yaptı.[359] Konuşma yapanlardan Necm-i Terakki Kız Okulu Baş Öğretmeni Sabiha Hanım Gazi Paşa'ya şöyle seslendi:

> "Gazi özbabamız,
>
> Lütfen sevgili yuvamızı teşrif tenezzülünde bulunmamız hasret hisleriyle çarpan kalplerimizde derin ve ezeli bir his şükran yarattı. Bugün sizin huzurunuzda hayatımızın en mesut saatlerini yasadıkça bu samimi ve kıymettar dakikalar bizleri ihya ediyor. Birçok korkunç ve karanlık gecelerden sonra pembe bir sabahla nurlanan gözlerimiz siz halâskârımızı görmek, şükran ve minnettarlıklarımızı dökmek istiyordu. Çünkü siz alçak düşmanların parçalamak istedikleri ulvî namusumuzu kurtarmak için kavi bir azim, iman ile dikenler üstünde koşarak çalıştınız. Çünkü siz milletin ruhunda bir filoksara tahribatı icra etmek, onu için için kemirerek mahvetmek isteyen malûl ve fena unsurları ayıklayıp attınız. Muzir ananeleri yıktınız, asrî inkılâplar yaptınız, öksüz kalan, ezilen bir millete vatan aşkının ne kadar yüksek ve ne derece kudretli olduğunu anlattınız. Onları sahili selâmete isâl edecek istiklal ve müterakki milletlere yakışan cumhuriyet gibi pek kıymetli iki taç giydirdiniz. Evet, siz yokluk içinde azîm bir varlık gösterdiniz. Hûlasa sizin bu kutsî yurdumuzda yarattığınız harikalarla sıcak kalplerimizde tarih-i âlamde misli görülmemiş şanlı sahifeler açtınız.
>
> Ulu istinatgâhımız,
>
> Size olan minnettarlıklarımızı ispat ve aziz vatanımızı ihya için bizler, bu irfan yuvalarında bir sayi intizama atılıp bütün varlıklarımızla çalışacak, yarına faziletkâr yüksek ruhlu anne, istikbale müfid uzuvlar yetiştirmek için uğraşacağız. Zira bundan böyle milletimizin hayatı nisvanisi mükemmel olmazsa terbiyei ruhiye, terbiyei milliye ve hissi fedâkâri asla yüksek ve mebzul olmaz. Çünkü besiği sallayan eller cihana hüküm eyler."

Sabiha Hanım'ın konuşmasından sonra orta okul müdür muavini Mustafa Mümtaz Bey, Hoca Mustafa Behçet Efendi ve Müfettiş Hamdi Bey birer konuşma yaptılar. Gazi Paşa bu konuşmalara cevaben şu nutku söyledi:

> "Muhterem hanım, muhterem beyefendiler!

[359] ***Cumhuriyet,*** 25 Eylül 1924.

Bu çay ziyafetini tertib edenlere sureti mahsusada teşekkür ederim. Bu vesile beni Samsun'un çok münevver bir muhitinde bulundurmuş oldu. Bu vesile beni dimağları ilim ve fen ile müzeyyen kıymetli insanlardan mürekkep bir heyetin huzurunda bulunmakla pek mesut etti. Efendiler dünyada her şey için maddiyat için maneviyat için hissiyat için muvaffakiyat için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin iki bin binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları şu kadar bin sene sonra bugün aynen tatbike kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki muhataplarım bu hakikatlere nüfuz etmişlerdir. Mesudiyetim yükseliyor. Şunun ile ki muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de bu hakikatin nurlarının tulûuna müessir ve amil olacak surette yetiştireceklerini vaad eylemişlerdir. Bu cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır.

Muhterem efendiler, hemşiremiz hanım efendi ve ondan sonra beyanatta bulunan muhterem ve hassas arkadaşlarımız uzak maziyi çok güzel işaretlerle tavzih ettiler. Yakın mazinin acılarını da hakikaten kalpleri dilhun edecek tarzda beyan buyurdular. Bu vesile ile şahsıma çok teveccühgar bulunmak nezaketini ibraz buyurdular. Bu teveccühatın samimi, kalplerden sünuhu itibariyle şüphesiz çok memnunum mütehessisim ve müteşekkirim.

Yalnız sizden olan bir şahsa sizden fazla ehemmiyet atf etmek herşeyi bir ferd-i milletin şahsiyetinde temerküz ettirmek, maziye, hâle, istikbale, bütün bu edvara ait bir heyet-i ictimaiye mesailinin tavazzuh ve tebarüzünü bu yüksek heyet-i ictimaiyenin mütevazi bir şahsiyetinden beklemek elbette ki layık değildir. Elbette ki lazım değildir. Muhterem kardaşlar! Memleket ve milletimin hayat ve âtisine olan muhabbet ve hürmetimden dolayı huzurunuzda bir nokta-i hakikati izaha mecburum.

Vatandaşlar! Vatandaşınız olan her hangi bir şahsı istediğiniz gibi sevebilirsiniz. Kardaşınız gibi, arkadaşınız gibi, babanız gibi, evladınız gibi, sevgiliniz gibi sevebilirsiniz. Fakat bu sevgi sizi mevcudiyet-i milliyenizi bütün muhabbetlerinize rağmen herhangi bir şahsa, herhangi bir sevdiğinize vermeye saik olmamalıdır. Bunun aksine hareket kadar büyük hata olamaz. Bir millet için, bir millet varlığı, bir millet şeref ve haysiyeti, bir millet büyüklüğü için bu kadar hata olamaz. Ben mensup olduğum büyük milletimin böyle bir hatayı artık irtikab etmeyeceği hakkında kemal-i itimada sahib olmakla müsterih ve müftehirim.

Arkadaşlar! Ben ve benim gibi birçok vatandaşlar, kardeşler bundan beş, beş buçuk sene evvel vatan ve millet ümitsiz bir felakete düştüğü zaman muvazzaf oldukları vicdanen, namusen, haysiyeten mükellef bulundukları vazifeyi yapmak mevkiinde kaldılar. Bunu bittabi yapacaklardı, yapmaları mecburi idi, vicdani idi, insanî idi, namus-ı milli icabı idi. Ben bu mukaddes esasların haricinde hareket edebilir mi idim. Efendiler elbette edemezdim. Türk milletinin hakiki hiçbir ferdi bu icabatın haricinde hareket

edemezdi. Ben de elbette bu elim manzara karşısında vicdanımın emirlerine, namus-ı millimize muhalif hareket edemezdim.

Mensubu olmakla müftehir bulunduğum yüksek heyet-i ictimaiyenin yüksek haysiyetine elbette münafi hareket edemezdim. Bence mensubiyeti ile müftehir bulunduğum milletin hiçbir ferdi o icab-ı namustan asla inhiraf etmemiştir. Eğer bundan müstesna gösterilenler varsa emin olunuz, aziz namuskar vatandaşlar, onların kalb ve vicdanı milletimizin müşterek vicdan-ı nezihinden hiç ilham alamamış kapkara sefil vicdanlardır.

Efendiler! Bizim milletimiz derin, amik bir maziye maliktir. Milletimizin hayat-ı âsârını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan ne büyük Türk devirlerine kavuşturacaktır. Bütün bu edvara dikkat ediniz! Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş, nereden geldiği belirsiz bir takım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unutur gibi olmuş bütün mevcudiyetiyle herhangi bir maksada, neticesi zillet olan, esaret olan, fisebilillah köle olmaya müncer olan hakir bir hedefe sürüklenmiştir. Millet maatteessüf bu hali gafleti çok idame etti. Bu yüzden her türlü sefaletlere ve mahkumiyetlere uğramaktan kendini kurtaramadı. Bütün bu tebaiyetleri aldığı gayri milli terbiyenin icabatı olduğunu fark etmeksizin muhkem bir terbiyenin eseri olduğu kanaati ile tatbik ediyordu. Esas-ı terbiye, hedef-i terbiye, mahiyet-i terbiye ne büyüktür. Bu hususta istikamet yanlış ise ve koskoca bir millet emniyet ve itimad ettiği kitaplardan, mukaddes kitaplardan istişhad ederek rehber olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürse ve bu yürüyüş istikameti kendilerini mahv ve izmihlâle düşürürse, kabahat bu istikameti takip eden nezih, hulûk, fedakar ve rehberlerine itimat eden zavallı halktan ziyade rehberlere ait değil midir?

Efendiler! Söz söyleyen arkadaşlarımızdan biri bana nereden ilham ve kuvvet aldığımı sordu. Bu suale kısa bir cevap vermek isterim. Diyebilirim ki bugünkü intibahı düne, maziye medyunuz. Her halde babalarımızın, analarımızın ve mürebbiyelerimizin ruh ve dimağlarımızın inkişafında feyizli tesirleri vardır. Gerçi biz belki burada bulunanların kaffesi dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber kahhar bir istibdadın neticesi içinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler, mürebbiler yalnız bir noktayı dimağlara yerleştirmeye mecbur tutulmakta idi: Benliği, her şeyi unutarak bir heyulâya boyun eğmek, onun kulu kölesi olmak, bununla beraber tahattur etmek lazımdır ki o tazyik altında dahi bizi bugün için yetiştirmeye çalışan hakiki ve fedakar muallimler ve mürebbiler eksik değil idi. Onların bize verdikleri feyz elbette esersiz kalmamıştır. Şimdi burada bir zat-ı aliye tesadüf ettim. O benim rüşdiye birinci sınıfta muallimim idi. Bana henüz ibtidaî şeyleri öğretirken istikbal için ilk fikirleri de vermişti.

Efendiler! İzah etmek istiyorum ki: İlk ilham ana baba kucağından sonra mektepteki mürebbinin lisanından, vicdanından, terbiyesinden alınır. Bu ilhamatın mazhar-ı in-

kişaf olması, millet ve memlekete hizmet edebilecek kudret ve kabiliyet bahş edebilmesi için millet ve memlekete büyük ve derin alaka yaratan fikir ve duygularla her an takviye olunmak lazımdır.

Bu fikir ve duyguların menbaı memleket ve millettir. Milletin müşterek arzu ve temayülüne temas etmek ve onun icabatına hasr-ı mevcudiyeti hareket-i düsturî bilmek, hakiki yolda yürüyebilmek için yegane esastır. Bir milletin efradında hakim olmak, lazımü'r-reaya olmak icab eden milletin müşterek arzusu, mâşerî fikridir. Bir insan memleket ve milletine nafi bir iş yaparken nazarından bir an uzak bulundurmamaya mecbur olduğu düstur milletin hakiki temayülüdür. Binaen aleyh efendiler, arkadaşımızın sorduğu ilham ve kuvvet menbaı milletin kendisidir.

Milletin müşterek temayülünü, umumi fikri olduğunu münkir olanlarda vardır. Bu gibileri cümleniz çok işitmişsinizdir. Bu gibiler memleket ve milletle alakasız gafil insanlardır. Memleketimizin ve milletimizin başına gelmiş olan bunca felaketler hiç şüphe etmemelidir ki bu gafil insanların memleketin talih ve idaresini ellerinde tutmuş olmalarından ileri gelmiştir.

Efendiler! Bir heyet-i ictimaiyenin mutlaka mâşerî bir fikri vardır. Eğer bu her zaman ifade ve izhar edilmiyorsa onun adem-i mevcudiyetine hükmolunmamalıdır. O fiiliyatta behemehal mevcuddur. Varlığımızı, istiklalimizi kurtaran bütün ef'al ve harekat milletin müşterek fikrinin, arzusunun, azminin yüksek tecellisi eserinden başka bir şey değildir. Arkadaşlar! Bugün vasıl olduğumuz netice şüphe yok çok şayan-ı memnuniyettir, ümitbahştır. Fakat bu memnuniyeti mahfuz tutabilmek için, ümitleri saha-i faaliyete koyabilmek için bundan sonra dikkat edilecek noktalar da çoktur.

Son söz söyleyen hoca efendinin beyanatından mülhem olarak arz edeyim ki: En mühim, en esaslı nokta terbiye meselesidir. Terbiyedir ki bir milleti hür, müstakil, şanlı, âlî bir heyet-i ictimaiyye halinde yaşatır, veya bir milleti esaret ve sefalete terk eder. Efendiler terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince maksud-ı medlule intikal eder. Tafsilata girişilirse terbiyenin hedefleri, kasıdları tenevvü' eder. Mesela dinî terbiye, millî terbiye, beynelmilel terbiye. Bütün terbiyelerin hedef ve gayeleri başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk cumhuriyetinin yeni nesle vereceği terbiyenin millî terbiye olduğunu katiyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmeyeceğim.

Yalnız işaret etmek istediğim manayı kısa bir misal ile izah edeceğim. Efendiler! Yeryüzünde üç yüz milyonu mütecaviz İslam vardır. Bunlar ana baba, hoca terbiyesiyle terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maatteessüf hakikat-i hadise şudur ki: Bütün milyonlarca insan kitleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyet-i insaniyeyi verememiştir, veremiyor. Çünkü hedef-i terbiyetleri milli değildir. Efendiler, milli terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûne teşevvüş kalmamalıdır. Bir de milli terbiye esası olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da milli yapmak zarureti

gayr-ı kabil-i münakaşadır milli terbiye ile inkişaf ve îlâ ettirilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu hayali zevaitle doldurmaktan dikkatle ictinab etmek lazımdır.

Hoca efendi bir fikrini izah için "Vettîni vezzeytûn" ilh ayetini kendince tefsir ettiler. İncir ve zeytin çekirdeğinden düstur çıkardılar. Birindeki kesreti diğerindeki vahdeti işaret ettiler. Ayetin medlulu bu mudur, değil midir, bir şey demeyeceğim yalnız bu seyahatim esnasında bittesadüf bu ayetin mazmununu ben diğer bir hoca efendiden sormuştum. Bunun için yarım saat kadar mütalaaya ihtiyaç olduğunu söyledi.

Ömrünü medreselerde ulum-ı diniye tederrüs ve tedrisiyle geçiren bir zat bir kitabın bir satırını Türkçe ifade edebilmek için böyle bir ihtiyaç dermeyan ederse millet, efrad-ı millet ne desin. Onun için efendiler genç neslin dimağını yormadan, onun her şeyi ahz u bel'e müsteid elvahı hakikat izleriyle tezyin olunmalıdır.

Muhterem efendiler! Bu ictimada söylenen sözler o kadar hissiyatımı, dikkatimi mucib oldu ki, samiamda o kadar ilahi bir aheng vücuda getirdi ki bunu bozmamak için bir kelime bile telaffuz etmek niyetinde değil idim. Fakat huzurunuzun ruhumda hasıl ettiği gayr-ı kabil-i kıyas hazz beni beyan-ı hissiyat ve efkara sevk etti. Beni dinlemek zahmetine katlandığınızdan cümlenize teşekkür ederim."

Konuşmadan sonra Öğretmenler Birliği'nin hatıra defterini de imzalayan Gazi Paşa ikametgâhına döndü. Bu esnada coşkulu gösteriler yapan on binlerce kişinin oluşturduğu fener alayı şehri dolaştıktan sonra Gazi'nin kaldığı konağın önünde toplanarak alkışlarla tezahürat yaptı. Halktan biri kişi Samsunluların ve mübadillerin saygı duygularını sundu, Paşa da teşekkür etti.[360]

23 Eylül 1924 günü Belediye binasında görüşmeler yapan Gazi Paşa şehrin sorunlarıyla ilgili bilgi aldı. Mübadeleden sonra Samsun'a yerleştirilen Kavala ve Drama muhacirlerinin ileri gelenleriyle görüşerek sorunlarını dinledi. Latife Hanım ise Samsunlu hanımlara iade-i ziyaret gerçekleştirdi.[361] Bu sıralarda Ankara'dan yola çıkan ve yolculuğun devamında kullanılacak otomobiller de Samsun'a ulaşmıştı.[362]

Boş vakitlerini Samsun kütüphanesinden getirttiği, özellikle tarihle ilgili kitapları okumakla geçiren Gazi Paşa, Samsun'da kalacağı son gece Şahinzade Remzi Bey'in aile albümünü imzaladı. Paşa albüme şu cümleleri yazmıştı: "Samsun'da kaldığımız günler zarfında misafir olduğumuz Şahinzade Remzi Bey'in hanesinde sahib-

[360] ***Cumhuriyet,*** 25 Eylül 1924.
[361] D. A. Akbulut, *a.g.m.*, s. 21.
[362] ***Hakimiyeti Milliye,*** 24 Eylül 1924.

i hane tarafından gördüğümüz misafirperverliği ve nezaketi suret-i mahsusada kayderim."[363]

Gazi Paşa 24 Eylül 1924 günü saat onda, bütün halkın, ilçelerden gelen temsilcilerin katıldığı coşkulu bir törenle Samsun'dan Amasya'ya gitmek üzere hareket etti. Samsun halkı sokaklara ve şehrin çıkışına toplanmış coşkulu tezahüratta bulunmaktaydı. Samsun'dan hareketinden önce Hamidiye Kruvazörü'nün subay, astsubay ve erleri de sahile çıkarak Reis-i Cumhur'u uğurladılar. Bu uğurlamada Hamidiye'nin bandosu da bulunmuştu.[364]

Şehirden ayrılan Gazi Paşa, güzergâhı üzerindeki Kavak ve Havza'da yol boyunca şehirliler ve köylüler tarafından heyecanla karşılandı ve her yerde kurbanlar kesildi. Samsun Valisi ve belediye heyeti de Amasya'ya kadar konvoya refakat etmekteydi. Öğle saatlerinde Havza'ya gelen Gazi Paşa, Belediye binasına giderek şehrin sorunlarıyla ilgili bilgiler aldı.[365]

Reis-i Cumhur Havza'da özellikle mübadillerin durumlarıyla ilgilendi, iskân ve iaşelerinin düzenlenmesi için bazı emirler verdi. Meselenin bir an önce çözülmesi için Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraflarda, Gazi'nin mübadil muhacirlerin kötü yaşam şartlarından çok etkilendiğini görmek mümkündür. Gazi Paşa, muhacirlerin durumunu "ölüme terk edilmiş insanlar" olarak belirtmiş ve şunları yazmıştı:

"İsmet Paşa Hazretlerine

1- Havza, Merzifon, Vezirköprü, Ladik, Gümüşhacıköyü'ne gönderilmiş olan muhacirlerle hiç iştigal edilmemiştir. Aç susuz tarlasız, ilaçsızdırlar. Muhacirler ev ve arazinin su-i istimal edilerek şuna buna verildiğini iddia ediyorlar. Buralara serian bir müfettiş göndererek hakikatin anlaşılması ve cidden elim olan bu manzaraya hitam verilmesi için icab edenlere emr buyrulmasını rica ederim.

2- Bazı münferid veya üç beş kişilik küçük gruplar asıl beraber bulunmaları lazım gelen büyük gruplardan ayrı düşmüşler. Mümkün bunları birleştirmek münasip olacaktır.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal"[366]

İsmet Paşa cevap olarak gönderdiği şifreli telgrafta, meselenin çözümü için Samsun havalisine derhal bir müfettiş görevlendirdiğini, basit evler yapılması için

[363] M. Önder, *a.g.e.*, s. 304.
[364] R. Metel, *a.g.e.*, s. 86.
[365] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 291.
[366] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:40.237.17. **Bkz. Ek: 26**.

nakit gönderildiğini yazmıştı.[367] Gazi Paşa, yeniden bir telgraf çekerek, mübadillerin acilen iaşe ve araziye ihtiyaçları olduğunu bildirmişti:

"Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Havza'da dört yüz elli hane muhacir vardır hepsi açtır açıktadır perişan sefil şayan-ı merhamet bir haldedir. Merkez'den bir buçuk ay zarfında iki yüz elli liradan maada para gönderilmemiştir. Dört gün evvel beş bin dört lira gelmiş bu da inşaat namına geldiği iaşeye kalmıyormuş inşaat için asgari kırk bin liraya lüzumundan bahs ediliyor Refet Bey Efendi bizzat bu hali görmüş ve para göndereceğini vaat etmiş olduğu ifade ediyorlar muhacirlere henüz arazi de verilmemesinden gönderilmiş olan beş bin liradan iki bin lirasını iaşe için kullanmasını emr ettim. Vekalet bu unutulmuş ve ölüme terk edilmiş insanların halini düşünerek icabatını serian emr etmesini rica ederim.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal"[368]

Belediye binasında bir konuşma yapan Gazi Paşa, beş yıl önce Havza'da kaldığı günleri de hatırlatarak şunları söyledi:

"Kahraman Havzalılar! Sizinle en elemli ve yaslı günlerde tanıştım. Aranızda günlerce kaldım. Bana mazinin kıymettar hatıratını canlandıran şu daire içinde kıymettar mesai ve muavenetinizden pek müstefit oldum."

Eğer Havzalıların o samimi ve metin hüsnü kabulleri olmasa ve eğer Havza'nın nafi ve şifalı kaplıcaları ahvali sıhhiyem üzerinde müspet bir tesir bırakmasaydı emin olunuz ki, inkılâp için çalışamayacaktım. Bundan dolayıdır ki, Havza'ya ve Havzalılara çok borçluyum. Kalb-i rabıtamı ebediyen saklayacak, sizi hiç unutmayacağım.

Muhterem Havzalılar, ilk cüreti, ilk cesareti gösteren, ilk teşkilat yapan siz oldunuz. İnkılap ve Cumhuriyet tarihinde kahraman Havza'nın ve Havzalıların büyük bir yeri vardır.

Kahraman Havzalılar sizinle tekrar görüştüğüme cidden memnun oldum. Sizi hiç unutmayacağım."[369]

Görüşme ve temaslardan sonra Gazi Paşa aynı gün öğleden sonra Amasya'ya gitmek üzere Havza'dan ayrıldı. Basında da yer aldığı üzere Samsun ziyaretinden memnun olan Paşa, halkın gösterdiği samimi ilgiden dolayı çok duygulanmış ve Belediye Başkanından teşekkürlerini halka iletmesini istemişti. Yerel basından Haber gazetesi, 24 Eylül 1924 tarihli sayısında Belediye Başkanlığı'nın ilan ettiği bu teşekkürü yayınlamıştı.[370]

[367] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:40.237.17.
[368] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:40.237.17. **Bkz. Ek: 27**.
[369] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 291.
[370] ***Haber***, 24 Eylül 1924.

Atatürk'ün Samsun'u ikinci defa ziyaret etmesi yerel ve ulusal basında da ilgiyle takip edilmişti. Samsun'da yayınlanan Ahali, Güneş, Haber, Piyasa ve Hilal gazeteleri, Gazi Paşa'nın ziyaretini ortak yayınladıkları nüshayla okuyucularına aktarmışlardı.[371] Haber gazetesi 18 Eylül 1924 tarihli sayısında Gazi Paşa'nın şehre geleceğini duyurmuş, karşılama töreninin detaylarını maddeler halinde ayrıntılarıyla yayınlamıştı.[372]

Haber gazetesi 24 Eylül 1924 tarihli sayısını Gazi Paşa'nın Samsun gezisine ayırmış, şiir, makale ve gezi ile ilgili ayrıntıları yayınlamıştı.[373] Gazetenin birinci sayfasında Gazi'ye hitaben "Ayrılırken" başlığıyla yayınlanan veda yazısında Samsunluların duyguları şu şekilde dile getirilmişti:

> "Sevgili muhterem Gazi Paşamız! Mücahede-i istihlasa başladığınız Samsunumuz sizi kucağında taşıyarak mahsud ve mesud olduğu dört günde bizim istikbal yolumuzu daha güzel nurlarıyla tenvir ve irae buyurdunuz. Vecd ve heyecan içinde kalbimize hakk ettiğimiz ulvi hitablarınız, ahenin düsturlarınız teali ve terakki yolunda rehberimiz olacaktır. Huzur-ı şehametinizde bütün mevcudiyetimizle vaad ve temin ederiz ki bizi daima bir ve muayyen olarak gösterdiğiniz yolda fasılasız ma'kabınız olarak müşahede buyuracaksınız.
>
> Vücudunuzla şehrimizi müşerref kıldığınız dört gün bir lemha-i basar gibi geçti. İştiyakımıza hiç doyamadık. Çok ve pek çok müteessiriz ki size olan hürmetlerimizi, tebcillerimizi izhar için ruhumuzun, dimağımızın halk ve lisanımızın izhar ettiği kelimat-ı tevkiriye ve şükr-güzerane samim kalbimizin hissiyatını tamamıyla ifham edemedi. Dünyada hürriyet ve istiklal her şeyden muazzez ve muhterem ve mukaddes olduğunu herkes mu'terifdir. İşte siz istiklali imha ve hürriyeti gasb edilmiş vatanımızın halaskarısınız. Sizi ne kadar tebcil eylesek ne derece asar-ı takdis göstersek bize verdiğiniz bi-baha nimetin şükrünü ifa etmiş olamayız.
>
> Paşa hazretleri beş sen evvel geçmiş olduğunuz yola çıkıyorsunuz, evvelce nazarlarında vatanperverlik, salabet, ibtila-yı hürriyet gördüğünüz çehrelerde biraz da ye's ve gamm vardı bu seyahatte müşerref-i inzarınız olacak simaları istikbalden emin ve varlığına hakimiyete malik olmaktan mütevellid bir hale-i sürurla muhat göreceksiniz. Her fani vücud eseriyle iftihar eder. Sizin eseriniz Türk ırkı baki kaldıkça devam edecektir. Fakat siz eserinizle değil eseriniz sizinle müftehir olacaktır. Geçeceğiniz her belde sizin vatanperverane heyecanınızdan Türk milletinin yılmaz ve yıkılmaz olduğuna kanaatinizden, imanınızdan hissedar olarak bugün sevinçle titreyerek sarıldığımız hürriyetin, cumhuriyetin parlak ve nurlu abidesini vücuda getirmeye bütün gayretini sarf etti. Dostlarımızın, düşmanlarımızın kemal-i muhabbet ve hayretle gördüğü mesut inkılâb meydana geldi. Ancak ilahi bir imanın ilham edeceği bir asabiyetle bütün Anadolu'nun çalış-

[371] B. Sarısakal, *a.g.e.,* s. 208.
[372] ***Haber***, 18 Eylül 1924. **Bkz. Ek: 28**.
[373] ***Haber***, 24 Eylül 1924. **Bkz. Ek: 29**.

tığı bu bina-yı muazzamın sani'i sizsiniz, büyüklerine hadimlerine en samimi surette izhar-ı merbutiyet şiarından olan milletimiz, büyük Türk milleti sizin ölçülmesi için mikyas bulunamayan şanlı asarınızı neslen bade nesl unutmayacak ahlak-ı dastan-ı şeref ve şehametinizi terennüm edecektir zat-ı riyaset-penahilerine ve refika-i ismetâlarına selametler dileriz büyük Gazi!"

Haber gazetesi aynı sayıda Gazi'nin şehirdeki günlerini "Samsun'da Beş Şerefli Gün Beş Yılın Hasretini Dindirdi" başlığıyla vermiş ve ziyaret esnasında yaşananları gün gün detaylarıyla okuyucularına aktarmıştı.[374]

Hakimiyeti Milliye gazetesi 21 Eylül 1924 tarihli sayısında "Reis-i Cumhur hazretleri Erzurum'a gitmek üzere Samsun'a geldiler" başlığıyla Samsun gezisini duyurmuştu. 22 Eylül 1924 tarihli sayısında Gazi Paşa'nın şehirde iki gün kalacağını belirten gazete, "Gazi'nin arabası etrafındaki coşkun tezahürat" alt başlığıyla Samsun'daki karşılamanın coşkulu olduğunu belirtmişti.[375] Aynı gazete 24 Eylül 1924 tarihli sayısında, Gazi Paşa Trabzon'da iken gündeme gelen cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusunda Ağaoğlu Ahmed imzasıyla bir yazı yayınlamıştı.[376]

Cumhuriyet gazetesi de Samsun gezisini özel muhabirinden gelen bilgilerle takip etmiştir. 23 Eylül 1924 tarihli sayısında "Gazi Paşa'nın Samsun'da mühim bir nutukları" başlığıyla Gazi'nin Belediye binasında ve demiryolu temel atma töreninde verdiği nutukları yayınlayan Cumhuriyet gazetesi, "Halk Fırkası'nın umdesi memleket ve milletin hakiki selamet ve saadetidir, bu yol bence birdir ve muindir." Cümlelerini ön plana çıkarmıştır.[377] Aynı gazete 25 Eylül 1924 tarihli sayısında ise Gazi Paşa'nın Samsun Öğretmenler Birliği tarafından düzenlenen çay ziyafetindeki nutkunu haberleştirmiştir. "Gazi Paşa 'Ben ancak vazifemi yaptım' diyor." Başlığını kullanan gazete, Gazi'nin konuşmasında söylediği "Türk milletinin hakiki hiçbir ferdi vatanın elemli zamanında vazifesinden hariç kalamazdı" cümlelerini vurgulamıştır.[378]

4.1.3. Üçüncü Samsun Gezisi (16 Eylül 1928 - 18 Eylül 1928)

Atatürk'ün Samsun'a üçüncü gelişi, yeni Türk harflerinin halka öğretilmesi amacıyla çıktığı yurt gezileri kapsamında gerçekleşmiştir. 1928 yılının Ağustos ayının sonunda Tekirdağ ziyareti ile başlayan bu gezilerde Gazi Paşa Bursa, Çanakkale, Eceabat ve Gelibolu'da alfabe dersleri vermişti. Gazi, 14 Eylül 1928 günü İstanbul'dan İzmir

[374] ***Haber***, 24 Eylül 1924.
[375] ***Hakimiyeti Milliye***, 22 Eylül 1924.
[376] ***Hakimiyeti Milliye***, 24 Eylül 1924.
[377] ***Cumhuriyet***, 23 Eylül 1924.
[378] ***Cumhuriyet***, 25 Eylül 1924.

Vapuru ile hareket ederek Sinop'a gitmiş, oradan da Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'ye geçerek yeni harfleri benimsetmek için çalışmalar yapmıştır.

14 Eylül 1928 tarihinde İstanbul'dan coşkulu törenlerle ayrılan Gazi Paşa, ertesi gün Sinop'a ulaşmıştı. Sinopluların yeni harfleri öğrenme konusundaki gayretlerinden ve şehirdeki ilgiden memnun olan Gazi, 15 Eylül 1928 gece yarısından sonra Samsun'a hareket etti. İstanbul'dan Gazi Paşa ile birlikte yola çıkan Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Bolu milletvekili Cevat Abbas, Yozgat milletvekili Salih Bozok, Sinop milletvekili Recep Zühdü, Halk Fırkası genel Sekreteri Saffet, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Muhafız Kıtası Kumandanı İsmail Hakkı Tekçe, Başyaver Rusuhi Bey, Samsun gezisinde de Paşa'ya refakat etmişlerdir.[379]

Samsunlular şehri bayraklarla süslemiş, Gazi Konağı, park ve Hükümet dairelerinde elektrik aydınlatmaları hazırlanmış, heyecan ve bayram sevinci içinde Gazi'nin üçüncü defa şehre gelişini beklemekteydi. Bütün levhalar yeni Türk harfleriyle yazılarak Gazi'ye şimdiye kadar görülmemiş bir istikbal merasimi hazırlanmıştı.[380] Bu esnada yeni harflerle ilgili seçim bölgelerinde çalışma yapan Karadeniz ve Doğru şehirlerinin milletvekilleri de Reşid Paşa Vapuru ile Samsun'a gelmişlerdi.[381]

Gazi ve beraberindekileri taşıyan İzmir Vapuru 16 Eylül 1928 günü saat 15:00'te Samsun limanına geldi. Vapur kıyıdan görüldüğü anda heyecanlı bir kalabalık kıyıya toplanmaya başladı. İskeleye yaklaşan İzmir Vapuru, süslenmiş kayık kafilesi tarafından çevrilmişti. Vali Kazım Paşa, Kolordu Kumandanı Salih Paşa, milletvekilleri ve Belediye Reisi motorla vapura kadar gelerek Gazi Paşa'yı karşıladılar.

Karşılamanın bundan sonrasını, Cumhuriyet gazetesi muhabiri Fuad Bey şu şekilde nakletmiştir:

> "Sevgili Gazimizi hamil bulunan İzmir vapuru aheste aheste Samsun'un Fenerburnu'ndan göründü. Bu esnada halkın sevincine payan yoktu. Tertib edilen istikbal programı mucibince Kolordu kumandanı, mebuslarımızla vali paşayı hamil olan motorla diğer motorlar derhal Gazi iskelesinden hareket ettiler. Ben de gazetem Cumhuriyet namına sıhhiye motoruna atlayarak istikbale koştum. Büyük halaskarımızı buraya getiren İzmir vapuruna ilk olarak çıkmak şeref fırsatını buldum, istikbal vazifesine memur zevatın kabulleri esnasında ben de Gazimizin şerefli huzurlarında bulunmak saadetine maz-

[379] ***Milliyet***, 15 Eylül 1928.
[380] ***Milliyet***, 17 Eylül 1928.
[381] ***Cumhuriyet***, 16 Eylül 1928.

har oldum. Gazi hazretleri beyaz çizgili tatlı laciverd renginde bir kostümle aynı renkte çoraplar ve rugan iskarpin iktisa buyurmuşlardı.

Huzurlarında sağ taraflarına kolordu kumandanı Salih Paşa'yı, sol taraflarına Samsun Valisi Kazım Paşa'yı aldılar, her ikisinin tazimatlarına mukabeleten iltifat buyurdular. İstikbal heyeti miyanında bulunan Tokad mebusu Mustafa Bey'i nezdlerine davetle ayrıca iltifatta bulunarak hatırlarını sordular ve bilhassa:

- Tokad'da yeni harflerimizi öğretiyor musunuz, Mustafa Bey diye ayrıca taltif ettiler.

Gazi hazretleri biraz sonra vapurdan çıkmak emirlerini verdiler, ve bej rengindeki pardösülerini giyerek Çankaya motoruyla Gazi iskelesine çıktılar. Bu esnada saat on altıya gelmişti. Bütün fabrikalar, limandaki gemiler düdük çalarak ve toplar endaht edilerek resmen selam ifa olundu."[382]

Gazi Paşa ve beraberindekileri taşıyan Çankaya motoru, top atışları ve halkın coşku dolu gösterileri eşliğinde saat 16:00'da Gazi Parkı iskelesine yanaştı. Karşılama törenini ardından Gazi parkında toplanmış olan binlerce kişinin "Yaşa büyük Gazimiz" sesleri ve alkışları arasından geçerek hükümet dairesine giden Gazi Paşa hükümet konağında biraz istirahatten sonra, iskeleden buraya kadar kendisini takip eden ve bina önünde toplanan coşkulu kalabalığın duygularına karşılık vermek için balkona çıkarak selam verdi.

Hükümet binasının genel meclis salonunda bir yazı tahtası kurulmuştu. Gazi Paşa, bizzat tahtaya geçerek önce Vali, sonra daire amirleri öğretmenleri memurlar ve hizmetlileri yeni harflerle ilgili sınavdan geçirdi ve imla kuralları hakkında gerekli açıklamalarda bulundu. Gazi Paşa'nın sınavından en başarılı olan memur Sıhhiye müdür vekili Doktor Fahri Bey'di. Dersin bitiminde Gazi Paşa karatahtada "Bütün arkadaşlar yeni yazımızı iyi okuyup yazıyorlar." cümlesini yazdı. Sonuçtan memnun kalan Gazi, ders sonunda memnuniyetini şu şekilde dile getirdi:

"Arkadaşlar, çok memnun oldum. Beş on gün içinde, diğer çalışmalarınız olduğu halde, harfleri iyi öğrenmişsiniz. Teşekkür ederim. İnşallah yakın zamanlarda resmî işlem ve yazışmalara da yeni harflerle başlayacağız." [383]

Saat 18:00'e kadar devam eden bu dersten sonra Gazi Paşa, Belediye ve Halk Fırkası'nı ziyaret etti. Geçtiği yollar üzerinde toplanan ve dükkanların çatıları üzerine çıkan coşkulu halkın "Bin yaşa Gazimiz" nidalarına selamla karşılık veriyordu. Ziya-

[382] ***Cumhuriyet***, 17 Eylül 1928.
[383] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s 520.

retlerin ardından Samsun'a ilk geldiğinde ikamet ettiği eski Mıntıka Palas'a gitti. Gazi Paşa, ikinci ziyaretinden sonra Belediye tarafından kendisine hediye edilen bu evde iki gece kalacaktır.

Samsun'a geldiği saatlerde Donanma kumandanlığından Hamidiye telsiziyle Gazi Paşa'ya bir saygı telgrafı gönderilmiştir. Erkan-ı harbiye reisi Cevad ve Donanma kumandanı Fahri imzasıyla gönderilen telgrafta şunlar yazılıdır:

> "Reis-i Cumhur hazretleri… Bize sevinç yaşları döktüren iltifat-ı riyaset-penahilerine derhal şükran-ı cevabımızı arz edemedik. Donanmaya karşı lutfen ibzal buyurduğunuz teveccühlerden dolayı kumanda heyeti ve bütün zabitan ve efrad ile birlikte payansız sürur ve fahr ve minnet duyduğumuzu tazimlerimizle birlikte arz ederiz ve mesut seyahatler niyaz ederiz efendim."

Bu arada Malatya gezisinden dönen Başvekil İsmet Paşa da Samsun'a ulaşmıştı. Turhal'dan trenle gelen Başvekil İsmet Paşa, refakatinde Sıhhiye Vekili Refik Bey ve Ajans müdür muavini Kemal Kami Bey ile birlikte Samsun'a akşam saatlerinde ulaştılar. Riyaset-i cumhur katib-i umumisi Tevfik Bey, Kolordu Kumandanı Salih Paşa, Vali Kazım Paşa, Halk Fırkası Katib-i umumisi Safvet Bey, Halk Fırkası ikinci mıntıka müfettişi Samsun mebusu Avni Bey ve mevcut diğer mebus beyler tarafından karşılanan İsmet Paşa, doğrudan Gazi'nin yanına gitmiştir.[384]

Gazi Paşa, evinde İsmet Paşa'yı beklerken çalışma masasındaki bir kağıda yeni harflerle şu notu yazmıştı:

"Samsun, 16 Eylül 1928

Saat sekizi çeyrek geçiyor. Yazı odasındayım. İsmet Paşa'yı beklerken bu satırları yazıyorum.

Samsun'a üçüncü defa geliyorum. İlk gelişim malumdur. Tarihini gözümün önünde büro üstünde duran uzun cigara kutusunun kapağında okuyorum: 19 Mayıs 1335. Ondan sonra bir defa daha gelmiştim. Takriben dört sene evvel, bu gelişimin tarihini de yukarıda tesbit ettim. İsmet Paşa geldi, yazıyı bırakıyorum."[385]

Gazi Paşa o gece, İstiklâl Mektebi'nde muallimler birliği ve maarif heyeti tarafından düzenlenen baloya katıldı. Gittiği her yerde her vesile ile yeni harflerin herkes tarafından bir an önce öğrenilmesini ifade eden Gazi Paşa, baloda etrafına topladığı öğretmenleri bu konuda teşvik etmişti. Saat ikiye kadar salonda kalan Gazi, danslara

---

[384] ***Cumhuriyet***, 18 Eylül 1928.
[385] Sadi Borak**,** ***Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri***, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 388.

da iştirak etmiş, içten sevgi gösterileri eşliğinde balodan ayrılmıştı. Başvekil İsmet Paşa da baloya katılmıştı.[386]

Gazi, 17 Eylül 1928 günü ikametgâhında geçirdi. Samsun halkının gösterdiği sevgi, saygı ve ilgiden duyduğu memnun olmuştu. Bununla birlikte konağın düzenlenmesinde gösterilen zevk-i selimden dolayı İkinci Mıntıka Müfettişi Samsun Mebusu Avni Bey'i tebrik etti. Öğle yemeğinde kendisine ikram edilen ekmeği çok beğenen Gazi, Samsunlu fırıncılardan bazılarını davet ederek takdirlerini ifade etti.

Gazi Paşa ikametgâhında iken İtalya Devlet Başkanı Mussolini'den bir telgraf aldı. İstanbul'a gelmiş olan genç İtalyan izcilere gösterilen ilgiden duyduğu memnuniyeti dile getiren Mussolini şunları yazmıştı:

Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine

İtalyamızın ümidi genç izcilerimize İstanbul'da yapılan kabul ve zat-ı devletleri tarafından çocuklarıma karşı lutfen gösterilen hususî dikkatten dolayı şahsî şükranlarımı arz ederim. Bu münasip fırsattan istifade ederek hürmetkarane ve samimi hissiyatımı tecdid ederim.

Mussolini

Reis-i Cumhur hazretleri İtalyanca yazılmış olan bu telgrafa Türkçe olarak ve yeni harflerle şu telgrafla cevap vermiştir:

İtalya hükümeti reisi (Mussolini) hazretlerine

Türk gençliği İtalya'nın aralarında oğullarınız bulunan güzide gençliğini kabul etmekle pek bahtiyar olmuştur. Aziz ekselans samimi hislerimi size te'yid ederim.

Gazi Mustafa Kemal.[387]

Reis-i Cumhur'un Samsun'daki son gecesinde parlak fener alayları ve gösteriler düzenleyen halk, tezahüratlarla Gazi'ye sevgilerini tekrarlamışlardı. 18 Eylül 1928 sabah saat onu yirmi geçe Samsun-Sivas demiryolları idaresi tarafından hazırlanan özel trenle Samsun'dan ayrılan Gazi Paşa için, askerî ve mülkî erkân, dernek temsilcileri, askerler, öğrenciler ve halkın katılımıyla coşkulu bir uğurlama töreni yapıldı.

İkametgâhı ile istasyon arasındaki çok uzun mesafeli yolun iki tarafına toplanan halkın alkışları ve "Yaşa" sesleri arasında mutlu bir ifade ile halkı selamlayan Gazi

[386] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s 521.
[387] ***Cumhuriyet***, 18 Eylül 1928.

Paşa otomobille istasyona geldi. İstasyon taklarla süslenmiş ve uğurlama heyeti programda belirlenmiş şekliyle sıralanmıştı. Askerî bandonun marşları ve halkın tezahüratlarıyla otomobillerden inen Reis-i Cumhur ve Başvekil İsmet Paşa yaya olarak trenin yanına geldiler. Burada demiryolu işletmesi genel müdürü Yakup Bey Gazi ve Başvekil'e saygılarını sundu.

Bu sırada top, lokomotif, vapur, fabrika ve bütün deniz ve kara nakliye araçları düdüklerinin sesleriyle halkın alkışları yükselmeye başladı. Gazi trende ayakta olduğu halde bu manzarayı seyrediyor ve mutlu çehresiyle bir şeyler anlatıyorlardı. Tren hareket ederken alkış tufanı koptu. Gazi de ayakta olduğu halde halkı elleriyle başıyla selamlayarak uzaklaştı. Vali Kazım Paşa ile Samsun milletvekilleri uğurlama için Havza'ya kadar refakat etti. [388]

Ulusal basın, Gazi Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmasından itibaren gezi ile ilgili haberlere yer vermiştir. Cumhuriyet gazetesi 16 Eylül 1928 tarihli sayısında Atatürk'ün Sinop'taki temaslarına yer verdiği gibi Samsun'da halkın bekleyişini de "Samsunlular Sabırsızlıkla Büyük Gazi'yi Bekliyorlar" başlığıyla haberleştirmiştir. Gazi için yapılan hazırlıklar gazetede şu şekilde yer almıştır:

> "Büyük Gazi'nin Samsun'u yarın teşriflerine intizar olunuyor. Bütün Samsun neşe ve sürur içindedir. Gazi konağı, park, hükümet devairi kamilen elektrikle tenvir edildi. Gazi hazretlerinin Samsun'u üçüncü olan bu teşrifinden halk çok mütehessis ve müteşekkirdirler."[389]

Aynı gazete 17 Eylül 1928 tarihli sayısında, Samsun muhabirinden gelen telgraflardan aldığı bilgilere göre şehirdeki karşılama törenine ait ayrıntıları vermiştir:

> "Şimdi telsizle alınan habere nazaran Gazi hazretlerini hamil bulunan İzmir vapuru sabahleyin saat sekizde Sinop'tan hareket etmiştir. Şu halde saat on beşte burayı teşriflerine intizar edilmektedir. Halk fevc fevc sokaklara, parklara, dökülmüştür. Gazi hazretleri iskelede merasim-i fevkalade ile istikbal edilecektir. Vali ve Kolordu kumandanı paşalarla mebus beyler vapura kadar giderek Gazi hazretlerine arz-ı tazimat ve halkın ubudiyetini arz edeceklerdir."[390]

Gazi Paşa Samsun'dan ayrılmadan önce, seyahatinin buraya kadar olan kısmını geçirdiği İzmir Vapuru ile ilgili olarak seyr-i sefain idaresine yeni harflerle el yazı-

[388] ***Milliyet***, 19 Eylül 1928.
[389] ***Cumhuriyet***, 16 Eylül 1928.
[390] ***Cumhuriyet***, 17 Eylül 1928.

sıyla yazdığı bir takdirname vermiştir. Milliyet gazetesinin 18 Eylül 1928 tarihli sayısında yayınlanan takdirnamede şunlar yazılıdır:

> "Seyr-i sefain idaresinin intizam ve mükemmeliyetini her fırsatta her yerde gördüm. Bu defa bana İstanbul'dan Samsun'a kadar pek güzel ve rahat bir seyahat temin eden İzmir vapuru da bunun takdire şayan bir numunesidir.
>
> Memleketimizin milli bir müessesinin böyle pek yüksek bir iltifata mazhariyetini iktisadi sahadaki muvaffakiyetimizin en bariz delilidir."[391]

Ulusal basında çıkan haberler, Gazi Paşa'nın geziden son derece memnun kaldığını göstermektedir. Milliyet gazetesinin 19 Eylül 1928 tarihli sayısında Edhem Veysi imzasıyla yayınlanan bu memnuniyetin yansımalarını görmek mümkündür:

> "Gazi Samsun'dan ve bilhassa Samsunluların gösterdiği ihtiyarsız iştiyak eserinden son derece mütehessis olduklarını beyan buyurmuşlardır on sene evvel Anadolu'ya ayak bastığı zaman yattığı ve şimdi ikamet buyurduğu kendi konağından çok memnun olmuş ve teşkilatının çok muntazam ve mükemmel olduğunu beyan buyurmuşlardır.
>
> Gazi'nin tehessüsatı ve memnuniyeti vechinden belli oluyordu. Memleketin her tarafında eski Arap harfleri kaldırılarak yerine yeni yazılar konması ve yeni harflerin her tarafta tahsiline başlanması Gazi hazretlerinin ayrıca badi-i memnuniyeti olmuştur."[392]

Gazi Paşa ve refakatindekiler, öğle yemeğini tren in restoran şeklinde düzenlenen vagonunda yediler. Gazi'nin büyük bir porte fotoğrafının asıldığı ve zevkli bir şekilde süslenen vagonda yirmi kişilik bir sofra hazırlanmıştı. Misafirlere ordövden sonra tavuk söğüş, beyin tavası, patlıcan oturtması, fırında makarna, şampanya, grav, bira vesaire meşrubattan oluşan bir menü sunulmuştu.[393]

Havza'da trenden inen Gazi Paşa, kendisini karşılamaya gelen Havzalılara, öğrenci ve öğretmenlere iltifatlar etti. Gri renkli bir kıyafet giyen Gazi aynı renk kravat ve mendil takmıştı. Havzalıları bu şekilde selamladıktan sonra Amasya'ya doğru yolculuğuna devam etti. [394]

4.1.4. Dördüncü Samsun Gezisi (22 Kasım 1930 - 26 Kasım 1930)

Atatürk'ün Samsun'a yaptığı son gezi 1930 yılının son aylarında çıktığı bir yurt gezisinin çerçevesinde olmuştur. Aynı yılın Ağustos ayında kurulan ve kısa süre içinde yurtta geniş kitlelere ulaşan Serbest Fırka, Atatürk karşıtlarının toplandığı bir merkez

[391] ***Milliyet***, 18 Eylül 1928.
[392] ***Milliyet***, 19 Eylül 1928.
[393] ***Cumhuriyet***, 20 Eylül 1928.
[394] ***Cumhuriyet***, 19 Eylül 1928.

haline gelince, yoğunlaşan olaylar nedeniyle 17 Kasım 1930'da kendini feshetme kararı almıştı. Bu kararla aynı gün Gazi Paşa, memleketteki durumu tespit etmek ve sorunlara çözüm bulmak için uzun süreli bir inceleme seyahatine çıkmıştı. Ankara'dan hareketle Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Samsun'u ziyaret eden Atatürk, buradan Trabzon'a geçmişti. Gazi'nin inceleme gezisi Trakya, Batı ve Güneybatı şehirlerini de kapsayacak şekilde 3 Mart 1931 tarihine kadar aralıklarla devam etmişti.[395]

Reis-i Cumhur, uzun sürecek gezisine çıkmadan önce, gittiği yerlerde resmî veya özel ihtişamlı karşılamalar yapılmamasını rica etmiş ve seyahat programında değişikliğe yol açacak bir talepte bulunulmamasını istemişti. Gazi Paşa, günlük hayatın doğallığı içinde inceleme yapmak istiyordu.[396]

Atatürk, Samsun'a yaptığı diğer ziyaretlerde denizyolu ile şehre ulaşmıştı. Son gezisinde ise demiryolunu kullanmıştır. 22 Kasım 1930 günü saat 17:00'de Amasya'dan hareket eden tren Havza'da kısa bir mola vermiş, Gazi Paşa Havzalılarla bir süre görüşmüş, dertlerini sorup yapılması gerekenleri not ettirmişti. Havzalılar Gazi'den bir gece şehirlerinde misafir kalmasını istemişseler de Gazi Paşa bunun imkânı olmadığını, başka bir zaman kalacağını söylemişti. Samsun il sınırında Vali Kazım Paşa, tümen ve jandarma kumandanları ile belediye başkanı tarafından karşılanan Atatürk, saat 21:00'de istasyona ulaşmıştı. Kendisini bekleyen halkın alkışları ve tezahüratları ile karşılanan Gazi Paşa, sokakları hınca hınç dolduran binlerce kişinin coşku dolu gösterileri ve "Hoş geldin Yaşa Gazi Babamız" seslerine selam ve iltifatlarla karşılık veriyordu. Otomobille istasyondan ayrılarak kendi evine giden Gazi Paşa, akşam yemeğini burada yedi. Gazi Paşa'nın evinin önünde toplanan ve heyecanlı gösteriler yapan halkın coşkusuna kayıtsız kalmayan Gazi balkona çıkarak onları selamladı. Gazi Paşa Samsunluların gösterdiği ilgiden dolayı çok duygulanmıştı.[397] Gazi Paşa, alt katı Halk partisi tarafından kullanılan evinde ikamet ederken beraberinde gelen konuklar için de Samsun Palas, Lüks Park ve Sahil Palas otelleri ayrılmıştı.[398] Riyaset-i Cumhur Başyaveri Rusuhi Bey de Gazi'nin Samsun'a salimen ve sıhhatli bir şekilde ulaştığını bir telgrafla İsmet Paşa'ya bildirdi.[399]

23 Kasım 1930 günü Gazi Paşa önce Cumhuriyet Halk Fırkası temsilcileriyle, ardından Samsun'da bulunan Rize milletvekili Fuat Bey ve Trabzon milletvekili Hasan

[395] ***Atatürk Seyahat Notları,*** s. 19-25.
[396] ***Cumhuriyet***, 17 Teşrinisani 1930.
[397] ***Cumhuriyet***, 23 Teşrinisani 1930. **Bkz. Ek: 30**.
[398] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s 672.
[399] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:40.237.17. **Bkz. Ek: 31**.

Bey'le görüştü. Vali Kazım Paşa'yı ikametgâhında kabul ederek uzun bir görüşme gerçekleştirdi. Öğleden sonra Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ile birlikte otomobille şehri dolaşan Gazi, sahili takip ederek yaklaşık yarım saatli bir gezinti yaptı. Caddeleri dolduran halkın alkışları eşliğindeki gezintinin dönüşünde Dahiliye Vekili'nin misafir olduğu sigara fabrikasına uğrayan Gazi, burada bir süre dinlendikten sonra yeniden evine döndü. Bu esnada Gazi Paşa'yı Trabzon'a götürecek olan Ege Vapuru İstanbul'dan Samsun'a doğru yola çıkmış, Gülcemal Vapuru'nun caz bandosu da gemide yer almıştı.[400]

24 Kasım günü Çarşamba'ya giden Atatürk, ilçe halkı ve çevreden gelen köylülerin coşkulu karşılamasının ardından Hükümet Konağı ve Belediyeyi ziyaret etti. Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocağı'na da giden Gazi, buralarda üyeler ve gençlerle konuştu. Halk Fırkası üyeleri belediye seçimlerinde nasıl çalışıp kazandıklarını heyecan içinde Paşa'ya anlattılar. Gazi Paşa Türk Ocağı'ndan ayrılırken hatıra defterine "Çarşamba Türk Ocağında tanıştığım kıymetli gençlik iftihara lâyıktır." cümlesini yazdı. Çarşamba gezisinden memnun olarak ayrılan Gazi, geçtiği yerlerdeki halkın coşku dolu alkışları arasından akşama doğru Samsun'a döndü.[401]

25 Kasım günü gezi planında Bafra ilçesi vardı fakat, havanın kötü olmasından dolayı Gazi Paşa Bafra'ya gidemedi. İkametgâhına kitap okuyarak günü geçiren Gazi Paşa, George Wells'in Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları, Büyük Adamlar Serisi ve şair Enis Behiç'in yazdığı "Tarihte Güzel Kadınlar" kitaplarını inceledi. Bazı bölülerin altını çizerek halka öğretilmesini istedi.[402]

Samsun'daki son gününde resmî daireleri ziyaret ettikten sonra Samsun Lisesi'ne gelen Gazi Paşa, burada bazı derslere katılarak öğrencilere sorular sordu. Coğrafya dersinde yaşanan ve Eflatun Cem Güney'den aktarılan bir hadise Gazi'nin Türk vatanı konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Gazi, Coğrafya dersinde çocuklardan birine yurt haritası çizdirdi. Çocuk kendisine güvenen bir rahatlıkla tebeşiri yürüttü ve umulmadık bir çabuklukla yurt haritasını yazı tahtası üzerine çizdi. Gazi haritaya bakarak, yumuşak bir sesle "Oğlum, şu senin haritada bin yıllık bir yurt parçası sınırlarımızın dışında kaldı."dedi. Gazi tebeşiri alarak güney sınırlarımızı düzeltti. Çizdiği sınır Hatay topraklarından geçiyordu. Çocuğa dönerek "Böyle olmayacak mı?" diye sordu. Öğrenci şu cevabı verdi: "Sınırlarımız çizdiğiniz yerden geçer.[403]

---

[400] ***Cumhuriyet***, 23 Teşrinisani 1930.
[401] ***Cumhuriyet***, 25 Teşrinisani 1930.
[402] Özen Topçu, ***Atatürk ve Samsun***, Samsun Valiliği Yayını, Samsun 2005, s. 196.
[403] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s 675.

Lise ziyaretinden sonra Türk Ocağı'na da giden Gazi Paşa gençlerle konuştu, ocağın üye sayısı ve faaliyetleri hakkında bilgi aldı. Burada kalabalık bir grup kadın ve erkek Samsunlu aydınlar, Gazi Paşa'ya bir konser dinleterek şiirler okudu.[404] Ocakta konser verenlerden biri de Piyanist Pakize Hanım'dı. Gazi Paşa, konser sonunda çok büyük alkış alan Pakize Hanım'ı yanına çağırdı. Elindeki kartvizitine bir şeyler yazan Gazi herkesin huzurunda şu sözlerle Pakize Hanım'ı onurlandırdı:

> "İşte Tür kadınını temsil edecek modern bir Türk hanımı. Bu kartımı size veriyorum. Çankaya'ya, Ankara'ya geleceksiniz. Benim konservatuar kurmak gibi bir projem var. O hususta Türk milletine yardımcı olacaksınız."[405]

Gazi Paşa Samsun'dan ayrılmadan önce şehirde eğitimle tespit ettiği eksikliklerle ilgili İsmet Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Yapılması gerekenler telgrafta şu şekilde belirtilmiştir:

> "1) Cihet-i askeriyenin işgalinde bulunan ve hastane olarak istimal edilen ilk mektep binalarının önümüzdeki tahsil mevsiminde Maarife terki, bunun için zaten Müdafaayı Milliyece Kolorduya arsa yeri keşfettirilmekte olan askerî hastanelerin ilk inşaat mevsiminde yaptırılması.
>
> 1) Lise talebesi istiap etmeyen binaya ilavesi elzem görülen pavyonun önümüzdeki mevsimde inşaası için bütçede şimdiden tedbir alınması."[406]

Samsun'daki temaslarını tamamlayan Gazi Paşa, sahilde toplanan halkın şiddetli alkışları arsında motora binerek Ege Vapuruna geçti. Trabzon'a gidecek olan Gazi'ye refakat etmek üzere Trabzon Milletvekili Hasan Bey da vapura bindi.

Samsun'da dört gece kalan Gazi Paşa geziden çok memnun ayrılmıştır. Türk Ocağı ziyaretinin ardından binadan ayrılırken söylediği "Milletin kıymetli ve güzide gençleriyle konuşmak benim için saadettir. Bu saadeti uzatmak isterdim. Fakat vapuru bekletmemek lazımdır." Sözleriyle memnuniyetini belirterek gençlere iltifat etmiştir.[407]

Reis-i Cumhur, çıktığı bu uzun yurt gezisinin amacına uygun olarak yol üzerindeki köylerde ve kasabalarda halkla konuşarak dertlerini dinlemişti. Gazi Paşa halkın istek ve şikâyetlerinden önemli olanları Başvekalete bildirerek süratle çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Tokat'tan Samsun'a giderken halktan altığı şikâyetleri ve sorunları, Samsun'a geldiği akşam Başvekil İsmet Paşa'ya bir telgrafla yazan Gazi, yapılması gereken-

---

[404] ***Cumhuriyet***, 27 Teşrinisani 1930.
[405] B. Sarısakal, *a.g.e.,* s. 236.
[406] ***Atatürk Seyahat Notları****,* s. 57.
[407] ***Cumhuriyet***, 26 Teşrinisani 1930.

leri de maddeler halinde sıralamıştı. Telgraftan öğrendiğimize göre, vergilerin yüksekliği, tarla farelerinin verdiği zararlar, Ziraat Bankası ile ilgili sorunlar ve traktör sorunu başta Havza olmak üzere, bölgedeki köylü ve çiftçilerin en büyük sıkıntılarıydı. İsmet paşa, bu telgrafa ertesi gün hemen cevap yazmış ve gereken işlerin yapılacağını ifade etmişti.[408] İsmet Paşa'nın telgrafta yazdığı üzere Heyet-i Vekile, ilk toplantısında bu sorunların hızlı bir şekilde çözülmesi için gerekli tedbirleri almıştır.[409]

Atatürk'ün 1930 Kasım ayında çıktığı yurt gezisinden önce yapılan yerel seçimlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası Samsun'da büyük bir farkla belediye başkanlığını kazanmıştı. Gazi Paşa, Samsun'a geldiğinde belediye başkanını yanına çağırarak bir görüşme yaptı. Serbest Fırka'nın kendini feshettiğini söyleyerek kapatılmış bir partinin belediye başkanı olarak istifa etmesini istemişti. Başkan da eğer istifa ederse halkın gösterdiği güvene karşı gelmiş olacağını söyleyerek bu talebi reddetmişti.[410] Samsun'da yerel seçimler sırasında meydana gelen olayların araştırılması için bir inceleme başlatıldı. Gazi Paşa Samsun'dan ayrıldıktan sonra incelemenin selameti için Samsun Valisi Kazım Paşa merkeze alındı. Cumhuriyet gazetesi 27 Kasım 1930 tarihli sayısında "Samsun'da Vali Kazım Paşa'ya el çektirildi" başlığıyla bu haberi okuyucularına duyurmuştur.

Atatürk'ün Samsun'a yaptığı son gezi de ulusal basında geniş yer almıştır. Araştırmamızda yararlandığımız gazetelerden Cumhuriyet, 23 Kasım 1930 tarihli sayısında ilk sayfada "Gazi Hz. Dün gece coşkun tezahürat arasında Samsun'a muvasalat ettiler" başlığıyla Gazi'nin şehre gelişini duyurmuştur. Gazete alt başlıkta "Reisicumhur Hz. Dün Tokat'tan Amasya'ya gelmişler ve akşam buradan hareket ederek Havza tarikle saat 21de Samsun'u teşrif buyurmuşlardır" ifadelerini kullanmıştır.[411] Gazi Paşa'nın Samsun'da geçirdiği günler boyunca her gün geziden haberler aktaran Cumhuriyet gazetesi, 25 Kasım 1930 tarihli sayısında "Gazi Paşa Bugün Bafra'ya Gidiyorlar" manşetini kullanmış ve Atatürk'ün bir gün önce yaptığı Çarşamba ziyaretine yer vermişti. Gazete, ertesi gün yayınlanan sayısında ise "Hava fena olduğundan dün Bafra'ya gitmediler" başlığıyla verdiği haberde Bafra haberini tashih etmiştir.

Akşam gazetesi de Samsun gezisini takip eden özel muhabirinden gelen bilgileri haberleştirmiştir. Gazi'nin Samsun'a gelişini 24 Kasım 1930 tarihli sayısında birinci

[408] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:2.9.34.
[409] ***Cumhuriyet***, 25 Teşrinisani 1930.
[410] Fuat Avcı, ***Atatürk ve Olaylar,*** Muhtaç Çocuklara Eğitim Yardımı Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 33.
[411] ***Cumhuriyet***, 23 Teşrinisani 1930.

sayfadan "Gazi Hz. Samsunda büyük tezahüratla karşılandılar" başlığıyla veren gazete, alt başlıkta ise "Halk sabaha kadar Büyük Reisin evleri önünde muhabbetkârane tezahüratta bulundu" ifadelerini kullanmıştır. 26 Kasım 1930 sayısında ise "Gazi Hz.nin seyahatleri" başlığı altında verdiği haberde "Reisicumhur Hz. Dün Çarşambayı ziyaret etti, İstanbulu teşrifleri belli değildir" bilgisini vermiştir. Gazete haberle birlikte Gazi'nin köylülerin maruzatını dinlerken çekilmiş fotoğraflarını da yayınlamıştır.[412]

Atatürk'ün Samsun gezisi Hakimiyeti Milliye gazetesinin 24 Kasım 1930 tarihli sayısında da birinci sayfadan verilmiştir. "Gazi Hz. Samsun'da İki Gün Tetkikatta Bulunacaklardır." Başlığı kullanılan haber Gazi Paşa'nın vatandaşların ihtiyaçlarını dinlediği fotoğraflar eşliğinde verilmiştir. Hakimiyeti Milliye 25 Kasım sayısında ise "Gazi Hz. Samsun'da Tetkikat Yapıyor." manşetiyle ve yatılı okulda okuma isteğini Gazi'ye dile getiren bir öğrencinin fotoğrafı eşliğinde gezi haberlerini vermiştir.[413]

4.2. ATATÜRK'ÜN AMASYA GEZİLERİ

Gazi Paşa Amasya şehrine farklı dönemlerde beş defa gelmiştir. İlk iki ziyareti 1919 yılının Haziran ayında gerçekleşmiştir. Araştırmamız Cumhuriyet dönemini kapsadığından, Gazi Paşa'nın Amasya'ya 1919 yılında yaptığı ziyaretlere burada sadece kısaca değinilecektir. Atatürk Cumhuriyet döneminde ise Amasya'ya üç kez gelmiştir. Bu gezilerin ilki 1924 sonbaharında gerçekleşmiştir. Erzurum'da depremden zarar gören vatandaşların yanına gitmek için Karadeniz gezisi programını değiştirip Samsun'dan yola çıkan Gazi Paşa Amasya'da bir gece misafir edilmiştir. İkinci gezi, harf devrimi günlerine rastlamaktadır. Gazi'nin Amasya'ya son gelişi ise inceleme ve tetkik gezileri kapsamında 1930 yılının Kasım ayında gerçekleşmiştir.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen ve hemen ardından Milli Mücadeleyi başlatmak için Anadolu'nun iç bölgelerine geçen Gazi Paşa, 12 Haziran'da Havza'dan Amasya'ya hareket etmiştir. Aynı günün akşam saatlerinde Amasya'ya ulaşan Gazi Paşa, şehirde on dört gün kalacaktır. Mustafa Kemal'in şehirlerine geleceğini haber alan Amasyalılar bir karşılama töreni hazırlamışlardı. Şehirde bir bayram sevinci yaşanmış, "Çanakkale Kahramanı geliyor" haberleriyle herkes yollara dökülmüştü. Amasyalılar misafirlerini şehre dört kilometre uzaklıktaki Gezirlik mevkiinde karşıladı.[414] Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayanlar arasında Vilayet Meclis-i Umumisi azası ve müftü Hacı

[412] ***Akşam***, 24 Teşrinisani 1930, 26 Teşrinisani 1930.
[413] ***Hakimiyeti Milliye***, 24 Teşrinisani 1930, 25 Teşrinisani 1930.
[414] Ahmet Demiray, ***Resimli Amasya Tarihi***, Güney Matbaacılık, Ankara 1954, s. 134-138.

Hafız Tevfik Efendi, emekli müftü vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi, Belediye Reisi Topçuzade Mustafa Bey başta olmak üzere Amasya'nın önde gelen isimleri vardı.[415]

Karşılama törenine katılan öğrencilerden biri olan vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi'nin torunu Nafiz Yetkin, hatıralarında Gazi Paşa'nın gelişini şöyle anlatmıştır:

> "O'nu karşılamaya gideceğiz diye konuşmalar oluyordu. Öğretmenlerde bir telâş var, biz yaşımız icabı olsa gerek bu teftişten bir şey anlamıyoruz. Nihayet 12 Haziran Perşembe günü sabahı temiz elbiselerimizi giyerek okula geldik. Öğretmenler bizi gözden geçirdikten sonra sıraya dizdiler. Amasya'nın Samsun tarafından gelen yolun üst kısmında bulunan Cülus tepe denilen yere getirdiler. Bir düdük sesi ile dur ve rahat emri verdiler. Bizleri çimlerin üzerine oturttular. Cülus tepenin daha ilerisinde bulunan Gezirlik mevkiinde yayalar ve daha ileri ve Boğaz mevkiinde atlı arabası olan kişiler Mustafa Kemâl Paşa'yı karşılamak üzere gitmişlerdi.
>
> Biz Cülus tepede bizi bekleyen bir nöbetçi öğretmen ile kaldık. Diğer öğretmenler daha ileri gitmişlerdi. Akşam yaklaşıyor, biz halâ bekliyorduk. Şu heyecanlı ânı hiç unutamam. Amasyalı Ziya Efendi adında bir jandarma çavuşu vardı. Atını koşturarak bulunduğumuz yere geldi. Mustafa Kemâl Paşa'nın geldiğini bildirdi. Biz çılgınca alkış tutturduk. Tutturduk ama haberi geldi, Mustafa Kemâl Paşa gelmedi. Öğretmenlerimiz soluk soluğa koşarak yanımıza geldiler. Hemen bir düdük sesi ile bizleri bir araya toplayıp yolun kenarına getirerek, muntazam bir şekilde dizdiler.
>
> Hava kararmaya başladı. Orada bulunan fenerleri yakılmış, önlerinde siyah kalpaklı, yakası açık, cepleri üzerinden ceketli, çizmeli, mahmuzları pırıl pırıl parlayan dizden yukarısı geniş pantolonlu, sert adımlar atan kahramanın yanında bulunan arkadaşları ile birlikte geldiğini gördük. Arkasında atlı, arabalı, yaya yürüyen karşılayıcılarla birlikte önümüze kadar geldi durdu. Etrafa bakmıyordu, halk kaynaştı, etrafında toplandı. Paşa hiç konuşmuyor, keskin bakışlarla etrafa göz gezdiriyordu. Mustafa Kemâl Paşa, etrafı süzdükten sonra, Merhaba Amasyalılar! dedi. Halkla birlikte biz de Çok yaşa Paşam! diye karşılık verdik."[416]

Şehrin girişindeki selamlaşmadan sonra şehre giren Gazi Paşa, halkın içinde yürüyerek Hükümet Konağı'na gelmiş ve burada bir konuşma yapmıştır. "Memleket elden gitmek üzeredir, bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim. Hep beraber aziz vatanımızı ve istiklalimizi kurtarmak için bütün gayretimizle çalışacağız." sözleriyle konuşmasına başlayan Gazi Paşa, yurdun dört bir tarafında işgalcilere karşı direnişin başladığını, burada da bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmak gerektiğini

[415] Hüseyin Menç, ***Millî Mücadele Yıllarında Amasya,*** Yeşilırmak Kitabevi, Ankara 1992, s. 24
[416] H. Menç, *a.g.e.*, s. 32-33.

anlattı. Halk hep bir ağızdan "Bütün Amasyalılar emirlerinizi bekliyor Paşam!" şeklinde karşılık verdi.[417]

Amasya eski müftüsü vaiz Abdurrahman Kamil Efendi ile görüşen Gazi Paşa, hutbede bazı mesajlar vermesini istemişti. Kamil Efendi, 13 Haziran 1919 Cuma günü Bayezid Camii'nde verdiği hutbede halkı Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanmaya ve vatanı hep beraber kurtarmaya çağırdı. Gazi Paşa hutbeyi dinledi ve çıkışta müftü efendinin elini öptü ve otomobiline alarak evine kadar götürdü. Amasya halkı bu çağrıya karşılık verdi, Mustafa Kemal Paşa 14 Haziran'da Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurdu. 18 Haziran günü Edirne Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği şifrede Anadolu'da halkın yekvücut olduğunu belirten bir yazı yazdı ve bazı direktifler verdi. [418] 21-22 Haziran gecesi yaveri Cevad Abbas Bey'e dikte ettirdiği, bağımsızlığın ve milli egemenliğin ilk belgesi olan Amasya Tamimini yayınladı ve askerî ve mülkî makamlara gönderdi. Tamimde Mustafa Kemâl Paşa ile birlikte Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay), Refet (Bele) ve maiyet erkânının imzaları vardı. Hemen ardından İstanbul hükümeti tarafından müfettişlik görevinden azledilen Gazi Paşa, 26 Haziran 1919 sabahı Sivas'a gitmek üzere Amasya'dan ayrıldı.[419] Gazi'nin karargâh ve ikametgâh olarak kullandığı Saraydüzü kışlasında Müftü Tevfik Efendi ve kışlada görevli subay ve askerlerin katıldığı bir uğurlama töreni yapıldı. Beraber geldiği arkadaşlarından bir kısmını tedbir amaçlı Amasya'da bırakan Gazi Paşa, Beşinci Kafkas Fırkası Kumandanı Cemil Cahit Bey'i de yanına alarak Sivas'a gitti.[420]

Amasya'ya ilk geldiğinde Hükümet konağında misafir edilen Gazi Paşa, ardından Beşinci Kafkas Fırkası karargâhı olan Saraydüzü Kışlası'nda kalmıştır. Amasya Tamimi de bu binada yazılmıştır.[421]

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'ya ikinci gelişi Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra, 18 Ekim 1919 tarihindedir. İstanbul'da yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti, Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı temsilci olarak Amasya'ya göndermişti. Mustafa Kemal Paşa da Hüseyin Rauf Bey, Bekir Sami Bey ve Kara Vasıf Bey ile birlikte Sivas'tan hareket ederek 18 Ekim 1919 günü Amasya'ya geldi.

---

[417] A. Demiray, *a.g.e.*, s. 136.
[418] H. Menç, *a.g.e.*, s. 162-165.
[419] M. Önder, *a.g.e.*, s. 41-42.
[420] H. Menç, *a.g.e.*, s. 281.
[421] H. Menç, ***Millî Mücadele Yıllarında Amasya***, s. 104.

Paşaların geleceğini haber alan Amasyalılar Tokat Caddesi'nde Mustafa Kemal Paşa'ya, Samsun yolunda da Salih Paşa'ya coşkulu bir karşılama yaptı. Mustafa Kemal Paşa'ya yapılan karşılamada, yetiştirme yurdunda yetişen Yusuf adlı bir yetim çocuk Amasyalılar adına şu konuşmayı yaptı:

> "Paşam hoş geldiniz. İşte hükümetin bani-i sânisi, Sultan Mehmed'in kuvvet aldığı yer! İşte Fatih'in torunu, Bayezid'in oğlu Yavuz Sultan Selim'in doğduğu yer! İşte sizi karşılayan ve sizin ile beraber olan yer, Amasya. Paşam! İstanbul Hükümeti'nin vermiş olduğu üniformaları, yaldızlı kordonları attınız! Fakat onların yerine mazlum milletin müsmin olan iffet ve namusunu taktınız. Binler yaşa, binler yaşa! Milletini düşünen Paşa!"[422]

20 Ekim'de başlayan görüşmeler iki gün sürdü ve neticede ikisi gizli olmak üzere beş ayrı protokol hazırlandı. Sonraları Amasya Protokolü olarak adlandırılacak olan görüşmelerle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin varlığı ve gücü İstanbul Hükümeti tarafından tanınmış oluyordu.[423]

Görüşmelerden sonra bir kaç gün daha Amasya'da kalan Gazi Paşa, bazı gazetecilere mülâkat vermiş ve 27 Ekim 1919'da Sivas'a hareket etmiştir.[424] 25 Ekim 1919 günü Gazi Paşa ile mülâkat yapan Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabiri Ruşen Eşref Bey, Gazi'nin Amasya'da kaldığı yeri "Oturdukları ev kartal yuvası gibi kayalar, ağaçlar arasında, Yavuz Sultan Selim'in doğduğu sarayın ta yanı başında." şeklinde tarif etmişti. Gazi'nin Amasya'daki çalışma odası Ruşen Eşref'in gözüyle şöyledir:

> "Çalıştıkları oda ne kadar sade! Sıra camların perdeleri bile yok. Bütün tefrişat asma lambanın altındaki masa gibi, geniş koltuk ve kanepe gibi, halı gibi sırf lüzumlu birkaç şeye münhasır... Masanın üzerindeki telgraflar, yığınla kağıtlar, müsveddeler ve tebyizler, ötede beride açık, kapalı duran Times'lar, Tan'lar, İstanbul gazeteleri mühim bir fikir ve bir iş merkezinde bulunduğunuz tamamıyla duyuruyor. Bütün Anadolu ve Rumeli teşkilatını idare eden bu gösterişsiz, bu sessiz yerde, müessir, ilhamkâr bir şey var."

4.2.1. Birinci Amasya Gezisi (24 Eylül 1924 - 25 Eylül 1924)

Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün Amasya'ya ilk ziyareti 1924 yılı sonbaharında yaptığı yurt gezileri kapsamında olmuştur. Gezinin Trabzon bölümünde Erzurum'da bir deprem olduğu haberini alan Gazi Paşa, seyahat planını değiştirerek deniz yolu ile Samsun'a, oradan da otomobillerle Amasya ve Tokat üzerinden Erzurum'a gitmiştir.

---

[422] H. Menç, *a.g.e.*, s. 324.
[423] Hüseyin Menç, ***Olaylar ve Belgelerle Amasya Tarihinden Sayfalar***, Eser Matbaası, Amasya 1987, s. 206.
[424] M. Önder, *a.g.e.*, s. 42.

24 Eylül Çarşamba günü sabahı saat onda Samsun'dan eşi Latife Hanım ve maiyetiyle birlikte hareket eden Gazi Paşa, akşam saatlerinde Amasya'ya gelmiştir. Valilik tarafından oluşturulan karşılama heyeti Gazi Paşa'nın beş yıl önce şehre girdiği nokta olan Cülüs Tepe üzerinde büyük bir tak kurmuş ve etraf radyum lambalarıyla aydınlatılmıştı. Gazi Paşa, Vali, Kolordu Kumandanı ve Amasya halkını temsil eden heyetler tarafından Cülüs Tepe'de karşılandı. Orada kısa bir konuşma yapan Gazi Paşa şunları söyledi:

> "Muhterem Amasyalılar;
>
> Güzel ve sevimli memleketinizi birinci defa olarak beş sene evvel yaşadığımız kara, felaketli bir günde ziyaret etmiştim. Bu acı günleri hatırlatırken o zaman azim ve sebat tavsiye ettiğimi de derhatır buyurursanız teşekkür ederim. Bütün vatandaşlarım gibi Amasyalılar da bu tavsiyemi hüsnükabul etmekte hiç tereddüt etmemişti. Bugün bütün felâketlerden sonra yeni meaimizde muvaffakiyet ve teceddüt yolunda emniyetle yürüyebilmek için ayni tavsiyeyi tekrar edeceğim. Cumhuriyet bayrağı altında vahdet, azim ve gayrete en esaslı düsturumuz olmalıdır. Gösterilen hüsn-ü kabulden dolayı cümlenize teşekkürler ederim."[425]

Amasya hanımları da Kuşköprü başında Latife Hanım'a hoş geldiniz diyerek buketler sundular. Gazi Paşa, top atışları ve halkın coşkulu gösterileri arasında saat 19:30'da şehre girdi. Gazi'nin karşılama töreni yapılmaması yönündeki isteğine rağmen bütün şehir süslenmiş, bütün camilerin minarelerine kandiller asılmış, mahyalar yapılmıştı. Mahyalardan birinin üzerinde "Hoş geldin Gazi Halâskârımız" yazılmıştı.[426]

Halkın sevinç gösterileri arasında Belediye binasına geçen Gazi Paşa ve misafirler onuruna burada elli kişilik bir akşam yemeği verildi. Amasya'nın fasıl takımı da müzikleriyle ziyafete eşlik etti. Yemeğin sonunda Gazi Paşa bir konuşma yaptı. Konuşmasında Amasya'ya ilk geldiği zamana ait hatıralarına dönen Gazi, o zaman vaazlarıyla kendisine büyük destek veren Abdurrahman Kamil Efendi'yi takdirle andı, Amasya'nın öneminden bahsetti. Gazi'nin konuşması şöyleydi:

> "Muhterem Efendiler! Benim için, memleket için, inkılâp için çok mühim günler geçirdiğim bir şehirde bulunuyorum. Bu şehrin muhterem ahalisi gecenin zulmetine rağmen beni uzaklardan çok parlak, pek hararetli, samimi tezahürat ile karşıladılar.
>
> Bu dakikada bu kıymetli halkın kıymetli mümessilleriyle, mensuplarıyla bir sofrada bulunuyorum. Bütün bunlara ait hissiyatım, efkarım o kadar çok, o kadar heyecan halindedir ki bunları tamamıyla ifade ve izah için beşeri lisanı gayr-ı kafi görüyorum.

[425] A. Demiray, *a.g.e.*, s. 149.
[426] M. Önder, *a.g.e.*, s. 43.

Bilirsiniz ki kalpten kalbe yol vardır. Benim bu dakikadaki bütün tecessüslerimi en vazıh bir surette kendi vicdanlarınızda okuyabilirsiniz.

Yalnız, Amasya'da geçirdiğim günlere ait iki hatırayı ihya etmeden geçemeyeceğim: Biri elyevm müftünüz bulunan Kamil Efendi hazretlerine aittir.

Efendiler bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman bu şehir halkı da bütün millet gibi vaziyet-i hakikiyeyi anlamamışlardı, fikirlerde teşevvüş vardı, dimağlar adeta durgun bir halde idi.

Ben burada birçok zevatla beraber Kamil Efendi hazretleriyle de görüştüm. İhya etmek istediğim hatıra efendi hazretlerinin bir cami-i şerifte hakikati halka izah etmiş olmasıdır. Efendi hazretleri halka dediler ki: Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklali hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak icab ederse vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Padişah olsun, halife olsun, isim ve ünvanı her ne olursa olsun hiçbir şahs ve makamın hükm ve mevcudiyeti kalmamıştır.

Yegane çare-i halas halkın doğrudan doğruya hakimiyeti eline alması ve iradesini kullanmasıdır.

İşte efendi hazretlerinin vuku bulan bu mürşidane vaaz ve nasihatinden sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle Müftü Kamil Efendi hazretlerini takdirle yad ediyorum. Genç cumhuriyetimiz bu gibi ulema ile iftihar eder.

İkinci hatıram şudur: Biliyorsunuz ki yeni Türk devleti, Türk cumhuriyeti teessüs etmezden evvel çevresi birçok asırlar büyük ecdadımızın sırtlarına yüklenerek muhtelif devletler, muhtelif hükümetler teşkil edenler hiçbir vakit millet mevcudiyetini tanımamışlar, ona hürmet etmemişlerdir. Maddi, manevi, bütün mevcudiyetini, her şeyi kendi şahsi makam ve menfaatlerinden ibaretti. Kendi mevkileri için, kendi menfaatleri için milleti, memleketi feda etmekte asla tereddüt etmezlerdi.

Efendiler, milletin mevcudiyetini tanımayı zul addedenler kendilerinin Allah'ın gölgesi olduğunu iddia gafletinde, cüretinde, sahtekarlığında bulunanlar en nihayet bu mukaddes varlığa ilk defa bu şehirde mecbur edilmiştir. Bu noktayı izah için bir iki kelime ilave edeyim: Cümleniz hatırlarsınız ki Sivas kongresinden sonra milletin idaresini temsil etmek üzere bir heyet teşekkül etmiş idi. Ben o heyetin riyasetinde idim. Demin izah ettiğim makam sahiplerinin bir murahhası millet mümessilleriyle karşı karşıya gelmeyi kabul ederek İstanbul'dan buraya, Amasya'ya gelmişti.

Ben milletin mevcudiyetine hizmet, iradesine riayet şartını esas olarak ihtiva eden bir itilafnameyi o murahhasa burada imza ettirmiştim.

İşte bu itibarla Amasya inkılâp ve cumhuriyet tarihinde daima ehemmiyetini muhafaza edecek bir mevki ihraz eylemiştir.

Efendiler, beş sene sonra, Amasya'da geçirmekte olduğum bu dakikaların bence çok kıymetli olduğunu beyan etmekle iktifa ediyorum."[427]

[427] ***Cumhuriyet***, 26 Eylül 1924.

Belediye binasındaki yemekten sonra da halkın gösterileri ve fener alayları devam etti. Gece yarısına kadar şehirde şenlik havası yaşandı. 25 Eylül 1924 sabahı Gazi Paşa ve beraberindekiler Belediye binası önünde toplanan halkın coşku dolu alkışları arasında Amasya'dan Tokat'a hareket etti. [428]

Amasya'da kısa bir süre misafir olan Gazi Paşa'nın bu ziyareti, vilayetin resmî haftalık gazetesi olan Amasya gazetesinin 24 Eylül 1924 tarihli sayısında tam sayfa olarak yer almıştır. "Büyük münci Amasya'da" başlığı ile ziyareti duyuran gazete, Atatürk'ün kalpaklı bir fotoğrafına da yer vermiştir. Gazi Paşa'nın şehre gelmesiyle yaşanan heyecan gazeteye şöyle yansımıştır:

> "Bu hafta içinde âni olarak intişar eden bir haber Amasya muhitini heyecana gark etmiştir. Muhterem Reis-i Cumhurumuzun Erzurum'a gitmek üzere Amasya'dan geçeceği haberini çoluk çocuk herkes yeki diğerine nakletmekte, alelumum bu halk Türk'ün en büyük kahramanı ve millî tarihimizin en Bülent siması şerefine fevkalade tezahürat-ı ihrasına hazırlanmakta idi. Mebni-i resmiyye serapa kat-iden tahlisi için istikbale doğru açılan reha ve selamet menziline şan ve zafer zirvesine çıkan bir şeref ve fakat bir hatır yola doğru ilk adım Amasya'dan atılmış idi.
>
> Beş sene evvel ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa unvanı ve sıfatıyla Amasyamıza gelmiş olan zat-ı muhterem bugün hür ve müstakil bir Türk milletinin Reis-i Cumhuru sıfatıyla teşrif ediyor. Beş sene gibi nisbeten kısa olan bir zaman içinde bu hiçbir milletin tarihinde görülmeyen inkılâbı yapan cihan tarihinin en büyük adamı bugün Amasyalıların içerisinde bulunuyor. Amasya aşinası olduğu bu rehakâr ve kıymettar vücudu bugün ağuş-u ihtiramında sine-i iştiyakla görmekle his ettiğimiz samimi bahtiyarlığın asarını coşkun tezahürat ile göstermiştir."[429]

Amasya'da yayınlanan başka bir yerel gazete olan Emel gazetesi, 23 Eylül 1924 tarihli sayısında "Sefa Geldiniz" manşetiyle ve Gazi Paşa ile Latife Hanım'ın fotoğrafını kullanarak ziyareti haberleştirmiştir. Emel gazetesi 1 Ekim 1924 tarihinde altı sayfalık özel bir sayı yayınlamıştır. Birinci sayfada "Yeni Türkiye'nin Rehakârı Karşısında" başlığı ve Gazi Paşa ile Latife Hanım'ın fotoğrafını kullanan gazete, ziyaretin detayları ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermiştir.[430]

4.2.2. İkinci Amasya Gezisi (18 Eylül 1928)

Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde Amasya'ya ikinci gelişi yeni Türk harflerini öğretmek amacıyla çıktığı yurt gezisi kapsamında gerçekleşmiştir. Gezinin Karadeniz

[428] H. Menç, *a.g.e.*, s. 214.
[429] ***Amasya***, 24 Eylül 1924. **Bkz. Ek: 32**.
[430] ***Emel***, 1 Teşrinievvel 1924. **Bkz. Ek: 33**.

Bölgesi kısmında Sinop ve Samsun şehirlerini ziyaret eden Gazi Paşa, memurlar ve halka yeni harflerle ilgili dersler vermişti. 18 Eylül 1928 günü sabah saatlerinde Samsun'dan ayrılan Gazi Paşa, trenle Sivas yönüne doğru gezisine devam etmiştir.[431]

Gazi Paşa'yı taşıyan özel tren, lokomotife bağlı beş yolcu, bir restoran vagonuyla bir yük vagonundan oluşuyordu. Samsun'dan ayrılan tren, Samsun-Sivas hattının lokomotiflerinin keskin düdük sesleri arasında ilerliyordu. Güzergâhtaki istasyonlarda halkın büyük tezahüratlarıyla karşılanan Gazi Paşa, pencereden selamlarla karşılık veriyordu. Ladik, Havza ve Hacı Bayram istasyonlarında ise trenden inerek kendilerini selamlayan halk ile konuştu. Samsun Valisi Kazım Paşa il sınırına kadar, Gazi Paşa'ya eşlik etti. Hacıbayram istasyonuna gelindiğinde Amasya Valisi Faik Bey ve vilayet namına bir heyet Gazi'yi karşıladı. Reis-i Cumhur hazretleri ve refakatindekileri taşıyan tren saat 16:00'da Amasya'ya geldi.[432]

Gazi Paşa için Amasya'da büyük bir karşılama töreni hazırlanmıştı. Binlerce kişi, askerler, öğrenciler istasyonda Gazi'yi bekliyordu. Bütün okullar ve spor kulüpleri kendi kıyafetleriyle karşılamada yerlerini almışlardı. Coşkulu kalabalığın tezahüratı arasında trenden inen Gazi Paşa karşılayanların ellerini sıktı, hatırlarını sordu. İstirahati için hazırlanan binada bir süre dinlendikten sonra hükümet binasına geçti. Başvekil İsmet Paşa ve Sıhhiye Vekili Doktor Refik Saydam da Gazi Paşa ile birlikte Amasya'ya gelmişti. Seyahatinin amacı doğrultusunda başta Amasya Valisi olmak üzere, memurları, öğretmenleri ve halktan bazı kişileri yeni harflerden imtihan etti. Aldığı cevaplardan memnun olan Gazi Paşa, Amasya'da yaklaşık bir saat kaldıktan sonra Turhal istikametine doğru hareket etti.[433]

Gazi Paşa'nın yeni harfleri halka benimsetmek amacıyla çıktığı yurt gezisini yakından takip eden ulusal basın, Amasya'daki kısa ziyareti de sayfalarına taşımıştır. Bu süreçte gazetelerin önemli bir kısmı yeni harflerle yazılmış manşetlerle okuyucuların karşısına çıkmaktadır. Yeni harflere alışma safhasında gazetelerde birtakım harf hataları da kaçınılmaz olmuştur. Milliyet gazetesi 19 Eylül 1928 tarihli sayısında Gazi'nin Amasya ziyaretine yer verirken haber metninde eski harfleri, manşette ise yeni harfleri kullanmıştı. "Reisicumhûr Hz. Dün akşam Amasyaya azimet puyurdu-lar"

[431] E. Z. Ökte, *a.g.e.*, s 523.
[432] ***Milliyet***, 19 Eylül 1928; Cumhuriyet 20 Eylül 1928.
[433] ***Hakimiyeti Milliye***, 19 Eylül 1928.

"Reisicumhur Hz. veseyahatlari" şeklindeki manşetinde yazı hataları göze çarpmaktadır.[434]

Cumhurşyet gazetesi 19 Eylül 1928 tarihli sayısında yeni harflerle yazılmış olan "Gazi hazretleri Amasyada" başlığının altında eski harflerle "Reis-i Cumhur hazretleri dün Amasya'da şevk ve heyecan içinde karşılandılar" ifadeleriyle geziyi duyurmuştur. Eski harflerle yazılan haber metni Samsun-Sivas arasındaki demiryolu hattının ve vagonlardan birinin içeriden çekilmiş olan fotoğraflarla süslenmiştir.[435]

Ulusal basından Hakimiyeti Milliye gazetesi de 19 Eylül 1928 tarihli sayısında Gazi Paşa'nın seyahatini Amasya şehrinin fotoğrafları eşliğinde birinci sayfadan vermiştir. "Büyük Reis-i Cumhurumuz ve Başvekilimiz Dün Samsun'dan Hareketle Vatandaşların Coşkun ve Candan Tezahüratı Arasında Amasya'ya Geldiler, Amasya'da Kısaca Tevakkuftan Sonra Turhal İstikametinde Seyahatlerine Devam Buyurdular" başlığını kullanan gazete, alt başlıkta da "Gazi Hazretleri Dün Amasya'da Birkaç Saat Kaldılar ve Halkı Yeni Harflerden İmtihan Ettikten Sonra Tokat'a Hareket Ettiler" ifadeleriyle ayrıntıları aktarmıştır. Başlıklarda eski harfleri kullanan gazete, haberin metnini ise yeni harflerle vermiştir.[436]

4.2.3. Üçüncü Amasya Gezisi (22 Kasım 1930)

1929'da tüm dünyada yaşanan ekonomik krizin etkileri Türkiye'de de görülmüş, olumsuz koşullar halkı etkilemişti. Gazi Paşa özellikle tarımsal üretim alanında yaşanan sıkıntıları yerinde tespit etmek ve sorunlara çözüm bulmak için 17 Kasım 1930'dan 6 Ocak 1931 tarihine kadar sürecek olan uzun bir geziye çıkmıştı. Gazi bu seyahatlerinde, aynı zamanda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetmesinden sonraki ortamı yakından izleme fırsatı bulacaktır. Atatürk'ün Cumhuriyetten sonra Amasya'ya yaptığı üçüncü ziyaret de uzun süren bu inceleme ve tetkik gezisi kapsamında 22 Kasım 1930'da gerçekleşmiştir.

Ankara'dan trenle hareket eden Gazi Paşa, gezisine 18 Kasım 1930 günü Kayseri'den başlamış, ardından Sivas ve Tokat'ı ziyaret etti.[437] Buradan otomobille yola çıkan Gazi, 22 kasım 1930 günü saat 10:30'da Turhal'a geldi. Amasya Valisi, millet-

[434] ***Milliyet,*** 19 Eylül 1928.
[435] ***Cumhuriyet,*** 19 Eylül 1928.
[436] ***Hakimiyeti Milliye,*** 19 Eylül 1928. **Bkz. Ek: 34**.
[437] M. Önder, *a.g.e.*, s. 43.

vekilleri, Belediye Başkanı ve Kolordu Kumandanı tarafından burada karşılandıktan sonra trenle Amasya'ya hareket eden Gazi Paşa, saat 12:30'da şehre ulaştı.[438]

Başyaver Rusuhi, Kalem-i Mahsus Hazan Rıza ve M. Ekrem Beyler, diğer yaverler, İçişleri Vekili Şükrü Kaya, Sıhhiye Vekaleti Müsteşarı Hüsamettin Bey, milletvekilleri Kılıç Ali, Salih ,Falih Rıfkı, Recep Zühdü, Reşid Galip, Ruşen Eşref, Memduh Şevket, Liman Şirketinden Ahmet Hamdi, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri, bakanlık müfettişleri ve Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Tevfik Bey, Gazi Paşa ile birlikte Amasya'ya gelen heyette bulunuyordu.[439]

Tren istasyonunda kalabalık ve coşkulu bir halk kitlesi tarafından karşılanan Gazi Paşa, sevgi gösterileri arasında doğruca Belediye binasına gitti. Burada istirahat ve öğle yemeğinden sonra, Saraydüzü mevkiindeki Amasya Orta Okulu ziyaret edildi. Burada sınıflara girip öğrencilere sorular sordu, Türk Tarihi ve Anadolu'ya ilk gelen Türkler hakkında bilgiler verdi, ardından okulun müzesini gezdi. Gazi Paşa okul ziyaretinden çok memnun kalmıştı. Hatta bazı öğrencilerin dileklerini sormuş, yerine getirilmesi için de emir vermişti.[440]

O dönemde Amasya Orta Okulu öğrencisi olan Yusuf Kenan Karakaş Gazi'nin ziyaretinde yaşananları şu şekilde aktarmıştır:

> "Ben o tarihlerde Ortaokul ikinci sınıf öğrencisiydim. Okul müdürümüz rahmetli Abdülkavi Bey öğrencilere, Gazi Paşa Hazretleri Amasya'ya gelmişlerdir. Okulumuza da teşrif edeceklerdir. Çanta ve üzerlerinizde Arapça hurufatla yazılmış yazı ve kitap bulundurmayınız, diye ikaz etti.
>
> Öğleden sonra Atatürk okulumuza geldiler. Sınıfları gezerken bizim sınıfa da buyurdular. Dersimiz mütalâ idi. Sınıfta ön sırada oturan iki kız arkadaştan Meliha ismindeki öğrenciye, 'Ne okuyorsun kızım' diye sordular. Öğrenci, 'Fransızca okuyorum Efendim' diye cevap verdi. Paşa, 'O halde okuyunuz' dedi.
>
> Bir cümle okudu. Konu şu idi. İki ilkokul öğrencisi okula giderken arkalarından büyük bir köpek geliyordu. Çocuklardan birisi 'Bizi takip eden bu büyük köpek biliyor musun nereden çıkıyor?' diye sordu. Meliha adlı arkadaş, bu Fransızca cümlenin Türkçesini açıkladı. Atatürk bunun üzerine, 'Kızım çıkıyor kelimesi hangisi?' diye sordular. Arkadaşımız çıkıyor kelimesinden çıkmak manasına gelen 'sortir' diye cevaplandırdı. Atatürk müdüre, 'Bu dersin öğretmeni gelsin?' dediler. Fransızca öğretmenimiz Halis Bey huzura geldi. Atatürk 'Hocam bu cümlede çıkıyor kelimesi hangisidir?' diye sorun-

[438] ***Akşam***, 24 Teşrinisani 1930.
[439] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s 664.
[440] A. Demiray, *a.g.e.*, s. 152.

ca hocamız 'il sort' dedi. Bunun üzerine Gazi Paşa hocamıza 'Bu kızımız bilmiyor.' deyince hocamız 'Bilenler var Efendim.' dedi. Paşa 'Bilenler olmaz, bilmeyenler belki var olur. Bu böyle bilinsin.' dedi.[441]

Amasya'dan ayrılmadan önce Halk Fırkası'nı ziyaret eden Gazi Paşa, parti üyeleri ve halk temsilcileriyle görüştü, ülke sorunları hakkında konuşmalar yaptı. Amasyalıların alkışları arasında istasyona giden Gazi, saat 17:00'de özel trenle Amasya'dan Samsun'a hareket etti.[442]

4.3. ATATÜRK'ÜN TOKAT GEZİLERİ

Tokat şehri, bulunduğu konum itibariyle Amasya'dan Erzurum'a uzanan yol üzerinde bir geçiş noktası durumundadır. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başlangıç safhasında Samsun, Amasya, Sivas ve Erzurum'da faaliyetlerini sürdürürken üç defa Tokat'a gitmiştir.

Gazi Paşa'nın şehre ilk gelişi, Amasya Genelgesi'nin ardından, 26 Haziran 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta toplanacak olan milli kongre öncesinde İstanbul hükümetince görevinden azledilmişti. Hükümet aynı zamanda Gazi Paşa'yı Sivas'ta tutuklamak üzere çalışmalar yapmaktaydı. Durumdan haberdar olan Mustafa Kemal 26 Haziran sabahı gizlice Amasya'dan Tokat'a hareket etti. Tokat'a gider gitmez telgrafhaneyi kontrol altına alarak şehirde olduğu bilgisinin yayılmasını engelledi. Belediye reisi ve şehrin ileri gelenleriyle görüştükten sonra ertesi gün bir toplantı yapmaya karar verdi. 27 Haziran sabahı yaklaşık 20 kişiyle yapılan toplantıda Gazi Paşa, memleketin içindeki kötü durumunu anlatarak topyekün mücadele edilmesi gerektiğini belirtti. Aynı gün Amasya'dan otomobille ayrılarak Sivas'a hareket etti.

Atatürk'ün Milli Mücadele sırasında Tokat'a ikinci gelişi 17 Ekim 1919 tarihindedir. İstanbul Hükümeti temsilcisi Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye adına Amasya'da görüşmek için Sivas'tan hareket eden Gazi, Bekir Sami, Hüseyin Rauf, Cevat Abbas, Mazhar Müfit ve Hüsrev Sami Beylerle birlikte Tokat'a gelmiştir. Yanlarında gazeteci Ruşen Eşref Bey de vardır. Tokat'ta halkın ileri gelenleriyle toplantılar yaptıktan sonra ertesi gün Amasya'ya geçmiştir. Amasya Görüşmelerinin ardından 27 Ekim günü tekrar Tokat'a gelen Gazi Paşa, ortaya çıkan son durum hakkında Tokatlıları bilgilendirdi. 28

[441] H. Menç, *a.g.e.*, s. 228.
[442] ***Cumhuriyet,*** 23 Teşrinisani 1930.

Ekim günü Tokat İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti'ni ziyaret ettikten sonra Sivas'a hareket etti.[443]

Görüldüğü gibi Tokat şehri Milli Mücadelenin şekillenmeye başladığı dönemde Sivas ile Amasya arasında bir bağlantı noktası olarak görev yapmış, Milli Mücadelenin doğuşuna tanık olmuştur. Gazi Paşa Cumhuriyet döneminde de aynı güzergâh üzerinde yaptığı geziler dolayısıyla Tokat'ı üç defa ziyaret etmiştir.

4.3.1. Birinci Tokat Gezisi (25 Eylül 1924 - 27 Eylül 1924)

Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün ilk Tokat ziyareti 25 Eylül 1924 tarihinde gerçekleşmiştir. 1924 yılının sonbaharında uzun bir yurt gezisine çıkan Gazi Paşa Dumlupınar'dan başlattığı geziye, Karadeniz kıyıları boyunca devam etmişti. Gazi Paşa'nın eşi Latife Hanım da gezinin bütün safhalarında Paşa'nın yanında yer almış, ziyaretlere katılmıştı. Trabzon ziyareti esnasında Erzurum'da deprem olduğu haberini alan Gazi Paşa bu şehri ziyaret etmeye karar verdi. Denizyolu ile Samsun'a, oradan da otomobillerle Erzurum'a geçti. Gazi'nin güzergahı üzerinde olan Tokat, bu sayede Gazi Paşa'yı misafir etme sevincini tekrar yaşadı.

25 Eylül 1924 Perşembe günü saat 10:30'da Amasya'dan alkışlarla uğurlanan Gazi Paşa, güzergahında toplanan halkın coşkulu alkışları arasında Tokat'a doğru hareket etti. Gazi'nin yola çıkacağını haber alan köylüler kafileler halinde yollarda toplanarak Gazi'yi selamladılar. Gazi Paşa ve beraberindekiler, beş altı saatlik yolculuktan sonra Tokat'a ulaştılar. Şehre bir saat mesafede, mülkî ve askerî erkân, şehrin ileri gelenleri, esnaf dernekleri, öğrenciler, askerler ve halkın katıldığı coşkulu bir karşılama yapıldı. Halk "Yaşa" sesleriyle sevgilerini gösteriyor, Gazi Paşa için kurbanlar kesiliyordu. Kaleden atılan selamlama toplarıyla da Gazi'nin şehre gelişi duyuruluyordu.[444]

Gazi Paşa ilk olarak Belediye'yi ziyaret etti. Tokat'ın girişinden Belediye'ye kadar uzanan yola halılar döşenmişti. Belediyede bir süre istirahat ettikten sonra heyetleri kabul eden ve görüşmeler yapan Gazi, karşılama töreninden memnun kaldığını ifade etti. Tokat'ta iki gece kalacak olan Gazi Paşa, Tokat Milletvekili Mustafa Bey'in evinde misafir edildi. Gazi Paşa'nın misafir olduğu evin etrafında toplanan halk gece boyunca

[443] M. Önder, *a.g.e.*, s. 335-336.
[444] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s 117.

fener alayları düzenledi, sevgi gösterileri yaptı. "Yaşasın Reis-i Cumhur, Yaşasın Cumhuriyet" sesleri sokaklarda yayıldı.[445]

26 Eylül 1924 Cuma günü resmi kuruluşların tatil günü olmasına rağmen Hükümet binasına giden Gazi, burada memurlarla konuştu. Memurların görev alanlarıyla ilgili sorular sordu, şehrin sorunları hakkında bilgiler aldı ve çözüm için gereken emirleri verdi. Tokat'ta Kolordu Kumandanlığına da giden Gazi Paşa akşam misafir olduğu evde Tokat Musiki Yurdu öğrencileri tarafından düzenlenen konseri dinledi. Gazi Paşa ve beraberindekiler 27 Eylül 1924 günü sabah saatlerinde Sivas'a gitmek üzere Tokat'tan ayrıldı.[446]

Gazi Paşa Tokat'ta iken halkın sorunlarını dinlemiş ve çözümleri için harekete geçmişti. Özellikle mübadele sonucunda bölgeye yerleştirilen muhacirlerin dertlerini dinlemiş, arazi ve mesken sorunlarının olduğunu öğrenmişti. 26 Eylül gecesi Başvekil İsmet Paşa'ya telgraf bir gönderen Gazi Paşa çözüm için gerekenlerin yapılmasını istemişti. Telgraf metninde şunlar yazılıydı:

"Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Tokat'ta bulunduğum bir gün zarfında hükümetin bütün şuubat-ı idariyesi bilhassa muhacirin işleriyle yakından meşgul oldum. Burada muhacirin vaziyeti şöyledir. Muhacirlere henüz arazi verilmediğinden şikâyet ettiler vali bey arazi verildiği fakat henüz verilen arazinin tahdid olunmadığını fakat başlandığını söylüyor kendi fikrine henüz hane gösterilmemiş muhacirler de vardır yanıma vilayetin kazalarında meskensizlik yüzünden tehaddüs eden ahvalin daha feci olduğu oradan gelen muhacirler tarafından söylenmektedir emval-i metruke bağlarının yerliler ve memurin elinde bulunmasından da şikâyet olundu buradaki iskan müdürünün raporlarına itimaden yapılan muamelatın baştan nihayetine kadar şayan-ı itimad olmadığına hüküm olunabilir Ankara'da vekaletin umum muamelatını dinlediğim zaman çok memnun olmuştum meşhudatım katiyen bunu tekzib edecek mahiyettedir bunlardan fazla Tokat İskan Müdürü gözleri hemen görmez elleri titrek bir ihtiyar mütekaiddir adem-i vücudu vücudundan enfa'dır hiç olmazsa muhacirlerin ahvaliyle alakadar olacak kazaları dolaşabilecek faal bir iskan müdiriyetine acilen ihtiyac vardır fakat bu memur bir iki güne kadar gelip işe başlamalıdır Samsun mıntıka müdürünün faal bir zat olduğu söyleniyor bizzat bu müdürün buraya gelip kazaları dolaşarak ifa-yı vazife etmesini emr buyurmanızı rica ederim müdür muavini Osman Bey müdüre vekalet edebilir bana verilen şikâyet istid'alarının kaffesini gelecek olan müdür tarafından tedkik olunmak üzere burada vali beye bıraktım. İskan vekaleti bütcesinde bu havaliye gönderilen muhacirînin iskanına kafi para yok mudur iskan-ı muhaci-

[445] ***Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri,*** s. 116.
[446] M. Önder, *a.g.e.*, s. 337.

rin meselesinin başvekil tarafından tedvir ve bütün heyet-i vekile alakadar olmak lazım gelirken koskoca kadrolu bir vekalet yapmış olmaktaki hata vazıhan meydandadır bu nokta-i nazardan bütün muhacirin vaziyeti şimdiden tedkik buyurulursa meclisin ictimaında ilk teklif bu vekaletin kadrosunun lağvı olacaktır.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal"[447]

Başvekil İsmet Paşa, şikâyet edilen konularla ilgili olarak çalışma yapmış, iki gün sonra Gazi Paşa'ya bir telgraf göndermişti. Telgrafta muhacirlere köy evleri yapılması için gerekli paranın Amasya ve Tokat'a gönderildiği, meselede aczi görülen Tokat İskân Müdürü'nün de azledilerek yerine başkasının tayin edildiği yazıyordu.[448]

4.3.2. İkinci Tokat Gezisi (17 Eylül 1928)

Atatürk, Cumhuriyet dönemindeki ikinci Tokat ziyaretini, yeni harflerin öğretilmesi amacıyla çıktığı yurt gezisinde yapmıştır. Gezi kapsamında İstanbul'dan 15 Eylül 1928 günü Sinop'a, ertesi gün de Samsun'a giden Gazi Paşa, her iki şehirde yeni harflerle ilgili dersler vermiştir.

17 Eylül 1928'de Sivas'a gitmek üzere trenle Samsun'dan ayrılan Gazi Paşa, akşam saatlerinde Turhal'a, buradan da otomobille yola devam ederek, saat 22:00'de Tokat'a ulaşmıştır. Başvekil İsmet Paşa Sıhhiye vekili Refik, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtib-i umumisi Safvet, Kütahya mebusu Nuri, Bolu mebusu Cevad Abbas, Gaziantep mebusu Kılıç Ali, Rize mebusu Hasan Cavid, Yozgad mebusu Salih, Sinop mebusu Receb Zühdü, Katib-i umumi Tevfik, Başyaver Rusuhi beyler ve diğer yaverler, Atatürk ile birlikte Tokat'a gelmişlerdir.[449]

Vaktin geç olmasına rağmen halkın tezahüratıyla karşılanan Gazi Paşa ve misafirler doğrudan Belediye binasına giderek geceyi burada geçirmişlerdir. Ertesi gün sabah saatlerinde Başvekil, Sıhhiye Vekili, Fırka Katib-i Umumisi ve maiyeti erkânı refakatinde Hükümet Konağına giden Gazi Paşa, il genel meclisi salonunda memurlar, öğretmenler ve halkın katıldığı yazı dersi vererek yeni harflerden sınav yapmıştır. Öğle saatlerine kadar devam eden derste aldığı cevaplardan ve halkın yeni harfleri öğrenmeye olan ilgisinden son derece memnun olduğunu Vali ve diğer yetkililere

[447] BCA, Fon kodu:30.10.0.0, Yer no:40.237.17. **Bkz. Ek: 35**.
[448] Aynı yer.
[449] ***Cumhuriyet***, 19 Eylül 1928.

açıklamıştır. Tokat milletvekili Mustafa Bey'in evinde verilen öğle yemeğinden sonra Sivas'a hareket edilmiştir.[450]

Gazi Paşa, Sivas yolu üzerindeki Artova, Yenihan ve bazı kasabalarda durup halkla ve köylülerle konuşmuştu. Buralarda da halkın yeni yazıya olan ilgisi Paşa'yı memnun etmişti. Mola verdiği bir köyde ihtiyar köylüler Gazi Paşa'yı tanımış, koşarak ona sarılmak istemişlerdi. Gazi Paşa, hal hatır sorduktan sonra yeni harfleri tanıyıp tanımadıklarını sordu. Yaşlı köylüler işittiklerini ama henüz görmediklerini söylediler. Gazi yeni harfleri tanıttıktan sonra bir iki cümle yazdı. Herkesi şaşırtacak şekilde ihtiyar köylüler bu cümleyi okudular. Gazi'nin yazdığı iki cümleyi daha okuyan köylüler Gazi'yi çok mutlu etti ve cebinden çıkardığı kalemi onlara armağan etti.[451]

4.3.3. Üçüncü Tokat Gezisi (21 Kasım 1930 - 22 Kasım 1930)

Atatürk 1930 yılının son aylarında geniş kapsamlı bir yurt gezisine çıkmıştı. 1931 yılı Mart ayında kadar iki aşamalı yapılan bu gezi, dünyada yaşanan ve Türkiye'yi de etkileyen 1929 ekonomik buhranının getirdiği ekonomik sorunların yerinde tespit edilmesi ve çözümler bulunması amacını taşıyordu. Diğer taraftan gezinin başlama tarihi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshettiği güne rastlamıştı. Atatürk ziyaret edilen şehirlerde bu siyasi hadise ile ilgili gelişmeleri de yakından izleme imkânı bulmuştur.

Uzun sürecek bu inceleme ve araştırma gezisinde başyaver Rusuhi, özel kalem Hasan Rıza (Soyak), İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya), Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Hüsamettin Bey, milletvekilleri Kılıç Ali, Salih (Bozok), Recep (Peker), Cevat Abbas, Falih Rıfkı, Recep Zühdü, Reşid Galip, Ruşen Eşref ve Memduh Şevket Beyler Atatürk'e refakat etmişlerdi. Bununla birlikte bürokratlar ve her bakanlıktan birer müfettiş de seyahate katılmıştı.[452]

17 Kasım 1930 günü Ankara'dan trenle hareket eden Gazi Paşa, Kayseri ve Sivas'ı ziyaret etmişti. 21 Kasım 1930 Cuma günü sabah saatlerinde otomobille Sivas'tan hareket eden Gazi, öğleden sonra Tokat'a ulaşmıştı. Belediye meydanında saatlerce bekleyen halk tarafından coşkuyla karşılanan Gazi Paşa, Belediye binasında verilen öğle yemeğinin ardından, misafir edileceği Tokat milletvekili Mustafa Bey'in evine geçmiştir. Cuma tatili nedeniyle Gazi Paşa günü dinlenerek geçirmiştir. 22 Kasım 1930 günü

[450] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s 523.
[451] ***Hakimiyeti Milliye,*** 22 Eylül 1924.
[452] E. Z. Ökte, *a.g.e.,* s 664.

sabah saat 08:30'da halkın sevgi gösterileri arasında Amasya'ya gitmek üzere Tokat'tan ayrılmıştır.[453]

[453] ***Hakimiyeti Milliye,*** 22 Kasım 1930.

SONUÇ

Milli Mücadele sırasında Karadeniz şehirlerinin evlatları vatanın kurtulması için canlarını ortaya koymuş, fedakârane çalışmışlardı. Rize'den Zonguldak'a kadar kıyı şehirlerinde ve iç bölgelerde kayıklarla, kağnılarla ve yalın ayak yürüyen kahraman analarla topyekûn bir mücadele yürütülmüştü. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Karadeniz çocuklarının vatanperverliğine çok defa şahit olmuş, Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919 gününden sonra da Karadeniz Bölgesi halkının desteğini her zaman yanında bulmuştu. Cumhuriyetin ilanında sonra aynı destek bu sefer inkılâpların yerleşmesi için verilmişti. Bu nedenle olsa gerek, Gazi Mustafa Kemal Paşa, benimsenmesi zor sayılabilecek bazı devrimleri Karadeniz şehirlerinden başlatmıştır. Bölgeye yaptığı yurt gezilerinde halkın sıcak ilgisi ve tarif edilemez sevgisiyle karşılanan Gazi Paşa, inkılâpların uygulanması konusunda bölge insanının çabalarını takdirle karşılamıştır.

Gazi Paşa, Karadeniz şehirlerine yaptığı ziyaretlerde deniz yoluyla geldiği zamanlarda Hamidiye Kruvazörü, İzmir ve Ege Vapurlarını tercih etmiştir. İstanbul'dan Zonguldak'ı ziyaret ettiği günübirlik ziyarette ise Ertuğrul Yatı ile seyahat etmiştir. Bölgeye deniz yoluyla geldiği gezilerin çıkış limanı genelde İstanbul olmuştur. Sadece 1924 yılı gezilerinde Mudanya'dan başlamıştır. Ankara'dan hareketle başladığı gezilerde ise Sivas'a kadar demir yolunu, oradan itibaren de Samsun'a kadar otomobile seyahati tercih etmiştir. Özel şirketlerden kiralanan trenlerle seyahati gerçekleştirmiş olan Gazi Paşa geçtiği her istasyonda sevgi gösterileri ve coşkuyla karşılanmıştır.

Atatürk'ün Karadeniz şehirlerine ilk ziyareti 1924 yılının Eylül ayında çıktığı sonbahar gezileri sırasında gerçekleşmiştir. 15 Eylül 1924 günü Trabzon'u ilk kez ziyaret etmesiyle başlayan Karadeniz seyahatleri, diğer şehirlerin de eklenmesiyle 1937 yılının Haziran ayında kadar devam etmiştir. Trabzon'u üç defa ziyaret eden Gazi Paşa, gezileri sırasında şehirdeki sorunların çözümü için direktifler vermiş ve uygulamaların takipçisi olmuştur. Trabzon'a ilk geldiği 1924 gezisinde Erzurum depremini haber alan Gazi Paşa, mesafe olarak yakın bir bölgede olmasına rağmen yer şekillerinin dağlık olması nedeniyle Trabzon'dan Erzurum'a karadan ulaşım imkanının olmadığını tespit ettirdikten sonra uzun süren bir yolculuğun ardından Erzurum'a gidebilmiştir. Milli Mücadelenin önemli noktalarından olan bu şehre karşı vefasını bu şekilde gösteren Atatürk, Erzurum'a giden yol üzerindeki Karadeniz şehirlerini de görmüş, buradaki insanların sıkıntılarını dinlemiştir.

Atatürk'ün 1925 yılı Ağustos ayında çıktığı Kastamonu gezisinin ayrı bir önemi

vardır. Kendisini ilke defa görecek olan Kastamonu halkının karşısına fötr şapka ile çıkan ve on gün süren gezi boyunca her konuşmasında modern kıyafete vurgu yapan Atatürk, yöre halkının kısa zamanda bu inkılâba ayak uydurmasına tanık olmuştur. Gazi'yi şapka ile gören halk, bulup buluşturdukları kumaşlarla şapkalar diktirmiş, Gazi Paşa'nın gezisi bitmeden şapkalarıyla karşısına çıkmışlardır.

Gazi Paşa, geziler boyunca okullara özel önem vermiştir. Gittiği her şehirde ilkokuldan liseye kadar eğitim kurumlarını mutlaka ziyaret etmiştir. Eğitimin doğal akışını bozmadan yaptığı bu ziyaretlerde sınıfları dolaşan, kütüphanelerde kitapları inceleyen, laboratuvarları ve okul müzelerini gezen Atatürk, sık sık derslere katılmıştır. Devletin kurucusu karşısında imtihan olan öğrencilerin verdiği cevaplar Gazi'yi memnun etmiş, öğrencilere iltifatlarda bulunmuş, bazen de isteklerini sorup karşılanmasını sağlamıştır.

1928 yılının Eylül ayında yaptığı Sinop, Samsun, Amasya ve Tokat gezilerinin ayrı bir önemi vardır. Gazi Paşa, yeni Türk alfabesinin bir an önce öğrenilmesini istemektedir. Bahsi geçen gezide gittiği yerlerde yazı tahtalı kurduran Gazi, valilerden memurlara, öğretmenlerden öğrencilere, yaşlılardan köylülere kadar herkesi yeni harflerden sınava tabi tutmuştur. Başöğretmen sıfatıyla milletinin önünde olmuş, harf devriminin ivedilikle gerçekleşmesini bu sayede başarmıştır. Çabalarının sonuçları genelde Gazi'yi memnun etmiş, halkın yeni harfleri öğrenme isteği ve azmini takdir etmiştir.

Atatürk'ün 1930 yılının son aylarında yaptığı yurt gezileri, ülkede bozulmaya başlayan ekonominin iyileşmesi için çareler bulmak amacını taşımıştır. Dönemin şartlarında bir tarım ülkesi olan Türkiye'de tarımsal üretimde verimin artması, çiftçilerin ve köylülerin şartlarının iyileştirilmesi için bu gezi önemli tespitler ortaya koymuştur. Gezinin sonunda hazırlanan raporlar ışığında iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Atatürk'ü karşılarında bulan halk, isteklerini ve sıkıntılarını dile getirmekten çekinmemiş, sözlü veya yazılı olarak dertlerini Gazi'ye açmışlardır. Atatürk'ün bu tür durumlarda sorunların acilen çözülmesi için gerekli yerlere emir verdiğini ve sonucu takip ettiğini görmekteyiz.

İktisadi amaçla yapılan gezilerden biri de kısa süreli olan 1931 Zonguldak gezisidir. Birkaç saatliğine şehre gelen Gazi Paşa, ülke için önemli gördüğü madenleri yerinde incelemiş, üretimin modern usullerle yapılması ve verimin artması için yapılması gerekenleri tespit etmiştir.

Atatürk'ün Karadeniz'deki son gezisi olan ve 10 Haziran 1937'den 12 Haziran 1937 gününe kadar iki gün süren üçüncü Trabzon gezisi, bölgeye yaptığı ziyaretlerin özeti gibidir. Gezi boyunca gördüğü samimi ilgi, coşku ve yakınlıktan son derece duygulanan Atatürk, ziyaretin son akşamında çok büyük bir karara imza atmış, sahip olduğu bütün mal varlığını Türk milletine armağan etmiştir. Bu kararını Büyük Millet Meclisi ve basın aracılığıyla millete duyurulmasını isteyen Gazi Paşa, vatanı için yaptığı fedakârlıkları bu şekilde taçlandırmıştır. Bu önemli kararı Trabzon ziyareti esnasında vermesi, Karadeniz halkının sevgisine karşı verdiği cevap sayılabilir.

KAYNAKÇA

1. GAZETE VE DERGİLER *

Açıksöz

Akşam

Amasya

Bartın

Cumhuriyet

Emel

Giresun'da Işık

Gürses

Haber

Hakimiyeti Milliye

Halk

İleri

İstikbal

Milliyet

Resmi Gazete

Sinop

Ulus

Vatan

Vakit

Yeniyol

Zonguldak

Ayın Tarihi

İnan Dergisi

2. ARŞİV BELGELERİ

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.9.34.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 40.237.2.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 40.237.17.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.9.8.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.9.9.

* İlgili tarihler dipnotlarda gösterilmiştir.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 1.6.8/28.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 64.432.13.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.12.4.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 40.238.1.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 1.3.16.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.12.6.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.12.5.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.12.9.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 157.102.7.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.9.37.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.9.36.

BCA, Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 2.12.8.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 1.1.15.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 1.1.17.

BCA. Fon kodu: 30.10.0.0, Yer no: 1.2.5.

3. BASILI ESERLER

AKBULUT, Dursun Ali, "Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Samsun'u İkinci Ziyaretleri 20-24 Eylül 1924", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C. 12, Samsun 1999.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, Ankara 1959.

Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi, Kastamonu Valiliği, Kastamonu 1982.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Atatürk Seyahat Notları, Haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

Atatürk'ün Yanı Başında / Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları, Derleyen: M. Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul 1998.

AVCI, Fuat, *Atatürk ve Olaylar,* Muhtaç Çocuklara Eğitim Yardımı Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

BALİ, Ahmet Can - ŞİMŞEK, Rasim, *Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları*, KTÜ Basımevi, Trabzon 1990, S. 22-23.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Nükte ve Fıkralarla Atatürk*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye,* Tan Matbaası, İstanbul 1945.

Bir Ömür Bir Şehir / Trabzonlu Gazeteci Cevdet Alap'ın Anıları, Haz.: Hikmet Aksoy, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon 2008.

BORAK, Sadi, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

Büyük Tarih Trabzon'da, Derleyen: Trabzon Çocuk Esirgeme Kurumu, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938.

Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri, Çev. N. Onat, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1984.

DEMİRAY, Ahmet, *Resimli Amasya Tarihi,* Güney Matbaacılık, Ankara 1954.

DİZMAN, İbrahim - GÜZEMLİ, Fevzi, *Bir Zamanlar Ordu*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

EGELİ, M. Hayri, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, Güven Basımevi, İstanbul 1959.

ESKİ, Mustafa, *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

EVCİN, Erol, "Gazi Mustafa Kemal'in Bolu Ziyaretleri", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 21 (Bahar 2015).

GOLOĞLU, Mahmut, *Atatürk ve Trabzon*, Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Trabzon 1981.

İĞDEMİR, Uluğ, *Yılların İçinden,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

İMECE, Mustafa Selim, *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959.

KOCATÜRK, Utkan, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988.

KONUKÇU, Enver, "Atatürk ve Bolu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. 18, S. 54, Ankara 2002.

KONUKÇU, Enver, "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Bolu ve Sakarya Gezileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 37, Ankara 1997.

MENÇ, Hüseyin, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya,* Yeşilırmak Kitabevi, Ankara 1992.

MENÇ, Hüseyin, *Olaylar ve Belgelerle Amasya Tarihinden Sayfalar*, Eser Matbaası, Amasya 1987.

METEL, Raşit, *Atatürk ve Donanma*, T.C. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul 1966.

NAMAL, Yücel, *Atatürk'ün Zonguldak Gezisi*, Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

Nutuk, Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1970.

ÖNDER, Mehmet, *Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1993.

ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai, *"Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)"*, Tarihi Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

ÖZCANOĞLU, Zeynel Zeki, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Sinop 2009.

ÖZCANOĞLU, Zeynel Zeki, *Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi*, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2006.

ÖZKAYA, Yücel, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Ankara 1994.

ÖZLÜ, Hüsnü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölgenin Kuvayı Milliye'ye Katılışı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C. 8, S. 18-19, Ankara 2009.

PALAZOĞLU, Bekir, *Başöğretmen Atatürk*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1991.

PERK, Haluk, *Vali Ali Rıza Oskay'ın Hâtıratında Bolu ve Atatürk'ün Bolu'ya Gelişi*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, Bolu 2011.

SARISAKAL, Baki, *Samsun'da Unutulmayan Olaylar*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun 2008.

SAVİ, Saime İnal, "Mustafa Kemal'in İnebolu Seyahati Üzerine Bir Deneme", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 73-76, Ankara 1991.

ŞAHİN, Dürdane, *Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Ziyaretleri,* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2011.

Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu, 30 Haziran-1 Temmuz 2000.

TEVETOĞLU, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara 1971.

TOPÇU, Özen, *Atatürk ve Samsun*, Samsun Valiliği Yayını, Samsun 2005.

Trabzon'dan Atatürk'e, Trabzon İl Kutlama Komitesi, Trabzon 1981.

ULUSU, Kemal, *Atatürk'ün Yanı Başında / Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatırları*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

URAL, Selçuk, "Atatürk Dönemi Trabzon'da Sosyal Ve Ekonomik Gelişmelerden Bazı Kesitler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum 2009.

URAL, Selçuk, "Atatürk Dönemi'nde Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin Gelişmelerden Bazı Kesitler", *Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu,* 16-18 Mayıs 2006, Trabzon 2011.

USTA, Veysel, *Atatürk ve Trabzon*, Serander Yayınları, İstanbul 2011.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

YILDIZ, Adnan, *Ordu Tarihi Yazıları,* Gece Kitaplığı, Ankara 2014.

YILMAZ, Mehmet Serhat, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılâbı", *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 13, S. 1, Kastamonu 2005.

5. İNTERNET SİTESİ

http://www.rizeninsesi.net/2013/02/08/ataturkun-rize-ziyaretleri-17-eylul-1924/#ixzz3zm8n9RPr (Erişim Tarihi:15 Nisan 2016)

EKLER

Ek 1: BCA, Fon Kodu:30.10., Yer No:2.9.8

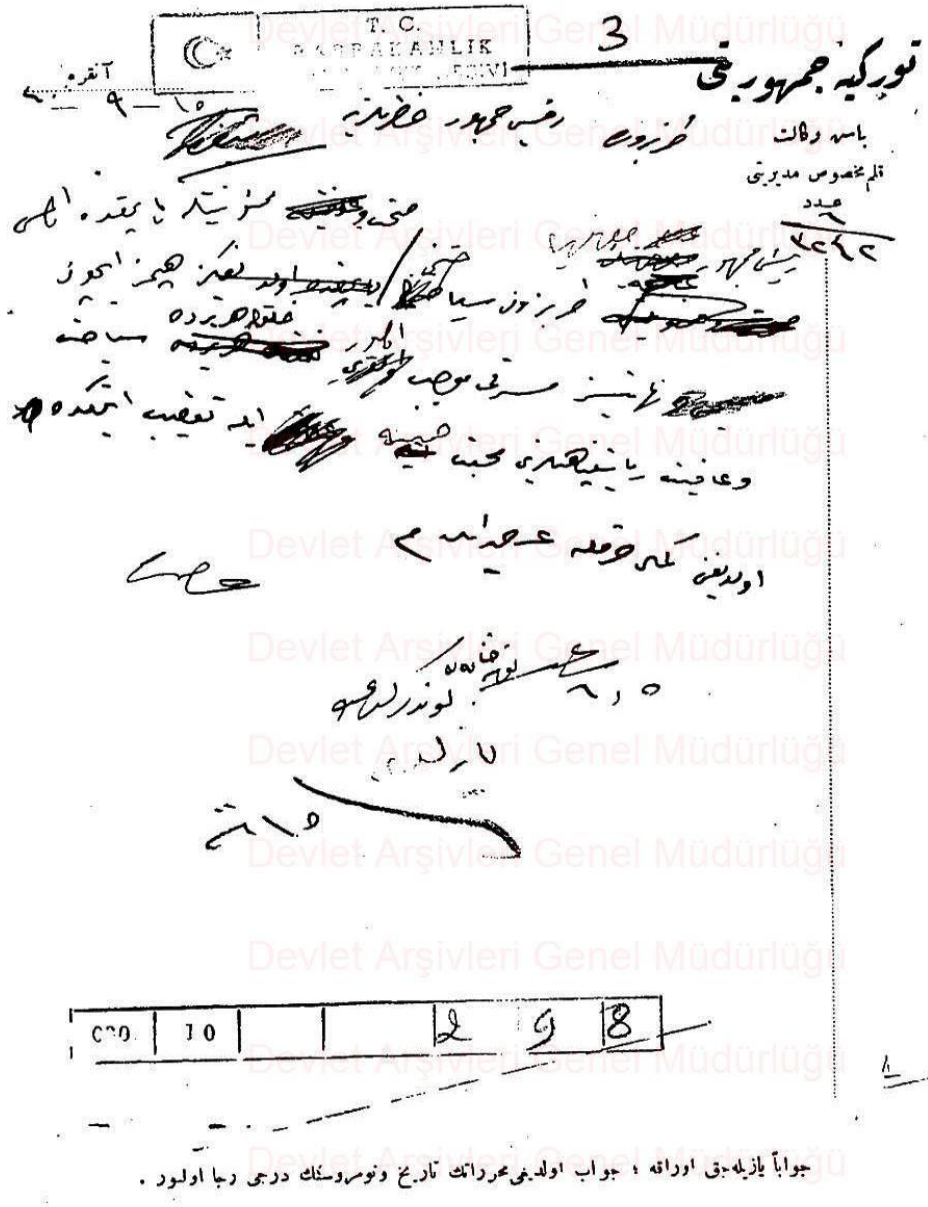

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 2 - Dosya No: 9 - Sıra No: 8

Ek 2: Atatürk'ün Trabzon Lisesi spor yurdunu ziyaretinde hatıra defterine yazdığı yazı.

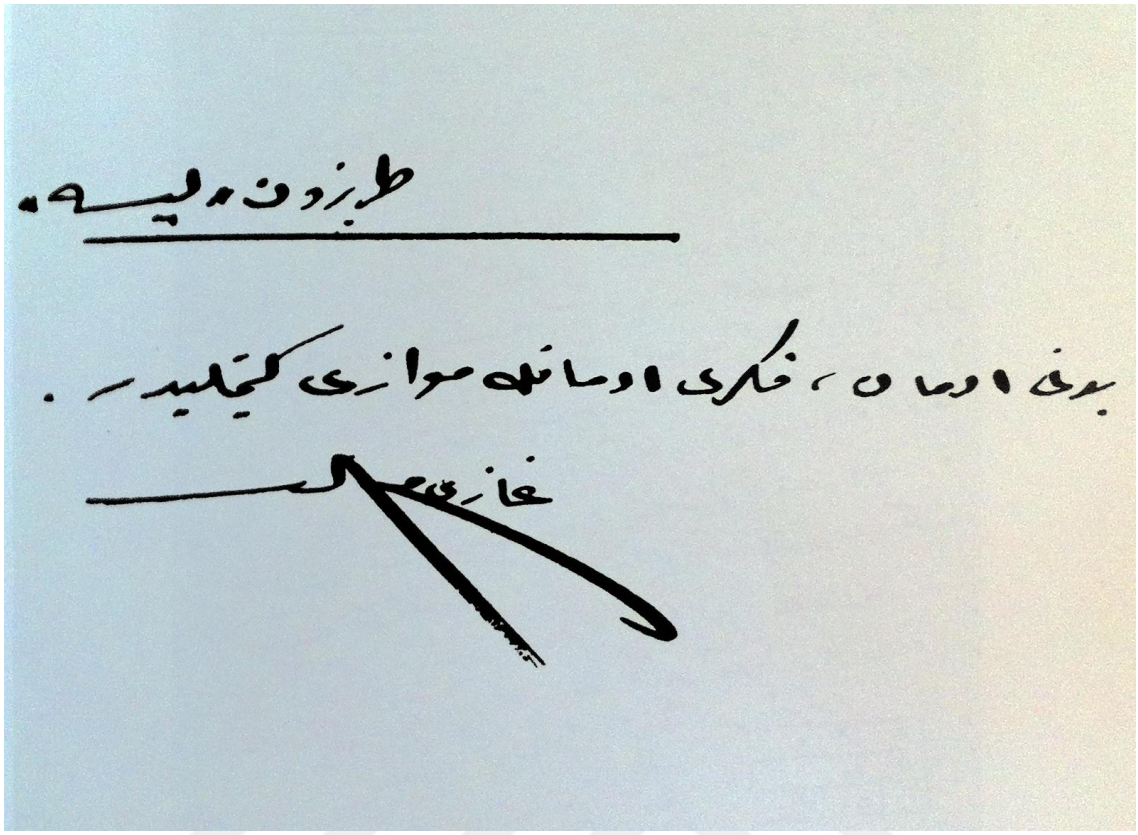

Ek 3: İstikbal, 16 Eylül 1924

سالی ۱۶ ایلول ۱۳٤۰ – ۱۹۲٤

اداره محل

سافر بیه‌لنمه استقبال مطبعه‌سی

تحول حکومت ساغلق مربوطدر

سنه‌لك اون‌لغی ۹۵۰ آلتی ایلی ۵۵۰ اوچ ایلی ۲۸۰ غروشدر

استقبال

یومیه غزته ★ طرابزون

۱۶ صفر ۱۳٤۳ الحجه‌سنه سایی ۱۲۸٤

نسخه‌سی ۳ غروشدر

کون کچمش نسخه‌لر اون غروشدر

تحریرات ادره‌سی : طرابزون ـ استقبال

ممالك اجنبیه ایچون سنه‌لکی ۱۰۰۰ آلتی ایلی ۸۰۰ اوچ ایلی ۵۰۰ غروشدر

رئیس جمهور مصطفی کمال پاشا حضرتلری دون ساعت اوندہ مملکتمزه چیقدیلر

بیکرله اهالی اسکله جاده‌سنده طوپلانمش وغازی پاشایی القیشلامشدر . اسکله‌دن بلدی دائره‌سی اوکنه قدر ایکی طرفلی بیریکن خلق صیره‌سی ووقور برنظامیه‌له مسافرلریی استقبال ایتدی

رئیس جمهور غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلری دون ساعت اوندہ مملکتمزه چیقدیلر . اسکله‌ده بلدیه رئیسی استقبال ایچون دائره اوطه‌سنده طوپلانمش ذوات ایله بیکرله اهالی اسکله جاده‌سنده طوپلانمش وغازی پاشایی القیشلامشدر . حضرتلری دون ساعت اوندہ مملکتمزه چیقدیلر . اسکله‌ده والی ، قوماندان بیکرله بلدیه، خلق فرقه‌سی، تجارت اوطه‌سی رئیسلری استقبال ایچون دائره اوطه‌سنده طوپلانمشلردی . ساعت طقوزی بکله باطاریه طرفندن طوپلر آتیلمه‌سیله بلدیه‌نك اوتومبیلی اسکله‌یه یاقلاشدی . ساعت دورت اوتومبیلده غازی پاشالر ایله والی استانبول مبعوثی جلال بیك ، والی سابق رفعت بك ، والی سابق حلمی بك ، والی سابق عزمی بك ، والی سابق حسن بك ، والی سابق حسین بك ، والی سابق رشید

Ek 4: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 157.102.7

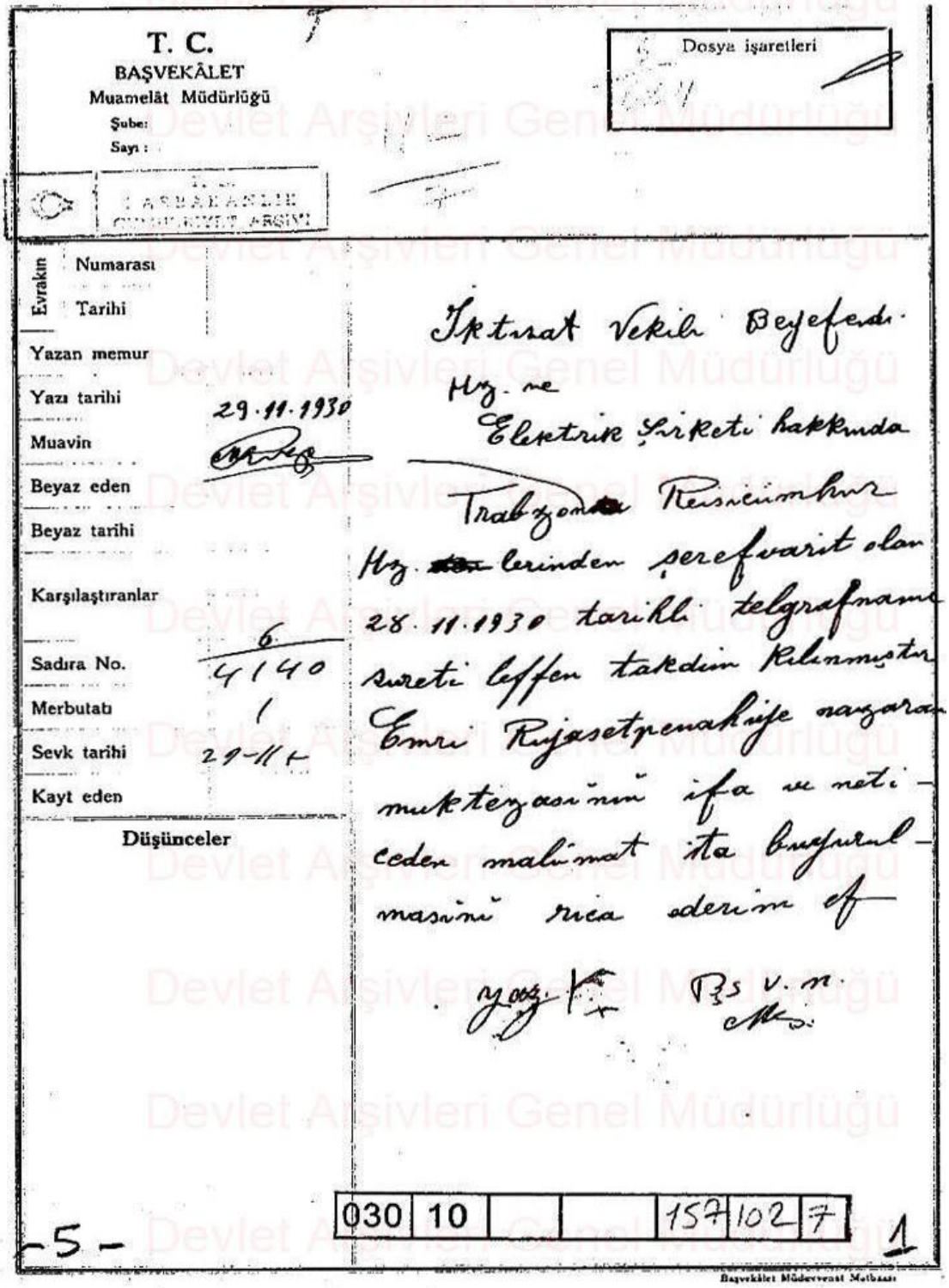

T. C.
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube:
Sayı:

Dosya işaretleri

Evrakın Numarası
Tarihi
Yazan memur
Yazı tarihi 29.11.1930
Muavin
Beyaz eden
Beyaz tarihi
Karşılaştıranlar
Sadıra No. 6/4140
Merbutatı 1
Sevk tarihi 29-11-
Kayt eden
Düşünceler

İktisat Vekili Beyefendi
Hz. ne
Elektrik Şirketi hakkında
Trabzon Reisicümhur
Hz. lerinden şerefvarit olan
28.11.1930 tarihli telgrafnamesi
sureti leffen takdim kılınmıştır
Emri Rijasetpenahiye nazaran
muktezasının ifa ve neti-
ceden malimat ita buyurul-
masını rica ederim ef

Yaz. Bş v. n.

030 | 10 | | | 157 | 102 | 7

-5-

1

Başvekâlet Müdevvenat Matbaası

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 157 - Dosya No: 102 - Sıra No: 7

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek 5: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 2.9.37

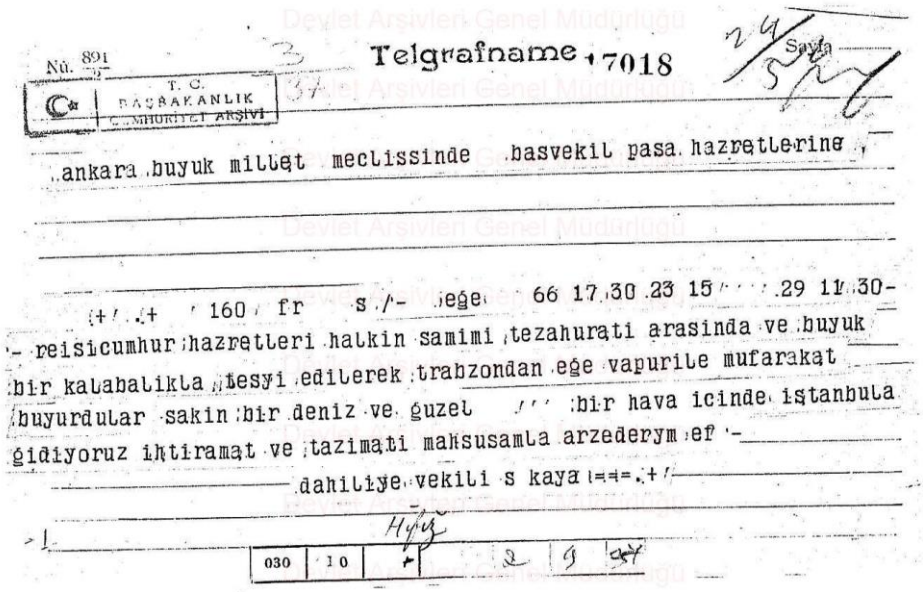

Nü. 891

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Telgrafname 7018

Sayfa

ankara buyuk millet meclissinde basvekil pasa hazretlerine

(+/.+ 160 fr s /- ege 66 17 30 23 15 29 11 30-

- reisicumhur hazretleri halkin samimi tezahurati arasinda ve buyuk bir kalabalikla tesyi edilerek trabzondan ege vapurile mufarakat buyurdular sakin bir deniz ve guzel bir hava icinde istanbula gidiyoruz ihtiramat ve tazimati mahsusamla arzederym ef -

dahiliye vekili s kaya ===.+/

030	10		2	9	37

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 2 - Dosya No: 9 - Sıra No: 37

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek 6: Cumhuriyet, 28 Teşrinisani 1930

28 Teşrinisani 1930

SON TELGRAFLAR

Gazi Hz. Trabzon'da

Gençlik kendilerini tezahüratla karşıladı

Trabzon 27 (A.A.) — Reisicumhur Hz. ni hâmil Ege vapuru saat 14 te limanımıza demirlemiş ve ta uzaktan motörler ve sandallarla karşılanmıştır. Vali, Belediye Reisi, Kumandan ve C. H. Fırkası, Ticaret ve Türkocağı mümessillerinden mürekkep bir heyet vapura gelerek şehir namına GaziHz. ne hoş geldiniz demiştir. Reisicumhur Hz. iskeleye çıkarken bütün vapurlar düdüklerini çalarak ve sahili dolduran halk mütemadiyen alkışlıyarak kendilerini selâmlamışlardır. İskeleden Türkocağına kadar yolların iki tarafı ve evlerin pencereleri Gazi Hz. ni görmek istiyen on binlerce halk ile dolu idi. Merasim yapılmaması hakkındaki arzularına rağmen ahali otomobilleri arkasından koşuşuyordu. Emsalsiz bir heyecan gösteriyordu. Gazi Hz. Türkocağında bir müddet istirahatten sonra hükûmet dairesini, belediyeyi ziyaret eylediler. Ve belediye heyetini kabul buyurarak şehir işleri hakkında görüştüler. Müteakiben şehir ve civarında bir otomobil gezintisi yaparak misafir kalacakları Türkocağına avdet buyurmuşlardır.

Ek 7: Cumhuriyet, 9 Haziran 1930

Bugün 12 sahife
3 üncüde: Meseleler — Peyami Safa
4 üncüde: Hikâye
5 incide: Sema nirengisi — Emin Abdullah gitti
6 ncıda: Spor — Dünyada genelik teşkilâtı — Nüzhet Abbas

Cumhuriyet

Onüçüncü yıl sayı: 4695
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul, No 248
Telefon: Başmuharrir ve evi: 22366. Tahrir heyeti: 24298. İdare ve matbaa kısmı 24299 - 24290
Çarşamba 9 Haziran 1937

Yerli Mallar Pazarları

Ulu Önder Şarka gitmek üzere dün akşam şehrimizden ayrıldı

Büyük yolcu karadenize çıkarken

Atatürk kızı Sabiha Gökçen semalardan Atasını uğurluyor. Boğazın iki kıyısında halk tezahüratla Reisini selâmlıyordu

Başvekil, Atatürke yolladığı telsizle iyi yolculuk temennisinde bulundu

Reisicumhurumuzu hâmil olan İzmir vapuru İstanbuldan geceye doğru hareket etti, ilk merhale olan Trabzonda büyük istikbal hazırlığı var

Başvekilden Atatürke

İzmir vapuru (Telsizle husust, saat 21) — Atatürk Ankarada bulunan Başvekilden şu telgrafı aldık: «Seyahatinizin millet ve memleket için yeni faydalar temin edeceğine kani olarak afiyet dilerim.»İNÖNÜ»
(Diğer telgraflar 7 nci sahifemizdedir)

Reisicumhur Atatürk, dün akşam saat beşte İzmir vapurile şehrimizden Trabzona hareket buyurmuşlardır.

Şark vilâyetlerinin içtimaî, iktisadî ve sınaî vaziyetini yakından ve mahallen tetkik etmek için bu seyahate karar veren ve bu seyahati bütün o mıntaka için çok feyizli semerler doğuracak olan Büyük Önder, dün öğleden sonra saat dörde kadar saraydaki mesai odalarında çalışmışlar ve bu esnada Avrupadaki seyahatinden avdet ederek mahsus gönderilen bir motörle doğruca Dolmabahçeye gelen Hariciye Vekilimiz Doktor Arasi kabul eylemişlerdir. Hariciye Vekilimiz Reisicumhur Atatürke Avrupadaki temasları hakkında malûmat ve izahat vermiştir.

Atatürk saat dört buçukta beşuş ve zinde halile ve refakatindeki zevatla birlikte bahçeye çıkmışlar ve Sakarya motörile Dolmabahçe açıklarında bulunan İzmir Vapuruna geçmişlerdir. Atatürk İzmir vapuruna çıkarken geminin grandi direğine Cumhurreisliği bayrağı çekilmiştir.

Büyük Şefi uğurlamak için Dolmabahçe sarayına gelmiş olan zevat ikinci bir motörle Atatürkü takiben İzmir vapuruna gitmişler ve vapura çıkarak bir müddet orada kalmışlardır. Uğurlayıcılar arasında İstanbul Vali ve Belediye

[Arkası Sa. 7 sütun 1 de]

Ulu Önderin, dün İzmir vapuru güvertesinde alınan resimleri

Hamidiye mekteb gemimiz dost memleketler sularında

Hamidiyemizin bu seyahatile açtığı bu büyük ve geniş ufuklar gönüllere ne ferahlıklar veriyor?

Mutlakiyet devrinde Bahriye mektebinden parlak bir erkânıharb olarak çıkmış olan genc bir zabitle o zaman menfa hayatını yaşadığımız Midilli kalesinin bir bürcü üzerinde konuşuyorduk. O zaman bu münevver genc bize Midilli kalesinden görünen Anadolu yakasının Ayazmand sahillerini göstererek büyücek bir gemiyi değil, şöyle böyle bir sandalı bile oraya götürüp getiremiyeceğini bütün samimiyetile itiraf etmiş, ve:

— Çünkü, demişti, biz hiç mi hiç tatbikat görmedik. Derslerimizde gemi diye görebildiğimiz şeyler çok canekkâlarda müze matalu olarak yer alan birkaç eski modelden ibaretti...

Bu genc zabitin o zamana aid samimi itiraflarına bizim tarafımızdan fazla söz ilâvesine bittabi mahal yoktur. Türk denizciliği İmparatorluğun son mutlakiyet padişahı zamanında inhitatın en aşağı derekesine yuvarlanmıştı. Meşrutiyet devrinde bu hale çareaz olmak için milletçe girişilen büyük fedakârlıkların sistemli bir kalkınmaya esas teşkil edememiş olduğunu ise bugün hazin hazin düşünmekten kendimizi alamayız. Deniz çok güzel birşey, fakat aynı zamanda çok hırçın ve huruşan bir unsurdur. Onun üstünde yaşamak ve onunla boğuşarak ona üstün gelebilmek manifetlerin en büyüklerinden ve en zevkililerinden biridir. Onunla galibane uğraşabilenler için denizin hırçın ve huruşan hali, belki onun en güzel halidir. Kuduran dalgalarla koca umman gökle birleşen ufuklara kadar taşkın bir papatya tarlasına benzediği zaman, işini bilen kaptanın keyfine payan olmaz. Amma bunun için işte bu ceryal ve çok kudretli tabiat unsuruna karşı muvaffakiyetle mücadele edebilecek kadar bilgi ve tecrübe sahibi olmak ve bilgi ile tecrübeden kuvvet alan büyük bir cesarete sahib bulunmak lâzımdır.

Cumhuriyet devri milli müdafaa yurtlarımızden ve ekonomik hayatımızın en kuvvetli istinadgâhlarından biri olan denizciliğe sistemli bir faaliyet ve himmet sarfetmektedir. Her iki sahada temkinle ve ciddiyetle çalışarak hergün daha ileri hamleler yapmaktayız. Bu işte nazariyatın ameliyatla teyidi ise en kat'i ve en tabii bir çalışmanın ilk şartını teşkil ediyor. Söz sırası gelmişken işin bu kadarla kalmıyarak denizciliğe millet arasında da kıymet verdirici faaliyetlere memnuniyetle şahid oluyoruz. **Deniz kulüblerimizin bu sahadaki henüz mahdud olan, fakat ısrarla ileri götürülen gayretlerini burada sitayişle kaydetmek isteriz. Birkaç yıldanberi yeni şekilde canlı bir faaliyete götürülen Moda deniz kulübümüze taallük eden himmetleri hassaten takdirle karşılarız.**

Esasen en mükemmel şekli milli bir faaliyet haline gelmesinde tahakkuk edecek olan denizciliğimizin resmî vaziyetleri harb ve ticaret gemiciliğinin nazarî ve amelî olarak ileri götürülmesinde tecelli edeyeceği malûmdur. Harb gemiciliğimiz imkân ve iktidarımızın taallûk edebildiği derecelerin en ilerisinde itina ve ihtimama mazhardır. Hamidiye mekteb

YUNUS NADİ

[Arkası Sa. 3 sütun 5 te]

Dr. Rüştü Aras Avrupadan geldi

Hariciye ve İktısad Vekillerimiz bu hafta Bağdada gidiyorlar

Bağdaddan sonra Tevfik Rüştü Aras, Naci Asille Tahrana hareket edecek

Dün gelen Hariciye Vekilimin istikbali ve iki Vekille beraber Bağdada gidecek olan Nurullah Sumer ve Reşid Osman Gencer

Cenevreden dönüşünde Viyana, Peşte ve Bükreşe uğrıyan Hariciye Vekilimiz doktor Tevfik Rüştü Aras dün saat 14,30 da Romanya vapurile Köstence den şehrimize gelmiştir.

Hariciye Vekilimiz Galata rıhtımında İstanbul Valisi ve Belediye reisi Mu-

[Arkası Sa. 9 sütun 3 te]

Hükûmet benzin ve petrol fiatlarını tenzil ediyor

Bu maksadla vergiler yarıya kadar indirilecek

Ankara 8 (Telefonla) — Bütçe encümeni petrol ve benzin fiatlarının indirilmesini istihdaf eden lâyihanın Meclis heyeti umumiyesinde müstacelen müzakeresini istedi. Lâyiha bu cuma günü görüşülecektir. Gerek benzin, gerek gazyağı fiatlarında temini matlub ucuzluğun halkımızca hissolunacak, ve bu maddelerin istihlâkini çoğaltacak derecede olması için bunlardan halen ithal sırasında alınan vergilerin yarısına kadar kaldırılması yoluna gidilmiştir.

Şimdi ithal sırasında benzinden kilo başına gümrük resmi olarak 13,20, belediye hissesi 1,32, istihlâk vergisi 4,15, muamele vergisi (takriben) 2,23 kuruş ki cem'an 20,90 kuruş; petroldan ise kilo başına 12,60 gümrük resmi, 1,26 belediye hissesi, 1,64 te muamele vergisi olmak üzere on beş buçuk kuruş alınmaktadır.

Bu kanun lâyihası benzinden alınan istihlâk resminin 4,15 kuruştan iki buçuk kuruşa kadar indirilmesi hususunda hü-

[Arkası Sa. 9 sütun 3 te]

Hatayda yapılacak büyük bayram

Bütün memleket bu mesud gün için hazırlanıyor

Hataylıların tazimatını Büyük Şefe sunmak üzere bir heyet geldi

Suriye matbuatı hâlâ tahrikât yapıyor

Kont Martel, ayın 18 inde bir emirle halka yeni idare şeklini ilân edecek

Atatürke Hatayların tazimatını sunmak üzere şehrimize gelen heyet, Dahiliye Vekili Sükrü Kaya ve Hariciye Vekâleti Siyasi müsteşarı Numan Menemencioğlu ile görüşüyorlar

Adana 8 (Hususi muhabirimizden) — Hatayda istiklâl bayramı hazırlıklarına devam edilmektedir. Bayramın günü henüz kat'i olarak tesbit edilmemişse de ayın yirmisinde olması muhtemeldir. Tertib komitesi azamî faaliyetle çalışmaktadır. Şenlik programı ikmal edilmek üzeredir, Lise önündeki spor sahasında muhteşem bir geçid resmi yapılacaktır. Tribünler, zafer takları, semboller hazırlanıyor.

[Arkası Sa. 7 sütun 2 de]

Sümer Bank umumî heyeti dün toplandı

İktısad Vekilinin verdiği uzun izahattan sonra idare meclisi raporu kabul edildi

Ankara 8 (Telefonla) — Büyük Millet Meclisi İktısad ve Bütçe encümenlerinden mürekkeb «Sümer Bank» heyeti umumiyesi bugün Bütçe encümeni ikinci reisi Mükerrem Sunalın başkanlığında toplanarak bankanın 1936 yılı faaliyet ve hesab devresine aid idare meclisi raporunu, bilânço, kâr ve zarar hesabını tesvib etmiştir.

«Sümer Bank» heyeti umumiyesinde söz almış olan zevat tarafından ileri sürülen mütaleat ve temennilere karşı Ekonomi Bakanı Celâl Bayar şu beyanatta bulunmuştur:

«— Arkadaşlarımın bizi taltif eden kıymetli sözlerine Vekâletim namına, Sümer Bank namına teşekkür ederim.

Yüksek kontroldan bahsettiler. Bizim kanaatimize göre kontrol bu işin hayatıdır, zannder. Kontrol yapılmadığı tak-dirde bu yaptığımız işler bir gün sabun

[Arkası Sa. 4 sütun 4 te]

Banka idare heyeti raporunun metni 8 inci sahifemizdedir.

Arşidük Otto Ispanya tahtına namzed!

Bunu Mussolini de tervic ediyor

Almanya ile İtalya arasında askerî bir ittifak imzalandığı tekzib ediliyor. Hitler, Mussolini'ye Alman Kartal nişanını verdi

Alman Mareşali von Blomberg'in Roma hava istasyonunda istikbali

(yazısı üçüncü sahifenin birinci sütununda)

Ek 8: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 2.12. 5

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C. RİYASETİ

11-6-1937

B A Ş V E K Â L E T E .

Malum olduğu üzere , ziraat ve ziraî iktisat sahasında fennî ve amelî tecrübeler yapmak maksadile , muhtelif zamanlarda , memleketin muhtelif mıntakalarında müteaddit çiflikler tesis etmiştim .

On üç sene devam eden çetin çalışmaları esnasında faaliyetlerini ; bulundukları iklimin yetiştirdiği her çeşit mahsulattan başka her nevi ziraat sanatlarına da teşmil eden bu müesseseler ; ilk senelerden başlayan bütün kazançlarını inkişaflarına sarf ederek büyük küçük müteaddit fabrika ve imalathaneler tesis etmişler , bütün ziraat makina ve aletlerini yerinde ve faydalı şekilde kullanarak bunların hepsini tamir ve mühim bir kısmını yeniden imal edecek tesisat vucude getirmişler , yerli ve yabancı bir çok hayvan ırkları üzerinde çift ve mahsul bakımından yaptıkları tetkikler neticesinde bunların muhite en elverişli ve verimli olanlarını tesbit etmişler, kooperatif teşkili suretile veya ayni mahiyette başka suretlerle civar köylerle beraber faydalı şekilde çalışmışlar , bir taraftan da iç ve dış piyasalarla daimî ve sıkı temasta bulunmak suretile faaliyetlerini ve istihsallerini bunların isteklerine uydurmuşlar ve bu gün her bakımdan verimli , olgun ve çok kıymetli birer varlık haline gelmişlerdir.

-12-

030	10			2	12	5

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 2 - Dosya No: 12 - Sıra No: 5

Ek 9: Yeniyol, 11 Haziran 1937

Direktörü, Başyazıcısı BEKİR SÜKÛTİ
11 HAZİRAN 937 CUMA
Uzunsokak No: 63-65-67
Yıllığı 750 kuruş
Fiatı 100 Para
Telefon No: 79

Yeniyol

Sayı: 2381 GÜNDELİK SİYASİ GAZETE - TRABZON 14 üncü yıl

Trabzon
En mutlu gününü yaşıyor..

Hoşgeldin Büyük Atamız!

Atatürkten Halka selâm ve muhabbet..

Büyük Önderimiz Gösterilen heyecandan çok mütehassis oldular..

Ulu Önderimiz halkın göstердiği candan sevgi ve heyecandan çok mütehassis olmuşlar, memnuniyet ve teşekkürlerinin ve, selâm ve muhabbetlerinin halka iblâğını Dahiliye Vekilimiz ve Parti Genel Sekreterimiz Bay Şükrü Kayaya emir buyurmuşlar, Sayın Vekilimiz de Belediye reisimiz Bay Cemal Turfanı bu ihtisasatın halka bildirilmesine memur etmişlerdir

Onun Yolunda

Atatürk Türkiyesinin Bir sesi vardır: O ses inkılâbın sesidir..

Her zaman başımızda olan Büyük Şef, dündenberi aramızdadır da...

Kaç gündür gözlerimiz yoldaydı, fakat gönüllerimiz daima ondadır.

* * *

Unutmadık o günleri: Vatan ve İstiklâl savaşını büyük kurtarışının arkasında temamlamıştık. İnkılâp mücadelesinde önümüzde ve başımızda O, vardı. Onun yolunda yürüdük, Onun yolunda yürüyoruz, Onun yolunda yürüyeceğiz...

O yol bizi tertemiz bir vatana, pürüzsüz İstiklâle götürdü. İnkılâbı o yolda yaptık, Cumhuriyete o yolda kavuştuk, İnkılâbı o yolda temamlıyacağız. Yolumuz uzundur, hedefimiz, her yenilikten bir başka yeniliğe aşmak ve ulaşmaktır...

Saray saltanatının, çürümüş Osmanlı idaresinin asırlarda yıktığını yıllarda yaptık, onlar batırdı, biz çıkardık. Yepyeni bir vatana, ün salan bir istiklâle sahibiz işte...

İç siyasamız kalkınma ve her gün biraz daha refaha ulaşma siyasasıdır, dışta kuvvetli olduğumuz kadar da sulhçuyuz, eserlerimiz, muvaffakiyetlerimiz önümüzde ve bütün dünyanın takdir nazarları önündedir.

Atatürk nesli, İnkılâp nesli, hep bir ağızdan bağrıyoruz: Atatürk Türkiyesinin bir sesi vardır: O ses, İnkılâbın sesidir...

Bekir Sükûti Kulaksızoğlu

Trabzon, dün, çoktan beri candan özlediği Büyük önderine kavuştu...

Büyük Şefimiz Büyükler büyüğü ATATÜRK Yorozdan Trabzona kadar denizde ve karada dalgalanan yediden yetmişe on binlerce Halk tarafından görülmemiş tezahuratla karşılandı...

Geliyor, geliyor.. Gelmesini sabırsızlıkla önleyip özlediğimiz Atamız, Büyük Atatürkümüz, bütün büyüklerin büyüğümüz geldi işte..

Dün sabah hava güzel, deniz güzel, gök güzel, rüzgâr güzel.. Bütün tabiat güzeldi.. Sanki Trabzonun neş'esile, sevincile, güzelliğile neş'elenmiş, sevinmiş, güzelleşmişti..

Teklarının noksanını ikmale çalışanlar, yollarda istikamet temizine çalışanlar, görmek için yerler araştıranlar —soruyorlar, saat kaçta gelecek diye..

Saat 12, bir haber yayıldı: İzmir vapuru Vakfıkebir kazasında.. Otomobiller bir aşağı bir yukarı gidip gelmeğe, halk sel halinde seyir yerlerine akına, asker, polis, jandarma, mektepliler yerlerinde saf almağa, karşılayıcılar taş iskeleye inmeğe başladılar.

Saat 13 vapur Zafer torpidosu önünde Pulatane sahillerinden yavaş yavaş ilerliyor, onbinlerce hasretli göy, sevinç içinde vapurun ilerleyişini takip ediyor.. İşte saat 13 buçuk, Kemerkaya önünde Zafer torpidosu izinden ayrıldı. Umumî Müfettişimiz, Komutanlarımız, Başmüşavirler ve sekiz valiyi alan motörler ve diğer halkı taşıyan motörler İskeleye doğru ilerliyor.. İşte saat 14 vapur liman içine girdi; demirledi.

Büyük Şefimiz Atatürk

Büyük Misafir motörlere indiler, toplar atılıyor, motör taş iskeleye yanaşıyor, alkışlar her tarafı çınlatıyor, Trabzon bir ağızdan YAŞA ATATÜRK diye haykırıyor, Atatürk tam 14 ü 3 geçe taş iskeleye ayak basıyor. Trabzon şimdi onun Misalinin bağrına basılı.

Atamız iki üç yavrunun çok sevimli buketini aldılar. Şimdi, Başvekâlet heyetinin ellerini sıkıyor.. Çok beğenililer. Umumî Müfettişlerimiz teklifini aldılar. Şimdi, Başvekâlet heyetinin ellerini sıkıyor.. Çok beğenililer. Umumî Müfettişlerimiz teklifini aldılar. Şimdi, Başvekâlet heyetinin ellerini sıkıyorlar. Şimdi antrepomun önünden yürüyorlar. Balkonlardan, Ordu şeref'inden ve yol boyunca Yaşa sesleriyle arasında Atamız alkışlara iltifat buluyorlar. Onun mübarek, sevimli yüzüne bakmak için, onun nur saçan, nur veren mavi gözlerinden nur almağa can atanların çoşkun heyecanlarla arasında otomobillerine giriyor, Dahiliye vekilimiz ve Parti genel sekreterimiz B. Şükrü Kaya da refakatinde olduğu halde sevinç göz yaşları, alkış tufanı içinde doğruca Soğukçeşmeye çıktılar. İnsan seli iskeleden zaten meydanına kadar bütün caddeleri kaplamıştı..

Trabzon şimdi mes'ud ve bahtiyardır ki: Uğruna can feda edeceği en asil misafirine kavuşmuştur için..

GÜNEŞ DİL Teorisine göre Pont Ne demektir.

Karadenize eski tarih-lerde (Pont) denizi denildiği ve miladdan bir asır önceye doğru Anadolude Pont adında bir hükümet bulunduğu malûmdur. Bu hükümetin doğusu Kafkasya, batısı Poflagonya, güneyi Kabadokya, Galatya ve kuzeyi Pont denizi, yani Karadeniz idi. Miladdan önce bazılarının Tibar, Salibi, Muzinik adında Türk kabileleri ile meskûn olduğunu tarihler yazarlar. Amasya tarihi sahibi Hüsamettin ve Erzurum tarihi müellifi Abdurrahim Şerif bu havalide yaşayan ve kuvvetli hükümet süren insanların (Hun) Türkleri olduğunu ve bu (Hun) isminin (Pont) şekline çevrildiğini söylerler. Filhakika güneş dil teorisine göre Pont kelimesinin eti mo'tojik analizi yapılırsa şu neticeye varılmaktadır.

Oğ+Op+On+Ot

Oğ: Anaköktür, esil anlamı güneştir.

Op: Manaya kendisinde tecessüm ve tebellür ettiren ikinci pirensippal köktür.

(Oğ)i(Op) kökleri kaynaşarak (Oğ) düşmüş ve (Op) kalkmıştır. Ohalde kelimenin şekli: Op+On+Ot olmuştur.

Op: İkinci prensipal kök; sâfiyeti anlatır.

- Arkası 2 de -

Seviyoruz Onu!

Trabzon, bir kalp oldu; heyecanla vurdu. Trabzon, bir heyecan oldu; köpürdü, taştı.

Karadeniz çocuklarının denizler kadar coşkun, denizler kadar taşkın, Doğu çocuklarının gökler kadar engin, dağlar kadar vakur heyecanı damarlara sığmadı. Kalpler bu heyecanı almadı.

Doğu illeri sevgilisine kavuştu.

Denize uzanmış kollarını, yedi senedir hasreti kaldığına uzatan Trabzon, Ona kavuştu. Onu bağrına aldı. Onu uçsuz, bucaksız sevgiyle kayırıyan, Onun verdiği sarsılmaz imanla çarpan kalbine bastı.

Yollar doldu. Çocuğunu eline alanlar, ihtiyar anasının, ihtiyar babasının kolundan tutanlar, engin denize koşan ırmaklar gibi, Onu, enginlerin enginini görmek için aktı, aktı... Onlar, enginî, tarihin enginler enginini görecekler.

Sor'um: «Nereye koşuyorsunuz?» Cevap verdiler: «Ona, herşeyimize, büyüğümüze, dünyanın büyüğüne.» Ve söylediler, söylediler. Onu, heyecanla tiriyen diller anlatamıyordu. Yola atılanlar tutulamıyordu. İhtiraslı temin etmek istiyen kordonlar bozuldu. Görmek istiyorlardı. Bizi kurtaran, bize hayat veren, bizi karanlıktan aydınlığa çıkaran, bizi tarihteki her zaman lâyık olduğumuz yere yükselten, bize yaşamak zevkini, yaşama yolunu gösteren, bizi ileri milletlerin arasına koyan görecekler. Onu görmek heyecanı taşkındı, çağlıyanlardan, şelâlelerden daha gür bir heyecan...

İhtiyar bir kadın ağlıyordu. Sordum: «Göz yaşlarına sebep ne?». «Tanrıya şükürler» dedi, «Onu gözlerim karşımadan görecektim».

— Arkası ikide —

Kavuştuk

Heşimizin gözlerimiz aydın!.. Gönüllerimiz aydın!.. Günlerdir beklediğimize kavuştuk..

Kalplerimizin heyecanı, gözlerimizin nuru, kanlarımızın hızı, başlarımızın gürü Atamızı aramına karıştı. Ne mutlu bizlere!...

O geldi. Çoşkun deniz, kıpkırmızı dalgalarını, geniş vatağının heyecanı halinde onun yolu üstüne serdi. Dağlar ona baş eğdi ve başlarının yeryüzü süzgeçlarını önüne döktü. Fidanlar çiçeklerini birer tebessüm gibi ona sundu. Gökler ve bütün kıyılar onu selâmladı. Bayraklarını ay yıldızları birbirile sarmaşarak ona "Hoş geldin!.. Dedi. Ve biz kız, erkek, ana oğul başımız yürekleriminin başında çarpmalarından başkaran sevinç yaşlarımızla geçeceği yolları suladuk..

Heşimiz kavuşduk, birbek olduk, onu karşıladık..

Çünkü O, zamanın en kutlu ve mutlu kanunî başkanı olacak

- Arkası 2 de -

Coşup taşan şahlanıp uçan onbinlerin manzarası

Yazısı: Dün onbinlerce gönül sihirli ve kutsal bağlı oldu. Her gün onaya çevrilmiş, her gün onda bir bayramlığın ilk belirtisi ve parıltılarını seyrediyorsunuz...

Doğu diyarı bütün hayatiyetini Trabzonda toplamış olmuş, şehir bir başka canlılık içinde çalkalanıyordu. İskelesinden Yorozun arasındaki mesafe kısaltılmak, şehirin burcu birbirine bağlanmak istiyordu...

İşleri: birsebeyyetsiz abidesini andıran insanlarla dolu, motörler ve kayıklarını Yorozu doğru yollamış ve bunlarca bir an önce onuna ulaşmanın doğan haykırışı heyecanlı bir sahne, bir volvole yaratıyordu...

Kavuşmak istenen bir varlık var ki: Yüzlerce dola da olsa kavuşmak istenen her Türk için ideal bir sevinç ve heyecan hazırlamıştır. Her Türk bu hasretten bir tutam sevinç, bir yudum heyecan mutluğu ve ona taşıyor...

Vapur geliyor; görünen ilk dumanlar kasvetli gecelerin kâbusunu uyutan sabah güneşinin ütmaalı kadar ilâhlıklar, ruhlardaki balkozan dindiren müjdenin bir eksir ve nihayet onbinlerin kalbini bir tek kalp haline getiren müheyyiç bir tablo...

Onu görmek için çırpınan bir insan seli şehrin bağrından iskeleye, Yorozun doğru uzanıyor, akıyordu. Bu insan selinin ruhundan ilâhsan sevinç soyluşu, derin bir ağuşlu halinde gökleri doldurduyor, gökle yeri birleştiriyordu...

Motörlerden alınan hava fişekleri gök yüzünde türlü renklerle hallar çiziyor, bu tarihî gün gök tabakalarının mavi derinliklerine yazıyor, gündyordu...

İnsanlar limanda; denize üstünde bir insan denizi; şehir yekpare

— Arkası ikide —

Ek 10: Cumhuriyet, 26 Ağustos 1925

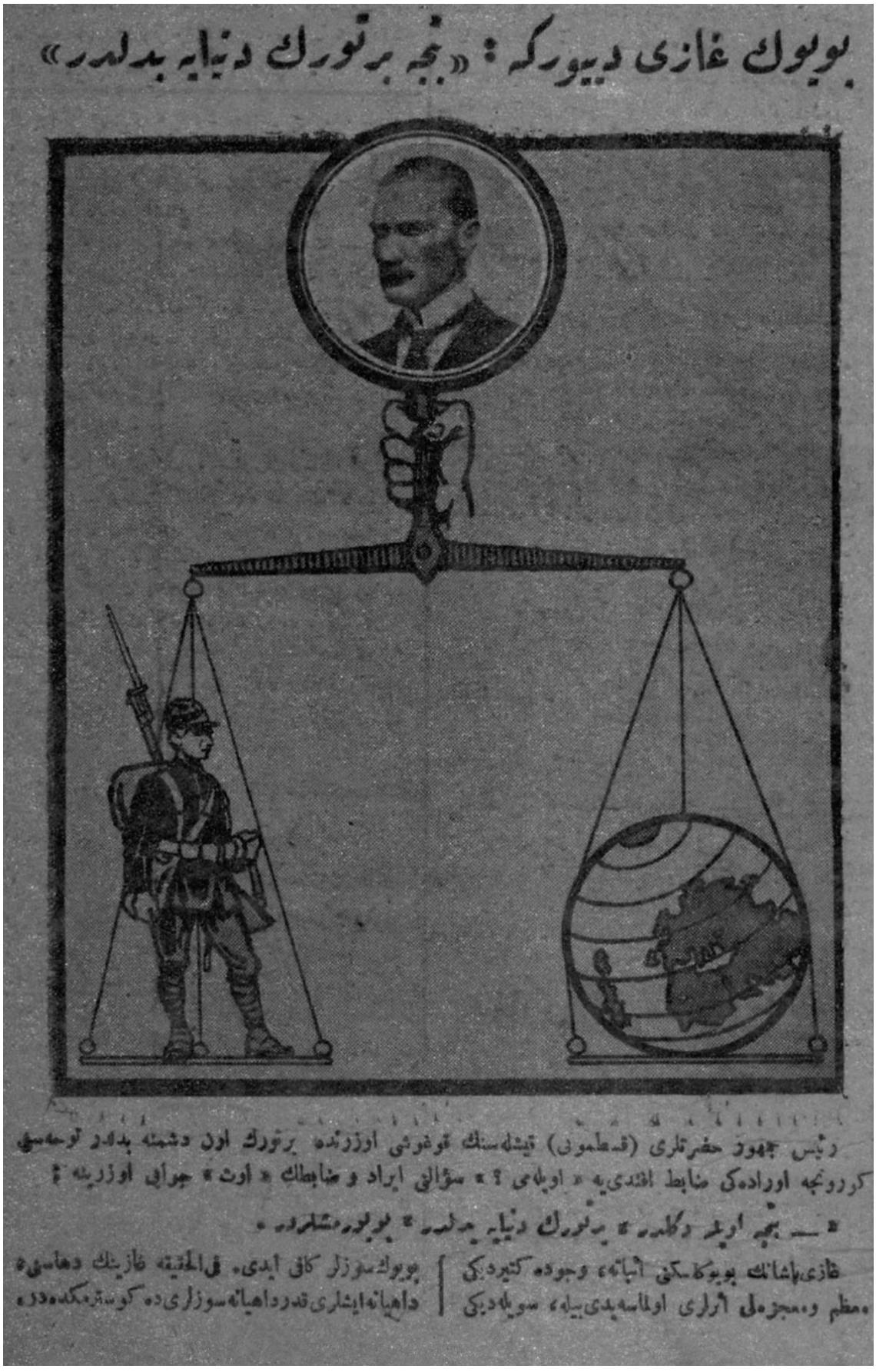

Ek 11: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 40.238.1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

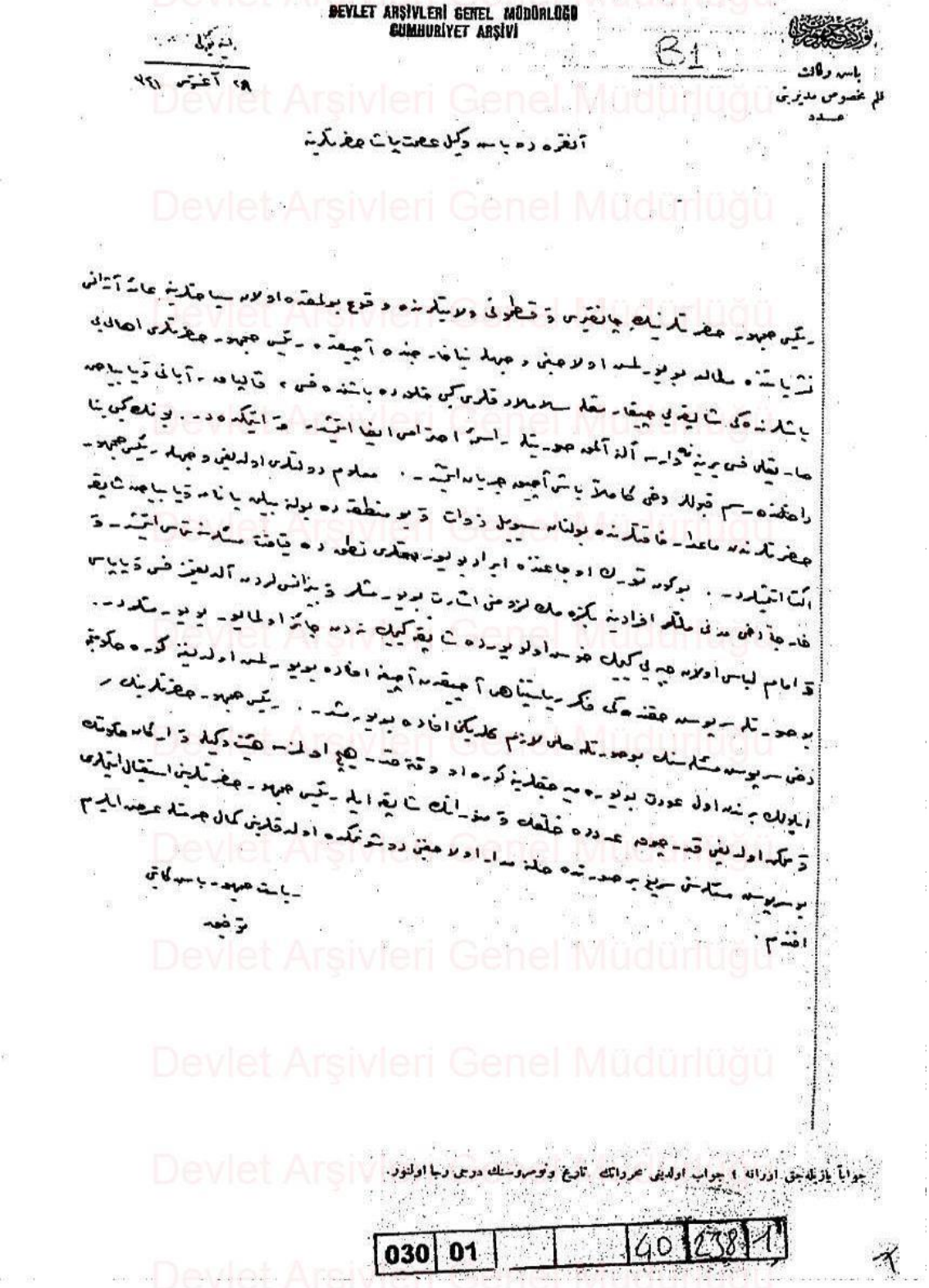

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 238 - Sıra No: 1

Ek 12: Cumhuriyet, 29 Ağustos 1925

جمهوریت

جمعه پرتسی | باش محرری : یونس نادی
۲۹ آغستوس ۱۳۴۱ / ۱۹۲۵ / ۸ صفر ۱۳۴۴

آبونه شرایطی | سنه ۲، نومرو: ۴۶۹
نسخه‌سی هر یرده ۳ غروشدر

جبر و زورمی ؟

بویوك خلاصكارك ، ملته تجدد یولنی كوسترن یكی بر نطقی

بین الملل قیافت ، ملتمز ایچون لایق بر قیافتدر ، یونانه سرپوشی اولان فسی كیمك جائز اولورده شایقه‌یی كیمك نه‌دن اولماز ؟ قادین آرقاداشلریمزده یوزلرینی آچمالیدرلر

بو ملت ، مدنیت كونشنك بوتون حرارتنی آلمشدر ، شبهه ایتمكه محل واميدركه بو حرارتك فیوضاتی البته امر واقع حالنده ثمره‌لی اولاجق وفیشقیره‌جقدر

رئیس جمهور قسطمونی‌یه عودت ایتدی

قسطمونیده مأمورلر ، معلملر و خلق شایقه كیمسه ، قادینلر یچه‌لرینی آچمشدر

طب قونغره‌سنه كیده‌جك دوقتورلرك حركتی

قونغره ایلولك برنجی كونی كشاد ایدیله‌جكدر

دون آنقره‌یه كیدن دوقتورلر آره‌سنده برچوق معروف سیمالر واردر . دارالفنون تدقیق وتقین هیئتلرندن برییسی‌ده دون حركت ایتمشدر

دون صباح شهریمزدن حركت ایدن هیئتلر حیدر پاشا ناردنده

اطبادن دارالفنونه تدقیق هیئتندن بعض ذوات !

آتله تیزم برنجیلكلرنده غلطه سرایلیلرك موفقیتلری

غلطه سرایدن رؤف بك (برنجی) — خلیج ، دن خیری بك (اوچونجی)

موصل حدودنده

آنقره ۲۸ [مخابر مخصوصه‌مزدن] — موصل حدودنده نافرمانه وقوع بولان تجاوزدن صوكره بكی بر حادثه اولمامشدر . آنلاره متمم تفصیلات نظر انتظارلرك كلدكلری سره چكلمشدر . وقوعه كلن مصادمه‌ده متجاوزلرك ایچه ضایعات ویره‌كلری آكلاشیلمقدر . بكی بر حادثه وقوعنه انتظار ایدلمكلیغی برابر ، حكومت حدودده قطعی تدبیرلر اتخاذ ایتمشدر .

تجاوز حادثه‌سی قارشیسنده حكومتمزك بالكز قطعی پروتستولر ایله اكتفا ایتمه‌ریك متجاوزلره مقابله و حدودده اخراج امنی ویرمه‌ین اولماسی بوراده دریین بر ممنونیت تولید ایلمشدر . بو صورتله جمهوریت تورکیه‌نك بو نوع حادثه‌لر قارشیسنده چوق متنفظ و حساس اولدیغی بر كره دها ثابت ایتمشدر .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

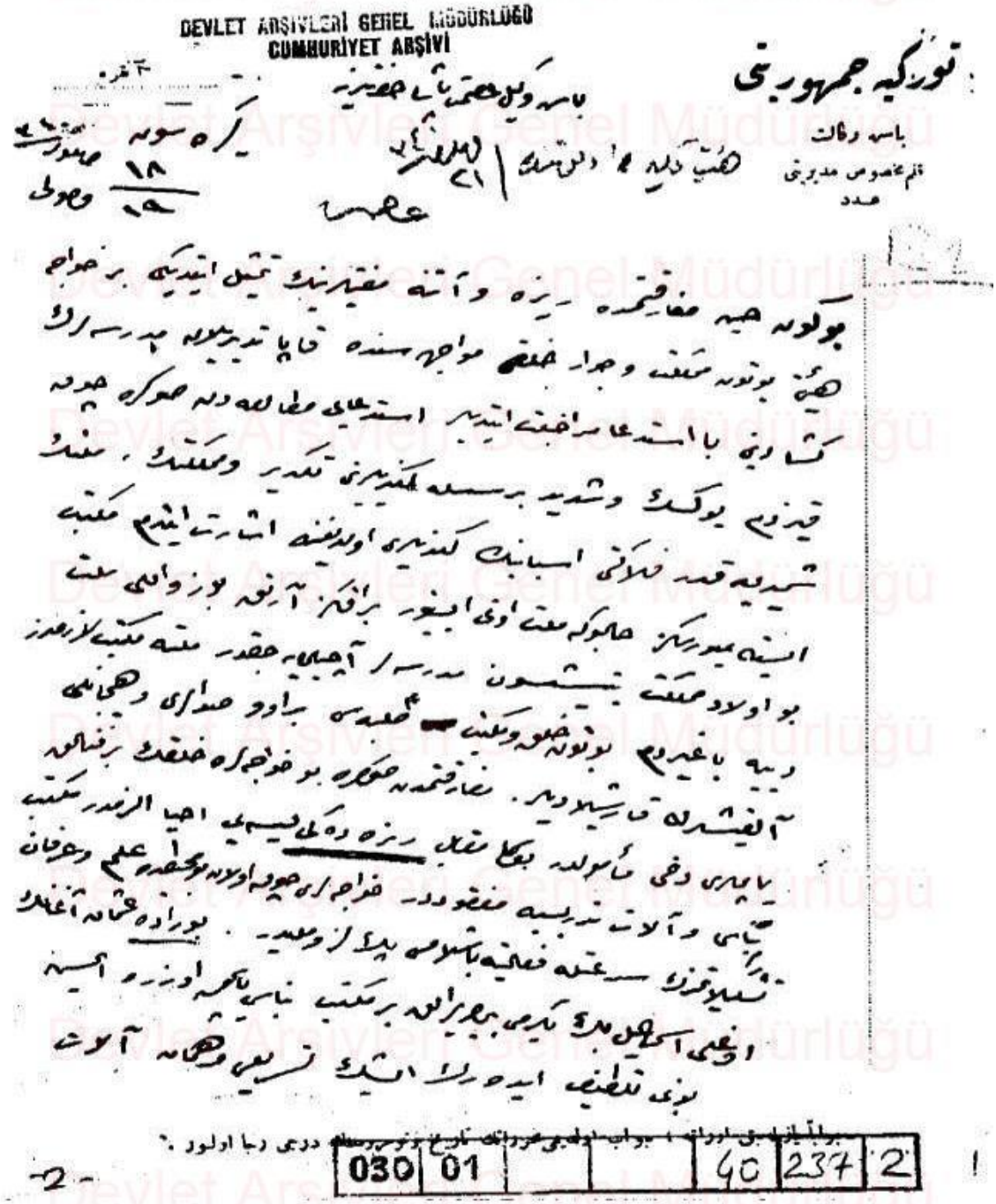

030 | 01 | | | 40 | 237 | 2

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 237 - Sıra No: 2

Ek 14: BCA. Fon Kodu: 030.10., Yer No: 40.237.17

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

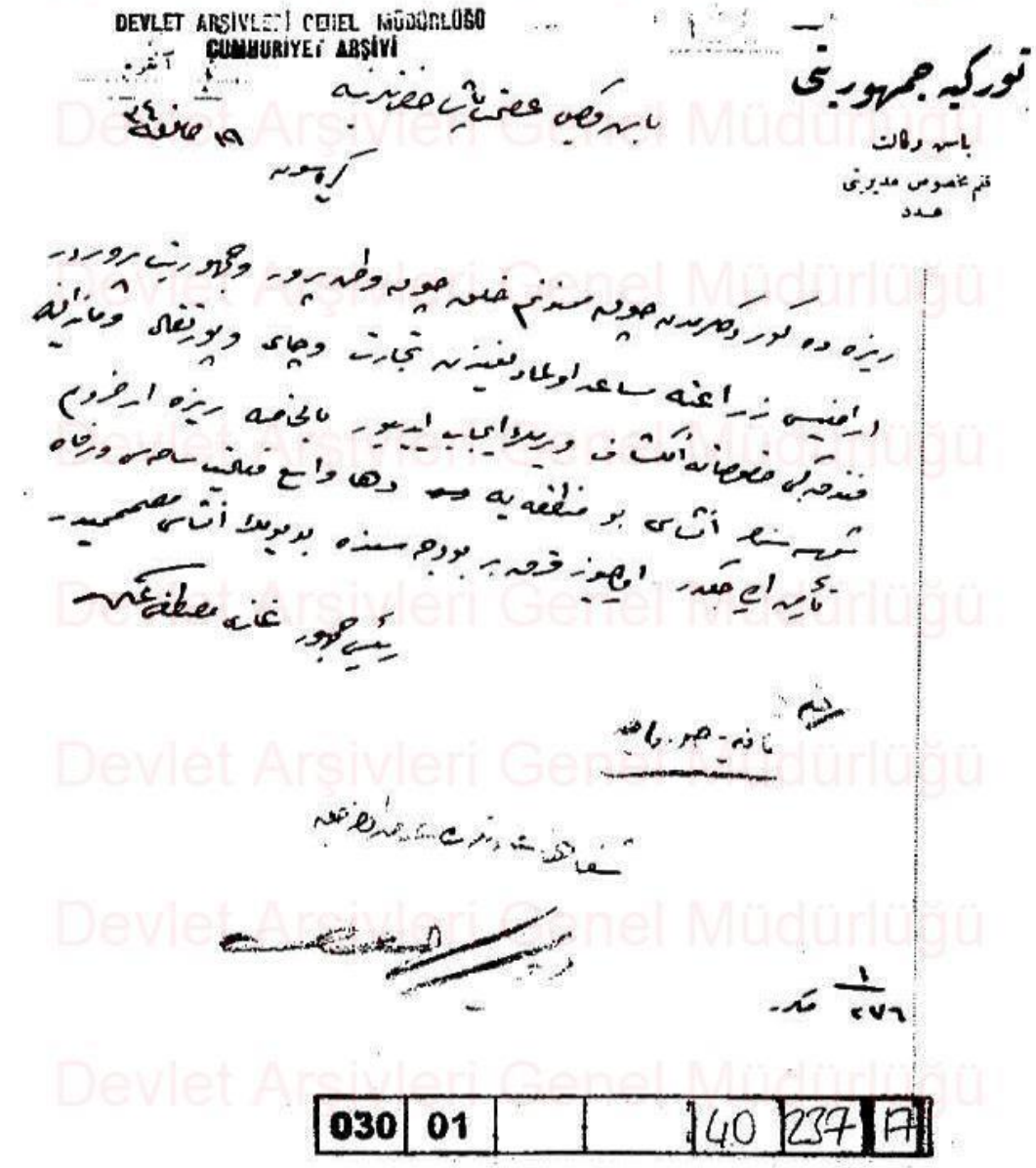

030 | 01 | | | 40 | 237 | A

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 237 - Sıra No: 17

Ek 15: Vatan, 18 Eylül 1924

غازی پاشا دون طربزوندن ریزه‌یه عزیمت ایتدی

رئیس جمهور، ایراد ایتدیکی بر نطقده خلق فرقه‌سی ریاستنی محافظه ایده‌جکنی سویلیور و «هرکس بیلسین که بنم ایچون ده بر طرفلی واردر، بیطرفلی دکل» دیبور

طربزون، ۱۷ (مخابر مخصوصه‌مزدن) — رئیس جمهور حضرتلری ارضروم‌ه کیتمکدن صرف نظر ایتشلر. در. حمدالله صبحی بك ارضروم طریقیله قارصه قدر کیده‌جك وعودتده بورایه اوغرایه‌رق تورك اوجاغنك رسم کشاده‌سنده حاضر بولونه‌جقدر. حمدالله صبحی بك اوجاغك کشادی ایچون شیمدیدن کنجلرله تماسده بولونمقده‌در.

غازی پاشا یوکون اوکله وقتی حمیدیه قرووازوری ایله ریزه‌یه متوجهاً حرکت ایتمشدر. ریزه‌ده پك پارلاق استقبال مراسمی حاضر لانمشدر. دون آقشام خلق فرقه‌سی طرفندن ویریلن ضیافتده، هنوز فرقه‌یه اعضا قیدایدلمه‌مش اولدیغندن بالکز فرقه هیئت اداره‌سی بولونمشدر. خارجدن کیمسه مدعو اولمادیغندن ضیافت خصوصی برماهیتده اولمشدر. غازی پاشا یوصباح اصناف وتجاری قبول ایده‌رك کندیلریله کوروشمش وتشویقاتده بولونمشدر.

طربزون، ۱۶ (آنا.آ) — رئیس جمهور حضرتلری یوکون حکومت دائره‌سنی تشریف ایده‌رك رؤسای مأمورین ایله دائره‌لری علاقه‌دار ایدن مسائل حقنده آیری آیری کوروشمشلردر. دفتردار، و سیر و هندسه زراعت، اوقاف، معارف ونفوس مدیرلرندن بر بر دائره‌لرینك وضعیت اداریه‌لرنی استیضاح ایتدکدن صوکره عدلیه‌ده جنایت رئیسی و جنایت مدعی عمومیسندن‌ده ولایتك وضعیت عدلیه‌سی حقنده بعض استیضاحاتده بولونمشلر واورادن والی بکی رسمی اجرا وبو اثناده جاده‌نك نام عالیلریله توسیعی ایچون اظهار ایدیلان آرزویی قبول بویورمشلردر. عسکری قوماندانلغی ده زیارتدن صوکره اقامتلرینه تخصیص ایدیلن بنایه عودت بویورمشلردر. بوکیجه ساعت طقوزده خلق فرقه‌سی بناسنده فرقه طرفندن پاشا حضرتلری شرفه برضیافت کشیده ایدلش، ایکی بچق ساعت دوام ایدن بو ضیافتده فرقه نامنه آتیده کی نطق ایراد ایدلمشدر:

غازی مصطفی کمال پاشا ایله لطیفه خانم افندیلك بر قاچ کونه اول چکیلن صورك رسمدی

«محترم رئیس جمهوریمز رئیس عمومیمز غازی حضرتلری! شهرمزی تشریفله فرقه‌مزك دعوتنه اجابت وآرامزده بولنمق شرفی بخش بیوردیغکزدن دولایی ذات دولتلرینه ورفقهٔ محترمه‌لرینه نهایتسز شکرانلرمزی عرض ایده‌رز. بش سنه اول خلع برامبدسزلك ایچنده قیورانان ملتمزی داخل وخارجی فلاکتلردن قورتاردیکز، تورکلك بیوك خلاصکاری عنوانی احراز بیوردیکز. بوندن صوکره‌ده مالی فکری، اجتماعی، اقتصادی انقلاب یولنده امنیتله یوروته جکسکزه، بوسایه‌ده تورکلك اصیل ماهیت مدنیه‌سنی میدانه چیقارمقده بزه رهبر اولهجقسکزه هیچ شبهه‌مز یوقدر. تجدد وترق یولنده طربزونك کنجلری، اختیارلری خلاصکار غازیلرینك انقلاب سنجاغی آلتنده هردرلو فدا کارلغه آماده اولهرق بورومکده اولدقلرینه امنیت بیوریکز. فرقه‌مز هیئتی تشریفکزدن استفاده ایده‌رك حضورکزده بو

[مابعدی ۲ نجی صحیفه‌نك ۵ نجی ستونده]

رفاقتلرینه آله‌رق لیسه‌یه عزیمت بیورمشلردر. لیسه‌یی تماماً کزدکلری کبی معلم بکلرله یکان یکان محاوره‌ده بولونمشلر وبرلکده بر چای ایچمشلردر. پاشا حضرتلری بوندن صوکره ایلك مذسوجات فابریقه‌سنه عزیمت ایده‌رك بویوك برعلاقه ایله تدقیقات اجرا وفابریقه‌نك انکشاف وترقیسی آرزوسنی اظهار بویورمشلر، متعاقباً مملکت خسته‌خانه‌سنه عزیمتله خسته قوشارینی برر برر کزمشلردر. بعده کچن سنه آچیلان تجارت مکتبنی واورادن‌ده ارکك معلم مکتبنی زیارت ایله‌مشلر ومکتبك حرث موزه‌سیله یقیندن علاقه‌دار اولهرق اکثر آثار اوزرنده تدقیقاتده بولونمشلر ومکتبك دفترینه خاطره‌لرینی قید بویورمشلردر.

عودتلرنده حریت میدانندن ساحله عموداً آچیلاجق یکرمی بش مترهلك جاده‌نك وضع اساس

Ek 16: Giresun'da Işık, 19 Eylül 1924

FERİDUN FAZIL TÜLBENTÇİ
Koleksiyonu
SATINALMA - DEVLET

(نسخهٔ مخصوصه)

گیره سونده ایشیق

مجلهٔ

(نسخهٔ مخصوصه)

صاحب ومدیری : نوری احمد

نسخه‌سی ٥ : غروش ـ نومرو : ١٠٠

ابونه شرائطی
سنه‌لی ٤٠٠ ، آلتی آیلغی ٢٥٠
غروشدر.
اعلانات بازارلغه
اعلاناتدن مسئولیت قبول اولونماز
تابعدر

ادارهخانه‌سی : ایشیق مطبعه‌سی
تلغراف ادرسی : گیره‌سون ایشیق
تلفون : حکومت سانترالنه‌سی مربوط

جمعه
١٩ ایلول
١٣٤٠-١٩٢٤

بازاریرسی پرشنبه گونلری نشر اولونور .

— درج ایدیلیان اوراق اعاده ایدلز . —

— کوپی گیشی نسخه‌لر (١٠) غروشدر —

بویوك غازی . . سنی سلامله‌صوه بختیارلغنه نائل اولان گیره‌سونلیلر ، بوگون الك مسعود والك گوزل گونلرینی

یشاییورلر . . [ایشیق] رئیس جمهوریتی ، الهی تورك قهرمانی ، انسانیتك قهرمانی سلامله‌ر

والك درین حرمتلرینی صونار . چوق یاشا ای بویوك منجی . .

مصطفی کمال

١

ظفر

قومکلك بر اعدام گونده بدی که
ای منجی ، سن زنك بولندن سیلدك ،
مقدس طاغلرك اوزرنده‌کی
بر عنبر تپه‌یه طوغدی یوکسلدك .

***

بر گوکدن بر گوکه هکس ایدن صیحه‌ك
عفریتلر طولاشان صحرالری آشدی ،
قاقماسلر اوستنده یوزلری قیزان
قاصیرغا روزگاری گیبی طولاشدی .

***

او زمهریر سسلری کبی برلردن
ایلهی سسسکه طولیلانان اوردو
« حریصه قان » اولوم ، « دیه آند ایچن
بر یکی حریت عسکری اولدی .

***

آتیلیی اوکسنده مفرور اوروپا
صرعه‌لر ایچنده کری چکیلدی ،
قورقودن چپرمه‌سی سولان بر دنیا
گوك زره یبلیلیش گیبی آزیلدی .

***

این اوکی ، ساقاره ، و دومانوبکاز...
بونلرله مغرور اول : سن ، ای مظفر !
اولومك یونتدیغی یونانلیلر طاشلر
حتی ایچنی دیکیلمش طوغ آیدهلر .

***

شو مقدس تپه‌دن یوکسلن قبه
ایمانك مقدسی بر ستاجدر ،
شو دعا تپه‌سی ، شو قوجه تپه
بر بویوك ترمه‌نك یکمیلیدر .

***

بو قانلی طوپراقده یورد ایچین اولن ،
حریت یولنده جان ویرنلر وار ،
بر بویوك عشق ایچین قانی دوکولن ،
دین ایچین معجزه گوسترمشلر وار .

***

بن سنی یورده بر طاغك اوستندن ،
گونشك دوغدیغی بر یردن گوردم ،
سویخلو حایغران خلقك اوکسندن
ازمیره ، بورسایه گیره‌رکن گوردم .

***

سن یوردن یولکه باقان برلره
صاجاری دالغالی آتکی سوردك !
گیزلی آغلایان قرق اسیر شهره
حریت کوتوردك ، نجات کوتوردك .

***

سکاده یکلره آلتون مشعله
گوکلرك گیکلکدن یولی آیدی ،
گچدیکك برلره قوزیاش لاله ،
گوزیاشل باکرلر ایچیلر صاچدی .

***

کیوم تل ، واشینغتون گیبی سنك‌ده
باشکده طفرك بر تاجی وارمی ؟
دنیایه بیلدیرم آتان آنکده
الهك انتقام قیلیچی وارمی .

***

بو عادل سلاحی اسکندر ، سزار
هیچ بر کون بر یرده قولالاماملی ،
بو وحشی قوردلرك ضیاره قدر
ضعیف بوغملهٔ یکدی حیاتی .

***

نمسه طولو سکا
یوگ
بیدرك .

عزیز مسافرمز غازی مصطفی کمال پاشا

٢

انقلاب

ظفرك بویوکدر ، سنك ای سرآدر !
لاکن بو ظفرك داها وارمی
تاریخی سیر ایدن بویوك عصرلر
بویله بر ظفری کورمه‌مش بلکه .

***

سنك بو یاپدیغك شانلی انقلاب
برعاملك اوستنده صانکه شاهقه ،
بر ستون اوکسنده بر عنبر محراب ،
بر طاقه نسلله علاقم سما ! . .

***

اوت بو انقلاب چکیجیلك سن
دنیانی باغلایان زنجیری قیردك ؟
یبدیغك او قانلی تختلر اوستندن
کود سسله : « حریت ! » دیه حایقردك .

***

دیدك : « ای تیرانلر ، کونکلر تکمیل ،
سلطنت تونجی آرتق خلقدر .
یلدیغك بو عصر حرص دوری دهگیل ،
قوتك قیلیچی آرتیق حقدر .

***

آرتیق او ملی صویان سرایلر ،
او اسیر سوردولر ، او زندانلر یوق ؟
اولوملر اشترا ایدن آلایلر
او قانلی جلادلر ، او قورقانلر یوق .

***

یالکز بر تورکیا ، بر وطن وارکه
یورادهٔ هر تورکك سلطان کندیسی ؟
بو عزیز طوپراغك اوزرنده‌کی
هر گویلو ملنك بر افندیسی ! . . »

***

بیکلرجه شان سکا ، شرفلر سکا
ای عزیز منجی که تاج ایسته‌مدك ؛
« بر بویوك ملتکدر . . . » شیان آکه
حیاتك غروری آلوریر » دیدك . .

دنیانك کل ، بایل بالجه لرینی
گتدیکی یانلغی بر دیوار یاپدك ،
یاشرشلر حایغران گیچه‌لرینی
هشکه قارا کافی بر منار یاپدك .

***

سن ده بر یارانی ، قانلیان قانی
یا قورتار بر تحتدن ده‌گرل بولدك ،
اسیانك آلچی یوداسی گیبی
دیکنل بر بویوك بولیسی اولدك .

***

او آلچه آغاجی قانین عصاسکه
یوزلرجه اوچورودم ، مالیغ آشیورسك ؟
بر حزان روزگاری گیبی فعاله
بر گوبدن بر گیبه طولاشیورسك .

***

گوزیکك برلره خرابلر وار . .
خسته‌لی سفلی دیکیلیورسك سن ؟
اوکسنده یوقسولار ، بتدلر ، طولار
بونلره براکلده ایتکیورسك سن .

***

اولومه اوق آتان گیبیکك ایصلاق . .
گوزلرك آزیرور گیبی یاشیور ؟
بر دنیا یاغمیق یاپان آلچ باق ،
قارانلق زورلرده قاعدیل یاقیور .

***

انقلاب رؤیاسی ! . . ای خلاصکارمز ،
بو رومی هانکی صاف کنج قیزدن آلدك ؟
بو قدمی الهای هانکی کوکاردن ،
تاصل بر اسرارلی بیلیزدن آلدك .

***

سونلکه سکاده روح ویرمه‌ن بری
کونشك یولندن کان یولیسی ؟
الری عصالی پیغمبرلری
طوتارله چیفاران عنتره یوی ؟

***

یونك‌ده تحیل ایتدیکی دنیا
امیدك و هدفك ملکتیمی ؟
قالنده طوپ برلی الك چیلغین سوردا
ضعیفك ، قادینك حریتیمی ؟

آنافارطه قهرمانی

مصطفی کمال پاشا حضرتلرینه

آنافارطه قهرمانی ،
سن‌ده دهده‌ك جنکیرکبی ،
بر قاصیرغه ، بر آفت اول ،
چاوه‌سز بر فلاکت اول ،
تورکه وحی ایتمه‌یکزه ،
اولمه‌یکك دیه‌مزه .

تاریخك قرق عصرلق ،
شرفی لکه‌لیه ،
یو اوغوردهٔ کس ، قیره یاق ، یین
احتاده آچلی دیدیرمه ،
کوك موغولر خانی جنکیز ،
بولکده اولمین بویوك ایز .

آل بایراغی کوك بایراغك ،
نای قادار یوبه‌لندیر .
اوکنده آمان دیلندیر .
خسته‌لره فلاکت اول !
جنکیز گبی بر آفت اول .

تورك حقی چیکمه‌یی .
سن‌ده چیکمه آجمادن ،
تورکه هر دینك یاقیشی ،
قدر اهل قادیر اورتادن
مادامکه تورکه یوق حیات
وارسون یفلسون کائنات .

وطن آلچای دشمنلره ،
قالاجقمه خراب اولسون ،
ناموسل قهرمانلره ،
باقیشان بر تراب اولسون
تورکه یولدن بشقه وطن
لازم دکل ای قهرمان .

١٣٣٦

دوقتور
بحث

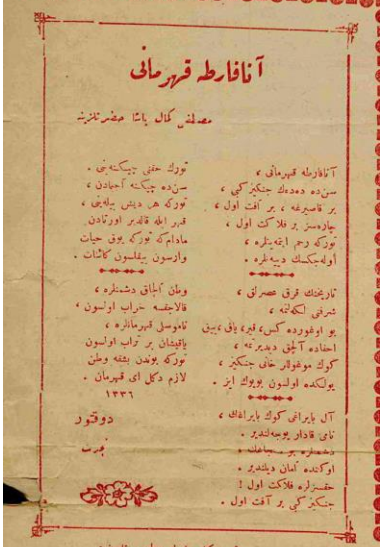

قایغو

مصطفی کمال پاشا حضرتلرینه :

اوزرنده پاشادیغم طوپراقلر ،
قوبوشلری اونتلاتدیغم یایلاقلر ،
اوبه اوبه طوپتادیغم دوداقلر ،
یوتاندیغه قالمش ، اولر حالی اولمش ،
این اوکسنده یونك ایچون قان اولمش .

*

قوقالامه قیصادیغم یادیمی ،
جیاغك آجی کوزل قاریمی ،
اونك ایچون طوپلادیغم واری ،
برز برز گچیرمشلر یچاقلدن ،
قورتلمش کوبده کیسه قوجاقلدن .

*

قیزلر قادین ، قادینلرده طول اولمش ،
دونکی آلچای کوله‌مزه قول اولمش ،
بر چوطری دره‌لرده یوغولمشلر ،
یار قویشنده شندی دشمان یاتارمش ،
دشمندن‌ده عادی یونان یاتارمش .

*

بکلرمش چولوق چوچوق یتارمش ،
دیز چوکمکدن یارا اولمش دیزلری ،
او برلرده یزدن قالان ایزلری
قوقلار ، قوقلار اوبر آغلاشیرلرمش
او ایزلری آیر یایلاشیرلرمش .

١٣٣٦

دوقتور
بحث

غازی رئیس جمهور مصطفی کمال پاشا

حضرتلرینه

« اتحاف »

ویرمه‌یز بز اولکه‌مزی
اوز کوده‌جك کیمسه‌در بزی
صویلری دشمنلرك
هیچ دلیری سینه‌مزی

آتاطولی صنسز اولاغ
سنك کبی سردار یولاغ
تورك اوردوسی هیچ یوزولماز
تورك اوکسنده دشمن طورماز

سنك یولون شجاعتك جینه عدالتك
تاریخلره شان آمه‌سی شاه صاحب‌سمسك آنجق
اسمك اولدی دلده دستان
دنیاده بر سنك آرسلان

کیره‌سون : مایطاشلی
امیاده

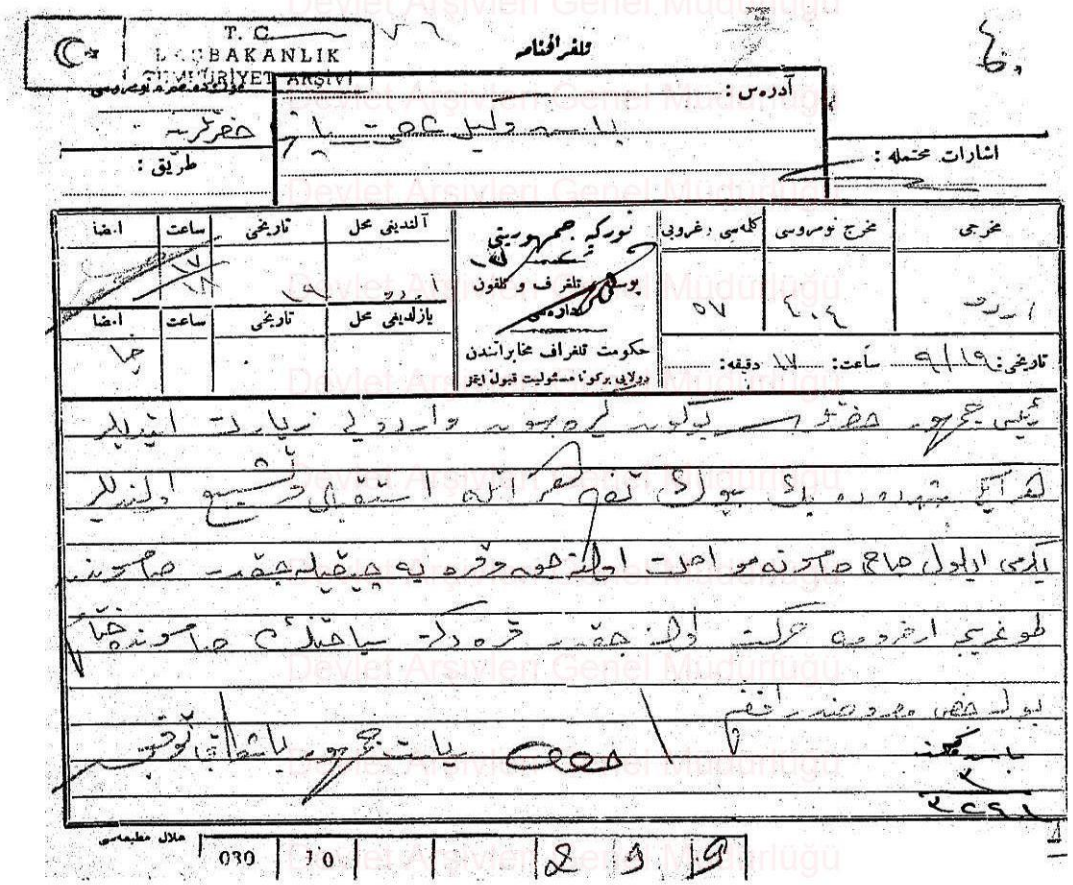

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 2 - Dosya No: 9 - Sıra No: 9

Ek 18: Atatürk'ü Sinop'ta karşılayan heyet

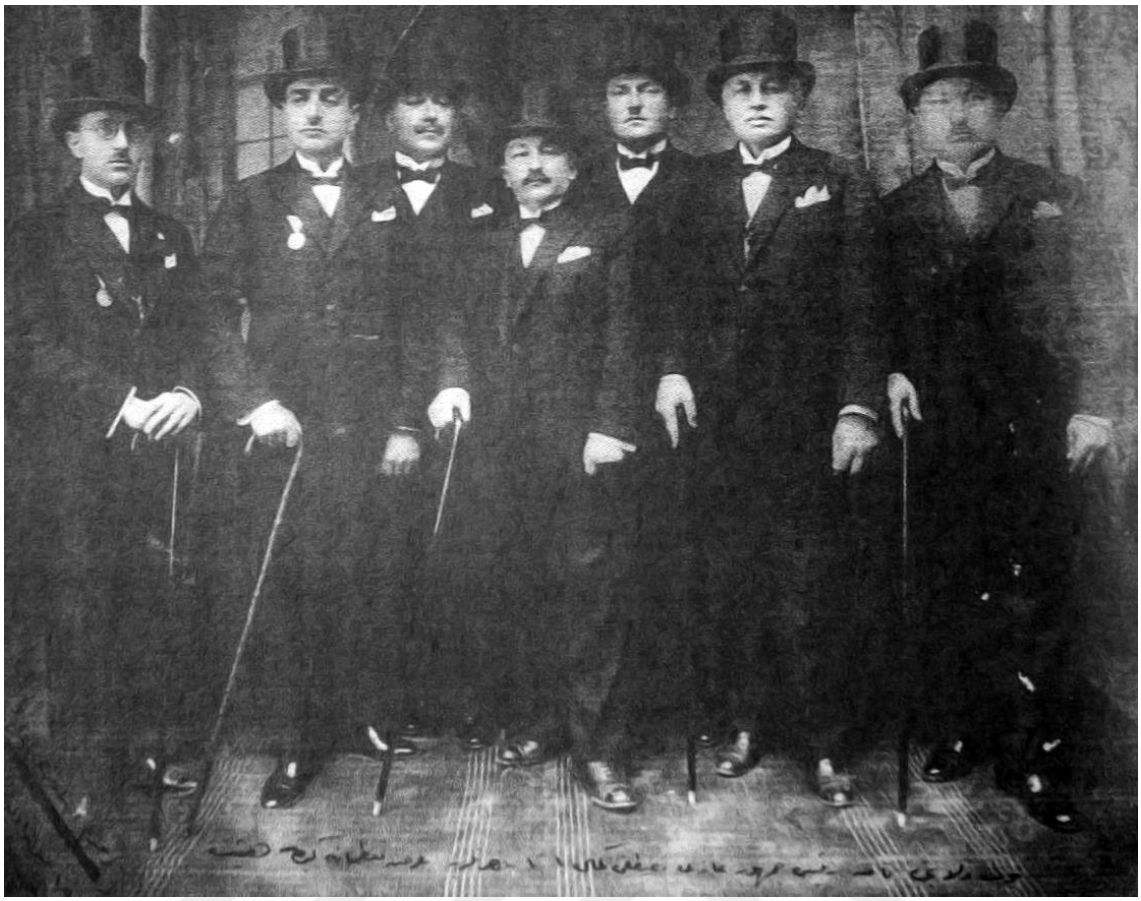

Ek 19: Atatürk'ün Sinop'a gelişi

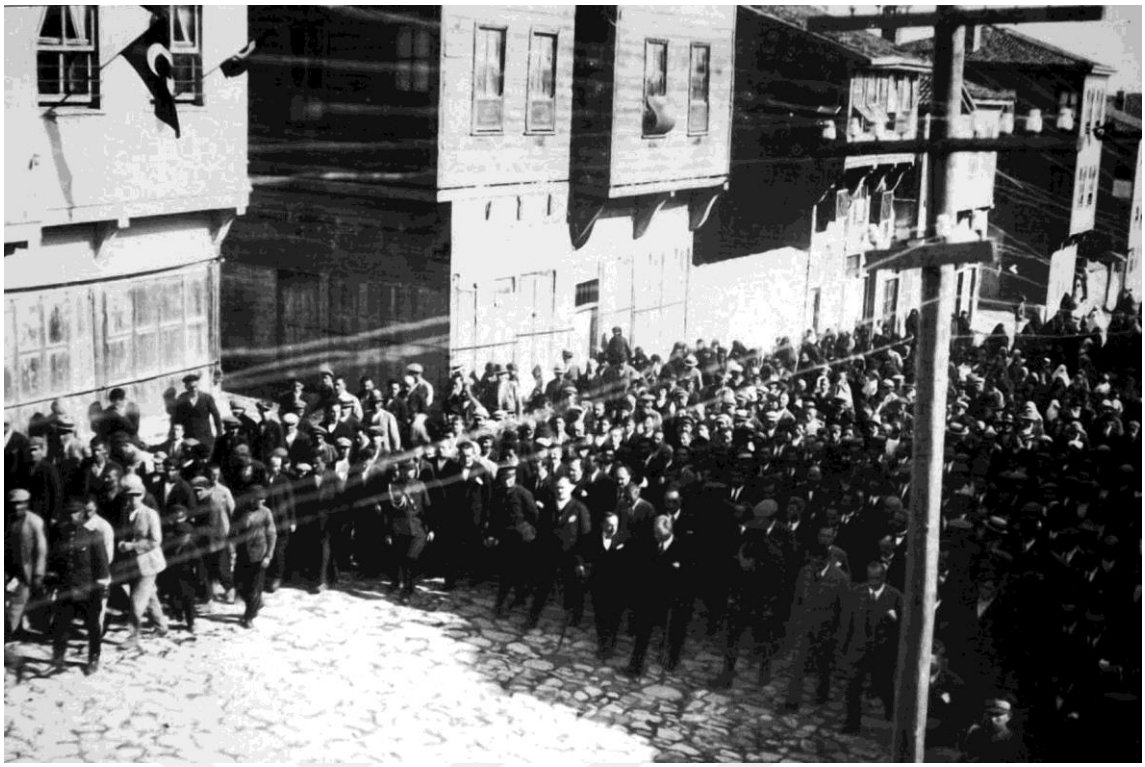

Ek 20: Cumhuriyet, 16 Eylül 1928

591

Abuna şeraiti
تورکیه‌ده اطلاعدن‌سه‌یه ۱۷۰۰ ، آلتی آیلغی ۹۰۰
خارجه ۵۰۰ ، یارتیاهی ۱۷۵ ، اعلان جدولی ۱۵ پاره‌دن‌بشلی
3000 ، آلتی آیلغی 1600 اون آیلغی 900 غروشدر
نسخه‌سی هریرده (5) غروشدر
سه‌یی ۵ ، نومرو: 1565

جمهوریت

Baş Muharriri : Yonus Nâdi
داره‌مخابره : دیوان‌حومه‌سی فرشچیلر داڑه‌سنده ۲۰ نومره‌لی
تلگراف : استانبول جمهوریت — پوسته قوتوسی 246 نومره
تلفون : باش‌محرر : استانبول 2365 ، کتب قسمی : 3236
قوتو قاوه‌جی‌لر : 2365 ، کتب قسمی : 473

بازار
16 نیسان 1928
۱ ربیع‌الاخر 1347

رئیس جمهور حضرتلری دون «سینوب» ه چیقارق یکی حرفلرعز حققنده خلق عمومیسنه بیانات ایتدیلر

باش وکیلمز دون ملاطیه‌دن سیواسه مواصلات بیوردیلر

عصمت پاشا حضرتلری ملاطیه‌یه جوار کویلری کزه‌رك کویلیلرله تماسده بولوندیلر

باش وکیلمز وقات ایله ملاطیه میدانیمزی ، حلمی ، محمود نديم وعبدالمطلب بکلر

ملاطیه 15 (آ.آ) — باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری صباح پدیشاهلرینی زیارت ایتمش ، بعده الکتریق فابریقاسنی کزمشدر . متعاقبا شهر بلدیه سی مرکز قوماندانلغی ، بلدیه ثیاری و تجارت و زراعت اودالری تجلیل‌نامه مرکب اولدیغی کبی متعلقات ودعوت هیئتلری قبول بیورمشلر وافتخارات بلدیه و عارف وزرافت وول وساتیج امورینی حققنده معلومات آلمشلردر . باش وکیل‌دعوتله تکلم ایتمش وشدیدالتأثر کلمه‌یی سکوته‌دندی . ملاطیه‌ماتان‌العزیز والیسی جمال بك باش وکیل حضرتلری طرفندن قبول اولونمش وولایت ایدارسنه دائر اوزون مدت افاده‌لرده بولنمشدر . عصمت پاشا حضرتلری ملاطیه شهریتك پلان وولایت‌داخلنده یاپیلاجق یولارسو وصولاته ایشلری حققنده علاقه دارلرله فکر مبادله‌سنده بولونمش وانجاب ایدن دیرکتیفلری ویرمشدر .

پاشالره دیکر ملاطیه میبوثلرینده حاضر بولونیورلردی . باش وکیل وعضو وکیل‌اولکدن صوکره ملاطیه جوارنده‌کی عصمت پاشا وکوچدور کلو کویلرینه کیتمشلردر . کویلرل میبوثلری ویرك و صویلی نظام‌الله طرفیدلرندن وچوجوقلر طرفندن کوپکلرله قارشیلانمشلردر . کویلرل میبوثلری عصمتی و کویلولرك وفاه سویمیه‌سیله علاقه‌دار اولدقری صورتده مواکبه جواب ویرمشلردر . متعاقبا میبوثلر ایچمه‌سی‌نه قدر اوطوموبیله عودت و آقشام قراقلدن صوکره ملاطیه‌یه عودت ایتمشلردر . آقشام جمهوریتچی خلق فرقه‌سی طرفندن فرق کیمسه‌یك ضیافت ویرلمشدر . عصمت پاشا حضرتلری ویرداه ملاطیه ایلری یکی جوقلردن امتحان ایتمشلر . پاشا یکشاتلری

ملاطیه 15 (آ.آ) — باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری رفاقتلرنده صبه وکیل رؤفی ، ملاطیه میبوثلری کومندهم ، حلمی ونعیم‌المطلب بکلر اقدیرلر اوطوبیله‌سیله سواریه ساعت 7 آیدینه‌دیسواسه متوجها شهر یزدن طقاریه‌یوروبمشلر ارکان ودرلسای عسکریه وبونون خلق طرفندن حرمتله تلقی ایدیلمشلردر .

سیواسه فوزه العاده قطاعر انتقالی ایدیلدی

سیواس 15 (آ.آ) — باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری صبه وکیل رؤفی‌بك اکدی‌بوکون ساعت اون بشده سیواسی تشریف ایدیلمشلر ، فوق‌العاده تظاهراتله استقبال ایدیلمشدر . الحاضریه تخصیص اولونان اپیه‌یه حرمت ایدمشلردر . بترن مامبوسه‌یه‌دوچها حرکت ایدیلمشدر . غازی حضرتلریله ملاقی اولدقدن صوکره برابرجه آنقره عودت بیوره‌جه‌لردر .

سیواس 15 (آ.آ) — باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری مواصلاتلرینی متعاقب بارم ساعته استراحتدن صوکرا 10 کیلومتره مسافه‌ده کوپه‌ایچنده‌کی کومیرلك حرایی کزمش ، جوالتیری کورمش ، فعالیتلرندن صورت مخصوصه‌ده بولنمش ویولدن ملاطیه اهالیسی طرفندن تخصیصاته تشکر ایتمشدر .

مصبه وکیلی رئیسیه یکدل زیارتمزی

ملاطیه 14 (آ.آ) — صبه وکیل رؤفی‌بك بوکون شهرمزه‌ده زیارتلرده بولنمشلردر .

عصمت پاشا حضرتلری سیواسه کیتمیشلر

ملاطیه 15 (آ.آ) — باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری رفاقتلرنده صبه وکیل رؤفی ، ملاطیه میبوثلری کومندهم ، حلمی وعبدالمطلب بکلر اقدیرلر اوطوبیله‌سیله وسواریه ساعت 7 آیدینه‌دیسواسه متوجها شهر یزدن طقاریه‌یوروبمشلر ارکان ودرلسای عسکریه وبونون خلق طرفندن حرمتله تلقی ایدیلمشلردر .

سیواسه فوزه العاده قطاعر انتقالی ایدیلدی

سیواس 15 (آ.آ) — باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری صبه وکیل رؤفی‌بك اکدی‌بوکون ساعت اون بشده سیواسی تشریف ایدمشلر ، فوق‌العاده تظاهراتله استقبال ایدیلمشدر . الحاضریه تخصیص اولونان اپیه‌یه حرمت ایدمشلردر . بترن مامبوسه‌یه‌دوچها حرکت ایدیلمشدر . غازی حضرتلریله ملاقی اولدقدن صوکره برابرجه آنقره عودت بیوره‌جه‌لردر .

Büyük gâzimizin iltifat ları

رئیس جمهور حضرتلری (ازمیر) واپوری نشری ایله‌قوتل ودیعه‌لری عی‌الدرن‌بك نده‌ی‌یه آتیده‌کی تلغرافی کوندرمشلردر :

استانبول والی ومشیر اسبق الغازی محی‌الدینه بك

قوماندانلغی مرکز قوماندانی امین‌پاشا ، دیویزیون قومندانی مرکز قوماندانی امین‌پاشا ، اوردی استانبول مرکز قوماندانی امین‌پاشا ، بوتون ضابطان ، صف وشهقه‌لرله عسکر ، بحریه‌لی ، دیوان‌حرب عرفی رئیس وعضولری ، ارکان حربیه ، بحریه ، ارکان حربیه بحریه

Ek 21: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 1.1.17

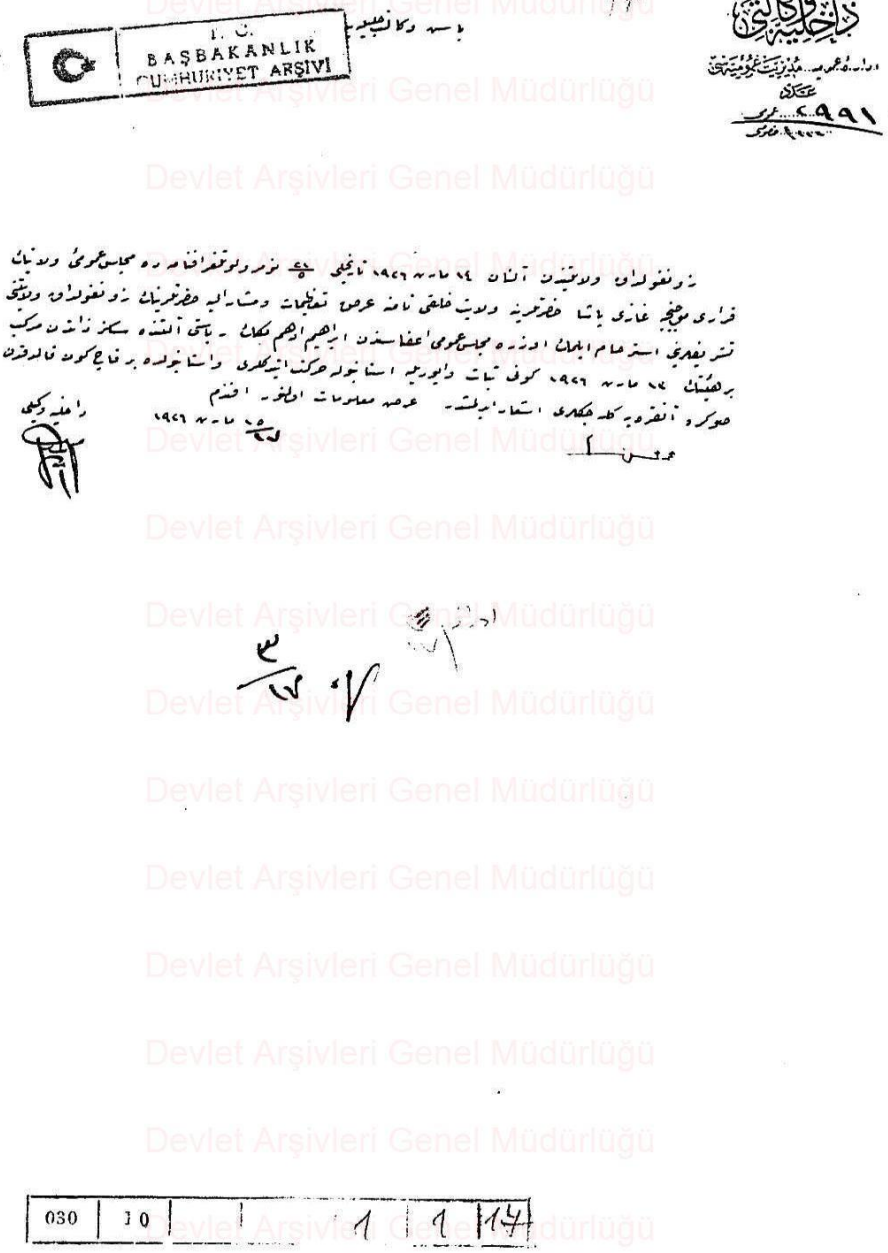

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

030	10		1	1	17

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 1 - Dosya No: 1 - Sıra No: 17

Ek 22: Zonguldak, 26 Ağustos 1931

Sahibi ve Başmuharriri
TANESİ 5 KURUŞTUR

ZONGULDAK

Aşağçarşıda eski cami arkasında
ÇARŞAMBA GÜNLERİ ÇIKAR

Memleket Gazetesi

Sayı 3[illegible]

Sevgili Gazimize kavuştuk

nguldaklılar, yıllardanberi coş- ıtıyakla beklemekte olduk- ün büyük bahtiyarlık gününe ler: yüce Cumhur reisimiz Ga- Mustafa Kemal Hz., bugün eketimize şeref verdiler, neş'e, , ve abedi bir saadet getirdi- Bugün, bütün Zonguldaklılar, iyor, her taraftan sevinç taşı-

azi Hz. nin memleketimizi ifleri müjdesi, sabahlayın er- , kudsî bir heyecan dalğası nde, bütün kalplere yayıldı. andan itibaren çarşı boydanbo- ılbayraklarımızla ve defne dal- e bezeniyor, Belediye önüne skele başına taklar kuruluyor, erce halk ve işçiler, kafile ka- sahile dökülüyorlardı.

aat 9,5 a doğru, Ertuğrul yatı ktan görünmeğe başladı. Bu la, memleketimizin sevincine en yoktu, Yıllardanberi özledi- büyük Gazisini bir an evvel yli bağrına basmak için çırpı- ordu. Biraz sonra, Yat, limanı- e girerken, toplar atılıyor.. ve ün kalpler, ilâhî bir râşe ile sılıyordu. O ânın manzarası, ne t ve ne kadar mehip idi.!

ali Arif ve biraz evvel Mahmut ket paşa vapuruyla şehrimize gelmiş olan mebusumuz Rıfat B.- ler ve diğer mebuslarımız Hasan ve Esat B. ler, belediye Reisi Dr. Nihat ve C. H. F. vilayet İ. H. re- is V. Halim Cavit ve kaza İ. H. R. Ahmet, maden umum müdür V. Bedri Hüsnü ve Başmuharririmiz Karauğuz B. lerden ve sair zevattan mürekkep heyetler, yata ka- dar gittiler. Bir müddet sonra, Gazi Hz., refakatlarında bulunan zevat ile birlikte yattan motora bindiler.. Bu sırada, bütün vapur- lar düdük çalarak büyük reisimizi selâmlıyorlardı.

Sevgili Gazimiz, iskelemize ayak basıP halılarla döşenen merdiven- den çıkıyorlar, karşılayan zevatın samimî iltifatlarla ellerini sıkıyor- lardı.

Merdiven başında, sevimli bir yavru; "Ayten Basri,,: "Hoş geldin, Gazi babamız!,, deyor, zarif bir çi- çek demeti takdim ediyor. Gazi Hz., memnuniyetle demeti alıp minimininin yanağını okşuyorlar..

Gazi Hz., caddeye çıkınca; tepe- lere kadar taşan büyük bir halk kitlesi tarafından alkışlandılar. İs- kele başında, bir jandarma mifre- zesi, tazim resmini ifâ etti.

Gazi Hz. nin refakatlarında bulunan zevat şunlardır:

İş Bankası umumî müdürü İzmir mebusu Celâl, Afyon mebusu Ruşen Eşref, Gazi ayın- tap mebusu Kılıç Ali, Sinop mebusu Recep Zühtü, Aydın mebusu Reşit Galip B. lerle umumî kâtip Tevfik, başyaver Rusuhi, mahsus kalem müdürü Hasan Rıza B. ler ve yaver B. ler.

Gazi Hz., bu zevat ile birlikte otomobillere binerek kömür ocak- ları mıntakasını teşrif buyurdular, öğle yemeğini burada yediler. İş bankası umumî müdürü Celâl B. le "Türkiş,, şirketi müdür muavini Kâzım B. ve diğer alâkadar zevat rarafından verilen malûmatı dinle- diler ve izahat aldılar.

Mübeccel halâskârımız, Gazi Hz. bu mıntakadan ayrılırlarken, topla- nan amele tarafından "Yaşa,, nidâ- larile alkışlandılar. Sevgili, ulu mi- safirimiz, saat 3,5 ta bütün Zon- guldak halkının coşgun alkışları arasında motora avdet buyurdular.

Vali bey, vilâyet erkânı, belediye, fırka ve teşekküllere mensup heyetler, sandallarla yata kadar yaklaştılar; bu sırada, Ereğliden ge- len bir heyet, büyük müncimizi ta- zimle selâmlâdı. Gâzi Hz. heyetlere vedâ selâmlârını ve iltifâtlârını ib- zâl buyurdular.

Yât, saât 4 te limânımızdan ay- rıldı.

Bugün memleketimizi Nurlandıran Türk Dünyâsının güneşi
Dahî Müncimiz Gazi Mustafa Kemal Hazretleri.

Gazi Hz. Ereğliye de uğradılar

Son dakikada Ereğliden telefonla bildirildiğine göre; Gazi Hz. Ereğli limanına uğramışlar, bütün Ereğlililer, sahile dökülmüşler, sandallara ve motorlara dolmuşlar, büyük halâs- kârımızı eşsiz, parlak tazahürlerle karşılamışlardır. Gazi Hz. karaya çıkmayarak Ereğliyi gördükten son- ra seyahatlarına devam buyurmuş- lardır.

Kazaların tazimat heyetleri

Büyük müncimizin memleketimize şeref verdikları müjdesile sevinen kazalarımız, halkın tazimlerini arzet- mek üzere birer heyet göndermiş- lerdir yalnız Ereğli heyeti, Gazi Hz. nin müfarakatları anında yetişe rek yüksek iltifatlarına nail olmuş- lardır. Avdetlerini müteakip Dev- rek heyeti gelmiştir.

Bartın ve Safranbolu heyetlerinin yolda oldukları anlaşılmıştır.

Ek 23: Bartın, 31 Ağustos 1931

Gazi Hz. âni olarak Zongul-dağı teşrif buyurdular

Büyük Gazimiz, çarşamba günü Zonguldağa şeref vermişler ve havza hakkında izahat alıp üç saat kadar kaldıktan sonra yine İstanbula avdet buyurmuşlardır.

Çarşamba sabahı Bartında bir haber çalkandı: Gazi Hz. âni olarak Zonguldağı teşrif buyurmuşlar.. Bu müjdeli haber üzerine Halk Fırkasında bir toplantı yapıldı ve Büyük Gaziye kaza halkının tazimlerini arzetmek ve Bartını da teşrifleri istirhamında bulunmak üzere bir hey'et tefrik olundu. Hey'et öğleden üç saat sonra matörle Zonguldağa hareket etti ve akşam sekiz buçukta Zonguldak limanına vardı. Fakat, Gazi Hz., dört saat evvel Zonguldaktan ayrıldıkları için, kaza hey'eti Büyük Reisi arzı tazimat etmek şerefinden mahrum kalmıştır. Hey'etimizden başka Ereğli, Devrek ve Safranboludan Zonguldağa tazimat hey'etleri gelmiştir.

Zonguldakta aldığımız malûmata göre; Reisicümhur Hz. nin Zonguldağa mütevecchen Ertuğrul yatı ile hareket buyurdukları, sabah saat beşte telgrafla haber alınmış, derhal mümkün olan hazırlıklar yapılmıştır. Yat, saat ona doğru limana girmiş ve Büyük Gazi, iki saat sonra iskeleye yığılan halkın arasından karaya çıkarak otmobille, doğru ocaklar mıntıkasını teşrif ederek, Türkiş müdürü ve Halk Fırkası Reisi Esat Beyin köşkünde öğle yemeğini yemişler ve istirahat buyurmuşlardır.

Büyük Gazi
Halkımıza selâm gönderiyorlar

Büyük Gazimize memleket halkının tazimlerini arzetmek üzere Zonguldağa giden hey'etimiz, Reisicümhur Hz. ile görüşmek şerefinden mahrum kalınca memleketin tazimatını telgrafla arzetmişti. Bu telgrafa Büyük Gazıden gelen mültefit cevabı dercediyoruz:

Bartın Belediye Reis vekili Dr. Cevdet B. ve rüfekasına

C. Samimî hislerinize teşekkür ve muhterem halkı selâm ve muhabbetlerimin iblâğını rica ederim. Reisicümhur

Gazi M. Kemal

Gazi Hz., Üzülmezde iki saat kadar kalıp ocaklar hakkında izahat aldıktan sonra yatla yine İstanbula avdet buyurmuşlardır.

Reisicümhur Hz.nin beraberlerinde İş Bankası umum müdürü Celâl, Ruşen Eşref, Kılıç Ali, Celâl Sahir, Reşit Galip, Recep Zühtü. Beylerle diğer maruf zevat bulunmaktadırlar.

Gazi Hz. nin seyahatlerine ait resmî malûmatı dercediyoruz:

Zonguldak, 26 [A. A] — Reisicümhur Hz, bugün Ertuğrul yatıyle Zonguldak havzasını teşrif buyurmuşlar, havzayı gezerek istihsalât ve faaliyet hakkında İş Bankası umum müdürü Celâl B. ve Türkiş müdüründen izahat almışlardır. Toplanan amele «yaşa Gazi!» diye müşarünileyhi alkışlamışlardır. Gazi Hz. Zonguldak halkının tezahuratı arasında motöre binerek yine Ertuğrul yatı ile avdet buyurmuşlardır.

GAZİ HZ. EREĞLİDE

İstanbul, 27 [A. A.] — Reisicümhur Hz. Zonguldaktan sonra Ereğli limanına uğramışlar; motör ve sandallarla açıklara kadar gelen halk grupları tarafından tezahuratla karşılanmışlardır.

Gazi Hz. İstanbula avdet buyurmuşlardır.

Ek 24: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 1.2.5

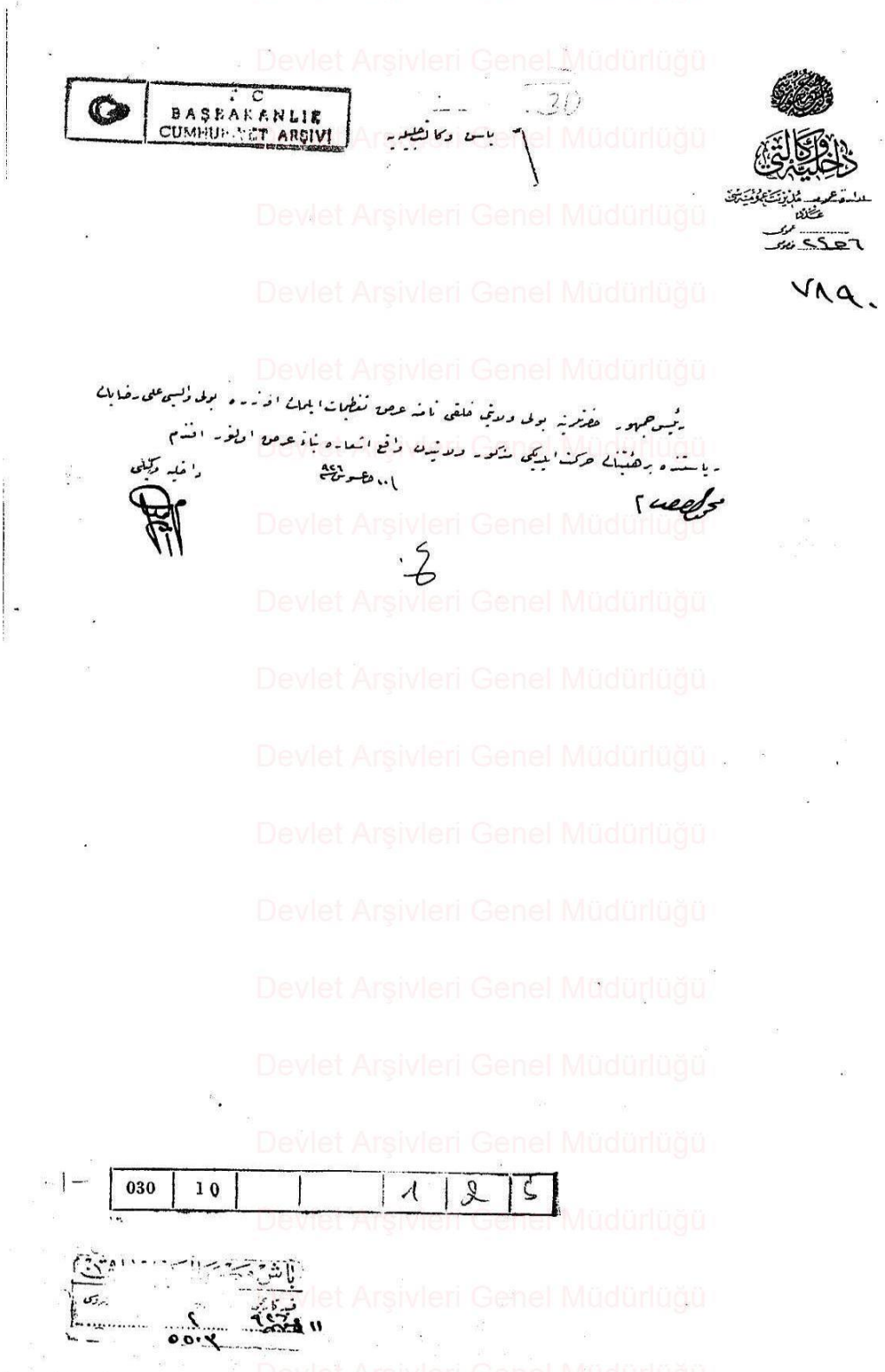

Ek 25: Cumhuriyet, 18 Temmuz 1934

YEDİGUN

7 GÜN

Ahmet Refik, Nurullah Ata, Sermet Muhtar, M. Sami, Naci Sadullah, Kadir Can Beyler en güzel yazılarile YEDİGUN'de bugün sizleri saatlerce alâkadar edeceklerdir.

Cumhuriyet

İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU

Onbirinci sene: No. 3663 Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul. No. 246 Çarşamba 18 Temmuz 1934

Telefon: Başmuharrir ve evi: 24290. Tahrir heyeti: 24296, İdare ve matbaa kısmile Matbaacılık ve Neşriyat Şirketi, 24299

Hayat Ansiklopedisi 60 inci cüzü çıkmıştır

Edebiyat, Hakikat oldu

Üç dört sene evvel, gene «Cumhuriyet» sütunlarında çıkan bir yazımızda evatandaş, yerli malı kullanış sözile sadece edebiyat yaptığımızı, bu edebiyatı yapanların ve herkese yerli malı kullanmağı tavsiye edenlerin üzerinde, yerli malı namına belki de hiçbirşey bulunmadığını yazmıştık. Kimseyi darıltmamak için de, kendimizi misal getirecek giydiklerimizden kaçının yerli ve kaçının ecnebi malı olduğunu saymıştık. Şimdi, pek iyi hatırımızda değil ama, galiba, o zaman, kullandığımız yerli malları iki üç kaleme inhisar ediyordu. O yazımızı, artık yerli malını bir edebiyat mevzuu yapmaktan çıkaralım; fakat bol bol kullanalım, diye bitirmiştik.

Bugün, Sanayi Birliğinin kıymetli Umumî kâtibi Nazmi Nuri Beyin ve arkadaşlarının meşkûr himmetile Altıncı Yerli Mallar sergisi açılırken memnuniyetle görüyoruz ki *edebiyat, artık hakiket olmuştur.* Hepimizin kullandığımız gayet mahdut ecnebi malları, nihayet memlekette yapılmayan tektük eşyadan ibarettir.

Cumhuriyetin, sanayii himaye siyaseti sayesinde bugün, ihtiyaçlarımızın çoğunu memleketimizin malları temin ediyor. Hem bütün bu yerli mamulât, eskisi gibi keyfiyeten iptidaî ve kemiyet itibarile de ihtiyacın gayrikâfi değildir.

Yerli Mallar Sergisinde, tepeden tırnağa kadar giyinebilirsiniz, evinizin en lüzumlu eşyasını temin edebilirsiniz. Yerli mallarının kabalığından, zevksizliğinden, çeşitsizliğinden ve çirkinliğinden şikâyet edemezsiniz. Yalnız bazı eşya, henüz matlup derecede ucuz değildir; fakat zamanla fiatler de düşecektir. Pahalılığa karşı umumî bir mücadele açılsın, göreceksiniz ki binnâ'leyh pahalı olan bazı yerli mamulât ta ucuzlayacaktır.

Altıncı Yerli Mallar Sergisi, beş senede, memlekette yapılan sanayi hareketinin kudreti, genişliği hakkında bir fikir vermeğe kâfidir. Türkiyede, Hereke, Beykoz, Feyzane ve Bakırköy fabrikaları kurulalı, aşağı yukarı, yirmi kere beş sene yanı bir asır olduğu halde, millî sanayiin timsalî ve alemdarı olan bu fabrikalar, ancak şu son beş sene zarfında, fabrika denilebilecek bir hale gelmişlerdir.

İkinci beş sene bize birçok yeni sanayi kazandıracaktır. Yedinci yerli mallar sergisinde Uşak şeker fabrikasının şekerlerini, İzmit kâğıt fabrikasının amballaj kâğıtlarına sarılmış göreceğiz. Önümüzdeki onuncu seneye kadar bu satırları size aynî fabrikadan çıkan kâğıtlara yazarak takdim edeceğiz.

Sekizinci yerli mallar sergisinde, İnhisar idaresinin o nefis ilkelerini Çubuklu şişe fabrikasının zarif şişelerinde satılır görecekseniz. Sergiyi gezerken terliyen alınızı, Nazilli veya Ereğli fabrikasının keten gibi ince patiska mendillerile silecekseniz.

Dokuzuncu yerli mallar sergisinde ise, sanayide kullanılan birçok kimyevi maddelerin Türk fabrikalarının markalarını taşıyanlarını bulacaksınız. İpekiçin halis ipeklileri yanında sun'i ipek kumaşların gözalıcı parlaklığile karşılaşacaksınız.

Onuncu yerli mallar sergisinde, Türk ağır sanayi fabrikalarında yapılmış demir ve bakır mamulât hayret ve takdirinizi celbedecek, bugün devlete borç verdiğiniz liralar, yarın Erganinin bakırlarından yapılmış eşyayı sizin ayaklarınızın dibine serecektir.

Beş sene evvel, doğan çocuklarımızı hep ecnebi mallarile sarıp sarmaladığımız, giyip kuşattığımız, yedirip içirdiğiniz halde beş sene sonra, on yaşına basan yavrunuz baştan aşağı Türk malı kullanacak ve memleket, sizin on yaşındaki çocuğunuz gibi, halis muhlis Türk sanayiie malik olacaktır.

100 senede yapılamıyan bu koca terakki ve inkişafı 10 senelik bir yavrunun hayatına sığdıran elleri şükranla öpmek lâzımdır.

ABİDİN DAVER

Reisicumhur Hz. nin seyahatleri

Gazi Hz. dün Gerede ve Boluyu şereflendirdiler

Reisicumhur Hazretleri saat 17 de Boluya varmışlar ve Halkevine misafir olmuşlardır

Gerede 17 (A.A.) — Reisicumhur Hz. refakatlerindeki zevatla birlikte saat 12 de Geredeyi şereflendirdiler. Kasaba emsalsiz bir sevinç içindedir. Bütün halk kasabanın methalinde toplanarak Gazi Hz. ni coşkun tezahüratla karşılamışlardır.

Gazi Hz. kasabanın methalinden itibaren iki kilometre süren ve üzerine halılar serilmiş olan yolu takiben Geredenin güzel bir mesiresi olan Ramazandedeyi teşrif buyurdular.

Öğle yemeğini yedikten sonra Boluya hareket edeceklerdir.

Bo'udaki coşkun tezahürat

Bolu 17 (A.A.) — Reisicumhur Hazretleri saat 17 de Boluyu teşrif buyurdular. Bolu halkı kendileri için en büyük bayram addettikleri bugünün neş'e ve heyecanı içinde Gazi Hazretlerinin gelecekleri yolu doldurmuşlar ve Ulu Hakanlarını «Yaşa, varol» avazelerile ve büyük tezahüratla karşılamışlardır. Şehir baştan başa tezyin edilmiş ve Gazi Hazretleri halkın yürekten gelen

Gazi Hazretlerinin evvelki gün teşrif buyurdukları Kızılcahamam banyolarından bir manzara

tezahürleri arasında misafir olacakları Halkevini teşrif buyurmuşlardır.

Ya, buna ne buyurulur efendim!

Vagonların esrarı

Sirkecideki vagonlarda bulunan malzeme ve makineler alâkadar memurlar tarafından birer birer tetkik ve muayene ediliyor

Mühürlü vagonlardan çıkarılan makineler ve malzeme tetkik edilirken

Şark Demiryolları kumpanyası tarafından Yunanistana sevkedilmek üzere sekiz vagona yükletilen malzeme atölye malzemesinin tevkif ve vagonların mühürlendiğini yazmıştık. O zaman kumpanya, bütün gazetelere göndermek istemişti. O zaman bütün tafsilâtile yazdığımız bu mesele yeni bir safhaya girmiş, vagonlardaki atölye malzemesinin tetkikine başlanmıştır. Bu tetkikat, Şark Demiryolları kumpanyasının, Lozan mukaddenamesinin

(Mabadi altıncı sahifede)

Yerli Mallar sergisi

Altıncı serginin küşat resmi bugün saat 16 da Meclis Reisimiz tarafından yapılacak

Millî Sanayi Birliğinin senelerden beri muvaffakiyetle devam ettirdiği Yerli Mallar sergilerinin altıncısı bugün saat 16 da açılacaktır. Altıncı Yerli Mallar Sergisinde küşat resmini yapmağı, bundan evvelki sergilerin küşat resimlerini yapmış olan Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa Hazretleri kabul etmişlerdir. İktisat Vekili Celâl Beyin de bugünkü küşat resminde bulunacağı ümit edilmektedir.

Dün gece sabaha kadar sergide bilyük bir faaliyetle hazırlıkların ikmaline çalışılmıştır. Bugün serginin açılmasına kadar da hiçbir noksan kalmaması için çalışılacaktır.

Geçen senelerden daha çok mükemmel olan bu seneki serginin küşat resmine bugün saat 16 da deniz bandosunun İstiklâl marşile başlanacaktır. İstiklâl marşını müteakip sergi komi-

(Mabadi altıncı sahifede)

Serginin kapısı

Yeni Üniversite rektörü geldi

Vekâletten direktifler aldığını söylüyor

Yeni Üniversite Rektörü Cemil Bey dün sabahki trenle Ankaradan şehrimize gelmiştir. Cemil Beyi istasyonda Fakülte dekanları ve bazı dostları karşılamışlardır.

Cemil Bey beraberinde Tıp fakültesi dekanı Nurettin Ali Bey olduğu halde Üniversiteye gelerek

Cemil Beyin dün alınan bir resmi

(Mabadi beşinci sahifede)

Kadirgadaki talebe yurdu kapatıldı

Talebeden 42 kimsesiz genç açıkta kaldılar

Talebe Yurdunun yemekhanesi

Maarif Cemiyetinin Kadirgadaki Talebe yurdu evvelki günden itibaren kapanmıştır. Yurtta Türk ve Bulgar yüz yetmiş talebe mevcut bulunmaktadır. Yalnız bu talebenin mühim bir kısmı tatil münasebetile memleketlerine gitmiş

(Mabadi beşinci sahifede)

Rüştü Bey

Nakit işleri müdür muavini Parise gidiyor

İzmir - Kasaba ve temdidi demiryollarının hükümetçe satın alındığı malûmdur.

Hattın bükümetçe mübayaası mukabilinde İzmir - Kasaba ve temdidi demiryolları şirketine (162) milyon Fransız frankılık (13 küsur milyon Türk lirası) yüzde 7,5

Rüştü Bey

(Mabadi beşinci sahifede)

İsmet Paşa Hz.

İzmir 17 (Telefonla) — Başvekil İsmet Paşa Hz. bugün Başvekâlet binasındaki dairelerinde geç vakte kadar meşgul olmuştur.

İsmet Paşa Hz. nin İstanbula ne gün hareket buyuracakları malûm değildir.

Millî Müdafaa Vekili İzmire gitti

Ankara 17 — Millî Müdafaa Vekili Zekâi Bey bugün öğle trenile İzmire hareket etmiştir.

Bugün

Denizin sıhhat üzerindeki harikulâde tesirleri

Profesör Doktor Salim Ali Beyin mühim beyanatı

3 üncü sahifemizde

Bulgar gazetesine cevap: Bizim dahili işlerimize ne hakla karışıyorsunuz

Yazan: *Abidin Daver*

Yakın tarihten sahifeler

Yazan: *Münir Süha*

5 inci sahifemizde

Kuşadası sahillerindeki hadise

İngiliz Hariciye Nazırı beyanatta bulundu

İngiliz sefiri dün İstanbuldan Ankaraya gitti, hâdise hakkında Sisamda hazırlanan raporlar

Kuşadası ile civarını gösterir bir resim

Londra 17 (A.A.) — Royter bildiriyor: Avam kamarasında sorulan bir suale cevaben, İngiltere Hariciye Nazırı Sir Con Simon İngiliz - Türk hâdisesi hakkında dün bahriye nezaretince neşrolunan tebliğe hiçbir tarihat ilâve edemiyeceğini söylemiş ve

«— Bu sandal Sisam adası karşısında Türk arazisine 100 metro kadar yaklaştığı zaman askerler meydana

(Mabadi üçüncü sahifede)

Devonshire kruvazörüne ait bir sandalın mevzuu bahsolduğunu hatırlatarak demiştir ki:

Sanfransisko grevi

Grev Amerikanın garbindeki bütün şehirlere sirayet etti, dükkânlar yağma ediliyor, erzak kamyonları uçurumlara atılıyor

Grev mıntakalarına asker sevkediliyor

Amerikada San Fransisko şehrinin rıhtım amelesile patronlar arasında ücret meselesinde çıkan ihtilâf bu amelenin umumî grev yapmasına sebep olmuştu. Sonradan San Fransiskonun nahiye amelesi dahi rıhtım amelesine iltihak etmişti. Grev şimdi Amerikanın garbindeki bütün limanlara ve şehirlere yayılmıştır.

İngiliz İmparatorluğu dominyonlarından Kanadanın Bahrimuhitikebir sahilindeki limanların rıhtım amelesi dahi Amerikan grevcilerine yardım i-

(Mabadi altıncı sahifede)

Amerikadd amele grevlerinden intibah (Yukarıda) grevci amele grevi iştirak etmiyen sütçülerin süllerini döküyorlar, (aşağıda) grevcilerin bir içtimaını göz yaşı döktürücü bombalarla dağıtmaya çalışan askerler

Bunaltıcı sıcaklar devam ediyor

Kumkapı sahillerinde: Denize girip serinliyenlerin neş'esi..

İstanbulda dört gün evvel başlıyan sıcaklar dün de devam etmiştir. Rasataneye göre dünkü azamî hararet 32,5, asgarî hararet 20 dir. Rüzgâr saat 11 ile 13,5 arasında

(Mabadi altıncı sahifede)

Ek 26: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 40.237.17

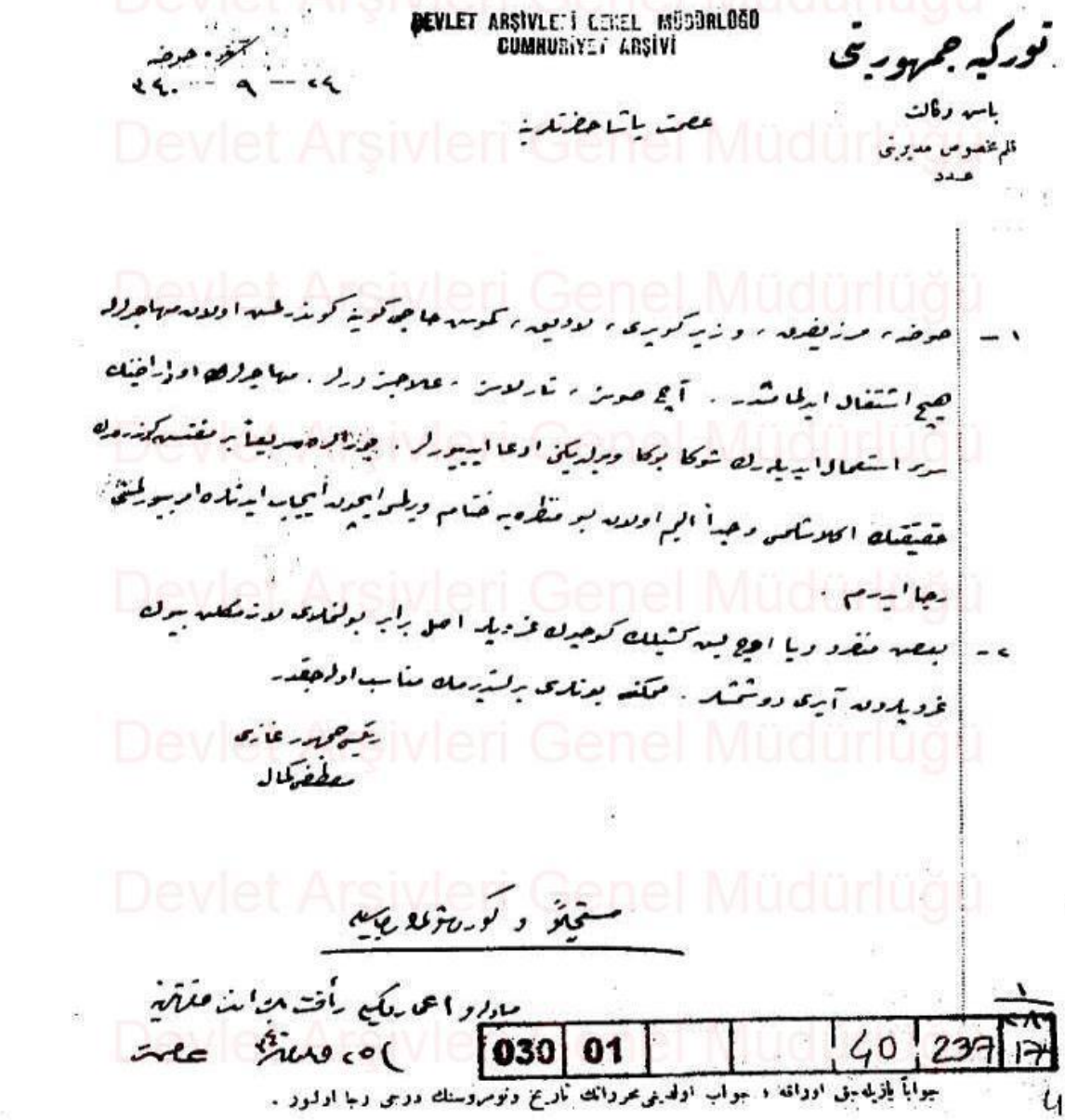

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 237 - Sıra No: 17

Ek 27: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 40.237.17

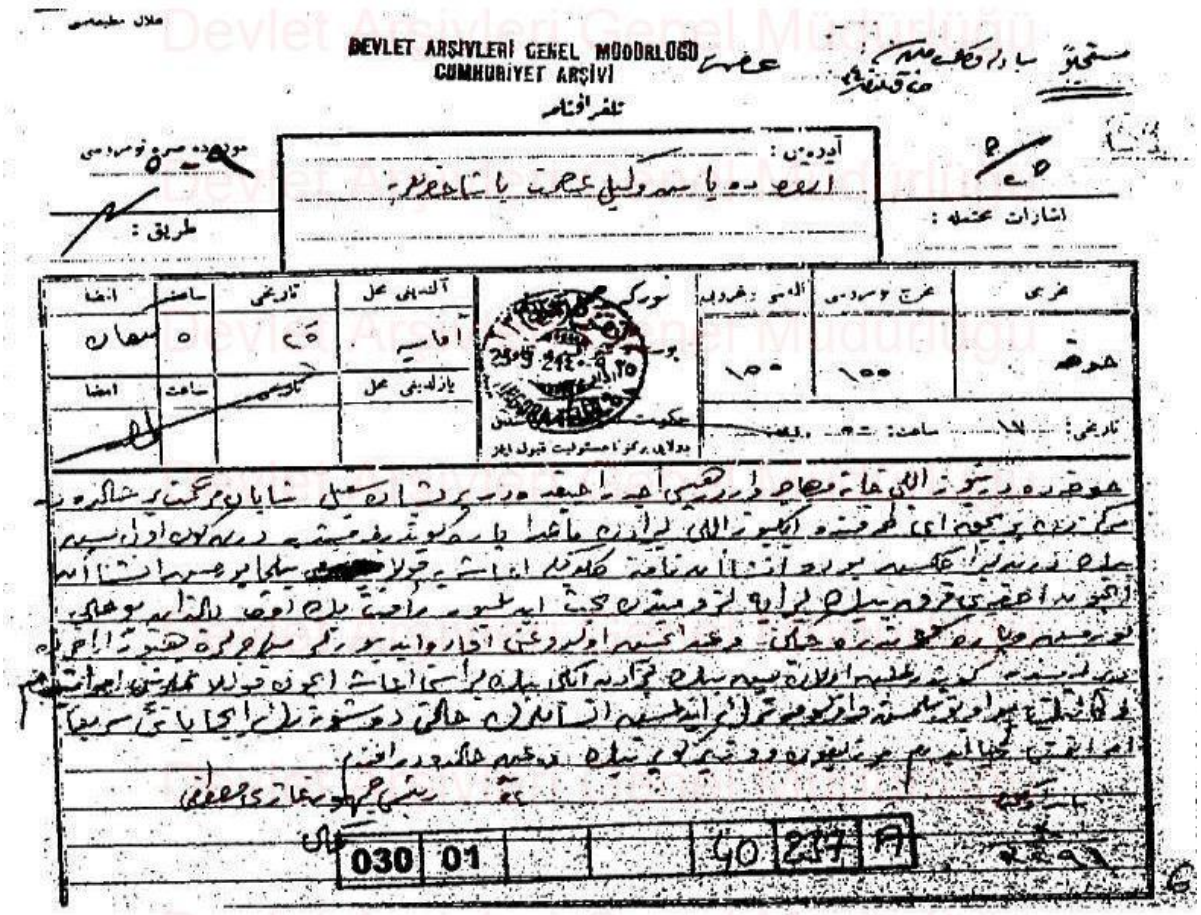

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 237 - Sıra No: 17

Ek 28: Haber, 18 Eylül 1924

سنه : ۱ — ۱۸ ایلول ۳۴۰ پنجشنبه — نومرو : ٤٨

خبر

صاحب و محرری
ایمن رفیق
ادارهٔ مخابره‌سی
صامسون مایه‌طوره جاده‌سنده شمس مطبعه‌سی دائرهٔ مخصوصه تلفون ۱۱۰
هرنوع اوراق صاحب امتیاز نامه کوندرمایدر درج اولنمیان اوراق اعاده ایدلمز .

ادارهٔ محرری
ابراهیم ناجی
اعلان شرائطی
بازارلق صورتیله واجرتی پشینا تأدیه اولونمق اوزره قبول اولنور
اعلانلرك طولایی ادارهمز برمسئولیت قبول ایتمز
آبونه بدلی ۲۰۰ غروشدر

شمه بلك هفته‌ده بردفعه نشر اولنور
خلقك استفاده‌سنه چالیشیر وهرشیدن بحث ایدر تورك غزته‌سیدر
قیمتی ۱۰۰ پاره‌در

رئیس جمهور غازی پاشا حضرتلرینك سیاحتلری

محترم رئیس جمهور غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلری رفیقهٔ محترمه‌لری و همشیرهٔ عصمتپناهیلریله جمعه یه قراووز ورسه راکباً طرزونی تشریف بویورمشلردر . طرزوندن رزمه یه حرکت بویوره جغه‌لر و عودانه صنایعنمری ده وجودلریله مشرف قیله‌جقلری یك بویوك مسرتله استخبار اولوندی .

منجی وطن غازی پاشا حضرتلرینك استقبالری ایچون حکومت ، بلدیه و عموم خلق طرفندن یك مشعشع حاضرلقلر یاپیلمقده‌در . شهرمزه غازی پاشا حضرتلرینی یك صمیمی و قلبی تجیل و احترامله قارشولایاجقدر .

هرکس بویوك رئیسنی ، خلاصکارینی کورمك و تعظیماتی اظهار ایتمك ایچون منتظر و نهایتدر . اك کوچوك یاردیملریمزده هرکون سیمه‌یلی بوزی سولماسنی معصوم بورکلریله تمنی ایتمکلری مصطفی کمال پاشا حضرتلرینك ارزوسنه تشریفلریله بر مسرتدرلر . محترم رئیس جمهوریمزه سلامتلی سیاحتلر تمنی ایدهرز .

رژی مسئله‌سی

صوك کلن استانبول غزته‌لرنده آتیده‌کی حوادثی کوردك :

ملی تورك تجارت برلکندن :

استانبولدن بو هفته ظرفنده توتون انحصارینی اوزرینه آلمق اوزره (آشره) یه متوجهاً حرکت ایدن دخان و توتون شرکتی ممثلرینك مالیه وکالیله مذاکره یه باشلادیغی معلومدر . حکومتمك شرکت رئیسی ، مضرتله بناءً لغو ایدهرك دولت رئیسی اصولی احداث ایتمك ایچون تدقیقات یاپدیغی اشاعه اولونورکن ، انحصاری ایشلتمك ایچون حکومته مراجعت ایدن بر شرکت ممثللریله اوزون بویلی مذاکرات جریان ایتمش ، جداً شایان دقتدر . غزته‌لرده ، حکومته فائق توجه بکله برابر مراجعت ایدن ذاتك جك اسلوبیله رژی‌یه عمومیسی موسیو [آدولف] اولدیغی ذکر ایدلمکده‌در . حالبوکه مراجعت ایدن ذات دخان شرکتنمك مجلس اداره رئیسی اولان مرسیو [وفس] اولوب بو امر هرنه‌دنسه دیکر بر اسمی اولان [آدولف] ی قوللانقده‌در . موسیالیه چك الموافیا رئیسی مدیری اولمالوب مذکور حکومتك سادجه برتبعه‌سیدر .

بوصورتله حکومت ، شرکت رئیسنه طوغری قرار ویرمش کبی کورونمکده‌در . وضعیتك بو یولی شکلی نظر دقته آلان تجارت اوطه‌سی و تجارت برلکی طرفندن تشکیل ایدیلن مشترك توتونجیلر زمره‌سی دون عقد اجتماع ایده‌رك خصوصات آتیه‌یی موضوع بحث ایتمشلردر .

اولا ـ رژی مسئله‌سنك الغاسی تقرر ایدر ایتمز و هنوز ملت مجلسنه انحصار ویا باندرول اصولارندن هانکیسنك نافع ملایه موافق کورولدیکی تعیین ایتمه‌دن وعلی الخصوص ، بلا استثنا باندرول طرفداری بولنان توتون تجارینك مملکت نامنه باشه‌بادم ول لهمعرفتنه عرضه‌سنه بولندقلری مطالعه‌لر نظر دقته آلنمدن مالیه وکالتنمك همان انحصار اصولی قطعی قبول و انحصاری اساس اعتباریله بوکونکی رژی‌یی حکومت نامنه ایشلهمکی تکلیف ایدر بر شرکتله مذاکراته کیریشمه‌سی .

ثانیاً ـ رژی مؤسسه‌سنه یاپله قرایت خصوصیه‌سی مخصوص بولنان انحصاری طالب شرکتنك درت بش آیدنبری واقع اولان تکلیفاتی و شرکت ممثللریله جریان ایدن مذاکراتی نام بر محرمیت ختمنده طوتمه‌رق مملکتك مستقبل از کشاف اقتصادیسی اوزرنده بك بویوك بر اهمیتی حائز اولان بو مسئله‌ده افکار عمومیه‌نك و بالخصوص علاقه‌دارلرك ایراد مطالعه و ارائهٔ طریق ایده‌بیلمه‌سنه ممانعت اولونمسی .

ثالثاً شرکت مذکوره تکلیفاتنك و بوکا متسدائر مذاکراتك خفی طوتولمسی خلق حکومتی مفکوره‌سیله قابل توفیق

صامسونه ساحل دمیریولی ـ غازی پاشا حضرتلرینك جوابلری

امتیازی علی زاده محمدولری افندیلره اعطا ایدیلوب کشفیات فنیهٔ ابتدائیه‌سی بالاجرا اوراق فنیه‌سی نافعه وکالت جلیله‌سنجه تصدیق اولونان صامسون ـ چهارشنبه دمیر یولنك هفته ایچنده وضع اساس مراسمینك اجراسی تقرر ایتمش و استحضارات لازمه یه مباشرت اولونمقده‌ی .

رئیس جمهور غازی پاشا حضرتلرینك شهریمزه تشریف ایده‌جکلرینی استخبار ایدن علی زاده محمدولری افندیلر آتیده مندرج تلغرافنامه‌یی ، غازی پاشا حضرتلرینه کشیده ایتمشلر و رئیس مشارالیه حضرتلرندن اشبو راسمه‌نك حضور فخیمانه‌لرنده اجراسنه مساعده بیورمالرینی استرحام ایلهمشلردی .

هرایکی تلغرافنامه‌یی بروجه آتی درج ـ تون مفخرت ایدر و مملکتمزده ایلك دفعه اولهرق تورك مؤسسلرك ، تورك هیئت فنیه‌سیله انشاسنه تشبث ایتدکلری اثرك ، وضع اساسی مراسمنده غایهٔ محترمك حضورلرینی ، ملت ومملکت ایچون فال خیر عد ایدرز .

طرزوندن : جمهوریت فرمانروسنه رئیس جمهور غازی پاشا حضرتلرینه

ایلك اثر جلیل دولتلری اولهرق امتیازی تصدیق و شرکتمزه تفویض بویورملان صامسون ـ چهارشنبه ـ بافره تمدیدی شمندوفر خطنك کذرکاه تعیینی و خریطه‌لرینك تنظیمی کبی مه املات اولیه خدام بولهرق اوراق فنیه نافعه وکالت جلیله‌سنجه تصدیق ایدلمشدر . بو هفته ایچنده عملیاته باشلانمسی تقرر ایتدیکی برصره‌ده ذات سامیلرینك قره دکز ساحله شرفبخش سیاحت اولمالرینی مع‌المسار استخبار ایتدیکمزدن مؤسسلری ، هیئت فنیه‌سی تورك اولان شرکتمزك شمیدیه قدر خریطه اوزرنده مبدأنه کتیردیکی اثرك یوندن بویله طوپراق اوزرنده باشلایاجق ایلك عملیاتنك ذات سامیلرندن طرفلرینه اجرا بویورلماسی استرحامی عرضه مساعدهٔ جلیله‌لرینی رجا ایلرز . رایکان بویورولمقله جغدن قطعیاً امین اولدوغمز لطف جلال دولتلری تاریخ جمهوریتمزك صحیفهٔ اقتصادیه‌سنده ایلك دفعه امضا بویوردیقکز امتیازمساعده‌دسنك طرف دولتلرندن فلان باشلانمش براثرینی یازدیروب تورك ملتنك ده خاطرهٔ شکرانه حك ایلهیه‌جك و تورك سرمایه‌دار انه‌ده تازیانهٔ شوق و غیرت اولهجقدر . صمیمیت روحزدن دوغان استرحاماتمزی قطعاً قبول ایله صامسون خلقی تسریر و استحضارات لازمه ایچون تشریف دولتلرینك زمانی اسر بویورمکزی احترامات مخصوصه‌مزه تردیفاً رجا و عرض ایلرز پاشا حضرتلری .

علی زاده محمدولری : غالب

صامسون ـ ۱۶ ایلول ۳۴۰

صامسونه : علی زاده محمدولری غالب بکه

صامسون ـ چهارشنبه ـ بافره تمدیدی شمندوفر خطنك طوپراق اوزرنده باشلایه‌جق اولان ایلك عملیاتنده بولونمق بزم ایچون فوق‌العاده موجب مسرتدر . آنجق صامسونه بوم موصلمزی هنوز ثبیت ممکن اولامادیغندن انشاآتك بو یوزدن تأخیر ایدلمه‌سنی ده رجا ایده‌رم .

رئیس جمهور : غازی مصطفی کمال

Ek 29: Haber, 24 Eylül 1924

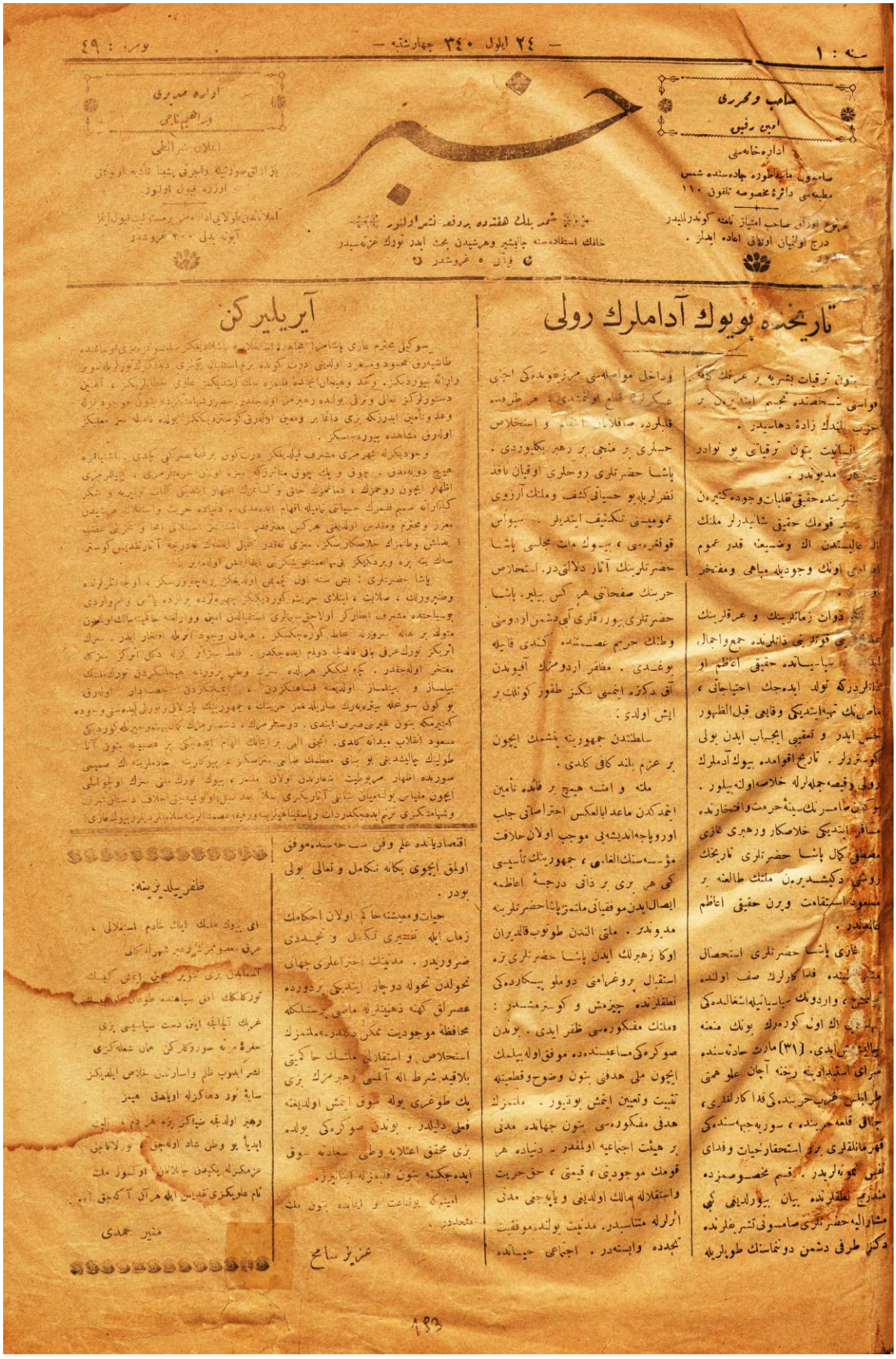

سنه : ١ — ٢٤ ايلول ٣٤٠ چهارشنبه — نومرو : ٤٩

خبر

صاحب و محرری
امین رفیق
ادارهخانهسی
صامسون مایهاطوره جادهسنده شمس
مطبعهسی دائرهٔ مخصوصه تلفون ١١٠

مربوط اوراق صاحب امتیاز نامه کوندرلمیدر
درج اولنیان اوراق اعاده ایدلز .

اداره صدیری
ابراهیم ناجی

اعلان شرائطی
بازارلق سوزلیله واجرتی پشینا قاعده اولوناق
اوزره قبول اولنور

آعلانلرك طولایی ادارهمز مسئولیت قبول ایتز
آبونه بدلی ٢٠٠ غروشدر

خبر شمدیلك هفته‌ده بردفعه نشر اولنور
خلقك استفادهسنه چالیشیر وهرشیدن بحث ایدر تورك عزتهسیدر

ثمن ٥ غروشدر

تاریخده بویوك آدامارك رولی

بتون ترقیات بشریه بر عرق کوچك
قواسی شخصنده تجسم ایتدیرمك بر
حرب بلندك زادهٔ دهاسیدر .
الیتیه بتون ترقیاتی بو نوادر
شخصلر مدیوندر .
تحریر ندهٔ حقیقی قلبات وجوده کتیرون
بر قومك حقیقی شایدرلر ملتك
بر عالیستدن الك وضیعنه قدر عموم
افرادی اونك وجودیله مباهی ومفتخر
اولور .
بو دوات زمانلرینك و عرقلرینك
عظمتی دوتوچی ذاتلرندر . جمع واجماع ،
سیاسیاندهٔ حقیقی اعاظم او
ذاتلردرکه تولد ایدهجك احتیاجاتی ،
ماضینك تهیه ایتدیکی وقایعی قبل الظهور
حس ایدر و تعقیبی ایجاب ایدن یولی
کوستررلر . تاریخ اقوامده بیوك آدملرك
رولی وقیصه جمله‌لرله خلاصه اولنه بیلور .
بو کون صامسونك سینهٔ حرمت وافتخارنده
مستقر ایتدیکی خلاصکار ورهبری غازی
مصطفی کمال پاشا حضرتلری تاریخك
روشن دکیشدیرمن ملتك طالعنه بر
مسعود استقامت ویرن حقیقی اعاظم
عالمندر .
غازی پاشا حضرتلری استحصال
ایتدیکی فدا کارلرلك صف اولنده
یرینی آلیندهٔ ، واردوسنك سیاسیانیله اشغالهده‌کی
بوتون آلك اولکودهرلك بونك منعنه
چالیشدیغی ایدی . (٣١) مارت حادثه‌سنده
سرای استیلاسنه رجعته آچان علو همتی
طرابلس غرب حربنده‌کی فدا کارلقلری ،
جاکی قلعه حربنده ، سوریه جبهه‌سنده‌کی
قهرمانلقلری برر استحقارلیات وفدای
نفس کوسترمکدر . قسم مخصوصه‌سنده
مندرج تعلقلرنده بیان بیورلدیغی کبی
مشاراليه حضرتلری صامسونی تشریفلرنده
دکنز طرفی دشمن دونمهسنك طولیرلیله
وداخل مواصله‌سی مرزهوندهکی اجنبی
عسکرینك قلع اولنمسی ، هر طرفده
قیلمرده صافلایان اقدام و استخلاص
حسلری بر منجی بر رهبر بکلیوردی .
پاشا حضرتلری روحلری اوقیان نافذ
نظرلریله بو حسیاتی کشف وملتك آرزوی
عمومیسنی تکشیف ایتدیلر . سیواس
قونفرهسی ، بیوك ملت مجلسی پاشا
حضرتلرینك آثار دلالتی‌در . استخلاص
حربنك صفحاتی هر کس بیلیر . پاشا
حضرتلری بیورردقلری کبی دشمن اردوسنی
وطنك حریم عصمتنده کندی قانیله
بوغدی . مظفر اردومزك آقیوردن
آق دکزه ایمسی بکلر طفوز کوندلك بر
ایش اولدی .
سلطنتدن جمهوریته بنشمك ایچون
بر عزم بلند کافی کلدی .
ملته و امته هیچ بر فائده تأمین
ایتمدکدن ماعدا ایالعکس احتراساتی جلب
اوروپاچه اندیشه‌یی موجب اولان حلافت
مؤسسه‌سنك الغاسی ، جمهوریتك تأسیسی
کبی هر بری بر ذاتی درجهٔ اعاظمه
ایصال ایدن موفقیاتی ملتمزه پاشا حضرتلرینه
مدیونلر . ملتی الندن طوتوب قالدیران
اوکا زعیرلك ایدن پاشا حضرتلری بزه
استقبال پروغرامنی دوملو پیکاردهکی
نطقلرنده چیزمش و کوسترمشلر :
وملتك مفکوره‌سی ظفر ایدی . بودن
صوکره‌کی مساعیسنده‌ده موفق اولهجقلرینه
ایچون ملی هدفی بتون وضوح وقطعیتله
تثبیت وتعیین ایتمش بولنیور . ملتمزك
هدفی مفکوره‌سی بتون جهانده مدنی
بر هیئت اجتماعیه اولمقدر . دنیاده هر
قومك موجودیتی ، قیمتی ، حق حریت
واستقلاله مالك اولدیغی و یاپه‌جغی مدنی
اثرلرله متناسبدر . مدنیت بولندهموفقیت
تجدده وابسته‌در . اجتماعی حیاتده
اقدمیاینده علم وفن مساعده‌سنده موفق
اولدقچه ایچوی یکانه تکامل وتعالی یولی
بودر .
حیات ومعیشته حاکم اولان احکامك
زمان ایله تغییری تکامل و تجددی
ضروریدر . مدنیتك اخیر اعلوی جهانی
تحولدن تحوله دوچار ایتدیکی بر دوره
عصراتی کهنه ذهنیتلرله ماضی پرستلکله
محافظهٔ موجودیت ممکن دکلدر . ملتمزك
استخلاص و استقلالی ملتك حاکیتی
بلاقید شرط الله آلمسی رهبرمزك بزی
بك طوغری یوله سوق ایتمش اولدیغنه
فعلی دلیلدر . بودن صوکره‌کی یولده
بزی محقق اعتلایه وطنی سعادته سوق
ایدهجکنه بتون قلبمزله اینانیرز .
امینم که یوقاریده بتون ملت
متحددر .

عزیز سامح

آیریلیرکن

سوکیلی محترم غازی پاشاحضرتلری مجاهدة استقلالیه‌یله دنیاده بکر سیاسوز بر تزی اوماشده
طاشیه‌رق محسود ومسعود اولدیغی دورت کوشه برم استانبول یکزی دهاکرك نورلریله نور
وارلغله بیوردیکز . وجد وهیجان ایچنده قلبمزه ملك ایتدیکز علوی حسلریکز ، آهنین
دستورلرکز تعالی وترقی بولنده رهبرمز اولدیغندن حضورلرنده‌ایکن بزه بتون هیجانیله
وعد وتأمین ایدرزکه بزی داغا بر وهمین اولدرق کوستردیکز یولده داعما سز معیتکز
اولدرق مشاهده بیورهجکسکز .
وجودیکزله شهرمزی مشرف قیلدیکز دورت کون برلنه بصرکی کبی . اشیاقره
هیچ دوره‌دن . چوق و پك چوق مناثرکز بزه اولدن خبرمزی ، یاپدقلرمزی ،
اظهار ایچون روحمزك ، دماغمزك حاق و لسانمزك اظهار ایتدیکی کلمات وتبریکه و شکر
کذارانه صیحه قلبمزك حسیاتی تامیله افهام ایدهمدی . دنیاده حریت واستقلال هر ایدن
معزز ومحترم ومقدس اولدیغی هرکس معترفدر . اشته بو استقلالی الحا و عرقی غصب
ایتمش وطمزاك خلاصکار سکز . بزی نه‌قدر جلیل ایتمشسکز نه‌درجه آثار تقدیس کوستر
سایکزده بزه ویردیکیکز فی‌الحقیقه شکریمی ایفادن عاجزدر .
پاشا حضرتلری : بش سنه اول کچمش اولدیغکز زمانلرده چوروکسکز ، اوغه‌لرلرنده
وطنپروران ، صلابت ، ایتلای حریتله کوردیکیکز جهودلرده براده یاس وبم واوردی
چوپاچه مشیرف انصار کز اولاجق سیاوی استقبالدن امین ووارلغنه حاکم مالك اولدیغنی
متولد بر حاله بزه‌ورمه عاجز کوره‌جکسکز . هرقانی وجود اوزرله افتخار ایدر . سزك
اثریکز تورك عرقی باقی قالدقجه دولم ایده‌جکدر . فقط سزاثر کزله دکل انرکز سزکله
مفتخر اولهجقدر . چونکه هربلده سزك وطن پروریله هیجانکردن تورلدیکنك
بیلمز و بیتلمز اولدیغنه قناعتکردن ، اعتمادکردن جهادکار اولدرق
بو کون سوکیله بیزه‌یه‌رك صاریلدیغمز حریتك ، جمهوریتك پارلاق زیورلی ایده‌سی وجوده
کتیرمکه بتون غیرتی صرف ایتدی . دوستلرمزك ، دشمنلرمزك کابوسیتوجریله کوردیکی
مسعود انقلاب میدانه کلدی . ایچنی الهی بر الهام ایده‌جکی بر عصبیه بتون آثار
طولیرلك چالیشدیغی بو یولی معطمك صاحبی مزسکز . بیوکدرت حادثه‌لرینه لك صمیمی
صوریده اظهار سرپوشیت ندارلرنی اولان منصر ، بیوك تورك ملتی سزك اوچونجی
ایچون منیاس بولنه‌میان تاریخ آثاریکزی سلا بعد نسل اولوتیه‌یی اخلاف دستان تبرن
وشیمه‌کزی ترنم ایده‌جکلردر . رباعیتیاهیارینه ورفیقا عصمت‌لرینه سلامدر . دیر دیر بیوك غازی

طفر یلدیزینه:

ای بیوك ملتك ایاك خادم استقلالی ،
عرقی معصومیتك رهبر شهرهٔ کمالی
آسمانك بزی تزیین ایچون اعلی کیمك
تورکلکك افق سیاهنده طوغان ماه همایونی
غربك آجلغله اینن دست سیاسیسی بزی
حفرهٔ مرده سوروکارکن همان شعله کزی
نشر ایدوب ظلم واسارتدن خلاص ایلدیکز
سایهٔ نور دهاکزله اوپدق هیز
رهبر اولدیغه منیاکز بزه هر دم
ابدیاً یو وطن شاد اوچون ، نور لاماچون
عزمکزله یکیدن جانلانان اوکسور ملت
نام علویکزی تقدیس ایله هرآن آکچی ...

منیر حمدی

Ek 30: Cumhuriyet, 23 Kasım 1930

YEDİNCİ SENE — N° 2352

PAZAR 23 TEŞRİNİSANİ 1930

Başmuharriri
YUNUS NADİ

İDAREHANESİ:
Ryuşmasuyu karşısında Cüreyi hanesi
Telgraf: İstanbul Cumhuriyet
Posta kutusu: N° 246
Telefon: Başmuharrir : 2366
Tahrir müdürü : 3230
müdürü 2365. Kitap kısmı 472

Cumhuriyet

ABONE ŞERAİTİ

MÜDDET:	TÜRKİYE İÇİN:	HARİÇ İÇİN
Senelİği	1400 Kr.	2700 Kr.
6 Aylığı	750 Kr.	1450 Kr.
3 Aylığı	400 Kr.	800 Kr.

Nüshası her yerde
= 5 Kuruştur =

Yeni fırka Fesholundu diye, Kızmakta haklı mıyız?..

S. C. Fırkasının feshi için bu fırkanın umumi merkezince verilmiş olan karar memleketin bazı mıntıkalarında derin tesirler icra etti. Evvelce İzmir'in bu fesih kararı karşısında hayretle hiddet arasında çalkanan hissiyatı sükre şayandır. Fırka mes'elesinde yalnız şahsa istinat olunduğu zaman neticesin daima böyle çıkması beklenmek lâzım geldiğini söylemeliyiz. Ali Fethi Beyi alkışlar içinde şaşırtmış olan İzmir bidayette yeni fırkanın hangi esaslara dayanmakta olduğunu tahkika lüzum görmemiş idi. Halbuki halde ortada bir fırkaya esas olacak prensipler yoktu. Ali Fethi B., Gazi'ye yardığı mektupta söylediğine göre, Paris'te otururken memleketle muhalif bir fırkaya yapılacak bir çok iş olduğunu görmüş, böyle bir fırka teşkiline teşebbüs etmeği düşünmüş olduğundan bahsediyordu. Gazi böyle bir teşebbüse mumanaate mahal olmadığını söyledi. Ondan sonra Fethi Beyin ortaya müsbet bir program ile değil, belki umumi surette mevcut nizama muhalefet eden bir çehre ile çıktığını gördük.

Yeni bir fırkanın memlekette oynıyabileceği hayırlı rolü düşünenler ilk günlerde bu programsızlığın farkına varamadılar. Galiba yeni fırkanın nihayet bir program tanzim edemiyecek kadar kısa bir vaziyette kalabileceği kimsenin hatırına gelmemişti. Eğer müteddi ve dürendiş hareket etse idi belki yeni fırka memleket mes'elelerini eldi suretle tetkik ede ede orta nihayet programa benzer bir şey de çıkarabilirdi. İşte buna zaman ve imkân bulmamadı. Bu muvaffakiyet - sizlikte İzmir'in büyücek bir mes'uliyet hissesi bulunduğunu kabul etmeğe mecburiyet vardır. İzmir programını nazarı dikkate almaksızın Fethi B. in şahsını o kadar alkışladı ki yeni fırka reisi bu gürültülere bakarak artık programına muvafık ihtiyaç olmadığı kanaatine vasıl oldu. Bu suretle bu işin pek alâ programsız da yürüyebileceği gibi bir kanaat hasıl oldu. Manisa, Aydın ve Balıkesir'i ziyaretleri hep bu kanaati takviye etti.

Fethi B. İzmir'de ulu orta inhisarlar aleyhine hareket etti. Manisa'da inhisarların hepsi için söylemediğini anlatmak ihtiyacını hissetti. Ayamlok'ta:

— İspirto inhisarını da kaldıracağım!

Diye bağırdı. Aydın'a vardığı zaman kendisine:

— Tahu sen ne yapıyorsun. İspirto inhisarının kalkması bu incir mıntıkasının işine gelmez.

Diyenler oldu, o da:

— Öyle ise ispirto inhisarını kaldırmayayım.

Dedi.

Hulâsa yeni fırkanın ne yolda yürüyeceği belli olmamasına muhalif halkın neler istediği de tamamen meçhul idi. Denebilir ki bu fırka iki taraflı bir meçhuliyet içinde vücut bularak muhadder olan maddiyeti akabinde kurar kaldı. Bundan dolayı Fethi Beye cok kızanlar oldu ise de doğrusu aranılırsa bu akibette kabahatin iki taraflı olduğunu kabul ve itiraf etmek insaf iktizasıdır. Yeni fırkayı tesis edenler bu fırka ile müsbet iş olarak ne yapacaklarını bilmiyorlardı, ona canlı başlı sarılanlar ise böyle programsız bir fırkadan ne bayır çıkacağını, daha doğrusu hiç bir bayır çıkmıyacağını kestirememiş bulunuyorlardı.

Fırkanın ne yapacağını bilmemesine mukabil halkın istediği muayyen şeyler olduğunu kabul etmek muvafıktır. Ancak halkın istediği şeyler şahsan şahsa değişecek kadar müteaddit farzolunabilir. Herkes bir şeyden gayri memnundur. Her gayrimemnun yeni fırkada kendi derdine deva bulunabileceğine mahiç olmuştur. Bir halde ki aynı fırka her derde deva verecek bir teşekkül sayılmıştır. Gayrimemnun olanlar yeni fırkayı tutarken onunla bir tek noktada birleşiyorlardı: C. H. Fırkasına muhalif olmakta, ve mümkün olursa bu fırkayı kaldırarak yerine yeni fırkayı çıkarmekte. Halk kütleleri hususile böyle ne is - tediği belirsiz muhalif teşekküllere iltihak etmeğe daima meyyaldir. Programsız olan yeni fırka karşısında da - hiç olmazsa ilk günlerde ve bazı yerlerde - bal böyle oldu. O kadar ki Fethi Bey İzmir'i ve havalisini gördükten sonra:

— Memlekette ne tarafına tevecüh etsem, demek görüldü manzara bulur. O halde demek ki halk beni beklüyormuş!

Zihniyetine salik oldu. Artık programsız fikan bütün bütün hacet kalmamış oluyordu.

Ancak yeni fırkanın başında olanları sevindiren bu keyfiyettir ki sunuldu onları irkiltti. Çünkü bundan belli olmuyan bir muhalefet etrafında husule gelen kalabalık binnefis yeni fırka için devamsız halkın bundan zarar görmesi ihtimalini düşünmüyorlardı. Bu kalabalık binnefis yeni fırka için devamsız halkın bundan zarar görmesi ihtimalini düşünmüyorlardı. Bu kalabalık binnefis yeni fırka için devamsız halkın bundan zarar görmesi ihtimalini düşünmüyorlardı.

Reisicumhur Hazretlerinin seyahatleri

Gazi Hz. dün gece coşkun tezahürat arasında Samsun'a muvasalat ettiler

Reisicumhur Hz. dün Tokat'tan Amasya'ya gelmişler ve akşam buradan hareket ederek Havza tarikile saat 21 de Samsun'u teşrif buyurmuşlardır

Samsun 22 (Hususi) — Reisicumhur Hz. saat 21 de Samsun'u teşrif etmiş, istasyonda halkın coşkun alkışları ve yaşa avazeleri ile karşılanmıştır. Samsun sokakları genç, ihtiyar, kadın, erkek binlerce halk ile hınca hınç idi.

Gazi Hz. C. H. Fırkası olan kendi evlerine inmişler, akşam yemeğini burada yemişlerdir. Hükumetgâhlarının önündeki sokakları doldıran halkın hararetli tezahüratı karşısında Gazi Hz. balkona çıkmışlar şiddetle alkışlanmışlardır. Halk dağılmıyarak alkış ve tezahürata devam etmiş Gazi Hz. tekrar görünmeğe mecbur kalarak Samsun'lulara bu muhabbetkâr tezahüratından müteessis olduklarını ve teşekkürlerini beyan ve artık rahatsız olmayıp dağılmalarını rica buyurmuşlardır.

Gazi Hz. Havza'dan geçerken..

Havza 22 (Hususi) — Reisicumhur Hz. Samsun'a geçerken Havza istasyonunda halk tarafından şiddetle alkışlanmışlardır. Gazi Hz. on dakika kadar halk ile konuşmuş, dertlerini sorup lâzım gelenlere not ettirmiş, kaymetli irşadatta bulunmuşlardır.

Havza'lılar eski ikametlerini hatırlatarak bir gece kalmalarını rica etmişlerse de Müsarunileyh Hz. buna imkân olmadığını, başka vakit geldiğinde kalacağını söylemişlerdir.

Kemalettin Kâmi

Gazi Hz. Amasya'da

Amasya 22 (A. A.) — Reisicumhur Hz. saat on buçukta Turhal'a gelmişler ve hususi trenle Amasya'ya hareket buyurmuşlardır. Turhal halkı kadın erkek istasyonda bekliyordu. Amasya'dan gelen Vali, meb'uslar ve Belediye reisi ve kolordu kumandanı Turhal'ada Reisicumhur Hz.ni selâmlanışlardır. Tren saat 12/30 da Amasya'ya muvasalat etmiş ve istasyonda biriken binlerce halk Reisicumhur Hz. ni alkışlamışlardır.

Gazi Hz. Amasya Belediyesine teşrif buyurmuşlar ve öğle yemeğini burada yemişlerdir. Bu akşam Samsun'a hareket buyura

(Mabadi 2 inci sahifede

Türkiye ses Kraliçesi

İlk seçme müsabakası cuma günü yapılacak

Son müsabaka da pazar günü yapılacak ve Kraliçe ilân edilecektir

Türkiye'nin en güzel sesli kadınını bulmak için açtığımız müsabaka büyük bir alâka ve rağbetle karşılandı. Bir çok güzel sesli hanımlar, müracaat ederek isimlerini kaydettirmişlerdir. Diğer bir çok hanımlar da telefonla müracaat edip ihtiat istemişlerdir.

Müsabaka hakkında tafsilât vermeden evvel kaydedilen hanımların isimlerini müracaat sırasile derecediyoruz:

1 — Hüneyra Mahmut H.
2 — Leman Ekrem H.
3 — Sabiha Hüsnü H.
4 — Enver H.
5 — Mesiyet Âli H.
6 — H. S. H.
7 — Meliha H.

İş müsaadet, vakit dar olduğu için birinci seçme müsabakası 28 teşrinisani 1930 cuma günü, ikinci son müsabaka da iki gün sonra, 30 teşrinisani 1930 pazar günü icra edilecektir.

Arzu edenler, bugünden itibaren idarehanemize telefonla, mektupla veya bizzat müracaat ederek müsabakaya kaydedilebilirler. Arzu edenlerin birer resimlerini de göndermelerini rica ederiz. İstiyenler bizim hesabımıza Beyoğlu'nda Foto Süreyya ile Foto Femina'ya resimlerini çektirebilirler. Yalnız güzellik müsabakasile karışmamak için, fotoğrafçı -

tara resimlerin ses müsabakası için çıkarıldığını söylemelerini rica ederiz.

Müsabakaya girenlerden arzu edenlerin isimlerini namı müstearla da neşrederiz. Fakat, mahfuz kalmak üzere, bize çok sarih isim ve adres verilmelidir, ki icabında mektupla davette kolâylık olsun.

Müsabaka Garp musikisi üzerinden icra edilecektir.

(Lütfen sahifeyi çeviriniz)

Türk - İngiliz mahkemesinde

Abdülhamidin emlâkine ait davaya başlandı

Dünkü mürafaa çok hararetli oldu, kuvvetli müdafaalar yapıldı

Yukarıda: Türk - İngiliz muhtelit mahkemesi heyeti. Ortada solda Türk Ajanı Naşit Bey. Sağda sandalden bir grup, Aşağıda soldan sağa doğru sıra ile İngiliz Ajanı Abdülhamit veresesinin avukatı Nesim Mazelyah Efendi, İngiliz avukatı, Abdülhamit veresesinin vekili Samt Bey

Türk - İngiliz hakem mahkemesi dün Abdülhamit veresesinin İngiltere aleyhine ikame ettikleri davayı rüyet etmiştir. Mahkemede İngiltere hükümeti namına Londra'dan gelen Mehr Eymse ve refikî hazır bulundular, müddeileri de eski meb'uslardan Maseiyah Efendi temsil etti.

Davanın asli ehemmiyeti ve bu davanın mahiyetinde mevzuu bahsolan mesaili

(Mabadi 4 üncü sahifede

İş bir teminat teşkil edemezdi. Her biri bir havada olan bu kalabalık efradının bir kere yeni fırka ile yeğâne ittisal noktaları olan yüksekik maksadları hasıl olduktan sonra hangi istikamette yürüyeceği bilinemezdi. Ve nihayet bu memlekette müesses nizamın gelişi güzel bozulmasına meydan vermiyecek bir teşekkül vardı: Cumhuriyet Halk Fırkası. Bu fırka olup biten şeylere dikkatle bakarak her ihtimale karşı her türlü tedbirlerini derpiş ederken vaziyetin vehameti üzerine nazarı dikkati celbetmek ten de hali kalmıyordu. Memlekette bekaber binnefis halkın da selâmet ve saadeti böyle bir dikkati zaruri kılıyordu. Bilâhare cıkabilecek nahoş vaziyetlerden S. Fırkanın mes'uliyeti olsa bile

C. H. F.

Teşkilât heyeti faaliyete geçti

Hey'et dün vilâyet hey'eti idaresinden izahat aldı, bugün için de Ocak reislerini davet etti

C. H. Fırkasının İstanbul teşkilâtını tetkik ve tanzime memur olan hey'et dün de akşama kadar fırkanın merkez binasında tetkikat ile meşgul olmuştur. Dün fırkanın İstanbul Vilâyet hey'eti ile temas edilmiş ve bir içtima aktedilmiştir. Bu içtimada teşkilât hey'eti İstanbul vilâyet hey'eti idaresinden lâzım gelen izahatı almıştır. Bu meyanda İstanbul'daki teşkilâtın mesai tarzı, esnafla olan alâkası tetkik edilmiştir. İçtimada hey'eten Afyon Karahisarı meb'usu Ali,Tekirdağ meb'usu Cemil ve İstanbul meb'usu Hüseyin Beylerle Cevdet Kerim Bey, Hüsamettin Paşa diğer vilâyet hey'eti idare azası bulunmuşlardır.

Teşkilât hey'eti bugün de toplanacaktır. Bugünkü içtimaa Vilâyet hey'eti idare azasından masada kaza ve nahiye hey'eti idare reisleri de davet edilmişlerdir. Bu içtimada da teşkilât hey'eti kaza ve nahiyelerdeki teşkilâtın mesai tarzını tetkik edecektir.

Spor teşkilât rüesasının ziyaretleri

Dün akşam İstiklâl spor teşkilâtı rüesası da İstanbul teşkilât heyetini ziyaret etmişlerdir. Hey'et sporcuların arasındaki ikiliğin izalesinden dolayı izharı memnuniyet etmiş ve bu gibi hâdiselere meydan verilmemesi için aralarındaki sui tefehhümleri izaleye çalışmıştır. Bundan başka yakında aktedilecek spor kongresi etrafında görüşülmüştür.

Ali Bey dün kendisini ziyaret eden bir muharririmize şu beyanatta bulunmuştur:

— Bugünkü içtimada İstanbul Vilâyeti hey'eti idaresi ile mesai tarzı hakında görüştük. Yarın da kaza ve nahiye reislerile görüşeceğiz. Henüz tetkikat ve mesaimiz ikmal mahiyette olup verilmiş bir kararımız yoktur.

Sporcularla da aralarındaki ikiliğin izalesi için görüşüyoruz.»

Ankara 22 (Telefonla) — Kastamoni ve havalisi H. Fırkası teşkilâtına memur Refik (Kastamoni) ve Nafi Atuf Beylerden mürekkep hey'et bugün otomobillerle Kastamoni'ye hareket ettiler. Konya hey'eti de bugün gitmiştir.

Vasıf Beyin beyanatı

C. H. Fırkası teşkilâtını yapmak üzere İzmir'e giden meb'uslardan Vasıf Bey gazetecilere fırka teşkilâtı hakkında şu sözleri söylemiştir:

— Su muhakkak ki halkımızın muhtelif sınıflarının ihtiyaçlarına dalma yakından temas edeceğiz ve yalnız halkımızın arzu ve ihtiyaçlarından mülhem alacağız.»

1931 Türkiye güzellik Kraliçesi kim olacak?

Yeni kraliçe şubatta Paris'e, yazın da cenubi Amerika'ya gidecek

Bugün güzellik müsabakamıza iştirak edenlerden N... H. in resmini derecediyoruz.

Aldığımız bazı mektuplara nazaran, müsabakamız hakkında bazı tereddütler olduğunu görüyoruz ve tekrar izah ediyoruz.

Müsabaka neticesinde birinci, ikinci, üçüncü olmak üzere üç güzel seçilecektir. Birinciliği kazanan Türkiye güzellik Kraliçesi olacaktır. Ve şubatta Paris'te yapılacak Avrupa güzellik müsabakasına iştirak edecektir. Orada birinci çıksa da çıkmasa da yazın Cenubi Amerika'ya giderek dünya güzellik müsabakasına girecektir. Her iki seyahatte de kendisine ailesinden bir erkek veya kadın refakat edecektir. Her ikisinin de bütün masrafları temin edilmiştir.

İkinci ve üçüncü çıkanlara gazetemiz tarafından hediyeler verilecektir ve şayet Kraliçe, her hangi bir sebeple Paris'e ve Şili'ye gitmez, gidemezse yerine, ikinci çı -

Foto S. Süreyya
14 — N. Hanım

kan gidecektir.

Başta S. Süreyya ve Femina olmak üzere Beyoğlu'nun hemen her fotoğrafhanesi bizim hesabımıza resim çekmektedir. Müracaat ediniz.

— Eyvah... Yeni fırka da infisah etti, şimdi ben ne yapacağım?.
— Serbestci misiniz?.
— Hayır karikatörcü!..

Ek 31: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 2.9.33

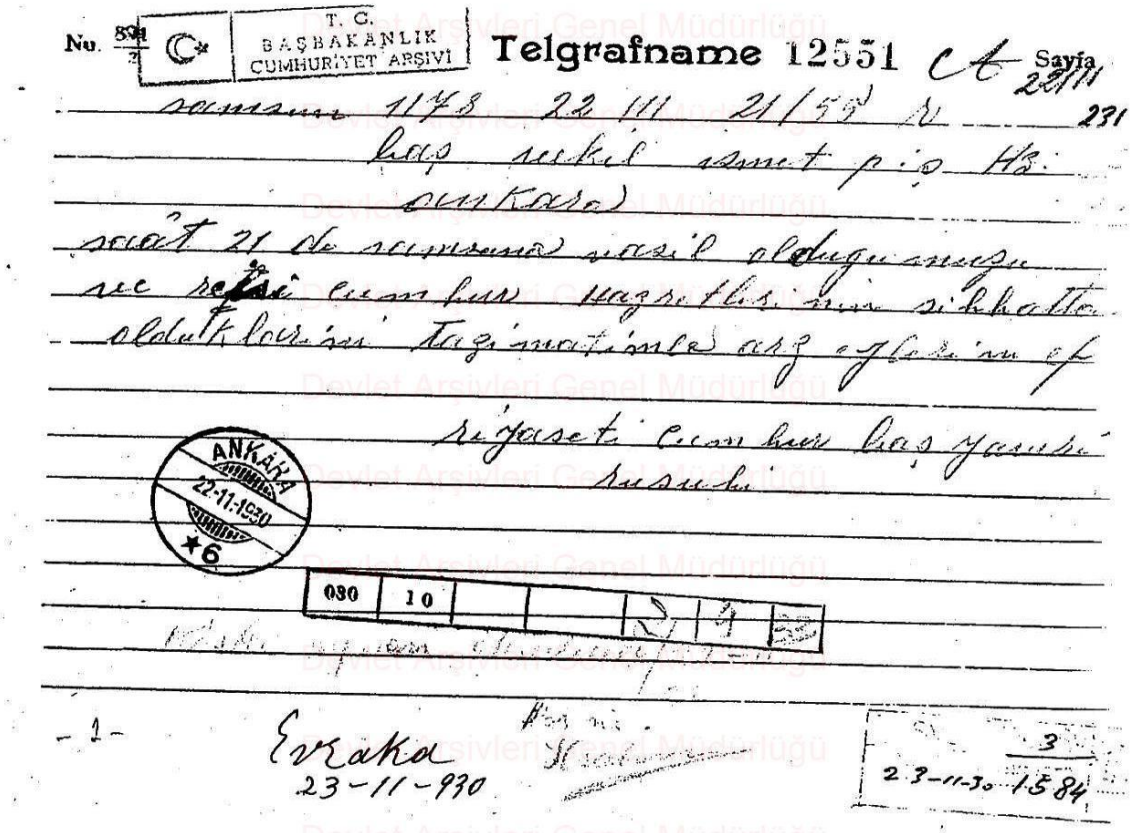

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 2 - Dosya No: 9 - Sıra No: 33

Ek 32: Amasya, 24 Eylül 1924

اماسیه

آبونه شرائطی
سنه‌لکی (۲۵۰) غروشدر
لسخه‌سی (۵) غروشدر
نومرو: ۱۲۲
اوچنجی سنه

اماسیه
پرشنبه ایلول ۲۵ - ۳۴۰ - ۹۲۵
صفر ۲۶ - ۳۴۲
اداره خانه
سیل آغزنده: اماسیه ولایت مطبعه‌سی

هرخصوص ایچون مطبعه‌مزه مراجعت اولونور
ولایتك هفته‌لق رسمی غزیه‌سیدر
مسلکه موافق بازیلر قبول ودرج اولونور
اعلانات تعرفه‌یه تابعدر

بیوك منجی اماسیاده

بو هفته ایچنده آنی اولارق انتشار ایدن بر خبر اماسیه محیطی هیجانه غرق ایتمشدر . محترم رئیس جمهورمزك ، ازمیرومه کتمك اوزره آماسیا دن یکه‌جه‌ك خبرنی چولوق چوجوغی هرکسی یکدیکرینه نقل ایتمکده وعلی العموم بوحالی تورکلك اك بیوك فهرمانی و ملی قهرمانمزك اك بلند بهایی شرفه فوق‌العاده تظاهرات احترامیه حاضرلاغقده ایدی مبانی رسمیه سرایلریله ویابرافلرله تزیین ایدلمش اولدیغی کبی ، قراغلرله ، مزارلر ، دکانلر وحتی کندرکاهلرده بیتون اوز انواع تزیینات ایله دونه دلش ایدی . برحالده‌ن کولوس تیمسندن حاصیل میدانه قدر امتداد ایدن شوسه یولی وچارشی ایچرسی ، غایت لطیف بر لاله باغچه‌سی منظره‌سی ارائه ایتمکده ایدی .

بش سنه اول ، اك قاراغلق بر کونده اماسیه‌یه کلن وبوکون (غریباخته‌خانه‌سی) اولان بنالك تاریخی اولوطنه سنده محاولهٔ ملیه ساساتی تثبیت ایدرك وطنك ملتك اسارت واضمحلال قطعه‌لرینی تخلیصی ایچون استقباله دوکرمه‌و اجلان رعلو-لامت‌مزانه شان وظفر زروه‌سنه چقان پرشرف وفقط پرخاطره‌یله دوغرو ایلك ادیم اماسیه‌دن اتیلمش ایدی .

بش سنه اول اردو مفتشی (مصطفی کمال پاشا) عنوان و صفتیله اماسیه‌مزه کلش اولان ذات محترم ، بو کون حر و مستقل بر تورك ملتنك (رئیس جمهوری) صفتیله تشریف ایدیور ، بش سنه کی نسبتاً قصه اولان برزمان ایچنده ، بو هیچ بر ملتك تاریخنده کورولمه‌مش انقلابی بایان جهان تاریخنك اك بیوك آدمی بوکون اماسیه‌لیلرك ایچریسنده بولیور .

اماسیه ، آشنالی اولدیغی بو رهگذار و قیمتدار وجودی ، بوکون آغوش احترامنده سینهٔ اشتیاقده کوره‌مکه حس ایتدیکی صمیمی تخیارلغك آثارینی چوشقون تظاهرات ایله اوستره‌مشدر .

رسمی ، خصوصی بیوك کوچك قدرن ارکان عموم خاق بوحضرت غازیمزك استقباله قوشمش حکومت جوارندن تاکولوس تیمسنه قدر یولك ایکی طرفی اصطلاح نه غلبه‌لکله طولمش ایدی انتظار اوزالدقجه حلقه‌ده صبرسزلق آرتیور تورك ملتنك بکلهین حیات ولیسنه‌سب اولان بو بیوك قهرمانك یوزنی - کوندوز کوزله - کورمك آرزوسیله هرکس متحسس بولیوردی .

نهایت ساعت الاونده‌یارینی یراز بکله‌اوتومبیللر سوکدی . حلق طوفان اسارتیله‌اج کوکوسنده بایلدیلر واورزه‌سنه (خوش کلدیکز . تملکتمزه‌ومورشرف کلدیکز) لوحه‌سی آجیلدی طاق ظفرك اوکنده عظمتلو غازیمزك قدومنه چیقه‌جق قربانلر ذبح ایدلدی . بوراده مملکت نامنه‌ابوالثریا سامی بك طرفندن نطق آلی قرائت ایدلدی ، بیوك خلاصکارمز !

بوندن تقریباً بش سنه اول یه بو موقعده قدوم دولتکره انتظاراً ایدیوردق . . . فقط او وقت قابلرمز محزون ، نظرلرمز مغموم ، جسملر من معلول بر حالده بکله‌یوردق . . . مأمولی بیوك کلرمزك آ ناقارطلر فهرماتی تقدیس ایچون ایلاد ایلدیکی حسلر بزه ، یدین بر آنی ده آتا قارطلری فورتارمان ، اوراده خارقلر ایداع ایدن بیوك قوماندانلك مقدرات ملی‌ده تنظیمه ، اقسام سائرهٔ وطنی تخلیصه ، استقلال مملکتی تأمینه کفایت ایدمه‌جکی تبشیر ، بزلری اطراف‌افکرده بر هالهٔ معاونت تشکیلنه صوق وتشجیع ایلیوردی . . .

او وقت ، وطنی قورتارمق ایچون یالکز بر شی لازم اولدیغی درمیان وتکلیف بیوردمش ایدیکز : بولك عزم وثبات ! . . .

بز آماسیالیلر بو امره کتب مقدسه‌لك بر ذیل معجز بیانی کبی احتصامه حضور دولتکرده عهد ومیثاق ایلدکدن صوکره سز اولو زها کارمزه بزی بهمه‌حال ظفر نهائی‌یه ایریشدیره‌جککزی وعد بیوردیکز . . .

بوتون آ ناطولی کبی اماسیه‌لیلرده امر واشاد رتلریکزی حرزجان ایدینه‌رك چالیشدیلر . . . اولدیلر ، اولدیردیلر ، دائما چکدیککز ظفر یارلرا فلرینك ظل سعادتنه ایلك ایریشنلر اماسیالیلر اولدی ، وایشته مکافاتی‌ده سزی باشلری اوستنده کورمکله اخذ ایلیورلر . . .

قدوم فخیمه‌لرکله یزدن اول بحرقیاب اولان اقسام وطنه بك قیمتلی کوزلره یاقن آماسیه خلقی بو کون مغرور وفتخر سینه‌لریی آ قاق ایتمك صوزیله تشبث صدر ایمیدنده بولنیورلر .

بو کون سزی ، ملاء علینیدن سوزلره سوزله کرمزه طوغری قاعد چیپارق ایچن قافله کرویونك سحاب لاهوتیامی آرهسندن کورینن بر ملك الصیاحه کبی تلقی ایتمکده بولنان اماسیه خلقی بش سنه اولکی کبی یلملی کوزلر ، قیریق وتومید کوکلر ، یأس اکین امارلره دکل ، دموع منت وشکران صاچان کوزلر ، فرحلر ، نشاطلر یوسکه‌رن کوکلر ، غروزلر ، افتخارلر بسله‌ین کوکلره استقبال ایتمك سعادتنه مظهر بولنیورلر .

بویوك رهبر کازمز !

بزه بوکون سعادتلر ، مختاریلر بخش ایدن یلرین مملکتیزی کلزار عرفان ، حرائق ثروت حالنه قویاجق اولان قدوم دولتکزی تبریك جرأتنده بولنورکن بش سنه اول - وطنك استخلاصی دوشونجه‌سنده اولدیغی کبی تأمین استقلال واعتلاسی امنیده ده بولدن صوکره ویره‌جککز هر امر واشارتی بلا تردد انفاذ واجرا ایچون اتحاب ایدرسه قیمتدار حیاتلرینی فداده آماده بولندقلرینی کمال ایمان واطمئنان تمام ایله عرض وابلاغ ایلرم .

پاشاسیز بویوك ملتمزك بویوك رئیسی !

بو نطقك فراغتنه بتلقازدن پاشا حضرتلری اوتومبیللرندن اینمیلر وکندیسنی احاطه ایدن خلقك آزمسنده نطق دیکه‌دیلر ابوالثریا بتك سوذی ختام بولدقدن صوکره مغازی پاشا حضرتلری مقابله‌ده بولندیلر و :

کوزل وسویملی آماسیه‌لی برتحی دفعه اولارق قره کونلرده زیارت اتمشدم . بکا بو آحی کونلری خاطرلاتیر کی اوزمان ملت ایچون برلك وعزم وثبات توصیه ایتمشدیکمز‌ده یاد بیوردیکز . تشکر ایدرم . بوتون و عنداشلر کی آماسیه‌لیلرده بو توصیه‌ی حسن قبول ایتمکده هیچ تردد اتمه‌مشدی بو کون بوتون فلاکتلردن صکره یکی مساعده موفقیت ایچون تجدد بولنده امیدله بورویه بیلدك ایچون عینی توصیه‌ی تکرار ایدمکزم .

جمهوریت یاشاسین !

التنده وحدت ، قطعی وعزم ملی غیرت . . . وطندرك اعماری ودرحال تثبیت آ لدیلر آلدقلری تثبیت بر جمله کوئی شعدی اسمی خاطرلایه‌مدیلر بر جامع شریفده حقیقتی خلقه ایضاح اتمش اولمسیدر آفندی حضرتلری خلقه‌دیدیلر که ملتك شرف حقانی حریتی استقلالی حقیقةً تهلکه‌یه دوشمشدر . بوفلاکتدن قورتولمق ایچون انجاب ایدرسه‌وطندن صولکی فردینه قدر اولمکی کوزه آلق لازمدر . بو نقطه‌ده بیوك ملتك عزم ایله ، ایمان ایله ، براپر جالیشمسی لازمدر و علاوه ایدیلرکه آرتق پادشاه اولسون خلیفه اولسون اسمی عنوانی هر نه اولورسه اولسون هیچ بر شخص و مقامك حکمت و موجودیتی قالمامشدر . یکانه چارهٔ خلاص خلقك دوغریدن دوغری یه محاکمیتی الله آلمسی و ارادهسنی قوللانمسی در ایشته آفندی حضرتلریك بو مرشدانه وقوعه‌لرلان وعظ ونصیحتندن صوکره هرکس جالیشمیه باشلادی بو منا . سیئله مفتی کامل آفندی حضرتلرینی تقدیرله یاد ایدیوردم . و کنج جمهوریتمز بوکی علما ایله افتخار ایدر . ایکنجی خاطرم شودر . بیلیرسکزکه یکی تورك دولتی تورك جمهوریتی تأسس ایتمزدن اول بر چوق عصرلر بویوك اجدادیمزك صرتاریته بوکله‌مزلك مختلف دولتلر مختلف حکومتلر تشکیل ایتدیلر ، هیچ بر وقت ملت موجودیتی طاتمامشلر اوکا حرمت اتمامشلردر . ملتك مادی معنوی بیوك موجودیتی هر شیئ کدی شخصی . مقام ومنفعتلرندن عبارتدی زندی موقعلری ایچون ، کندی منفعتلری ایچون ، ملتی ، مملکتی فدا اتمکده اصلا تردد اتمزلردی . چوق وسیله‌لر بالخاصه اك صوك حادثه‌لر بونی اثبات ایتمشدر .

افندیلر . ملتك موجودیتی طاتمیق ذل عدیدلرکندیلرینك آلهك کوکسی اولدیغنی ادعا غفلتنده ، جرأتنده ، ساخته کارلغنده . بولنانلر اك نهایت بو مقدس وارلغه ایلك دفعه بو شهرده حرمته مجبور ایدلمشدر .

بو نقطه‌ی ایضاح ایچون بر ایکی کله‌علاوه ایدیم . جمله‌کز خاطرلارسکزکه سیواس قونفرمسندن ملتك اولدیغی تمثیل اتمك اوزره هیئت تشکل اتمشدی بن او هیئتك ریاستنده ایدیم دین ایضاح ایتدیکم مقام صاحیاریتی بر مرخصی ملت تمثیلی ایله قارشو قارشویه کلمکی قبول ایدمرك استانبولدن بورایه آماسیه‌یه کچمشلردی . بن ، ملتك موجودیتنه حرمت اراده‌سنه رعایت شرطی اساس اولهرق احوالدن بر اشتلافنامه‌ی او مرخصه بوراده امضا ایتدیرمشدم

ایشته ، بو اعتبارله اماسیه انقلاب و جمهوریت تاریخنده دائما اهمیتی محافظه ایدجك موقع احراز ایشدر بش سنه صوکره اماسیه‌یه کچیرمکده اولدیغم بودقیقه‌لرك بحه چوق قیمتلی اولدیغنی بیان اتمکله اکفا ایدیوردم .

شدتلی آلقیشلر :

غازی پاشا بوکون ساعت بشده سورکلی آلقیشلار آراسنده نوقده متوجهاً شهرلرینه عزیمت ایلمشلردر .

رئیس جمهور مزغازی پاشا حضرتلری

مانعزك رفاهی ایچون خط حرکت بودر وارشادی

بدردیلر ویایانسز القیشلارله مستقبل شهرمزده وغروحر کات ایتدیلر کدرکا بو انسان قلمانات عسکریه‌سنك

Ek 33: Emel, 1 Teşrinievvel 1924

أمل

یکی تورکیه‌نك رهاکاری فارشوسنده

Ek 34: Hakimiyeti Milliye, 19 Eylül 1924

Abone
Türkiye'için senelik 1700, altı aylığı 900
üç aylığı 500; hariç için senelik 3000, altı aylığı 1600, üç aylığı 900 kuruş-tur
ilânlar için müracaat idaresine

Hâkimiyet-i Milliye

Telefon
Baş Muharrir 1063, Tahrir Hey'eti 1062,
İdare Müdürü 1064.
Telgraf: Ankara Hakimiyet
Telefonik telefon: baş muharrir 1063, tahrir heyeti 1062
idare müdürü 1064

Dokuzuncu Sene — Nu. 2585 | Adres: Ankara, Çankırı Caddesi | ANKARA, ÇARŞAMBA 19 EYLÜL 1928 | Her Yerde 5 kuruş

بیوك رئیس جمهوریمز وباش وکیلمزدون صامسوندن حرکتله وطنداشلرینك جوشقون وجاندن تظاهراتی آراسنده آماسیه‌یه کلدیلر، آماسیه ده قیصه‌جه توقفدن صوکراتورحال استقامتنده سیاحتلرینه دوام بیوردیلر

رئیس جمهور حضرتلرینك دون کیجه توقاتی تشریفلری مقرردی

غازی حضرتلری آماسیه ده برقاچ ساعت قالدیلر وهالقی بکی حرفلردن امتحان ایتدکدن صوکره توقفاتحرکت ایتدیلر

Samsun, 17 (A.A.) — Bu gece şehrimizde parlak fener alayları ve şehrâyinler yapılarak büyük mütâfirimiz hakkında muhabbetkârâne tezâhüratta bulunulmuş-tur.

Samsun, 18 (A.A.) — Reisicumhur Hz. bu sabah saat 9 da refakhsetlerinde Bş. Vekil İsmet Pş. Hz. buhmâdığı halde Amasyaya hareket buyurmuş-lar, pek parlak ve samîmî merâsim-le teşyi' olunmuş-lardır.

Gâzimiz Amasyada

Amasya, 18 (A. A.) — Reisicumhur Hz. Samsunu terk edinceye kadar fabrikalarını ve limanda-ki vaporların düdük sesleri-yle ve gözergâhlarında-ki halkın alkış ve yaşa âvâzeleri-yle teşyi' olunmuş-tur. Bütün istasyonlarda aynî haraveti tezâhürât yapılmış-tur.

Çâzi Hz. Ladik, Havza ve Hacıhayram istasyonlarında vagonlarından inerek kendilerini selâmlayan halk-le konuşmuş, Havzada T. B. M. M. reis vekili Çorum meb'usu İsmet beyin reyâsetinde-ki Çorum ve Vezirköprü tâzîmat hey'eti tarafından selâmlanmış-tur.

Samsun vâlisi Khâzım Pş. ve Fırka Kumandanı ile meb'uslar Çâzi hazretlerini Amasya hududuna kadar teşyi' etmiş-lerdir.

Hacıhayram istasyonunda Amasya vâlisi Fâikh B. ve vilâyet nâmına bir hey'et büyük mûsafiri karşılamış-tar.

Amasya, 18 (A.A.) — Reisicumhur hazretleri saat onaltıda şehrimize muvasalat buyurmuş-lar, erkhan-i mémurin, halk mümessilleri, meb'uslar, kıtaât-i askeriye ve mekteplüler tarafından istikbâl olunmuş-lardır.

İstasyon civârını ve yolları dolduran kadın erkek binlerce halk Çâzi hazretlerini heyecan ve hürmet-le alkışlamış-tır.

Reisicumhur hazretleri doğrucan ikametleri için tahsîs olunan binayi teşrîf ederek kısa bir istirahat-ten sonra mémurin ve halkı yemi harflerden imtihan buyurmuş-lardır.

Mütekâkiben tirene avdet-le turlat istikametinde seyahatlerine devam etmiş-lerdir.

Çâzi hazretleri bu kecsiyi Tokat-ta geçireccek-lerdir.

یکی حرفلر اطرافنده کی فعالیت

داخلیه وظائفی تشرین اولك برنجی کونندن اعتباراً ویدیا ندمخابراتی یکی حرفلرله یاپیلمقنی تعمیم ایتدی

دون داخلیه مأمورینه ویریلمك اولان یکی حرفلر قوانینك یرلیسی معارف وکالی تشریات شمسیه مدیری فائق رشیدك طرفندن وریلمشدر. قوانین داخلیه داخلیه نظارتی ایله مخابرات وزارتی ارسنده یاپیلمقده اولان مذاکرات نتیجه‌سنده یکی حرفلرك تعمیمی ایچون تشریات داخلیه وکالتی طرفندن تعمیم ایدلمشدر. بو تعمیم موجبنجه یکی حرفلر تشرین اولك برنجی کونندن اعتباراً ویدیا ندمخابراتی یکی حرفلرله یاپیلمقده اولدیغی جهتله بو حرفلرك تعمیمی ایچون قوانین داخلیه وکالتی طرفندن ویلایتلره تعمیم ایدلمشدر.

YENİ HARFLERİN TAMİMİ İÇİN

Adana, 17 (A.A.) — Meb'uslarımız yeni alfabemizi halka öğretmek üzre mülhakatta bir devre başlamış-lar ve Misis nâhiyesine giderek yeni herfler hakkında konferans vermiş-lerdir.

Kalecik, 17 (A.A.) — Meb'us İhsan B. bugün kazâmıza geldi ve halk dershânelerine müfâvim bütün kasaba mémurları-yle halka türk harflerinin nişin kadul edildiğine ve imlâ usûlüne dâir îzâhat verdi ve halka alfabe dağıttı.

داخلیه وکالتنك قضایاسی

داخلیه وکالتی تجرن اولك برنجی کونندن اعتباراً ولایاته عدارتلرینی حرفلرله یازمالدر.

استانبولده دیوشه کونه‌رلیق تعلیم

استانبول، 18 (مخصوص محابرمزدن) — داخلیه وکالتی یکی حرفلرله ولایاتره کوندیردیکی تلغرافده تجرن اولنی ایتدائندن اول وکالتك یکی حرفلرله یازیلرله عدارمه بالداخله‌ی دولایلرك ماهر کاتوب یاخود یازمه‌لری تدبیر صورتنده، ولا تجرن یکی حرفلرله مکتب سوب اوریلمشدر.

آب‌سی معروض امین فکری یکلی حرکتی

آیدن میوسی امین فکری‌یی وارنه اعتاب‌سنده یکی حرفلر اطرافنده یاپیلمقده اولدیغی اوزره دون آیدنلی زمره آیدنه حرکت ایتدیر.

جالفیره

چاتلی، 18 (مخصوص محابرمزدن) — دون وارسی وکیلی مأمورلرایله اصالته مخصوص اولی اوزره 16 نیسانه باشلایان ایکی درسلی قوندرمه دعره‌سنه کل حرارتله دوام ایدلمشدر. آیریجه‌لی وارسالجه‌ده دعره‌لر ایرتمکده‌در.

مغنیسه

سره، 18 (مخصوص محابرمزدن) — یکی حرفلرایله‌المور مأمورلرله اوکرتمنه‌سی ایچون بر کیب حرفلری یازلمر، دکروکده عرضه‌یه‌جکدر. یازه مخصوص اولی اوزره ایکی قوندرمه آچیلمشدر. سایر دعره‌لرله عربی بر دکله اوکرتیلمکده دوام ایدلمکده‌در. آچیلان قوندرمه‌لره قاتیلمالر ادام ایتمکده‌در.

فنك تاجرلری

یکی حرفلرایله اوکرتمك اوزره فنك تاجرلرینه کشاده ایدیلن قوندرمه مأمورلرندن وملی بش اون کونلك سنی ایله یکی حرفلری یکمکه موفق اولدقلرندن قوندرمه دعره‌سنه دوام ایتمکده‌در.

آزمیر معروض انین فکری یکلی حرکتی

آزمیر معروض انین فکری‌یی دائره‌سنی اعتاب‌سنده یکی حرفلر اطرافنده یاپیلمقده اولدیغی اوزره دون آیدنلی زمره آیدنه حرکت ایتدیر.

دوقوز ثوزار یکلی حرکتی

عایهٔ اعطال جمعی مرکز عمومی دوشمی قرطر ایل معموری دوقوز ثوزار یکی حرفلری اوکرتمکده‌در. دائره‌ی اعتاب‌سنده حرکت ایتدیر. موصالیه قرطر ایزده یکی حرفلرك تعمیمی ایچون قوندرمالر تشکیل ومتعلمینه لازم‌کان ایضاحاتی ویرمکده‌در.

آیدین معروض امین فکری یکلی حرکتی

آیدین معروض امین فکری‌یی دائره اعتاب‌سنده یکی حرفلر اطرافنده یاپیلمقده اولدیغی اوزره دون آیدنلی زمره آیدنه حرکت ایتدیر.

9 ایلول سرکیسی

کچه سنه بنده داها فضله موفقیت فازاندی

ازمیر، 18 (A.A.) — 9 ایلول سرکیسی اوکرتمکده اولدیغی یدنجه کون فعالیتی و اوکون آکشامی سرکی باغچه‌سنده ریاض ویریلمکدر. تجارت وصنایع اوضاعنك اساسی تشکیلاتی نظراً یوسته‌سرکی وهرکز اوضاعنك اساسی تشکیلاتی نظراً یوسته‌سرکی وهرکز واجبی اولق اوزره 518 خیوا اشتراك ایتدیر. اوضاعنك اساسی تشکیلاتی نظراً یوسته‌سرکی وهرکز واجبی اولق اوزره 518 خیوا اشتراك ایتدیر.

بوکون 588 تجارت وصنایع اوطه‌لری، 302-سی خصوصی تورك مؤسسه‌لری، سرکیه مال تصدیر ایدن 61 آلمان، 35 ایتالیان، 16 سی تجارت ایدن اجنبی تجارتخانه‌لرك یکرمی 155 دن متجاوز آلتده روس، 9 آمریکان، 11 ای فرانسز، 8 انکلیز، 4 ی چك اسلوق، 5 ی اسویچره، 2 سی بلجیکا، 2 سی ایران، 1 ی یونان، 1 ی نروج، 1 ی اسپانیول، 1 ی هولاندادر. سرکیی 18 ایلول آکشامه قدر یدی بیوز اوتوز یدی اوطه‌ده 47121 اجرینر اوطه‌سی یدی واجبی ودیکر تکلیفدن وطاده‌دن 21993 کی جمعاً 58214 کیشی زیارت ایتمشدر. یکی سه سرکیمدن تعیین ایدن ژوری اعضاسی 266-سی تورك و 73 ی اجنبی اولق اوزره 338 اوطه‌ی، اجنبی فیرمالری 21 ی تولوا، 17-سی آلمان، 16 سی روس، 5 ی آمریکان، 3 ی ایتالیان، 2 سی فرانسز، 2 سی اسویچره، بر فیرمادن عبارت اولدیغی طرفندن تکیل ایدیل

Ek 35: BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 40.237.17

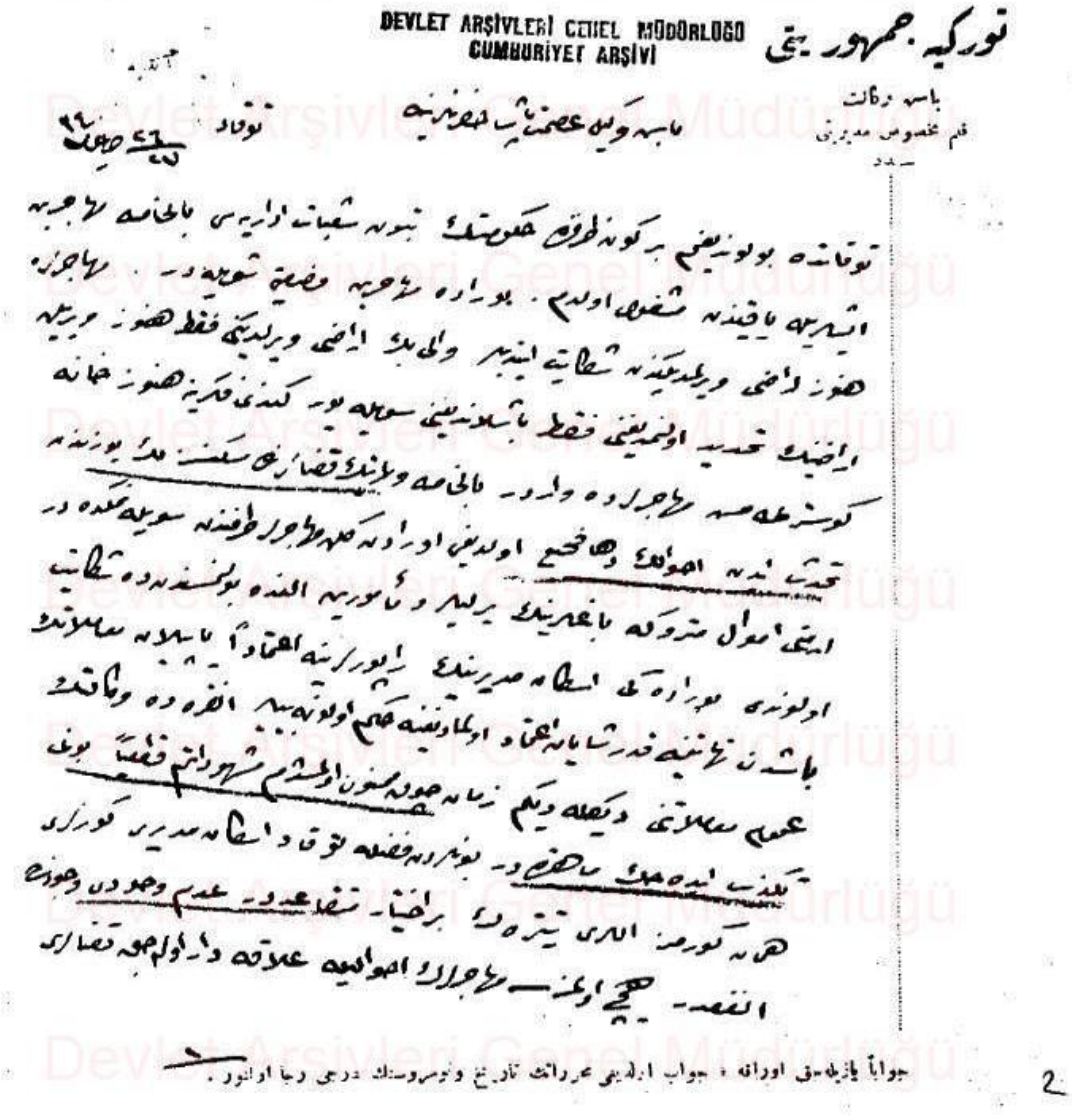

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 237 - Sıra No: 17

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Rize'de doğdu. İlkokulu Yalova'da, ortaokulu İstanbul Tuzla'da bitirdi. Haydarpaşa Lisesi'nde lise eğitimini tamamladıktan sonra Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne girdi. Lisans eğitiminin ardından Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Programına başladı. Meslek hayatına bir yayınevinde editör yardımcısı olarak başladı. 5 yıllık öğretmenlik tecrübesinin ardından basım-yayın sektörünün farklı alanlarında yazar, editör, yayın yönetmeni, görsel yönetmen ve kreatif direktör olarak görev yaptı. Aynı zamanda serbest illüstratör olarak çocuk dergileri ve yayınevleri için çizimler yaptı, projeler yürüttü. Halen çizgi film ve yayıncılık sektöründe sanat yönetmeni olarak meslek hayatına devam etmektedir.